

ТРЕЋА БАЛКАНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА, 1934.

Садржај

Кратак преглед Балканског покрета и рада прве три конференције

Рада III Балканске конференције

А. Дневни ред III Балканске конференције

Б. Поздравни говор председника југословенске групе

В. Радови комисија:

I Проблеми политички и правни

- 1) Извештај о нацрту Балканског пакта
- 2) Прва балканска правничка недеља у Београду
- 3) Унификација законодавства балканских земаља

II О интелектуалном зближењу

- 1) Правила балк. института за историска истраживања
- 2) Нацрт статута историског института
- 3) О преводима литерарних дела

- 4) О балканским филмовима
- 5) О акцији преноса радиом
- 6) О интелектуалном зближењу
- 7) О међубалканској штампи

III Економска питања

- 1) О Балканским земљама у вези са привредном депресијом
- 2) О међубалканској економској конвенцији
- 3) Сарадња Балк. земаља на научном проучавању привреде
- 4) О делимичној царинској унији и економској сарадњи
- 5) О стварању једне међубалканске пољопривредне коморе
- 6) О сарадњи Балк. држава у домену пољопривредних наука
- 7) Пољопривреда Балк. земаља и међународна трговина
- 8) О међукооперативним односима
- 9) Сарадња Балк. земаља на развићу пољопривредног кредита
- 10) Међубалкански задружни састанак
- 11) Мемоар о проблему соли
- 12) О извозу петролејских производа Румуније у Балканске земље
- 13) О разматрању проблема III Б. конференције

IV Саобраћај сувоземни, поморски и ваздушни

- 1) О заједничком развоју поморског саобраћаја
- 2) О заједничком развоју поморског саобраћаја и преноса робе
- 3) О поморским и сувоземним балк. Путевима
- 4) О продужењу железничких линија помоћу аутоцеста
- 5) Балканска железничка мрежа
- 6) Уређење железничког саобраћаја између балк. држава
- 7) Колаборација Б. земаља на маритимном пољу рада
- 8) Водени путеви на Балкану
- 9) Проблем саобраћаја балканских земаља
- 10) О путовима
- 11) Програм међународних јавних радова
- 12) О утврђивању плана јавних радова међубалканских
- 13) О ваздушним везама
- 14) О туризму

V Социјално старање и здравство

- 1) Лични статут припадника Балканских држава
- 2) Режим балканских припадника
- 3) Заштита радника и социјалне институције у Југославији
- 4) Нацрт статута Балк. уреда рада
- 5) Разматрања о статутима Балк. уреда рада

- 6) Нацрт статута Балк. уреда рада
- 7) Деца и омладина пред законима у Југославији
- 8) О карти детета
- 9) Карта детета
- 10) Дечје питање
    Поглед на питање побачаја и антиконцепционих мера
- 11) Поглед на заштиту одојчета
- 12) Законодавство о регламентацији и против трговине женама
- 13) Трговина женама у Грчкој
- 14) Борба против трговине женама у Румунији
- 15) Положај жене у Југославији према закону
- 16) Држављанство жене према новом закону у Југославији
- 17) Правни положај жене у румунском законодавству
- 18) Законодавство у погледу удате жене
- 19) Положај удате жене у румунском законодавству
- 20) О међубалканској санитетској конвенцији
- 21) Балканска медицинска конфедерација
- 22) Санитарне и ветеринарске конвенције међу балк. земљама
- 23) О закључењу ветеринарске балканске конвенције
- 24) Нацрт специјалне конвенције о бироу за обавештавање
- 25) Борба противу туберкулозе
- 26) Заједничка борба противу туберкулозе

VI Одлуке III Балк. конференције

I Комисија за политичко зближавање

II Комисија за интелектуално зближење

III Економска комисија

IV Саобраћајна комисија

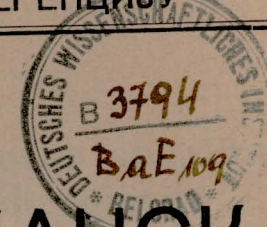
V Комисија за социјалну политику и хигијену

Г. Говор председника југословенске групе

Д. Састав делегација

Посматрачи

ЈУГОСЛОВЕНСКА НАЦИОНАЛНА ГРУПА
ЗА БАЛКАНСКУ КОНФЕРЕНЦИЈУ

ТРЕЋА БАЛКАНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

(РАД ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ГРУПЕ)

УРЕДИЛИ Др. ЧЕД. ЂУРЂЕВИЋ И ПРОФ. ЈОВ. ВЕЉИЋ

ОБЈАВЉЕНО ПОТПОРОМ КАРНЕГИЕВОГ ФОНДА —

ИЗДАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ГРУПЕ
ЗА БАЛКАНСКУ КОНФЕРЕНЦИЈУ

БЕОГРАД 1934

И.Н.Б. БР.

16030

1886.

Кратак преглед Балканског покрета и рада три прве конференције

Балкански покрет после Великог рата израз је општег покрета за мир, за споразумевање, за зближавање и сарадњу. За време и после Великог рата осетила се сва велика трагедија, сав велики жал због страшнога, донде у историји невиђеног клања, од постанка човечијег рода. Нарочито је та катастрофа била судбоносна на Балкану, где је ратовање, и то врло криво ратовање почело још 1912 год., и даље се продужило све до краја 1918 год. Нови седмогодишњи рат на Балкану.

Реакција противу такве криве судбине човечанства нарочито је јачала у Сјед. Амер. Државама, и јавља се при крају и после рата у облику захтева, у облику 12 тачака претседника републике С. Д. А., пок. Вилсона, који је поставио и темеље нарочитој организацији, која донде није никада постојала у историји рода човечијег, поставио темеље Друштву народа, чији је главни политички циљ спречавање рата, поред сарадње држава у другим правцима.

Имајући у виду тај покрет и идеје Д. Н. с једне стране а тежак политички положај и разривеност балканских држава с друге стране, јер су потреси и клања на Балкану пуне две године дуже трајали, није ни чудо што се и на Балкану појавила мисао за консолидацију прилика у државама и код народа Балкана.

Први Покрет за Балканско споразумевање и сарадњу, према досадањим подацима, изгледа да се јавио баш у Југославији, која је сада обухватала, сем ранијих двеју самосталних југословенских и српских држава, Србије и Црне Горе, још и делове распале се Аустроугарске, насељене Југословенима, који су се од Аустроугарске оцепили револуцијом пре полагања оружја Аустроугарске, и својом слободном вољом присајединили заједници Србије и Црне Горе. То се често и намерно заборавља од противника југословенске мисли и стварности.

Сасвим је појмљиво да је такво нагло бујање Југославије имало и има и своје слабе стране услед несрећености и средобожних тежњи код извесног дела људи. Томе је још

придошао и велики притисак и потстрекивање разорних тежњи и радњи са запада, од стране фашиста, који су тешко подносили стварање и једне државе осредње величине у својој непосредној блазини.

Тако је географски положај Југославије повлачио, у циљу свога одржања, стварање Покрета против надирања са запада. Најбољи доказ је томе, што је и Њ. В. Краљ Југославије, Александар I узео иницијативу и уложио велики труд за споразумевање свих Балканских народа, чија је последица остварење Балканског пакта, иако само његове прве етапе, јер две балканске државе нису га хтеле потписати, а Грчка влада поставила извесне резерве. Али је основа за велико дело ипак створена. Даљи развој има аутоматично, сам собом, да следи.

Тако је Краљ Александар I Југославије, чија је јака лична и одлучујућа акција учинила да се створи Балкански пакт, и коме према том припада и главна заслуга за стварање Балканског пакта и за споразумевање — постао с пуним правом *Миротворац Балкана*, што ће и у историји остати.

Раније вековима морали су Јужнословени, са осталим хришћанима Балкана па и деломично Средњег Дунава, да се боре противу надирања и господарења Отомана и да подносе њихово иго. Од почетка 19. века почели су опет Хабзбурговци да се пењу на врат Југословенима и јужно од Саве и Дунава, т. ј. моћна и силна, иако расклиматана, држава Аустроугра, која је за дуго била пример реакционарства, а коју је и Наполеон I обележио као државу, која увек заостаје за једну војску и за — једну идеју. Пропала је зато што није умела да реши словенско и румунско, а у првом реду југословенско питање. Тако се свака погрешка свети у историји. Готово увек једно мисли камила а друго камилар.

Дакле после покушаја надирања са севера дубље у земљу Југословена, после окупације и анексије Босне и Херцеговине, којем је надирању последица Велики рат, јавља се сада свом силином надирање са запада. Тако је Југословенима суђено да вековима буду на мртвој стражи и да одбијају навале као „тврда и крвава стена, о коју се злоба ломи, светска чуда и покори” што рече пок. Ђ. Јакшић. Тако су се одбијали валови, силни валови, који су долазили од југоистока, севера, а који сада долазе само од запада. Кад су Југословени могли да противстану валовима Отомана и Аустроугра са Германима, свакако ће моћи противстати и таласима, знатно слабијим са запада, од стране фашиста. У толико пре што су западни Југословени уједињени у једну државу, а сви скупа као и знатан део Балкана данас су знатно паметнији и свеснији, да је једини спас свих Балканаца стварање једне Заједнице. Када то буду остварили немају се ни-

кога другога бојати до Бога, и као што рече наш народ, старог крвника, који свакоме заврне шију.

Још од 1926 г. потписати се јавио публикацијама код нас о потреби споразумевања, зближавања и тесне сарадње Балканских држава и народа, о потреби стварања једне Заједнице. Та се заједница заговарала у најуспешнијем облику њеном, без икакве империалистичке примесе, у облику привредне заједнице, у облику Царинског савеза.

Одмах овде да изјавимо да и то није наш изум, да се неки не би због тога узнемирили. Тај се покрет за Заједницу у облику Царинског савеза јављао одмах по стварању треће засебне јужнословенске државе на Балкану, по стварању Бугарске, поред првих двеју: Црне Горе и Србије. Бугарска је 1878 г. постала засебна држава а већ 1880 г. готов је уговор о Царинском савезу између Србије и Бугарске, чије су границе знатним делом биле заједничке. Бугарски кнез Александар Батемберг долази под јесен 1880 г. у Београд да потпише готов уговор, који су споразумно израдиле владе српска и бугарска. Али потпис уговора и стварање Царинског савеза омете Аустроугарска дипломатија преко кнеза Милана Србије.

Други покушај стварања Ц. С. од 1904—1905 г. опет омете Аустроугарска дипломатија, овај пут претњама Србији царинским ратом, т. зв. „свињским” ратом и дејством преко цара Фердинанда Кобуршког, који је од доласка на престо Источних Јужнословена био агент Аустроугара и Германа, по својем сопственом и јавном признању после Великог рата.

Трећи покушај 1911—1912 г. између Србије и Бугарске претворен је у 1912 г. у војнички и политички Савез хришћанских држава, које су се граничиле са Отоманском империјом. Њега није умела и могла Аустроугарска дипломатија да спречи. Он је довео до рата 1912—1913 г., чија је последица ослобођење знатних области од господарења Отомана и стварање самосталне државе Албаније.

Покушај у 1913 г. за стварање Царинског савеза држава хришћанских, победница у другом Балканском рату, иако би био спасоносан за све Балканце, није озбиљно схваћен од балканских државника победничких држава, те је пропао одмах тако рећи „у почетку, у боју првome”.

У 1914 г. Никола Јорга у својем делу „Историја балканских држава у данашње доба”, гледајући крваво попрште Великог рата, што су га Аустроугри изазвали нападом на малу Србију, вели: „Свакако, па ма каква била судбина борби, које се дешавају пред нашим очима, ми не можемо завршити ову књигу а да не изразимо још једном наше дубоко и непоколебљиво убеђење, да народима Дунава и Балкана, ако желе да се сачувају прохтева политичких и економске инфилтрације моћнијих од себе, стоји само један пут на располо-

жењу: пут који неминовно води, пре или после, шта више и против воље њихове, заведене предрасудама и заслепљене страстима мржње, једној заједници политичкој, где ће се поштовати сва национална права, што ће дати свету једну нову Велику силу, битно пацифистичку, услед великих напора, које она мора сама себи да наметне”.

Тако улазимо у Велики Европски, па донекле и Атлански и Светски рат, чији је повод и узрок била тежња Аустроугра, за освајањима на Балкану, утесно спрегнута са тежњама ондашње Немачке за доминацијом над осталим Балканом, Малом Азијом и даље до Персиског залива.

* *
*

Организација Балканског покрета је почела у Југославији још од 1928 г., где је једна група интелектуалаца у додиру са „Народном одбраном” покренула питање стварања једног удружења за Балканску заједницу, које би радило на циљевима стварања те заједнице. Тај је покрет у 1929 г. догле дошао, да су поднета правила Удружења за Балканску заједницу Министарству унутрашњих дела на потврду.

1929 г. јављају се публикације од стране грчке и југословенске о стварању једне Балканске заједнице. Тада се заинтересовали за то питање и Биро и Лига за мир, којима је био главни циљ постављање основа за мир на Балкану. Биро и Лига за мир одржали су у истој години у октобру у Атини конгрес Лиге за мир, коме је био главни циљ постављање основа за једну организацију, која ће радити за Б. споразумевање, за Б заједницу. Наши Југословени нису на жалост учествовали на тој конференцији, што је била велика штета, баш по југословенске интересе и његов народ. Ваљда би се учествовањем на конгресу осујетио излишан, неоправдан напад председника Лиге за мир г. Лафонте на Југославију. Њему би се ваљда показало и доказало, како Југославија није бесна вучица а фашистичка Италија „агнец незлобив”, већ да се и Југославија мора припремати, и то добро припремати, за одбрану од западне немани, која бескрупулозним методама и свом силом надире од запада. Ето чему води неучествовање, јер отсутни никада немају право.

Ту је пала и одлука да се Прва конференција Балканаца одржи у Атини наредне 1930 г. Тако Биро-у и Лиги за мир припада велика заслуга за покретање питања о организацији Балканског покрета у правцу споразумевања и сарадње. И бив. председнику грчке владе, Г. Папанастасију припада велика заслуга од балканске стране за организацију Покрета за Заједницу Балканску, који се покрет, као што смо показали, није прво појавио у Грчкој, као што се чак и од неких наших погрешно узима.

* *
*

Тако се дошло до прве Балканске конференције, првог Сабора Балканаца 1930 г. окт. у Атини. Ту је постављена основа организацији Балканског покрета која је организација скромно названа Балканска „конференција”, Балканско већање и ништа друго. Није онда било храбрости да се изађе отворено са фарбом и у имену, да се Покрет назове Савезом удружења за Балканску заједницу или француски Унију, у недостатку згоднијег израза. На тај је начин изведена организација Балканског покрета у облику Статута Балканске конференције. Ту су учествовали сви Балкански народи: Арбанци, Бугари, Грци, Југословени, Румуни и Турци.

Врло су лепо на првом сабору (конференцији) изнети разлози за стварање Заједнице, Уније. Они се ослањају на жељу и вољу Балканских народа да очувају свој национални опстанак и своју политичку независност. Ту су једино учесници заборавили да говоре о економској независности, која је толико исто важна као политичка, утолико пре што просперитет, благостање зависи у првом реду од способности очувања економске самосталности и изградње економске организације са производњом увелико.

Уз то је подвучено у генералној одлуци, да се Балканска заједница изгради у оквиру и духу Д. Н. Истиче се и значај, да је стварање Заједнице једна важна етапа у балканској историји за стварање Новог Балкана.

На I сабору изнета је први пут жеља да се састају министри спољних послова свих балканских држава сваке године, ради размене мисли и осигурања солидарности, што се до данас успело у последње време само за четири државе: Грчку, Југославију, Румунију и Турску, које су усвојиле четворни Балкански пакт. И са другима балканским министрима имају се састанци али само појединачно.

Даље је на I сабору изјављена жеља да се изради један Балкански пакт на начелима:

- 1) Стављања рата ван закона.
- 2) Да се мирним путем изравнају све несугласице и спорови међу Балканским државама.
- 3) Узајамна помоћ у случају прекршаја обавеза, да се неће узајамно нападати.

У погледу интелектуалне сарадње I сабор покреће питање уједначења балканског законодавства и жели да се владе Б. држава убеди у потребу доношења одредаба, код свих држава, у издавању криваца и у судској помоћи.

Што се тиче интелектуалног зближења донете се одлуке у 16 тачака, где се препоручује размена извештаја балканских удружења, размена студената универзитета, размена де-

це; мере за појачање узајамних односа удружења за телесно васпитање. Даље установљење катедара за упоредно право Б. земаља. Исправке у настави историје на вишим и нижим школама. Редовне размене међу музејима балканским. Преводи фолклора, књижевних и драмских дела, репродукција уметничких дела (слика, кипова и т. д.). Олакшице у путовању код излета, у погледу путних исправа, царинских поступака. Установљење Балканске недеље. Интелектуална сарадња народа балканских. Појчање односа између претставника балканске штампе.

Одлука је журналиста ту пала, да створе једно балканско удружење, које ће радити на балканском споразумевању.

Дакле пуно лепих замисли и тежња. На жалост за многе вреди она Дантеова изрека: „да је пут у пакао поплочан лепим намерама“. А ипак се мора почети са лепим намерама.

У погледу економске сарадње тако исто изражене су многе лепе жеље и донете лепе одлуке, од којих да напоменемо: Кооперацију на привредном пољу у облику деломичне царинске уније Балканских држава. Истиче се жеља да се ради и на сузбијању пољопривредне кризе и т. д.

Препоручује се:

1) Уклањање свих сметњи трговини и транзиту робе у Балканским земаљама.

2) Уједначење царинских назива и класификације производа међу балканским земаљама.

3) Усвајање заједничког иступања у погледу заштите и заједничке продаје балканских производа.

4) Захтевају се потребне студије у погледу једне монетарне уније Балканских земаља.

5) Сарадња кредитних установа балканских и т. д.

У погледу саобраћаја опет је богат програм, иако је то први сабор. Види се да се одавна осећали многи недостаци у томе погледу код Балканаца. Изражене су многе лепе жеље, које знатним делом нису још и неће за дуго бити испуњене, јер захтевају врло много материјалних издатака и способности за организацију, која је код Балканаца — нека нам опросте — другог, да не речемо трећег реда.

Тражи се везивање железничких пруга Балканских држава. Пада уочи општа оскудица пруга код Балканаца, а нарочито попречних и њихов недостатак, махом попречних веза. Доказ да је главни потисак у последње време, још од седамдесетих година прошлог века, на Балкан ишао од севера, иако се звао потисак на исток (Дранг нах Остен Германугра).

У погледу сувоземних путева, цеста влада на целом Балкану, мање више, велика оскудица. И на I сабору се, наравно, појавиле жеље за изградњу главних путних веза Балканских држава и стварање аутоцеста.

Што се тиче поморског саобраћаја изражена је жеља тешње поморске сарадње. Поднети су конкретни предлози, врло лепи, али који ће моћи бити остварени тек ако се изведе делимични царински савез Балканаца; свих, а ако не, добро ће доћи и једнога дела. Само да се у истини почне, а да не остане, као обично што је и у целом свету у погледу привредних проблема, само на причању и „студирању“ без краја и конца.

У погледу ваздушног саобраћаја изражена је правилна жеља, да се ваздушни саобраћај експлоатише од стране удружења са балканским капиталом, и да уреди ваздушни појединих држава ступе у тесну сарадњу.

У погледу пошта, телеграфа и телефона постављен је одмах захтев за стварање једне Поштанске уније и свега лепог што таква једна установа повлачи. Донет је и нацрт Балканске поштанске конвенције.

Што се тиче туристике постављен је захтев Савеза туристике Балканских земаља, што је и остварено. Успеси туристике у многим погледу, како материјалном тако и интелектуалном и моралном, од великог су значаја. На њу се не сме заборавити.

У погледу социјалног и здравственог старања (социјалне и здравствене политике) први балкански сабор с пуним правом подвлачи тежак положај радника и тежака на Балкану; даље сматра, да се Балкански споразум не може остварити без сарадње произвођачке класе Балканаца, која је најмногобројнија, што је сасвим тачно.

Он тражи да се стварно и практично поправи режим рада, који постоји у Балканским земаљама, да се изради уједначење социјалног законодавства, обзиром на међународну карту рада и одредбе предвиђене међународним конвенцијама и препорукама у погледу рада. Даље се тражи тесна сарадња у погледу решавања социјалних проблема. Све би се ово знатно убрзало, ако би се приступило бар делимично Балканском царинском савезу, који је један од главних облика стварне а не папирне кооперације Балканаца.

Тражи се даље уједначење мера за сузбијање трговине белим робљем и уклањање јавних кућа и прегледа јавних женских (регламентација). Даље се захтева тесна сарадња у погледу здравственог и социјалног старања балканских земаља.

Тако видимо да је већ на првој конференцији постављена основа кооперацији утесно Балканаца. Ако апстрахујемо од шкакљивих политичких проблема, чији је један део узео доцније неправилан, разорни правац (питање мањина и поступак при његовом решавању), онда се може рећи да је на првом сабору постављена добра основа, која је за оно

време била најбоља, али која се ипак извесним делом, према данашњим приликама, мора да преуреди.

* *
*

Други Балкански сабор проширио је рад на основама које су постављене приликом првог сабора.

У одлукама наглашена је жеља за потписом једнога Балканског пакта, о стављању рата ван закона, о арбитражи и узајамној помоћи у случају неизазваног напада; ставља се даље у задатак једном нарочитом одбору израда пројекта једног Балканског пакта, на основу нацрта који је грчка група поднела.

Други балкански сабор усвојио је незгодан предлог двостраног споразумевања Балканских група и држава. Та је одредба дала могућности бугарској и арбанској групи да израде неку нагодбу, са политичком тежњом напереном против Југославије мимо Балканску конференцију, о узајамној заштити мањина, иако су им обојима незнатне. Није призната од Конференције.

Даље сабор изражава жељу за састанке министара спољних послова Балканских држава као и жељу да међународна конвенција о разоружању изведе смањење досадањег наоружања.

У погледу института за историска истраживања конференција доноси одлуку да се акција Турског института за историска истраживања прошири. Тако исто да се ради на унификацији права и да се изведе најинтензивнија кооперација између свих балканских држава, нарочито у погледу издавања криваца и судске помоћи и т. д.

У погледу рада на економском зближењу поред онога што је изнето од наше групе у књизи: „Друга Балканска конференција” још и да се ради на пројекту економске колаборације балканских народа и на остварењу делимичног Балканског царинског савеза као и на унификацији царинске номенклатуре.

Нарочита је пажња обрађена проблему пшенице, пошто је већина Балканских држава претежно пољопривредна. Доста је лепих одлука донесено, али остварење већине је врло далеко. Тражи се стварање националних уреда (офиса) за продају жита са једним Савезом тих уреда; тражи се даље олакшање потрошње жита; да се произвођачи организују у продајне задруге; да се створе Главне продајне задруге по државама и да се споје у један Савез и да се створи стални међубалкански одбор за трговинску размену и т. д.

Што се тиче дувана тражи се стварање једног уреда (офиса) међубалканског за заштиту оријенталског дувана, чији би задатак био координација и подешавање производње

према светским потребама и да се заједнички бори противу конкуренције и за пропаганду оријенталног дувана; да се побољша каквоћа његова и створе национални уреди (офиси) који би кооперирани са Средишним међубалканским уредом. У погледу Међубалканске трговачке коморе усвојио је други сабор неке измене у статуту.

Изражава се даље лепа али тешко остварљива жеља да се установи једна *Пољопривредна међубалканска комора*, која би прикупила у Савез поједине националне агркултурне коморе држава и задружне организације пољопривредника, да би ујединили своје напоре у корист пољопривреде. Тражи се даље установа једног *Међубалканског уреда* рада попут међународног Уреда (офиса) у Женеви.

Од стране турске делегације тражи се стварање монетарне Уније са једним системом новца који би колао у свима балканским земљама.

На састанку пољопривредника у Софији, приређеног од бугарске националне групе (мај—јуни 1932.) радило се на питањима сарадње земаља балканских у погледу научног пољопривредног истраживања, даље о потреби закључења ветеринарске конвенције и разматрао проблем пољопривредног кредита. Све врло важне ствари за напредак Балкана и његових народа.

У погледу саобраћаја претресана су питања о железницама и њиховим везама, о мостовима, даље о ваздухопловним везама; донете су одредбе о *Поштанском балканском савезу (Унији)* и одлуке о развоју мрежа телефонске и телеграфске.

Даље је претресано питање и донете одлуке у погледу *Балканског савеза туризма*. Рађено је на подробним условима за напредак туризма.

У погледу социјалног старања сабор се изјашњује за укидање путних исправа, за уједначење социјалног законодавства Балканских земаља, за слободу рада и удруживања, све лепе жеље, које су израз кооперације утесно, која још ни издалека не постоји код Балканаца, поред свих лепих жеља и звучних израза. Ако се оствари делимични Царински савез, тај пробни камен балканске кооперације, оствариће се и поменуте лепе жеље. Али махом једно без другога не може. Један пример. Неки Мађари траже да се укине виза путних исправа између Мађарске и Мале Антанте, док други организују пропаганду за одвајање појединих области држава Мале Антанте и организују издајнице Југославије, да праве атентате и међу паклене машине по Југославији. Таква разрока мађарска политика неће довести до потребног поверења у све Мађаре, да би М. Антанта укидала визу путних исправа. Нешто је слично, иако блажије и са Балканцима.

Што се тиче здравственог старања тражи се стварање једног Уреда балканског за здравствене информације, даље издавање једног Прегледа (билтена) за здравствено обавештавање.

Изражава се жеља да удата жена може задржати своје држављанство т.з. националитет (народност); да ужива иста права у погледу мењања држављанства („националитета“) — као и човек.

Даље се заступа потреба израде једне Дечје карте; једно упоредно законодавство у погледу заштите деце у циљу појачања заштите њихове на Балкану; затим питање проституције, да би се спречила трговина белим робљем.

Као што се види рад на продубљивању и подробном решавању међубалканских проблема продужује се и у другом годишту организованог покрета за балканску заједницу. Доказ да је Балкански покрет узео један постојан облик и да је он неопходно потребан за консолидацију прилика и на Балкану и за напредак и благостање балканских народа и држава. Покрет и његова организација доприносе и у II годишту стварању једне одбранбене групе балканске од 63 милиона Балканаца без икаквог империализма, јер никога не дира, не поставља никакве захтеве ван својих граница, али не допушта надирање и дробљење Балкана. Сматра га с пуним правом, недељивим. Ако би пак који сусед Балкана желео да га комада и присваја себи делиће, неће то моћи извести, док се не пролије море крви, и док се не направе згаришта већих насеља, шума и другог и у њиховој отаџбини као и на Балкану. Она згаришта, што их предвиђају добро обавештени војни ваздухопловни стручњаци, и чије стварање није забрањено никаквим ни војним ни цивилним конвенцијама. Сада нека изволе и почну! Уз то ће им се попети и Друштво народа на врат, што врло добро знају, ма да о томе не говоре. Та Балканска заједница парализује — за сада још не потпуно — сваки империализам према Балкану, ма од куда дошао. И то је довољно.

*
*   *
*

На трећој Балканској конференцији још се даље отишло у погледу сређивања и продубљавања проблема балканских а делимично и међународних, иако није свуда погођен прави пут. Али ни то заврљавање много не значи, јер се лако поправља; а иначе одлуке може свака влада примити ил не примити, пошто је рад конференције и националних група приватан, али увек сагласан, нарочито националних група, са дотичним владама. У овоме погледу дозволите да изнесемо мисли пок. Чичо Попа, Г. Пеле и Г. Владеско — Ракоасе из увода у књизи о III Конференцији у Букурешту.

Тај став гласи: „Конференција као таква, као и националне групе, које је састављају, носе чисто приватан карактер, иако би она, кроз личности, које је сачињавају и услед помоћи приликом њених састанака, могла да чини утисак полуживичног делања. Закључци до којих долази и одлуке које она усваја не ангажују званичне органе државе и не везују владе. Ипак ово разликовање што га учинисмо, са формалне тачке гледишта, не смањује ни у чему ни вредност ни моралну снагу ангажмана, који се стварају у току претресања међу делегацијама. Сви ти резултати чине сигурне полазне тачке за систематично и ујединачено делање у погледу споразумевања и мирољубиве кооперације.“

Тај Савез националних група („Конференција“) тражи и крчи путеве, којима се може ићи или нећи од стране влада и држава. Само се једно и то врло озбиљно може досадашњој конференцији пребацити, а то је што није искључила мајоризацију у својим поступцима, јер је циљ конференцији споразумевање и кооперација националних група и држава и народа, што све искључује мајоризацију, и што је у њој питање мањина узело деструктивни облик. Питање искрености или неискрености чланова конференције без значаја је, утолико пре што се то питање не поставља ни у другим међународним конференцијама, а и због тога што се велики део људи балканске конференције састоји из политичара, којима није увек главна одлика искреност и отворено наступање.

Али иако је тако, ипак је конференција до сада извршила велико дело. У томе погледу допустите да наведемо један став из поздравног говора Г. Титулеска приликом отварања III Б. конференције (III сабора). Он гласи: „Балкан је био сматран као огњиште међународних дражења, али захваљујући вашим напорима (тј. националним групама) појављује се данас једна нова струја, чији је циљ да се подигне зграда Мира на јединој могућој солидној основи, јер је морал: помозимо једни другима, а да не шкодимо никоме.“

Као главни рад III балканске конференције у Букурешту многи сматрају доношење дефинитивног нацрта Балканског пакта, иако га је бугарска национална група унапред у целини одбацила, а Југословенска група одбацила IV поглавље, које говори о поступку приликом решавања мањинског питања на Балкану, и то искључиво на Балкану.

Наша је група, с потпуним правом, оставила балканским владама, да то питање решавају према досадањим уговорима о миру, а у духу правичности и споразумевања, пошто се националне групе нису могле сложити у погледу поступка за решавање тога питања, а нека се од њих потезу још из прошлог века, далеко пре и Балканског и Великог рата.

Одредбе у IV поглављу такве су да стварају злу крв у јачој мери но и само питање мањина. Оне су одлична полуга за разривање Балкана, а знамо да има доста чинилаца, и великих и малих око Балкана, а прилично и на Балкану, који стварање сваке разривености сматрају као велико богоугодно дело, а неки и као свој велики успех, који им чини неизмерно задовољство.

Тако су те несретне одредбе изазвале запрепашћење у Југославији. И сам Главни одбор одбацио је IV поглавље и захтевао темељну ревизију нацрта Б. П. Правна секција у целини због тих одредаба престала је да чини саставни део југословенске групе за Б. К. Јавно мњење је такође одлучно одбацило то поглавље, иако је иначе наклоњено Покрету за Балканску заједницу у знатној мери. Наши меродавни кругови били су огорчени, јер се Југославији намећу веће обавезе но у досадањим уговорима о миру и понова се повлачи Југославија пред Друштво народа, где је питање о југословенским, односно бугарским мањинама у Македонији већ једном решено у смислу да су македонски Словени — Југословени, јер су словенског порекла, говоре исти југословенски језик и исте су вере са православним Југословенима, док се мањинска питања балканских народа ван Балкана нигде и не помињу.

Уз то долази и чињеница да Бугарска национална група није хтела ни да учествује при претресу нацрта. Она га ни до данашњег дана није признала, иако она вади поједине одредбе нацрта и у априлу 1934 г. и тражи да се стави питање о процедури на дневни ред V конференције, а остале националне групе у Атини у заседању Савета на то пристају. Зар то води добру? Оно што ради данас Балканска конференција у погледу питања мањина, то је чисто забадање трна у здраву ногу; и то јој се може љуто осветити.

Није ни чудо што се одмах по завршетку III Б. Конференције код неких појавила идеја о иступању југословенске групе из Б. Конференције. Толико је трзавица и нервозе унело IV поглавље. Код таквих околности није ни чудо што је питање израде извештаја о раду III Б. К. одложено а приступљено решавању питања, на који начин убедити и остале националне групе о томе, да су заврљале у погледу решавања мањинског питања и да су пошле путем мајоризације, која је, као што рекосмо, у суштини противна главном начину рада конференције, тј. споразуму свих националних група и кооперацији.

То је формуловање недостатака нацрта Б. пакта успело, истина после скоро годишњег напора и рада на томе. Тек су у другој половини прошле године нешто попустиле трзавице услед онаквог нацрта Б. пакта, какав је донет у Буку-

решту; настало је извесно затишје и срећеност, да се могло почети да ради и нешто конструктивно.

Тако се после дугих дискусија на многобројним седницама наше групе могло доћи до утврђивања недостатака нацрта Букурешког балканског пакта и до потребе да се нацрт измени и допуни. Ми смо све то изложили у напису: „За ревизију Букурешког балканског пакта” и саставили нацрт измена, са којима се сложио и Југословенски главни одбор, и који је своједобно разаслат онима, који се интересују балканским проблемом. Ми ћемо се вратити на ово питање приликом израде књиге о IV балканској конференцији.

У погледу интелектуалног и културног зближења да истакнемо значајну одлуку III сабора, да се изради један јединствени *приручник*, на француском, *историје цивилизације балканских народа*, који би обухватио социјалне, економске установе, производе народне поезије и уметности, музике, кипарства, сликарства, историју литерарну итд.

Заговарало се даље стварање *Балканског института за историска истраживања*, чије би седиште било у Истамбулу. У циљу истраживања требало би издавати и један часопис (билтен).

Даље се одлучило, да се саставе одбори у свакој групи са претставницима интелектуалних књижевних организација за превоећење важних дела из балканске књижевности.

Обраћена је пажња и на филмове дневних догађаја и васпитне, који садрже и балканске ствари и тражено је да се шире по свима балканским земљама, тако исто и филмови који појачавају међубалканска осећања. Сви они треба, с правом, да имају велике олакшице за приказивање у Балканским земљама.

Тако се исто заговара *сарадња радиофонских станица балканских као и сарадња агенција штампе*, које би требало да образују један савез.

Важне су одлуке у погледу економске сарадње. У томе погледу III Сабор изражава жељу да *балканске владе што пре закључе трговинске уговоре уопште једна с другом, уколико их немају*. Са задовољством може се већ данас утврдити чињеница, да се на томе пољу врло интензивно ради од стране свих балканских влада.

Тражи се даље образовање Привременог одбора, који би радио при међубалканској Комори за трговину и индустрију, да се изради један *нацрт многостраног трговинског уговора за Балканске државе* на основу преференцијалне међубалканске тарифе; даље на основу једне сагласне трговинске политике и најпосле да се опет приступи извођењу уједначена номенклатуре и формалности царинских, што се у осталом повлачи кроз све саборе.

Овом приликом да напоменемо, да би се могла поставити основа тешњој економској сарадњи Балкана, уносећи Иберску клаузулу у све трговинске уговоре балканских држава, каква је клаузула између Шпаније и Португалије, тј. да се повластице Балканских држава, дате узајамно једна другима, не односе на државе ван Балкана. Али од тога националне групе беже све од реда као ђаво од крста. Можда с разлогом?

Као најуспешнија средства, с правом, истичу се образовање *трговинских музеја*, издавање летака и написа, путовања, међубалкански сајмови итд., што је све лепо и тачно, али захтева доста напора и материјалних средстава.

Нарочито се велика пажња на овоме сабору обратила на пољопривредне проблеме. Тражи се једна *Међубалканска пољопривредна комора*; састанци научника и стручњака, размена студената, образовање пољопривредних музеја, излети пољопривредника и студената пољопривредних школа и најпосле *издавање једнога балканског часописа* за пољопривреду на француском.

Можда не би било згорега, да је донета одлука, да свака национална група поради свима силама на бољој организацији пољопривреде уопште у својој земљи, почев од *стварања пољопривредних комора*, које нису шкодиле ни трговцима, ни индустријалцима ни обртницима (занатлијама).

Тражи се енергичнији рад у погледу решавања проблема о пољопривредном кредиту.

Лепа је пажња обрађена балканском задругарству. Предлаже се стварање једнога веома потребног, *Задружног уреда балканских земаља*, који би убрзао тешњу сарадњу задружних покрета појединих балканских земаља, доводио у тешњу везу националне кооперативе и њихове институције и изводио концентрацију увоза робе потребне задругама. Тако исто изводило споразумно задружно продавање производа пољопривреде.

Даље су унете извесне измене у текст правила Међубалканске коморе за трговину и индустрију, чија се правила налазе у Одлукама III Б. сабора.

Ми држимо да је више и боље урађено на III Б. К. на економском но на политичком пољу. Рад на економском пољу је у сваком правцу конструктиван, док политички може бити и деструктиван у извесном правцу. Сем тога рад на политичком пољу претставља само рад кочења, рад спречавања рђавих дела, те га треба препустити потпуно званичним круговима, у толико пре што је већ доста урађено од стране званичних кругова (Четворни Б. пакт) и што се јавља извесна суревњивост према раду Балканског покрета, како изгледа.

У погледу саобраћаја III сабор обратио је пажњу на узајамни развој поморског саобраћаја и преноса робе Балканских земаља и изјавио жељу да се оснује један *Међубалкански поморски уред*, који би имао седиште у Цариграду.

Тако је исто истакао потребу што бржег успостављања железничке и путне везе балканских земаља, подизањем мостова и трајектора (превозника) железничких и путних, где постоје препреке услед великих река.

Изразила се жеља да се интензивније ради на развоју ваздушне службе и њихових узајамних односа.

У погледу туризма тако исто се жели што брже остварење досадашњих жеља и одлука на саборима Савеза туризма као и комисија Б. конференције; тако исто је и жеља да се све учини за убрзање развоја туризма међ државама балканским.

Гледе поштанске уније изражава се жеља да се поштанска конвенција, која је ратификована само од Грка и Турака, ратификује и од осталих балканских држава.

Што се тиче социјалног старања „(политике)“ и на том пољу III сабор има лепих доприноса.

Конференција је усвојила нацрт конвенције о личном статусу (о правима и дужностима) држављана балканских земаља кад су у туђој балканској земљи. Нацрт се тиче држављана уговорних балканских страна у погледу путних исправа, права слободног кретања, бављења, настањивања, удруживања; треба да су иста као и за грађане дотичне државе. По овом правилу они имају право рада и учествовања у трговини, индустрији, банкарству, у активности економској уопште итд. Свакако ће се и то моћи остварити, али потпуно као што је срочено вероватно тек кад се оствари бар деломични Балкански царински савез, т.ј. кад се изведе кооперација утесно Балканаца и консолидација балканских прилика; па не само извођење консолидације већ и веровање у њу. Овај статут (правило) има 16 чланова и налази се у одлукама III конференције.

Што се тиче *Балканског уреда* (офиса) рада комисија решава да се цео проблем боље припреми, али сматра да треба да се установи тај уред.

У погледу *Карте детета* (заштите) и заједничке борбе противу трговине белим робљем конференција је донела ове одлуке: да треба у свакој земљи да се створи по један одељак за заштиту деце; да, где они постоје, узму за основу за рад Карту (Права) детета, какву је усвојило Друштво народа. Даље се изражава жеља да се унесу у школске програме питања децјег одгоја, подизање деце од најранијег доба, о хигијени итд. Томе треба додати и стаж социјалне службе.

Што се тиче трговине женскињем и децом сабор заговара увођење женске полиције и реорганизацију моралне полиције, као и организацију заштите девојака, која би се допунила моралним васпитањем омладине.

Тражи се организовање *Средишног надлештва за спречавање трговине женама*, као што то предвиђа женевска конференција од 1931 г., којој треба да приступе Балканске државе, које до сада нису то учиниле. Та би установа у споразуму са свима претставницима балканских земаља изводила строг надзор на граници и по пристаништима.

У погледу законских одредаба о удатој жени, конференција је убеђена у правичност начела једнаких права брачника у браку, у колико се тиче породице и наслеђа.

Гледе конвенције санитарске и ветеринарске сабор изражава жељу да треба да се закључи једна *Балканска санитарска конвенција* у духу Париске С. К.; да се даље закључи конвенција међу државама на обалама Дунава за извођење санитарског надзора пловидбе, и да треба претресати питање *међубалканске ветеринарске конвенције*. Жели се да се ветеринари групишу у једну *Балканску ветеринарску унију*.

У погледу борбе против туберкулозе сабор изражава жељу да одбор *Балканске лекарске уније* предузме потребне кораке код разних националних друштава (Лига) за сузбијање туберкулозе, да сарађују међу собом у циљу указивања лекарске помоћи туберкулозним. Препоручује се установа *Обавештајних бироа* у вези са поменутиим удружењима, који би давали потребне податке страним болесницима. Код нас је усвојено да то ради I диспансер (саветовалиште) за плућне болести у Београду.

На свима поменутиим пољима има лепих прилога од стране чланова наше националне групе, који су отштампани и у овој свесци.

Из овога кратког извода види се да је и III конференција продубљивала и проширивала проблеме и да је нашла добар пут изузев код политичких, где је у погледу питања мањина заврљала. Тако је у конструктивном смислу сабор допринео да се формулишу правци, у којима има да се креће рад Балканаца на кооперацији утесно и на солидарности Балканских народа и држава.

Не сме се заборавити, иако се не ретко чини, да Балкански покрет дела у истом правцу и смислу као и Друштво народа. Он претставља нешто измењено, према балканским

приликама, и скраћено издање Друштва народа. Стога треба да се више ослања на Пакт Друштва народа и друге уговоре, који желе да ограниче самовоље и спрече злочине држава, као и да се ослања на дух Д. Н. како су га највећи идеолози, најсветлији умови света израдили, па „шта Бог да и срећа јуначка“. Ми Балканци више не можемо. Свакако да ће благи Бог дати Балканцима оно, што буде дао великим и моћним народима на земљи, који су за мир и споразумевање, ако и Балканци остану верни идеји споразумевања и сарадње. А то је за мукотрпне Балканце довољно. Не смеју бити прождрљиви као неки суседи Балкана. Више Балканци не траже до дељење исте судбине са оним великим и малим народима, који су мирољубиви и не пате од психозе уништавања и разоравања.

На Ђурђев дан, 6 маја 1934.
Београд.

Др. Чед Ђурђевић
пређ. претседник југословенске групе
за Балканску конференцију

Рад III Балканске конференције

A.

ДНЕВНИ РЕД

III Балканске конференције, одржане 21—26 окт.
1932 у Букурешту

I.

- 1.) Правилник поступања при раду Скупштине и комисија.
- 2.) Примена одлука II конференције и образовање поткомисија, одбора и других органа предвиђених у њеним жељама и одлукама.
- 3.) Испитивање жеља и предлога комисије за умно зближавање, чија је примена била поверена Савету конференције.

II.

- 2.) Балкански пакт.

III.

- 1.) Статути Завода за историска истраживања.
- 2.) Израда приручника историје цивилизације балканских народа.
- 3.) Превод књижевних дела; превод и претстављање позоришних комада Балкана.
- 4.) Балкански филмови.
- 5.) Сарадња радио-станица Балкана.
- 6.) Сарадња агенција штампе и извештаји балканске штампе.

IV.

- Конвенција о делимичном Царинском Савезу и економској међубалканској сарадњи.
- 2.) Правила Пољопривредне међубалканске коморе.
  - 3.) Сарадња Балканских земаља у погледу научних пољопривредних истраживања.
  - 4.) Сарадња Балканских земаља у погледу пољопривредног кредита.

V.

- 1.) Заједнички развој поморског саобраћаја и преноса робе Балканских земаља, обухватајући ту и стварање Међубалканског поморског уреда, са седиштем у Истамбулу.
- 2.) Нови предлози везивања цеста и железничких пруга балканске мреже.
- 3.) Продужење железничких пруга помоћу аутомобилских (самоходних) путева, у циљу олакшања саобраћаја међу престоницама балканским.
- 4.) Израда плана јавних међубалканских радова.
- 5.) Ваздушни саобраћај.

VI.

- 1.) Конвенција личног статута балканских држављана.
- 2.) Правило Балканског уреда рада.
- 3.) Карта детета и заједничка борба противу трговине женскињем.
- 4.) Питање законодавства удате жене.
- 5.) Санитетска и ветеринарска конвенција Балканских држава.
- 6.) Заједничка борба противу туберкулозе.

Б

ПОЗДРАВНИ ГОВОР

ПРЕТСЕДНИКА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ГРУПЕ
ПРИЛИКОМ ОТВАРАЊА КОНФЕРЕНЦИЈЕ 22 ОКТ. 1932 Г.

Господо, Госпође,

Веома сам сретан што ћу у име југословенске групе моћи да изразим топлу благодарност на пријему који нам је приређен.

Стало ми је у исто доба да Вас уверим о привржености нас Југословена идеји зближавања народа на Балкану, не губећи при том из вида потребу строгог поштовања уговора о миру и реду у духу Друштва Народа. Сретна је околност и добар знак за напредак наших радова што се они обављају у присуству великог државника, Госп. Титулеска који је у два маха председавао радовима Друштва Народа.

Наша прошлост, заједничке патње, неправде којима смо били изложени, учинили су да смо сви, најзад, разумели да је неопходно потребно да потражимо начина како бисмо своје размирице уредили мирољубивим путем, доприносећи миру, тако потребном напретку и развоју наших народа.

Уверен сам да ћемо постићи циљ, јер смо сви пуни добре воље. Главно је наћи прави пут. Конференција је на њега указала већ приликом свог првог састанка у Атини: треба почети са проблемима на којима је лакше постићи сагласност у очекивању да духови буду довољно припремљени како бисмо могли приступити решавању тежих компликованијих проблема. Не ићи овим путем значило би ићи у сусрет неуспеху.

И ако покушаји зближења међу нама нису у прошлости дали трајних резултата, то је због тога што су они били чисто политичког карактера. Оног дана када будемо разумели да зближење треба почети на економском, социјалном и културном пољу, решење осталих проблема биће лакше и доћи ће поступно и само по себи.

Врло ми је драго да ми се даје прилика да подвучем случај Румуније и Србије, које су увек налазиле начина да

своје размирице расправе мирним путем; историја није нигде забележила оружани сукоб међ ова два народа.

Ако ми дозволите ја ћу у две речи да Вам изложим рад наше групе.

Потрудили смо се да за наш рад заинтересујемо организације које престављају струје нашег јавног живота. Разлике нисмо правили између организација интелектуалаца и професионалних. Дobar део тих организација ступио је у везу са нама.

У циљу популарисања идеје зближавања народа на Балкану ми смо објавили читаву серију чланака, брошура и све одлуке и документа ранијих састанака. Јавно мњење могло је, благодарећи тим публикацијама, да се упозна са питањима по којима је међ нама постигнут споразум, чекајући да се решења генерализују све док не постигнемо наш крајњи пут.

Не могу а да овом приликом не изјавим благодарност Карнегијевој Фондацији која нам је омогућила објаву ових публикација.

Ми смо, као што знате, у Београду имали Балканску правничку недељу и делегати који су на њој узели учешћа могли су се уверити о интересу са којим је наше јавно мњење пратило рад правничке секције.

Господо и Госпође,

Замисао због које сте се скупили, у покрету је; она ће бити остварена, ја сам у то уверен. А тог дана, како је то рекао Гази Мустафа Кемал, сви који буду сарађивали на њеном остварењу, осетиће задовољство које осећа песник када успе да у стихове среди инспирације своје музе!

Др. Василије Јовановић,
пређ. министар, Претседник
југословенске групе за Балканску
конференцију.

В РАДОВИ КОМИСИЈА

I. ПРОБЛЕМИ ПОЛИТИЧКИ И ПРАВНИ

1.) Извештај о *Нацрту Балканског пакта* поднео је III конференцији (III сабору) Г. Жан Спиропулос, професор Солунског универзитета и председник Одбора за израду нацрта.

При завршетку износи мишљење Одбора да Сабор овај нацрт усвоји и препоручи његово усвајање владама, којима стоји на вољу да унесу измене које сматрају да су потребне. Текст Нацрта налази се у одељку: Одлуке.

2.) *Прва Балканска правничка недеља у Београду.* Извештај поднесен од Г. Др. Ђуре Поповића, Главног секретара Међубалканске правничке комисије

У Београду је одржана од 11 до 13 јуна 1932 прва *Балканска правничка недеља*, као последица одлуке донете у Цариграду на другој Балканској Конференцији која нема званичан карактер, као дело створено приватном иницијативом истакнутих људи и јавних радника.

На другој Конференцији донета је одлука да се у току 1932 године приреде у свима балканским земљама такозване *балканске недеље*. Тако је почетком маја 1932 одржана у Грчкој *медијална балканска недеља*; крајем маја, у Цариграду, *економска балканска недеља*, а половином јуна 1932, *правничка недеља* у Београду од стране Југословенске националне групе за Балканску Конференцију.

Београдска правничка недеља је имала нарочиту важност по томе што је тада образована *Стална међубалканска правничка Комисија* чији је задатак да спреми рад за сазив једне Балканске Конференције за унификацију законодавства балканских држава. Резолуција о томе гласи овако:

„Балканска конференција у уверењу:

1. да би прогресивно изједначење приватног права балканских земаља, у оквиру међународног покрета ка изједначењу права, било од велике користи не само за интелектуално и политичко зближење између балканских народа, већ и за развитак трговачких и других односа између поменутих народа;

2. да је ово изједначење могућно с обзиром на хомогеност економске и социјалне структуре Балкана, на сличност извесних делова садањих балканских законодавстава и на заједничке изворе појединих делова позитивног права балканских земаља;

3. да с друге стране, дело изједначења балканских права изискује дуг напор и да претпоставља од стране правника сваке заинтересоване земље не само познавање позитивних права других земаља, него такође и свестрано испитивање делова од којих треба да почне ово изједначење услед сличности које постоје и потреба које намеће живот народа;

4. да се таквог посла може подухватити само једна конференција стручњака, која би се имала састати тек после дужег припремног рада једне међубалканске комисије правника, која би приступила испитивању садашњих позитивних права и утврдила са којим би тачкама требало почети изједначење;

5. да је за ову сврху међусобног упознавања права балканских земаља неопходна размена професора између универзитета и научних друштава на Балкану, као и стварање катедри на разним правним факултетима за упоредно балканско право;

Решава: 1. да се образује једна стална међубалканска комисија правника у коју ће свака национална група да именује најмање једног претставника, а која ће имати за дужност да припреми сазив једне конференције правника. Ова ће се комисија састати у марту месецу 1932 год. у Букурешту где ће претставник сваке земље поднети исцрпан извештај и приказати у главним цртама право и јуриспруденцију своје земље; комисија ће тада утврдити програм свога рада; 2. да изрази жељу да се што пре оствари размена професора и правника између универзитета и научних друштава на Балкану”.

Поред тога Друга Балканска Конференција изразила је жељу: „имајући у виду да је неопходно одмах закључити мултилатералне уговоре у извесним доменима који изискују интензивнију сарадњу између свих балканских држава, а нарочито у домену екстрадиције и судске помоћи, понавља своју, на првој конференцији изражену, жељу да владе буду умољене да оцене потребу закључења једног међубалканског пакта о екстрадицији и судској помоћи”.

И поред важности овога састанка у Београду, одзив је био слаб за ову манифестацију балканске сарадње на чисто правном пољу. Од шест балканских националних група које сачињавају савез под именом Балканске Конференције, само су три биле претстављене на Балканској правничкој недељи и у Сталној Комисији, и то грчка, турска и југословенска национална група. Националне групе Албаније, Бу-

гарске и Румуније су се извиниле што из разних разлога нису могле учествовати у овом раду.

Организација овог састанка је пала у део нашој националној групи, која је у том циљу образовала нарочити одбор у који су ушли наши виђенији правници, адвокати, судије, професори универзитета, итд. Да би олакшала познавање нашег права, наша је национална група штампала на француском језику један „Преглед позитивног југословенског права“ (*Aperçu sommaire du droit positif yougoslave*).

Сличне прегледе су израдиле и поднеле и грчка и турска делегација.

Рад правничке недеље је почео конституисањем *Сталне правничке комисије* која је одмах изабрала председника и перманентног генералног секретара. Комисија је затим приступила генералној дебати о своме задатку и методама рада које треба усвојити за испуњење њеног задатка. Затим је Комисија наименовала два пододбора, један за *приватно* (грађанско и трговачко) право; други за *кривично* право.

Ова су два пододбора поднела Комисији предлог да стави на изучавање следећа питања као зрела и важна за унификацију, изједначење: 1. из домена *грађанског* права: држављанство, брак, наследство и општа начела облигационог права; 2. из домена *трговачког* права: менично и чековно право, трговачка друштва и трговачке продаје и уговоре; и 3. из домена *кривичног* права: екстрадиција, сузбијање трговине белим робљем итд.

Од ових питања Комисија је решила да одмах повери референтима изучавање трију питања и то: питање екстрадиције, питање брачног права и питање меничног и чековног права. Референти треба да поднесу опширне студије о овим питањима на идућем састанку Комисије, који ће се одржати у Букурешту у октобру месецу ове године, за време треће Балканске Конференције.

Комисија је такође усвојила четири жеље које се одnose: на размену правника балканских држава, на израду прегледа позитивних балканских законодавстава, по моделу *Прегледа* који је већ отштампала југословенска национална група, на усвајање извесних међународних конвенција, и на суделовање и заједничку сарадњу балканских држава на међународним конференцијама за изједначење права.

Комисија је најзад усвојила *Пословник* за свој будући рад, који предвиђа једног председника и једног генералног секретара као сталан орган који има да осигура континуитет у раду Комисије. По *Пословнику* свака национална група може да именује највише три стална делегата и неколико заменика као чланове *Сталне Комисије* која ће се састајати најмање два пута годишње. Одлуке Комисије до-

носе се већином претстављених националних група. *Пословник* најзад утврђује методу рада Комисије, методу која је инспирисана методом коју је Лига Народа била применила у своме раду на кодификацији међународног права.

Поред изложеног рада Комисије, наша је национална група приредила у недељу 12 јуна 1932 свечану и јавну академију на којој су узели реч претставник министарства правде и страни и наши делегати у присуству дипломатског кора и многобројне наше правничке публике.

Користи од овога рада балканских правника на међусобном упознавању и разумевању и на изједначењу балканских позитивних права тако је велика и очевидна, да су се и у овој прилици наше правничке организације и удружења одазвали позиву Југословенске националне групе за Балканску Конференцију и пружили јој своју моралну потпору. Желети је, да овај користан рад наиђе и на што шири одзив наше јавности, која ће тиме дати нове доказе мирољубивости и готовости нашега народа за сваку међународну сарадњу у циљу одржања мира и општег напретка човечанства.

3. УНИФИКАЦИЈА ЗАКОНОДАВСТВА БАЛКАНСКИХ ЗЕМАЉА У ПОГЛЕДУ МЕНИЧНОГ ПРАВА.

Извештај поднет Сталној међубалканској комисији за уједначење права (окт. 1932) од г. *Григорија Касиматиса*, професора грађанског права на солунском универзитету.

I. — Од прошле године до данас учињен је велики напредак у питању унификације права балканских држава: не расправља се више о корисности па ни о могућности поступног остварења ове унификације. Исто тако, сматра се уопште да се једина могућна метода за постигнуће ове унификације састоји у томе, да се изнађу материје које су највише сазреле за унификацију, јер су већ биле предмет унификације у оквиру ширем него што су балканске државе.

А то је управо случај са питањем које је Стална међубалканска комисија правника сматрала као такво које међу првима треба ставити на проучавање и о коме нам је ставила у дужност да поднесемо извештај на њеном другом заседању: то је питање о уједначењу законских одредаба о вученој меници, сопственој меници и чековима.

Опширна разлагања о корисности ове унификације нису потребна. Разгранатост трговачких веза међу разним народима у наше доба, кад је јасно да се не само не може ограничити активност приватних привреда у границама појединих држава, него да су и националне привреде повезане у

неизбежној међусобној зависности, уз пркос шимерама привредне аутаркије, — учинила је очевидном потребу да се утврде једнолика правила за кредитне исправе, и управо та су правила тражиле разне међународне конференције које су поводом овога питања сукцесивно држане у току последњих двадесет година.

II. — Што се тиче вучене менице и сопствене менице, међународни покрет за уједначење законодавства довео је до закључења три конвенције, потписане 7 јуна 1930 на специјалној конференцији одржаној у Женеви под ауспицијама Друштва народа: Прва садржи предлог једноликог закона који одређује појам, облик и обележја вучене и сопствене менице и регулише односе који се могу вршити помоћу ових исправа; друга садржи скуп правила међународног приватног права, чији је задатак да регулише питања сукоба закона који би се појавили у примени прве конвенције; најзад, трећа обухвата правила која се односе на таксирање вучених и сопствених меница.

Од ових конвенција већина земаља је примила прве две без резерве или са резервом. Што се тиче треће, она, с ретким изузецима, није примљена, јер је већина земаља сматрала да није потребно мењати читаво своје законодавство о таксирању због незнатне користи од саобраћавања женевској конвенцији, која има другостепени значај.

Балканске државе нису још све примиле женевске конвенције, те се и даље придржавају одредаба својих трговачких закона или модерних закона који управљају овом материјом.

Међутим, није такав смисао резолуција II Балканске конференције, која је јасно решила да поступно уједначење права балканских земаља хоће да уведе у оквир међународног покрета за унификацијом права (в. *Les Balkans*, октобар—новембар 1931, с. 135); нити је таква директива коју је оцртала Стална међубалканска комисија за унификацију права, која је на првом заседању изразила жељу да све балканске земље усвоје што пре већ закључене међународне конвенције о уједначењу извесних питања права, као на пример о вученим меницама и у сваком случају да се споразумеју о резервама које у томе треба формулисати" (в. *Les Balkans*, јул 1932, с. 548).

Идући тим путем, нама је част предложити Комисији да поново усвоји жељу изражену на својем првом заседању и да балканским владама предложи да одмах и по могућству без резерве приме ове три женевске конвенције.

III. — И чек је био предмет једног међународног покрета за уједначењем, који још није довео до конкретних резултата. Да би се приступило унификацији балканских пра-

ва о овој материји, морало би се или потпуно одвојити од овог међународног покрета, или пак сарађивати у њему и гледати да се постигне не више балканска унификација, већ међународна унификација права о чеку. Ми предлагемо ово друго Комисији, која је уосталом на своме првом заседању изразила и жељу „да све балканске земље учествују редовно на међународним конференцијама за унификацију разних материја права и да се споразумевају о своме ставу на тим конференцијама, да би се олакшао рад на унификацији балканских законодавстава“. Саобразно овој жељи и путу који смо предложили у предњим редовима, било би корисно да се у крилу саме Сталне комисије оснује једна поткомисија, да би се боље пратило ово питање и да би се долазило до споразума о битним тачкама које би балкански правници могли једногласно подносити на међународним конференцијама. —

II О интелектуалном зближењу

- 1.) Проф. Ђуреско изнео је пред конференцију *Правила Балканског института за историска истраживања*.
- 2.) *Нацрт статута историског Института Балканске Конфедерације поднет од Југословенског историског друштва, Београд—Загреб—Љубљана*.
  - 1.) Балканска конфедерација оснива у Стамболу Историски Институт.
  - 2.) Задатак Института је испитивање културне и политичке прошлости балканских земаља и народа у њиховим међусобним односима, првенствено на основу стамбулских архива. Сва испитивања кретаће се поглавито у смеру хеуристичком за историју појединих балканских народа. Прикупљени материјал публиковаће академије и друге научне установе дотичних земаља.
  - 3.) Програм рада одређују научне установе које ће финансирати научнике за време рада у Стамболском Историском Институту.
  - 4.) Чланови тога института могу бити сви признати научници балканских народа, и других народа који се баве испитивањем прошлости Балкана.
  - 5.) Сретства за издржавање Историског Института пребављају у једнаким деловима владе појединих балканских држава.
  - 6.) Управу сачињава комитет научника историка балканских народа, делегираних од стране научних установа, академија и историских друштава појединих држава. Између себе Комитет бира председника и тајника. Административног шефа с помоћним особљем поставља у споразуму Управни Комитет. Награде (плате) одређује управни Комитет. Шеф административе Историског Института, који мора бити научно лице, дужан је сваке године издати билтен о раду Историског Института.
  - 7.) Правилник о раду у Историском Институту прописује Управни Комитет.
  - 8.) Управни комитет састаје се у Стамболу сваке друге године, најмање једанпут. Шеф административе у сталном

је додиру са претседништвом Управног Комитета и извештава га месечно о раду Института.

3.) О преводима литерарних дела; о преводу и претставама позоришних комада, извештава М. Виктор Ефимију.

4.) О Балканским филмовима говорио је Г. Ем. Букуца генерални секретар у министарству просвете.

5.) О акцији преноса радиом за зближавање Балканских народа извештава Г. К. Мунтеану, генерални директор румунског друштва за радиодифузију.

6.) О интелектуалном зближењу говори Фезил Ахмет Беј посланик у С. А. Н. Т. Поред осталог ту говори о реформи историске наставе у основним и средњим школама, нарочито што се тиче цивилизације балканских народа. С правом истиче да треба избацити све што може да сеје мржњу раса, како он вели; премда је у главном на Балканадољу једна мешавина, највише беле расе, која је подељена по језицима, вери и традицијама. Кад се о раси говори не сме да се мисли на народност; то је сасвим други појам.

7.) Г. Ад. Кларнет подноси извештај о међубалканској штампи. Наводи текст протокола новинара од 8 окт. 1930 у Атини, када је основано Удружење балканске штампе у циљу Балканског споразума. Потписани су од наших Г. Г. Богдан Радица и Жив. Топаловић.

III Ekonomska pitanja

1) O BALKANSKIM ZEMLJAMA U VEZI SA SVETSKOM PRIVREDNOM DEPRESIJOM

podnosi izveštaj G. G. Radukanu, ministar rada i rektor Visoke trgovačke i industrijske Akademije. Referat, gde se govori poglavito o novčarskim pitanjima, o zajmovima i teškom položaju Jugoistoka Evrope u finansiskom pogledu i o ozdravljanju njegovom u finansiskom pogledu.

2) O MEĐUBALKANSKOJ EKONOMSKOJ KONVENCIJI

(o izradi baze za ekonomsku saradnju balkanskih država).

Referent g. Dr. Cvetko Gregović, Generalni sekretar Centrale industrijskih korporacija.

I.

Pitanju ekonomske saradnje balkanskih naroda posvećena je naročita pažnja već na prvoj i na drugoj balkanskoj konferenciji. Pored duboko zamišljenih govora o ekonomskim problemima Balkana podnet je i ceo niz vrlo interesantnih i dokumentovanih referata o opštim ekonomskim pitanjima balkanskih naroda, o raznim specialnim problemima i pitanjima kao i problemima i pitanjima saobraćaja i komunikacionih srestava.

Koliko prva toliko i druga balkanska konferencija donele su veoma značajne rezolucije o privrednom zblizenju i o ekonomskoj saradnji balkanskih naroda.

Sa zadovoljstvom možemo konstatovati, da su u ovo kratko vreme od prve balkanske konferencije na ovamo već privedene u delo značajne mere kao etape na putu ka ostvarenju balkanske ekonomske zajednice.

Prilikom balkanske ekonomske nedelje u Carigradu osnovana je Međubalkanska Trgovačko-industrijska Komora u Carigradu sa smišljeno utvrđenim zadacima, čiji je statut izglasana na drugoj Balkanskoj konferenciji. Još ranije je osnovana Balkanska turistička federacija. Po pitanju zaštite duvana i osnivanja naročitog „Office de tabac“ održane su konferencije od strane zvaničnih predstavnika triju balkanskih država u maju ove godine u Carigradu. Konferencija o Balkanskoj poštanskoj uniji, izglasana na II. Balkanskoj konferenciji, ima izgleda da bude za najkraće vreme usvojena od strane dveju

balkanskih država (Grčke i Turske). U Bukureštu održana je međubalkanska zadružna konferencija sa konkretnim, praktičnim rezultatima.

II.

Prva i druga Balkanska konferencija pokazale su, da postoji potpuna saglasnost u pogledu potrebe i koristi kooperacije balkanskih naroda na ekonomskom polju. Iznete su već opšte smernice rada kao i ciljevi, za čijim ostvarenjem treba težiti. Posle opštih razgovora i izmene misli treba sada, da se izradi konkretiziran plan za rad.

S toga najsrdačnije pozdravljamo činjenicu da je na dnevni red ovogodišnje treće Balkanske konferencije postavljeno pitanje balkanske Carinske unije, jer ovaj problem obuhvata ujedno i pitanje izrade baze celokupne ekonomske saradnje balkanskih naroda. Treba dakle, da se izradi program i utvrde metode, na osnovu kojih bi se sproveli u delo privredno zblizenje i ekonomska kolaboracija koja bi imala da nađe svoju kulminaciju u Carinskoj uniji.

Carinska unija pretstavlja najefikasnije sredstvo, zapravo preduslov za ostvarenje balkanske ekonomske zajednice, čije ostvarenje nameću neodoljivom silom balkanskim narodima, u borbi za samoodržanje i za ekonomsku i političku samostalnost, svetske i evropske privredne prilike i privredna politika velikih država. Događaji poslednjih godina i neuspeh raznih međunarodnih konferencija, koje bi imale da donose pomoć istočnim agrarnim zemljama, jasan su dokaz da im niko neće pružiti efikasniju pomoć i da moraju same naći izlaz iz sadašnje nezapamćene krize.

Smišljenom kolaboracijom i uzajamnom izgradnjom svoje privrede balkanski narodi mogu svojim sopstvenim snagama naći spas od sadašnjih teškoća i stvoriti sebi sve baze za razvitak i blagostanje.

Za ostvarenje ekonomske zajednice balkanskih naroda putem carinske unije postoje vrlo povoljni preduslovi (u geografskom položaju, u prirodnim bogastvima itd.) Međutim ne smemo izgubiti iz vida, da ima i raznih okolnosti koje će nesumnjivo otežavati ostvarenje carinske unije i da će se morati prebroditi razne teškoće, dok će se doći do željenog cilja.

Kod utvrđivanja našeg programa rada treba da budemo savim realni i da računamo sa danim okolnostima, sa postojećim stanjem. Polazeći od sadašnjeg stanja stvari moramo postepeno i u etapama graditi, imajući u vidu, da privreda treba za svoj razvitak sistematsku evoluciju, bez skokova i potresa. Moramo biti svesni, da se od sadašnjeg stanja, u kome su ekonomske veze i razmena dobara među balkanskim narodima vrlo slabe, ne može preko noći i nekim prisilnim merama doći do žive razmene dobara i do tesne ekonomske kolaboracije.

Najznačajniju sliku o vrlo maloj razvijenosti ekonomskih veza između balkanskih naroda daje nam statistika spoljne trgovine bal-

kanskih država. Ona nas uči, da su balkanske zemlje uvezile n pr. godine 1930 svega robe za 2,943.460.000.— šv. franaka. Od ove sume samo 209,290.000.— šv. franaka otpada na uvoz iz drugih balkanskih zemalja, dakle samo 7.1%. Pojedinačno otpada: od ukupnog jugoslovenskog uvoza 4.34% na uvoz iz drugih balkanskih zemalja, od turskog uvoza 3,39%, od rumunskog uvoza 2.1%, od grčkog uvoza 17,51%, od bugarskog 12,3%, od albanskog 11,5%.

Od ukupnog izvoza balkanskih zemalja godine 1930 u iznosu od 2,514.850.000.— šv. franaka dolazi na izvoz u druge balkanske zemlje 175.360.000.— šv. franaka, dakle u svemu jedva 7%. U druge balkanske države izvozila je Jugoslavija 9.6% svog ukupnog izvoza, Rumunija 6.2%, Bugarska 6.6+, Turska 9.1%, Grčka 2.2%, Albanija 22.4%.

(Pregled spoljne trgovine balkanskih država iznet je u prilogu).

Pojava da balkanski narodi nemaju življih međusobnih ekonomskih veza ne potiče toliko od činjenice, što su podeljeni na razne države, ne potiče iz političkih prilika, nego iz okolnosti da je struktura balkanskih država u glavnom iste prirode. Sve su balkanske države pretežno agrarne, radi čega moraju svoje viškove agrarne produkcije plasirati prvenstveno u vanbalkanskim zemljama. Druga grana proizvodnje, industrija, počela se u balkanskim zemljama snažnije razvijati tek posle svetskoga rata. Njena eksportna sposobnost ograničena je za sada na neke grane. Međutim bi razmena dobara, industriskih proizvoda, pa i drugih, mogla da bude ipak znatno veća, no što je sada, kad ne bi postojao drugi razlog koji sprečava tešnje ekonomske veze t. j. nedovoljno međusobno poznavanje prirede i proizvodnje. U nekim slučajevima postoje još i drugi specijalni razlozi, koji ometaju življu razmenu dobara.

Problem jačanja međusobnih ekonomskih veza kao i uopšte problem ekonomske kolaboracije Balkana treba posmatrati i proučavati po našem mišljenju sa dva gledišta. Prvo sa gledišta razmene dobara među balkanskim narodima, drugo sa gledišta zaštite izvoza agrarnih proizvoda balkanskih zemalja u vanbalkanske zemlje.

III.

Što se tiče prvog problema t. j. razmene dobara među balkanskim državama, skrećemo pažnju na to, da još ne postoje bilateralni trgovinski ugovori između sviju balkanskih država. Ima još slučajeva, u kojim balkanske države ne priznavaju drugoj balkanskoj zemlji ni klauzulu najvećeg povlašćenja. Prema spisku sklopljenih trgovinskih ugovora između balkanskih zemalja, koji je ovom referatu pridružen, Albanija nema trgovinskog ugovora sa Turskom. Grčka još nije obnovila otkazni ugovor sa Bugarskom, Bugarska nema trgovinskog ugovora sa Grčkom i Jugoslavijom, Turska nema ugovora sa Albanijom i Jugoslavijom, a Jugoslavija nema trgovinskog ugovora sa Turskom i Bugarskom.

Dodatak reportu o međubalkanskoj ekonomskoj konvenciji

Spoljna trgovina balkanskih država — I Uvoz u milionima švicarskih franaka

Z E M L J E	U Jugoslaviju 1930 %	U Tursku 1929 %	U Rumuniju 1930 %	U Grčku 1930 %	U Bugarsku 1930 %	U Albaniju 1930 %	Ukupno
Iz							
Jugoslavije	—	1,82	2,53	41,10	2,35	2,60	50,40
Turske	1,29	—	5,78	25,25	3,62	0,08	36,02
Rumunije	22,53	12,12	—	40,81	8,0	—	89,59
Grčke	5,26	1,39	6,30	—	1,85	1,20	16,00
Bugarske	1,03	4,66	0,50	10,62	—	—	16,81
Albanije	0,39	—	—	—	—	—	0,39
Svega iz Balkanskih zemalja	30,53	20,04	15,11	117,78	21,95	3,85	209,29
Iz							
Čehoslovačke	123,82	35,89	43,02	27,29	16,55	2,40	248,97
Nemačke	123,60	91,37	178,67	73,14	40,99	1,80	509,57
Italije	78,10	74,59	57,05	43,94	23,98	16,70	294,36
Austrije	118,36	13,05	83,47	8,42	11,97	1,10	236,37
Francuske	26,12	62,23	53,37	51,82	16,36	0,90	210,80
Engleske	41,66	73,19	58,59	92,23	14,47	2,50	282,64
U. S. A.	28,78	40,09	39,32	110,79	3,31	2,40	224,69
Rusije	0,77	37,99	1,33	32,55	0,85	—	73,49
Belgije	6,76	34,49	12,81	30,90	4,23	—	89,19
Iz ostalih zemalja	122,13	114,45	177,14	134,13	22,01	1,62	571,48
Ukupno	693,19	597,43	719,88	722,99	176,67	33,30	2.943,46

II Izvoz balkanskih zemalja u 1930 god. u milionima Švaj. frs.

Z E M L J E	Jugoslavija		Albanija		Bugarska		Grčka 1930		Rumunija 1930		Turska 1929		SVEGA	
	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%	Sv. U mil. Frs.	%
U Jugoslaviju	1,7	0,3	0,44	3,6	1,1	0,5	1,7	0,4	15,5	1,8	0,8	0,2	19,54	0,8
U Albaniju	1,6	0,2					1,5	0,4	11,0	1,3	3,8	1,0	1,70	0,1
U Bugarsku	37,4	6,0	2,32	18,8	10,2	4,4			21,2	2,4	26,2	6,8	97,32	3,9
U Grčku	18,3	3,0			0,9	0,4	4,6	1,2	6,0	0,7	4,5	1,1	28,30	1,1
U Rumuniju	0,9	0,1			3,0	1,3	0,7	0,2					10,60	0,4
U Tursku														
Svega u Balkan. zemlje	59,9	9,6	2,76	22,4	15,2	6,6	8,5	2,2	53,7	6,2	35,3	9,1	175,36	7,0
U Italiju	175,2	28,3	7,38	59,7	19,2	8,3	55,7	14,1	111,9	12,9	84,5	21,8	453,88	18,0
U Austriju	109,5	17,7			17,9	7,7	11,7	2,8	78,8	9,1	2,0	0,5	219,30	8,7
U Nemačku	72,2	11,7			60,6	26,2	93,2	23,5	163,3	18,8	51,5	13,3	440,80	17,5
U Mađarsku	44,5	7,2			8,8	3,8	1,6	0,4	64,8	7,5	0,2	—	119,90	4,8
U Čehoslovačku	50,7	8,2			14,8	6,4	17,4	4,4	60,7	7,0	9,0	2,3	152,60	6,1
U Francusku	25,8	4,2	0,01	0,1	12,0	5,2	26,8	6,8	59,6	6,8	49,0	12,6	173,21	6,9
U Englesku	9,5	1,5	0,05	0,4	4,9	2,1	49,5	12,5	98,4	11,3	37,5	9,7	199,85	7,9
U Sjedin. Drž. Amer.	5,3	0,9	2,11	17,1	2,4	1,0	57,3	14,4	2,3	0,3	38,5	9,9	107,91	4,3
U Poljsku	4,5	0,7			23,6	10,2	5,2	1,3	13,9	1,6	2,5	0,6	49,70	2,0
U ostale zemlje	62,1	10,0	0,04	0,3	52,1	22,5	69,8	17,6	160,3	18,5	78,0	20,2	422,34	16,8
Ukupan izvoz	619,2	100,0	12,35	100,0	231,5	100,0	396,1	100	867,7	100,0	388,0	100,0	2.514,85	100,0

Prva zadaća koja se dakle nameće našoj balkanskoj organizaciji ta je, da nastojava, da se sklope trgovinski ugovori među onim balkanskim državama koje takvim ugovorima još nisu međusobno povezane. Sklapanjem ovih ugovora biće sigurno omogućena veća razmena dobara i stvorice se intimniji privredni odnosi.

Druga mera koju bi balkanska konferencija u vezi sa svojim organima, nacionalnim grupama, odnosno Međubalkanska trgovinsko-industriska komora sa svojim nacionalnim komitetima, imale da sprovedu, sastojala bi se u tome, da se izvrši anketa u svima balkanskim zemljama kod poslovnog sveta, kako bi se utvrdile smetnje, koje sada ometaju ili sprečavaju međusobnu razmenu dobara, na pr. formalnosti na granici, posebni carinski i drugi propisi, teškoće u željezničko-tarifnom pogledu, pitanje pravne sigurnosti i t. sl.

Smatramo da bi konstatacije u tom pogledu bile korisne, jer bi se stvorila osnova za intervencije kod pojedinih vlada u cilju uklanjanja ovih smetnji. Ova anketa pokazala bi i to, koja su najpotrebnija komunikaciona sredstva u najširem pojmu te reči, koja treba što pre usavršiti ili izgraditi.

Već smo приметili da po našem mišljenju međusobno nepoznavanje privrede i proizvodnje balkanskih zemalja tvori jedan od glavnih razloga za međusobni promet dobara. Tome pitanju treba posvetiti naročitu pažnju i preduzeti mere, kako bi se balkanski narodi među sobom na privrednom polju što bolje upoznali. Treba proučiti i utvrditi predmete, koje balkanske države uvoze iz vanbalkanskih zemalja, a koji bi se mogli zameniti sa balkanskim proizvodima. Dalje treba upoznavati balkanske potrošače sa proizvodima i sa proizvođačima drugih balkanskih zemalja, a isto tako treba upoznati proizvođače sa potrebama i željama potrošača u drugim balkanskim državama.

Ova zadaća međusobnog upoznavanja imala bi se sprovesti preko Međubalkanske trgovinsko-industriske komore i njenih nacionalnih komiteta kao i preko privrednih komora i organizacija pojedinih balkanskih država. Ubeđeni smo, da će i zvanična mesta tom radu pružiti svu pomoć, u prvom redu Zavodi za unapređenje spoljne trgovine, koji već postoje gotovo u svima balkanskim zemljama. U iznetom cilju treba osnivati trgovačke muzeje balkanskih proizvoda u svakoj balkanskoj zemlji i izdavati shodne brožure, koje bi svaka zemlja imala da izradi o svojim prilikama i razaslati poslovnom svetu i njihovim organizacijama u drugim balkanskim zemljama. Dalje bi se imala održavati predavanja i organizovati putovanja. Po mogućnosti imali bi se održavati i veliki sajmovi.

IV.

Pitanje Carinske unije, delimične ili potpune, vrlo je delikatne prirode, jer ono zaseca duboko u finansisku i u privrednu politiku svake države kao i u njene odnošaje prema državama, koje ostaju van carinske unije.

U bilateralne trgovinske ugovore, koje sklapaju države među sobom ulazi gotovo u svakom slučaju t. zv. klauzula o najvećem povlašćenju t. j. obaveza, da će se roba iz druge ugovorne države tretirati po najpovoljnijim uslovima, koji su priznati ma kojoj trećoj državi. Samo one pogodnosti i povlastice koje bi se priznale državama nalazećim se u Carinskoj uniji, ne treba davati državama van Carinsek unije. I ako se u poslednjim godinama klauzula najvećeg povlašćenja u mnogome krši i izigrava, ipak se mora voditi računa o tome, da ona još postoji kao pravilo i da razne velike zapadne države nisu nikako voljne, da dozvole otstupanja u tom pogledu. Poznato je stanovište tih država iz rasprava o ekonomskom zbliženju podunavskih država.

Problem Balkanske carinske unije ima dakle dve strane; spoljnu t. j. koja se tiče odnosa prema vanbalkanskim državama, i unutarnju, koja se tiče međusobnih odnosa balkanskih država.

Kako bi balkanske države mogle, da daju međusobne povlastice za uvoz balkanskih proizvoda iz drugih balkanskih zemalja, a da ove povlastice ostaju ograničene samo na balkanske proizvode bez primene klauzule najvećega povlašćenja prema vanbalkanskim državama, balkanske bi države morale prema vanbalkanskim državama pretstavljati jednu celinu, jednu carinsku teritoriju sa jednakom carinskom tarifom za uvoz iz vanbalkanskih država. Izradi bi se dakle morala zajednička balkanska carinska tarifa, koju bi sve balkanske države primenjivale prema vanbalkanskim i sklopiti bi se morao i balkanski savez.

U početku mogla bi se ovakva zajednička balkanska tarifa uvesti samo za neke grupe predmeta t. j. za one, koje već sada imaju u svima balkanskim zemljama carine iste visine ili barem skoro iste visine. U tom slučaju postojala bi delimična carinska unija, koja bi se mogla postepeno proširiti na sve veći broj artikala, dok bi se došlo do potpune carinske unije.

Oživotvorenje zajedničke balkanske carinske tarife pretpostavlja, da sve balkanske zemlje otkazu svoje carinsko-tarifne ugovore sa vanbalkanskim zemljama i da zatim, u zajednici sklope sa vanbalkanskim državama nove carinsko-tarifne ugovore.

Unutarnje carinske granice između pojedinih balkanskih zemalja pretstavljaju i u slučaju Carinske unije jedno zasebno pitanje. One bi se mogle modifikovati, ukinuti ili sniziti čisto prema privrednim prilikama balkanskih zemalja. Unutarnje carine mogle bi da budu i različite po pojedinim državama t. j. ne treba da imaju sve balkanske zemlje za isti predmet istu unutarnju carinu. Određivanje unutarnjih carina zavisilo bi od potrebe zaštite proizvodne grane u jednoj balkanskoj zemlji prema drugima. Ekonomskom kolaboracijom i Carinskom unijom hoćemo naime jačati balkansku privredu svake pojedine zemlje, radi čega bi se uklanjanje carinskih barijera moglo vršiti samo najvećom oprežnošću i postepeno.

U ovoj vezi primećujemo da je nemački carinski savez osnovan 1834 godine uz postojanje unutarnjih carinskih granica između

pojedinih država i da je poslednja unutarnja carinska granica uklo-njena tek 1870 godine.

Carinske tarife su instrumenat za sprovođenje privredne politike jedne zemlje. S toga je problem carinskog saveza t. j. izjednačenje carina prema vanbalkanskim državama i utvrđenje unutarnjih međusobnih carinskih granica toliko delikatne prirode i toliko presudnog značaja po balkansku privredu, da iziskuje najsavesnije i najdublje prethodne studije pre no što bi balkanska konferencija o tome mogla da formuliše konkretne predloge. Neophodno je potrebno da se prethodno prouči stanje privrede i njenih potreba kao i ekonomska politika pojedinih balkanskih država i da se izvrši detaljnija studija i upoređenje carinskih tarifa balkanskih zemalja, kako bi se moglo doći do konkretnih predloga.

S toga smatramo, da bi se imala obrazovati naročita komisija, koja bi imala da izvrši ove prethodne radove i podneti izveštaj idućoj balkanskoj konferenciji.

Imajući u vidu da Carinski savez pretpostavlja zajedničku jednoobraznu carinsku tarifu za uvoz robe u teritoriju saveza, nameće se kao polazna tačka za svaki daljni rad ove komisije potreba, da se u prvom redu izvrši upoređenje carinskih tarifa balkanskih država u cilju konstatacije kojim su carinama pojedini predmeti sada opterećeni.

Zatim treba utvrditi dali i koliko su carine na pojedine predmete čisto fiskalnog značaja, a u koliko im je cilj da štite domaću proizvodnju od uvoza sa strane.

U vezi s time dobiće se i slika privredne politike pojedinih balkanskih zemalja, koju treba dopuniti studijama o smernicama njihove spoljne trgovinske politike. Dalje treba proučiti produkcione sposobnosti balkanskih zemalja na pojedinim poljima agrarne i industrijske proizvodnje, kako bi se utvrdile mogućnosti razvitka ekonomske kolaboracije u vidu snabdevanja Balkana sa balkanskim proizvodima i uzajamnog međusobnog dopunjavanja privrede balkanskih naroda.

Iznetim metodama rada stvorila bi se osnova za daljni rad na putu ka ostvarenju balkanske ekonomske zajednice, za izradu zajedničke balkanske carinske tarife i za reviziju međubalkanskih carinskih granica.

Istovremeno bi se imala obratiti pažnja i pitanju, u koliko bi balkanske države za pojedine proizvode balkanskog porekla mogle sniziti carine u odnosu prema drugim balkanskim državama još pre oživotvorenja Balkanskog carinskog saveza. Treba proučiti mogućnost kompenzacionih ugovora, kontingenata i preferencialnih carina.

V.

Našim dosadašnjim izlaganjem posmatrali smo internu stranu balkanske ekonomske kolaboracije, pitanje međusobne razmene dobara. Druga spoljna strana kolaboracije, tiče se zajedničke zaštite

našeg izvoza, naročito našeg agrarnog izvoza i izvoza drveta na strana tržišta.

Za agrarni izvoz balkanskih naroda bilo bi njihovo zajedničko istupanje prema vanbalkanskim državama od ogromne koristi. Ovo nam pokazuje pogled na uvozu statistiku. Od ukupne sume uvoza balkanskih država od oko 3 milijarde šv. franaka dolaze 2 do 2^{1/2} milijarde na industrijske proizvode. Ovaj uvoz industrijskih proizvoda toliki je, da i pored eventualnog jakog razvitka balkanske industrije tvori ogroman rezervoar za koncesije onim državama, koje bi kupovale balkanske agrarne proizvode.

Iskorišćenje ove okolnosti od strane balkanskih naroda iziskuje — razume se — prethodno ostvarenje ekonomske zajednice i međusobno saobraženje njihove trgovinske politike na zajedničkoj osnovi.

Međutim još pre no što bi se došlo do takve kolaboracije treba neizostavno težiti za tim da se nađu metode za zajedničko sporazumno istupanje na svetskim pijacama barem što se tiče izvoza cerealijske i drveta.

S toga predlažemo da se obrazuje jedna komisija koja bi imala da ovo pitanje prouči i da podnese izveštaj idućoj balkanskoj konferenciji.

VI.

Na osnovu naših gornjih izlaganja predlažemo, da u rezoluciji treće Balkanske konferencije dođu do izražaja sledeći predlozi:

1. Vladama onih balkanskih država, koje još nemaju trgovinskih ugovora sa svima drugim balkanskim državama upućuje se apel, da što pre sklope ugovore i sa onim balkanskim državama, sa kojim još nemaju trgovinskog ugovora.

2. U svima balkanskim državama ima se izvršiti anketa kod poslovnog sveta o tome, koje smetnje postoje sada, koje ometaju ili sprečavaju međusobno razmenu dobara. Anketa bi se imala izvršiti preko Međubalkanske trgovinsko-industrijske komore sa njenim Nacionalnim komitetima, kao i preko privrednih komora i organizacija pojedinih balkanskih država.

3. U cilju što boljeg međusobnog upoznavanja balkanskih naroda na privrednom polju i povećanja međusobne razmene dobara treba utvrditi predmete, koje balkanske države uvoze iz vanbalkanskih zemalja, a koji bi se mogli zameniti sa balkanskim proizvodima. Balkanske potrošače treba upoznavati sa proizvodima i proizvođačima drugih balkanskih zemalja, a isto tako proizvođače sa potrebama i željama potrošača u drugim balkanskim državama.

Ova zadaća ima se sprovesti preko Međubalkanske trgovinsko-industrijske komore i njenih Nacionalnih komiteta, kao i preko privrednih komora i organizacija pojedinih balkanskih država, uz pomoć zvaničnih Zavoda za unapređenje spoljne trgovine. Kao sredstva za postignuće pomenutog cilja preporučuju se osnivanje trgo-

vačkih muzeja, izdavanje shodnih brožura, održavanje predavanja i putovanja, kao i velikih sajmova u balkanskim privrednim centrima.

4. Za proučavanje pitanja carinske unije, odnosno povlaštenih carinskih stavova za vreme dok bi se došlo do carinske unije, obrazuje se specialna komisija sa zadatkom, da izvrši upoređenje carinskih tarifa balkanskih država, da prouči privrednu politiku balkanskih zemalja, smernice njihove spoljne trgovinske politike i njihovu proizvodnu sposobnost na pojedinim poljima agrarne i industrijske proizvodnje, u cilju utvrđenja mogućnosti razvitka ekonomske kolaboracije u vidu snabdevanja Balkana sa balkanskim proizvodima i uzajamnog međusobnog dopunjavanja privrede balkanskih naroda. Ova komisija ima da prouči i mogućnost snižavanja carina na pojedine proizvode balkanskog porekla u odnosu prema drugim balkanskim državama još pre oživotvorenja Balkanske carinske unije kao i mogućnost kompenzacionih ugovora i preferencijalnih carina.

5. U cilju zaštite izvoza balkanskih proizvoda naročito agrarnih i proizvoda šumske industrije na svetska tržišta obrazuje se specialna komisija, koja ima da prouči mere i metode zajedničkog istupanja balkanskih izvoznika na svetskim tržištima.

3) САРАДЊА БАЛКАНСКИХ ЗЕМАЉА НА НАУЧНОМ ПРОУЧАВАЊУ ПРИВРЕДЕ

Реферат поднет Трећој балканској конференцији, одржаној у Букурешту 21—27 октобра 1932 године од Г. проф. унив. Др. Александра Јовановића.

Потреба једне сталне интимне сарадње на научном проучавању балканске привреде намеће се данас из више разлога. Пре свега она за све балканске земље претставља једну практичну потребу. Она претставља најбољи пут за подизање и модернизовање не само балканске привреде као целине него и привреде појединих земаља, због тога што дух времена и дубоки преображаји који се у привреди дешавају, натерују економску науку да у далеко већој мери него што је то био случај у прошлости послужи практичним привредним циљевима. Услед потпуне неспособности начела слободе да осигура привредном животу једно хармонично развијање, ставља се данас целокупна привредна делатност на једну рационалну, научну основу. Свуда се апелује на науку да привреду ослободи хаоса случајности и расипања. Савремена економска наука, постигла је, као што је познато, велики напредак, она је у знатној мери унапредила методе проучавања привреде, које се примењују не само у циљу што бољег вођења опште државне привредне политике него помоћу њих и приватна предузећа теже да постигну бољи успех.

Код нас на Балкану, овакав рад је још у повоју, али је изванредно потребно, да би балканске земље могле ићи упоредо са осталим европским земљама, да се у овом правцу што више уради. Међутим, како су до сада постигнута делимични и скромни резултати, како смо дакле тек у самом почетку рада, било би веома корисно да се овај посао организује на интербалканској основи. Помоћу једне сталне научне колаборације могло би се у знатној мери олакшати и убрзати тако потребно утврђивање метода за проучавање привреде Балкана на основу кога се тек може водити једна рационална привредна политика. Заједнички и истовремени научни рад у свима балканским земљама довео би до бољих резултата јер би се могло размењивати искуство, вршити експерименти и спроводити контрола методе у више држава и утврђивао степен њихове поузданости. Не треба заборавити да ништа није тако погрешно као једноставна примена метода који су већ у употреби у извесним државама. Не могу се добити добри резултати од покушаја да се привредна ситуација у балканским државама проучава на бази метода Харвардског, Лондонског или Кембричког Универзитета или по методи професора Вагемана који примењује Институт за проучавање конјунктура у Берлину. Сви ови методи утврђени су с обзиром на специјалне прилике претежно индустријских земаља које се налазе на потпуно различитом нивоу привредног развитка. Оно што нама треба то су потпуно нови методи економског проучавања, који би потпуно одговарали привредној структури и степену развитка балканских држава. Свака једноставна примена метода који су се можда показали добри у другим земљама могла би код нас дати негативне резултате. Велики посао који се мора извршити и који ће се састојати у изградњи једне специјално балканске методологије научног привредног проучавања, мора се као што смо већ нагласили почети из почетка и извести с обзиром на специјалне прилике које владају на Балкану.

Општа начела једне практичне сарадње представника економске науке на Балкану утврдила би се накнадним споразумима. Ја бих само хтео да нагласим да би се она у њеним општим цртама имала да састоји: у изједначењу метода економског проучавања који су сада у употреби у балканским земљама, у утврђивању нових метода, у поступању по једном заједничком плану приликом приређивања анкета, специјалних студија; у сталној измени података и обавештавања о постигнутим резултатима. Ја сам уверен да за релативно кратко време корисни резултати једне овакве научне сарадње не би изостали.

У овој сарадњи могло би наћи и једну снажну потпору само остварење идеала балканског уједињења. Сви велики привредни проблеми од чијег решења зависи наш даљи рад требало би да буду предмет једног беспристрасног научног проучавања са циљем да се утврди њихова права природа и пронађу најце-

лиходнија решења. Нема никакве сумње да би резултати оваквих радова имали велику сугестивну снагу и допринели да масе балканске приступе нашем покрету. Излажући користи које би балкански народи имали од једног привредног уједињења, бацајући светлост на проблеме који стоје на путу овоме уједињењу и проучавању практичне могућности решења самих проблема и отклањања сметњи, наука би могла много допринети јачању и ширењу идеје балканског јединства. За постизање ових само у најоштријим цртама додирнутих циљева било би потребно, по моме мишљењу, организовати једну сталну сарадњу личности и установа у балканским земљама које се баве привредним проучавањима.

1. Сарадња личности. — Било би пре свега потребно установити једну сталну организацију економских радника свих балканских земаља у једно удружење, институт или привредну академију. Ова организација имала би задатак, да ради на развоју економске науке и проучавању привреде Балкана. На периодичним састанцима ове установе, као и путем кореспонденције третирали би се научно-економска питања нарочито с обзиром на прилике и интерес балканске привреде. Ова би установа била дакле координаторни орган радова из области економске науке на Балкану, нека врста балканског научног клиринга. Осим претресања економских питања на периодичним састанцима ова би установа могла приређивати и предавања у појединим балканским државама и издавати своје публикације и уопште подесити делокруг свога рада према захтеву самих прилика.

II. Сарадња установа. — За сталну сарадњу могу доћи у обзир ове установе:

- 1) Економски семинари и институти на Универзитетима.
- 2) Институти за проучавање конјунктуре као и специјална одељења за економске студије при емисионим банкама, којих има у свим балканским земљама.
- 3) Државне статистичке организације.
- 4) Државне и приватне установе које се поред осталог баве и статистичким истраживањима.

Универзитетски привредни семинари и институти су у стању да врло много допринесу и јачању и популарисању идеје Балканског привредног уједињења. У овом циљу било би потребно да студенти у семинарима што више расправљају о питањима балканске привреде, да се при дискусији домаћих проблема стално води рачуна о ситуацији у осталим балканским државама. За докторске тезе требало би давати теме од интербалканског привредног значаја. Исто тако требало би поступити и код расписивања конкурса за израду темата. Сав овај

посао требало би да се спроводи споразумно, да управници семинара и института у свим балканским земљама буду у вези и да се обавештавају о своме раду и да га, колико год је могућно, саобразе једном заједничком утврђеном програму.

Што се тиче осталих установа, нема никакве сумње да би њихова колаборација била од највеће користи. Мора се ипак признати да једна сарадња једног тако великог броја установа не би могла беспрекорно функционисати. Стога би по моме мишљењу било најбоље да у свакој земљи неколико личности (можда само 2—3) приме на себе да одржавају везе са домаћим установама. Преко оваквих националних комитета стојале би у стварној вези све установе чији је главни или споредни посао, економско проучавање.

Главни орган целокупног рада на проучавању балканске привреде био би „Центар за проучавање балканске привреде” који би се имао основати и који би се могао евентуално поклопити са привредном академијом коју смо већ поменули.

Овоме центру имале би припасти веома важне функције. Од њега би потицала иницијатива, он би имао да се стара на послу о унификацији метода научног истраживања и сређивања у обрађивању материјала који би сављали на расположење национални комитети.

Питања саме организације овога бироа за проучавање балканске привреде има да се реше споразумно и ми у њих нећемо сада улазити. Заводољавамо се само тиме да нагласимо да би једна оваква установа била од највеће користи за све балканске државе. Али исто тако са њеним образовањем задовољила би се и једна шира потреба, потреба једног сталног, исцрпног и систематског информисања европске и светске јавности о балканској привреди. Стварајући на овај начин једну установу која нам свима може донети непосредне користи, ми бисмо у исто време задовољили једну велику потребу која данас постоји у погледу обавештавања целог света о привредним приликама на Балкану. Добро организован центар за проучавање балканске привреде могао би за кратко време постати установа о чијем би се раду морало водити рачуна и који би сигурно могао ући у ред важних међународних установа.

Не желећи да се упуштам у организацију саме установе чије оснивање овде предлажем, задовољићу се да само укажем, у вези са овим што сам мало час рекао, на први посао који би она могла без нарочитих тешкоћа и кроз кратко време отпочети. Овај посао јесте објављивање једног месечног билтена о балканској привреди. Ова публикација пружила би великом броју приватних и званичних личности и установа, како Балкана тако и целог света, један објективан и научан приказ привредних прилика и догађаја на целој Балканској Полу-

острву. У исто време место непотпуних и у разним публикацијама раштрканих обавештења и анализа привредне ситуације у појединим балканским земљама, дао би се у само једној публикацији један систематски преглед свега онога што је битно и важно у привреди свих балканских земаља.

Две велике потребе, дакле, како међусобног упознавања тако и обавештавања иностранства, биле би задовољене оваквом једном публикацијом.

Материјал за билтен прикупљали би по једноме утврђеном плану сви национални комитети, при чему би се стално тежило за што већом унификацијом статистичких метода и израчунавања и таквих статистичких серија, које се данас још не израђују. Месечни билтен Центра за економско проучавање балканске привреде, имао би то велико преимућство што би осим систематски груписаних статистичких и других података о привреди свих балканских земаља, могао доносити још и збирне прегледе целокупне балканске привреде, при чему се не би водило рачуна о политичким границама. Цело балканско полуострво третирао би се као једна јединствена економска целина, што она у ствари и јесте.

У напред оцртаним општим линијама имала би се по моме мишљењу кретати сарадња земаља на пољу привредног проучавања, у чију детаљнију организацију нисам хтео да улазим у жељи да оставим што шире поље за дискусију.

4.) **О делимичној царинској унији и економској сарадњи** извештава Г. Стелијан Попеско. Помиње Брианову Европску унију од септ. 1929 г. Даље је прихваћена идеја о регионалним споразумима, која се претворила у преференцијалне режиме. Говори још о појединим балканским државама.

5.) Савез пољопривредних комора у Румунији подноси извештај: **О стварању једне Међубалканске пољопривредне коморе.** Већи део балканских држава, у које долази и наша, нема нажалост пољопривредних комора.

6.) Г. Хирицеско Арва посланик и проф. на пољопривредној Академији говори **О сарадњи Балканских држава у домену пољопривредних наука.**

Помиње тешку пољопривредну кризу, кроз коју пролазимо. У погледу пољопривредне производње и директиве за будућност помиње географску рационализацију, економску рационализацију и најпосле техничку рационализацију.

7) POLJOPRIVREDA BALKANSKIH ZEMALJA I MEĐUNARODNA TRGOVINA

Izveštaj G. Dr. Dragoslava P. Mihajlovića, delegata jugoslovenske vlade u Centralnom birou za opium u Carigradu.

Na II. Balkanskoj konferenciji, održanoj oktobra 1931 god. u Carigradu, podnela je jugoslovenska nacionalna grupa, između ostalih, jedan vrlo informativan referat Zavoda za unapređivanje spoljne trgovine „O mogućnosti obrazovanja jednog jedinstvenog domena na Balkanu i o ekonomskoj aktivnosti i trgovačkoj razmeni između balkanskih zemalja.“ U tom iscrpnom referatu, iz koga navodimo izvesne delove, prikazano je u glavnim linijama stanje poljoprivrede, koja zauzima glavno mesto u izvoznjoj trgovini balkanskih zemalja, relativno slaba razmena dobara između istih i istaknuta potreba što tešnje ekonomske saradnje.

Sve balkanske države su, u pogledu njihove privredne strukture, u glavnom poljoprivredne, sa izvesnim specijalnim karakteristikama za svaku od njih. Potpuna homogenost ne postoji. Najveći deo stanovništva balkanskih zemalja bavi se poljoprivredom, što se vidi iz ovih podataka:¹

Zemlja:	Procenat stanovnika zaposlen:		
	u poljoprivredi	u trg. i ind.	u ostalim profesijama
Bugarska	82,40	12,10	5,50
Grčka	61,05	31,15	7,80
Jugoslavija	76.—	12,60	11,40
Rumunija	79,90	13,20	6,90
Turska	81,60	10,40	8.—

Situacija, u kojoj se nalazi stanovništvo svih balkanskih država, koje su, kao što smo videli, po svojoj privrednoj strukturi u glavnom poljoprivredne zemlje, nije ni najmanje ružičasta. Ta situacija, neosporno rezultat poljoprivredne krize, primorala je balkanske narode da shvate ozbiljno potrebu jedne zajedničke akcije, u odbrani životnih interesa svojih zemalja i svoga stanovništva.

Od I. Balkanske konferencije, održane oktobra 1930 godine u Atini, na ovamo, učinjeni su mnogi pokušaji, preduzete su razne mere u tome cilju, bilo u okviru same Balkanske konferencije, bilo izvan nje. Razne agrarne konferencije, koje su do sada održane, nisu imale za cilj samo odbranu pijaca naših agrarnih proizvoda na našim balkanskim tržištima. One su takođe jasno pokazale svima, da poljoprivreda predstavlja izvor najvećih i najvažnijih prihoda svih Balkanskih zemalja i da racionalnim iskorišćavanjem ogromnih mogućnosti, koje pruža razvijanje raznih grana njihove poljoprivrede, balkanske države mogu da postignu što veću ekonomsku nezavisnost i da postanu vrlo važni izvoznici poljoprivrednih proizvoda.

¹) Podaci za Albaniju nam nedostaju.

Zajednička standardizacija tipova balkanskih cerealijskih i koordinirani napori nacionalnih poljoprivrednih organizacija za prodaju, bez sumnje će mnogo doprineti dobrom plasmanu ovih glavnih proizvoda balkanskih zemalja.

Na svim Balkanskim konferencijama isticana je i podvlačena potreba što tešnje privredne saradnje između balkanskih naroda. Ta potreba postala je sada, posle neuspeha Svetske privredne konferencije u Londonu, neophodna. Stvaranje regionalnih sporazuma nameće se samo po sebi. Hoćemo li mi, balkanski narodi, dozvoliti da nas i ovde drugi preteknu?

Još na II. Balkanskoj konferenciji konstatovano je da se pojedine balkanske zemlje nalaze među sobom u neugovornom trgovinskom stanju i zaključeno je da se predloži respektivnim vladama da u što skorijem roku pristupe regulisanju toga odnosa. Ta želja ponovljena je i na prošlogodišnjoj konferenciji u Bukureštu. Na žalost rezultata po tome još nema: Albanija je u neugovornom trgovinskom stanju sa Rumunijom i Turskom, Grčka sa Bugarskom, Bugarska sa Jugoslavijom i Jugoslavija sa Turskom. Upravo je neverovatno, da nisu, od svršetka Svetskog rata do danas, sklopljeni trgovinski ugovori među svim balkanskim državama, koji su elementarna osnova za razmenu dobara između zemalja.

Trebalo bi da balkanske države, bar u glavnim granama svoje privredne proizvodnje, dođu do međusobnog sporazuma, tako da, po mogućstvu, glavne potrebe uvoza pokrivaju prvenstveno iz balkanskih zemalja.

Ma da su sve balkanske države poljoprivredne zemlje, ipak sve nisu krupni proizvođači, a naročito ne veliki izvoznici cerealijskih.¹ Prosečna proizvodnja cerealijskih bila je od 1927 do zaključno 1931 godine sledeća:²

Zemlja:	U hiljadama metarskih kvintala				
	pšenica	raž	ječam	ovas	kukuruz
Bugarska	13.225	2.390	3.235	1.110	7.519
Grčka	3.233	423	1.578	777	1.591
Jugoslavija	23.628	1.887	3.834	3.113	29.515
Rumunija	31.266	3.329	18.597	10.069	47.111
Turska	20.213	2.124	11.820	1.075	3.938

Iz ovih podataka da se zaključiti da najveću poljoprivrednu proizvodnju imaju Rumunija i Jugoslavija, zatim Turska i Bugarska. Od svih balkanskih zemalja jedino su Rumunija i Jugoslavija velike izvoznice cerealijskih. Bugarska dolazi u obzir samo u izvesnoj meri. Količina cerealijskih proizvedenih u ostalim balkanskim zemljama (u Albaniji, Grčkoj i Turskoj) ne može da pokrije ni potrebe potrošnje u zemlji.

¹) Podaci za Albaniju nedostaju nam.

²) Stelian J. Popesco: Union donanière partielle et collaboration économique interbalkanique. — Rapport présenté à la III Conférence balkanique.

Pitanje proizvodnje i plasmana cerealija od bitne je važnosti za ekonomsko stanje 75% stanovništva balkanskih država, i zato se treba ozbiljno zapitati da li nije krajnje vreme, da u odbranu svog glavnog izvoza prihoda, balkanski narodi udruže svoje napore oko što povoljnijeg organizovanog plasmana tih proizvoda? Izgleda, da je državna intervencija u raznim balkanskim zemljama rešila ovaj problem samo u pola i da se potpuno rešenje može postići samo jednim zajedničkim sporazumom i solidarnom akcijom svih balkanskih zemalja, kako na tržištima u zemlji, tako i na inostranim. Jedna takva solucija apsolutno je neophodno potrebna, jer samo sporazumno možemo izbeći neskladnosti međunarodne konkurencije, a udruženi suprotstaviti se pritisku konkurencije ostalih nebalkanskih zemalja.

Balkanske zemlje raspolažu velikim izvoznim viškovima sledećih poljoprivrednih viškova: pšenicom, kukuruzom, pasuljem, duvanom, opijumom, živom stokom (krupnom i sitnom), živinom, stočnim proizvodima, voćem, maslinama, suvim groždem, smokvama, raznim uljima, vinom, pamukom, kudeljom, vunom, kožama itd. itd.

Ako razmotrimo statistike spoljne trgovine balkanskih zemalja, videćemo da samo neznatne količine viškova poljoprivrednih proizvoda nalaze prodaju na samom Balkanu. Tako na pr. kod izvoza pšenice u Grčku susedne izvoznice zemlje (Jugoslavija, Rumunija i Bugarska) morale su ustupiti mesto prekookeanskim zemljama i Savezu S. S. R. — Grčka je uvezla u toku 1932 godine 601.555 tona pšenice, u vrednosti od 1.459,343.927 drahmi. Od ove količine otpada sa S. Američke Države, Argentinu, Australiju i Kanadu 334.665 tona (preko 50% od celokupnog uvoza), na Savez S. S. R. i ostale nebalkanske zemlje 180.660 tona, a na balkanske zemlje *svoga 74.518 tona* (na Rumuniju 35.620, na Jugoslaviju 31.320, na Tursku 7.548 i na Bugarsku 30 tona).

Ovo stanje stvari postalo je još teže za balkanske zemlje u toku prvih 6 meseci 1933 godine. Prema zvaničnim statistikama atinskog Ministarstva narodne privrede, Grčka je uvezla u razmaku ovog vremena sledeće količine pšenice: 102.119 tona iz Argentine, 50.861 tonu iz Kanade, 50.162 tone iz Saveza S. S. R., 37.112 tona iz Sjedinjenih Američkih Država, 16.438 tona iz Australije, 1.513 tona iz Mađarske i *svoga 1.323 tone iz balkanskih zemalja* (527 tona iz Jugoslavije, 473 tone iz Turske i 323 tone i Bugarske).

Naglašavano je, da ako balkanske zemlje, koje izvoze pšenicu, ne uspevaju da se oslobode konkurencije Saveza S. S. R. — čija se tržišta poklapaju sa njihovim, i koji, kao što je to već bilo slučajeva, prodaje često robu ispod pariteta cena svetskog tržišta — da bi one ipak mogle uspešno da se bore protiv američke, argentinske, ili australijske konkurencije, bar na susednim balkanskim tržištima i na Levantu. Balkanske zemlje trebale bi da usvoje svojom carinskom politikom zajednički stav u pogledu transporta žita na ova tržišta i organizaciju po mogućstvu, naglašavamo, zajedničke prodaje.

Međutim, problem plasmana žita, kao u ostalom i drugih proizvoda, može se jedino zajednički rešiti: sporazumom između prodavaca i kupaca. Da preciziramo. Mi smo već naglasili da Grčka treba godišnje oko 600.000 tona pšenice, a ta količina nadmašuje izvozne viškove ostalih balkanskih zemalja, koje bi Grčka mogla, prema tome, potpuno da apsorbuje. Da li bi problem plasmana pšenice bio rešen sporazumom zemalja izvoznica? Svakako da ne. Grčka će biti primorana da i na dalje pokušava svim silama da poveća svoju proizvodnju pšenice (razdavanjem selekcioniranog semena, otkupom domaće pšenice od zemljoradnika daleko iznad pariteta cena svetskog tržišta itd.), odnosno da i u buduće pokriva svoje potrebe u pšenici u onim zemljama, koje će uvoziti njen duvan, njeno suvo grožđe, njene maslinke i maslinovo ulje itd. A to zato, što je privredna kriza, koja je, tokom 1931 i 1932 god. dobila maha u svima zemljama, izazvala izavanredne zaštitne mere, koje su, naročito u vidu deviznih ograničenja i kontingentiranja uvoza, poremetile onaj trgovinsko-politički poredak, koji je stvoren pre krize, zasnovan na načelima slobodne trgovine i najvećeg povlašćenja — i zatvorila mnoga vrata izvozu grčkih proizvoda. Grčka će kupovati u balkanskim zemljama samo onu robu, koju ne bude mogla da dobije pod povoljnim uslovima na drugoj strani, kao što je to slučaj sa živom stokom, pasuljem, šumskim proizvodima i još nekim artiklima.

To što važi za Grčku, važi i za ostale balkanske zemlje. Mi smo uzeli na primer Grčku zato, što je ona najveći uvoznik cerealija. Grčka će uvoziti iz ostalih balkanskih zemalja pšenicu i druge poljoprivredne proizvode jedino ako nađe u tim istim zemljama prodaju za svoje proizvode. U ostalom, nova trgovinska politika Grčke, inagurisana zakonom o kontingentiranju uvoza od 15 maja 1932 godine, predviđa sklapanje trgovinskih sporazuma o 100% ili, u izuzetnim slučajevima, o delimičnoj kompenzaciji u robi.

Postoje ipak izvesne mogućnosti i u tom pravcu, u pogledu prodaje poljoprivrednih proizvoda na Balkanu. Dokaz grčko-jugoslovenski dopunski trgovinski sporazum od 20 jula 1933 god. koji je omogućio mnogo veći plasman grčkih proizvoda u Jugoslaviji.

Jedan sporazum balkanskih država po pitanju izvoza stoke i stočnih proizvoda na inostrano tržište doprineo bi u mnogome da odgajivanje stoke postane rentabilnije u raznim državama, što bi dovelo do poboljšanja kvaliteta stoke i stočnih proizvoda i do postizavanja povoljnijih cena.

Imajući u vidu krizu cerealija, sve balkanske zemlje posvetile su veću pažnju gajenju voća i povrća, koje je rentabilnija grana poljoprivrede. Obrazovane su specijalne komisije u balkanskim zemljama (u Jugoslaviji Centralna komisija za izvoz voća), koje se bave racionalizacijom i pakovanjem voća i povrća, i, što je najglavnije, one kontrolišu pošiljke namenjene inostranim tržištima i organizuju njihovu prodaju u inostranstvo. Zadatak sličnih organizacija i ustanova skoro je identičan u raznim balkanskim zemljama.

Tržišta u inostranstvu su takođe ista (glavni deo balkanske proizvodnje voća i povrća izvozi se u Centralnu Evropu). Eto zašto bi najtešnja saradnja bila potrebna između ovih različitih institucija balkanskih država, jer to ne samo što bi doprinelo da se ostvari neophodna standardizacija proizvodnje, nego bi se takvom kooperacijom isti povoljnije plasirali na potrošačkim stranim tržištima, uklanjajući svaku štetnu konkurenciju.

Zahvaljujući svome povoljnom geografskom položaju, s najraznovrsnijim klimatskim i terenskim uslovima, Balkansko poluostrvo ima izvanredno bogatu floru, izobiluje industrijskim, medicinskim i aromatičnim biljem.

Ostavljajući da posebno pomenemo pitanje proizvodnje duvana i opijuma, na koje ćemo se vratiti naknadno, a koje je od kapitalne važnosti za balkanske zemlje, kazaćemo samo nekoliko reči o bogatstvu balkanskih zemalja u medicinskom i aromatičnom bilju. Što se tiče medicinskog bilja, Jugoslavija i Rumunija su od izvanredne važnosti za svetska tržišta, jer je ova ekonomska grana vrlo razvijena u tim zemljama; u pogledu aromatičnog bilja i eteričnih ulja najglavnije proizvođačke zemlje su: Jugoslavija, Bugarska, Rumunija i Grčka. S druge strane, skoro svaka balkanska zemlja ima isto tako izvesne specijalne artikle: Jugoslavija buhać i ružmarinovo ulje, Bugarska ružino ulje, čija bi potrošnja mogla biti mnogo veća u balkanskim zemljama.

Standardizacijom ovih artikala, koja bi se vršila zajednički, uklonila bi se nelojalna konkurencija koju međusobno čine izvoznici balkanskih zemalja. Zajedničkim traženjem direktnih potrošačkih tržišta umanjila bi se posrednička trgovina. U tu svrhu, izvoznici i zainteresovane organizacije trebale bi da se međusobno sporazumu i osnuju izvoznička društva, koja bi bila dovoljno jaka s finansijskog gledišta.

Duvan, a donekle i opium, zauzimaju u izвозnoj trgovini jedinih balkanskih zemalja glavno mesto. Važnost ovih proizvoda za njihovu narodnu privredu je prvoklasna.

Na žalost, kriza koja je pogodila ostale poljoprivredne proizvode, nije mimoišla ni ova dva artikla. Zato bi trebalo usrediti sve napore da se koncentriše prodaja tih artikala preko središnjih prodajnih biroa, od čega bi se svakako mogla očekivati i popravka u cenama. Jer, prodajni biro balkanskih zemalja za duvan i opium raspolagali bi glavnim rezervama tih artikala u svetu, tako da bi mogli kontrolisati njihove cene na svetskom tržištu.

U ovom pravcu rada treba podvući važnost tursko-jugoslovenskog sporazuma o prodaji opijuma od 15 aprila 1932 godine. Ovim sporazumom je ustanovljen Centralni prodajni biro u Carigradu, kome je poverena prodaja svih količina jugoslovenskog i turskog opijuma. U pitanju duvana, progres je sporiji. Ipak treba zabeležiti osnivanje tursko-grčko-bugarskog Zavoda za proučavanje orijentalnih duvana. To je prva etapa. Drugu bi predstavljao sporazum ovih zemalja, eventualno i Jugoslavije, o zajedničkoj pro-

daji duvana, po ugledu na tursko-jugoslovenski sporazum o opijumu. Na taj način, balkanske zemlje bi efikasno zaštitile interese poljoprivrednih grana, koje su upućene na izvoz u treće zemlje.

Da zaključimo. Iznegli smo ukratko potrebu zajedničke saradnje za plasman najglavnijih poljoprivrednih proizvoda balkanskih zemalja. Ta saradnja treba da se kreće u dva pravca:

1) favoriziranjem međusobne razmene, bar za one proizvode koji su u jednoj zemlji suvšni, a u drugoj nedostaju;

2) organizovanjem solidarne akcije radi plasiranja istih proizvoda na zajedničkim tržištima, a u cilju uklanjanja nepotrebne i štetne međusobne konkurencije.

Ostavljamo samoj Balkanskoj konferenciji da odluči kojim bi institucijama trebalo poveriti izvršenje ovoga zadatka. Naše je mišljenje, da bi svakako trebalo odvojiti pitanje plasmana poljoprivrednih proizvoda na našim balkanskim tržištima, od pitanja zajedničke akcije u cilju prodaje istih na inostranim pijacama.

*

8. G. prof. Gromoslav Mladenac, generalni direktor nacionalnog ureda za rumunsko zadrugarstvo, govori: *O međukooperativnim odnosima*. Prilikom sabora II Balkanske konferencije u Istanbulu doneta je odluka: da se stvori jedna Zadržna međubalkanska unija. Cilj je racionalizacija svetske ekonomije stvaranjem neposrednih odnosa između potrošača i proizvođača organizovanih u kooperative.

9. САРАДЊА БАЛКАНСКИХ ЗЕМАЉА НА РАЗВИЋУ ПОЉОПРИВРЕДНОГ КРЕДИТА

Извештај г. Др. Антуна Новаковића, директора Привилеговане аграрне банке на Балканској конференцији одржаној у Букурешту у октобру месецу 1932 г.

Тешка економска криза која је захватила прекоморске и западноевропске индустријске земље исто тако као и аграрне земље Источне Европе и Балкана, постала је на тај начин једна општа појава која је, својим катастрофалним последицама, ударила жиг развоју светске привреде последњих година. Ма да је она дејствовала у разним земљама са разном снагом, према стању привреде и према отпорној снази поједине земље, и ма да није погодила у једнакој мери све гране привредне делатности, ипак је очигледно да се од ње није могла очувати ни једна земља и да ни једна грана светске привреде није остала од ње нетакнута. С обзиром на општи карактер који је криза попримила, захвативши све земље овога света, и с обзиром на интензивност којом је спречавала нормалан ток привредног живота, она је привукла пажњу заинтересованих кругова,

економиста и научника исто тако као и пажњу кругова која су одговорни за унутрашњу и спољну политику својих земаља. Питања која су некада спадала искључиво на подручје теорије и која су у најопсежнијим делима о народној економији била додирнута само површно, наметнула су се као предмет јавне дискусије, тражећи своје практично решење. Рана на телу светске привреде отвара се све више и више и не може да се зацели ни унутрашњом снагом која је, према либералистичким теоријама, садржана у потпуној слободи економских снага, а ни средствима чија је примена покушана у већини погођених земаља, ни међународна акција, која би без сумње била способна да оствари извесно олакшање, није до сада донела више нег академске резултате; она је много допринела к томе да се саберу многобројни информативни подаци и да се осветле разни проблеми, али она нас није ни најмање приближила практичном њиховом решењу.

Проучавајући узроке и развој садашње кризе, Балканске земље нису престале да траже сретства којима би се она могла ублажити и којима би се њихови оправдани интереси могли заштити против њене погубне делатности. У исто време ове су земље настојале да уђу у контакт са осталим земљама да би ова питања заједнички изнеле на дневни ред разних међународних састанака, и тражиле су споразум са другим земљама ради организовања заједничке одбране. Пошто су биле свесне да мере које би оне могле предузети свака за себе у циљу одбране, неће то зло дефинитивно излечити, оне су од увек заступале гледиште да се успешан лек за побољшање садашње ситуације може наћи само у заједничкој акцији свих заинтересованих земаља. Као чланице Друштва народа и других међународних установа, Балканске земље су увек узимале активног учешћа у саветовањима и одлукама које су се тичале економских проблема, и њихова је сарадња често пута била корисна при сабирању материјала који је послужио за исправну оцену заједничких елемената ове кризе. Ма да стварни резултати који су постигнути на овај начин, нису били особито велики, ипак су они — у погледу Балканских земаља — претстављали велику позитивну вредност: дошло се је до сазнања да ове земље као економска целина имају мање-више исте интересе и исте циљеве и да се према томе, увек кад се ради о економским питањима, може без великих тешкоћа остварити сарадња између њих. Балканске су земље у разним, сад ширим сад ужим групацијама, заступале и с успехом браниле своје заједничко гледиште у погледу разних привредних питања, пошто их је сличност њихових прилика нагонила да стварају заједнички фронт и да упоредо наступају.

Ова заједничка акција била је нарочито изразита у питању организације међународног пољопривредног кредита, којим се већ кроз више година баве разне међународне конфе-

ренције као једним питањем које је од нарочите важности за аграрне земље Источне Европе и Балкана.

Балканске земље — упркос својој различитој економској структури која је каткад обележена јасним тенденцијама за индустријализацијом — имају две црте које су им свима заједничке а које творе основну карактеристику њихових националних привреда, а наиме: да у економском животу свих тих земаља пољопривреда игра најглавнију улогу и да све оне трпе од оскудице продуктивног капитала.

То је природна последица нормалног развоја привредног живота који је, увек и свагде, напредовао у истим етапама.

У Балканским земљама тек се је пре неколико деценија почео напуштати систем натуралне привреде и стао заводити систем размене добара и кредита; овај се процес развија полагано и још он ни из далека није код нас завршен. Међутим се ипак може констатовати — што је уосталом запажено свуда — да је развој био бржи и јачи у индустријској производњи и трговини него у конзервативним пољопривредним круговима, тако да се данас, поред сасвим модерне организације ових напредних грана пољопривреде, налазе у пољопривреди неких заосталих крајева још увек многобројни остаци натуралног гајдинства које тек почиње да помало уступа напретку модерног економског живота.

Под таквим приликама је сасвим природно да расположиви капитали, и домаћи и инострани, радије траже пласман у другим земљама привреде а беже од пољопривреде која, ради своје незнатне рентабилности претставља слабу привлачну снагу за капитал. Статистички податци којима располажемо, онемогућавају нам на жалост да дамо тачна обавештења о износивама капитала који су уложени у пољопривреду и о односу у коме они стоје према капиталима уложеним у остале гране привредне делатности. Међутим пошто се је покушало у неким земљама да се помоћу анкета дође до приближно тачног прегледа о задужености земљорадње, резултати који су у том правцу постигнути, ма да нису сасвим тачни, потврђују мишљење да је овај однос врло неповољан за пољопривреду. У Југославији на пример процењени су земљораднички дугови са 7 милијарди динара, од чега један део, три и по до четири милијарде, отпада на капитале који су инвестирале банке и друге. Пошто сума штедних улога износи око 14 милијарди, произилази одатле да учешће пољопривреде код коришћења тог капитала износи само 25—30% од укупне суме штедних улога.

Може се назвати као општа појава у Балканским земљама, да њихова пољопривреда, ма да игра најважнију улогу у њиховој националној привреди, располаже само у сразмерно скромним границама потребним капиталима, па ово недостајање расположивих сретстава може да се сматра као један

од главних разлога томе да њихова аграрна производња, ни у погледу количине ни у погледу каквоће производа, не удовољава захтевима данашње економске ситуације. Пољопривреда овог дела Европе није презадужена, као што се каткад тврди, него она напротив трпи од несташнице кредита; не ради се ни пошто о сувише великим износима оптерећења него о сувише тешким условима кредита, како у погледу висине каматне стопе тако и у погледу отплатних рокова који не одговарају потребама земљорадничког кредита. Пошто често пута уопште нема подесне организације за земљораднички кредит, пољопривредници су приморани или да се сасвим одрекну кредита па тиме и сваког побољшања своје производње за коју су јевтини капитали безусловно потребни, било да прихвате неповољне услове кредита који дакако рђаво утичу на рентабилитет њиховог газдинства.

Земља која се при стварању пољопривредног кредита може да ослони само на своје властите снаге, не може друго него да повлачи капитале из других грана своје привреде да би их ставила на расположење пољопривреди, или да повећа учешће пољопривреде помоћу нових капитала формираних из вишкова производње односно из вишкова националног прихода. Са гледишта нормалног привредног развоја, нема сумње, да је то најправилнији поступак и можда, шта више, и једини правилни; свака од наших земаља требала би, дакле, да свим силама поради у том правцу. Но с друге стране не треба заборавити да је то пут којим се долази до резултата тек после много година систематског рада и онда ако су услови повољнији за то него што су наши, и у време које је погодније зато него што су дани овакве тешке кризе.

Овај је пут нарочито тежак за пољопривреду, с обзиром на њен сразмерно мален рентабилитет; и у години када је принос пољопривреде већи од просечног, пољопривреда тешко формира нове капитале у широким размерама, нарочито с обзиром на рђаве године, у којима се уштеде ранијих година брзо опет утросе. У сиромашним аграрним земљама формирање капитала је отежано и тиме што се вишкови прихода првих повољних година употребљавају најпре за подизање животног стандарда, који је у рђавим годинама спао испод просечне висине, нарочито с обзиром на то што и та просечна висина није никад била довољно висока. Само неутрошени остатак служи за образовање нових капитала који се пласира у даљу производњу. Период времена од 1922—1926 г., који је за нашу пољопривреду био један од повољних периода, донео нам је извесно олакшање у погледу задужености пољопривреде и допринео увођењу потрошње у пољопривредним круговима, али није ниуколико допринео стварању постојаних нових капитала — што нам најбоље доказује данашње наше стање. У сваком случају формирање капитала напредује под таквим

околностима сувише полагано а да бисмо задовољили и најхитније потребе, које се нарочито јако осећају у временима кризе. С обзиром на то Балканске државе, кад су увиделе потребу да приступе организовању пољопривредног кредита, одабрале су лакши и краћи пут; оне су сабрале капитал на тај начин што су га повукле из осталих грана своје националне привреде, остављајући на домаћем тржишту у оптицај акције и облигације, или пак оснивајући нове специјалне установе за пољопривредни кредит на терет државног буџета. У земљама у којима пољопривреда претставља секундарну грану народне привреде, овај начин удруживања капитала може под извесним условима да се сматра као подесан. То вреди у том случају, ако су остале привредне гране довољно снажне да поднесу овакав терет без опасности по свој сопствени просперитет. Међутим у аграрним земљама овај поступак наликује окретању у кругу, пошто се с једне стране преко берзе или преко државног буџета повлаче капитали већином из оних истих газдинстава којима ће они на другој страни бити стављени на расположење у облику позајмица; ако се је до тих капитала напротив дошло њиховим повлачењем из других привредних грана, постоји опасност да ове буду паралисане у својој даљој делатности, пошто и оне саме у овим земљама обично немају расположивих вишкова којих би се могле одрећи у корист пољопривреде. Под тим приликама разумљиво је зашто се аграрне земље толико труде да потребне кредите за своју пољопривреду добију на иностраним тржиштима која су у пријатном положају да располажу капиталом у изобиљу. И Балканске земље су, с времена на време, полазиле тим путем и обраћале се међународним тржиштима, било да су се њихове установе за пољопривредни кредит саме обраћале иностранству, било да су њихове владе закључивале државне зајмове па сретства добијена тим путем стављале на расположење поменути кредитним установама. Познато је да су се при таквим трансакцијама често појављивале многобројне и велике тешкоће. Не намеравајући да поближе истражујем у колико се те тешкоће могу објаснити оправданим разлозима, а у колико су оне биле последица непознавања правог стања ствари у нашим земљама, сматрам да ће ипак бити корисно ако испитамо како иностранство гледа на Балканске земље кад се појављују као зајмотражиоци. У Западној Европи израз „Балкан” био је пре рата готово синоним политичког и правног хаоса, а било је мало људи који у то време нису делили ово опште распрострањено мишљење. Светски рат који је довео на Балканско полуострво ратнике из западноевропских земаља, дао је прилике свима, а у најмању руку онима који су били способни и вољни да гледају отвореним очима, да боље упознају овај део европског континента. На тај начин је до извесне мере успело да се исправи ово мишљење које је раније

било створено на основи обавештења датих од стране једне нерасположене штампе и преко стручне литературе која често није била довољно непристрасна. Правилније мишљење о лепим особинама балканских народа, о њиховом културном и економском стању, о красотама и богатствима ових земаља се је раширило, услед непосредног опажања, и у ширим круговима који од тада прате са више интереса и просуђују са мање нерасположења наш развој и напредак. Ипак не треба очекивати да ће ови новостечени утисци моћи у кратко време да сасвим избришу трагове ранијег мишљења. И ето зато Западна Европа још и данас суди о нама строже него о самој себи, заборавајући увек да праведна оцена нашег стања мора бити заснована на исправном разумевању карактера и историјског развитка наших народа. Неке појаве у нашој унутрашњој и спољној политици које, гледане из близа, не би требале никако да утичу на оцењивање правога стања ствари код нас, ако су гледане из далека, дају нетачне утиске и изазивају осећај несигурности и страха од неке опасности које апсолутно нема. Период превирања код младих народа није никаква појава која би карактерисала само наше земље; то је појава која по сили нужде претходи каснијој сталожености. Други народи су до те сталожености дошли истим путем, само са разликом што су имали срећу да тај пут пређу у много ранијим временима.

Ма да су проблеми, који су се постављали и тражили хитно решење, били тешки и компликовани, Балканске земље су ипак, и у периоду своје младости, доказале своју политичку зрелост коју им не може нико оспорити. Данас се подела Балканског полуострва може сматрати мање-више као довршена, а Балкански народи, пошто су извршили своје националне задатке, могу сада да све своје снаге посвете свом културном препорођају и економском напретку. Ако њихови спољно-политички односи нису још можда онолико консолидовани, као што би они сами желели, то је само одражај прилика које владају у оним деловима Европе где се ствара висока светска политика.

Што се тиче наше унутрашње консолидације, у погледу које мање зависимо од догађаја у иностранству, она је знатно напредовала у последњим годинама и допринела у великој мери ка стварању све веће правне сигурности, која је неопходан услов за добро функционисање кредита као и сваке друге привредне делатности. Ако иностранство у прошлости није имало толико поверења у наше правосуђе колико је оно заслуживало, мислим да сам у праву кад тврдим да се је и у том погледу дошло до неповољних закључака услед генералисања неких изузетних случајева.

Сваки народ који се је самостално развијао, има у свом правном систему неке нарочите црте које се појављују као последица прилагођавања наслеђених правних принципа потре-

бама и схватањима средине у којој делују. Модерни економски живот унео је у право много нових, раније непознатих, елемената за којима се раније није осећала потреба. Док су народи Западне Европе разрађивали своје националне правне системе, Балкански народи проводили су патријархалан живот који није изазивао потребу за модерним правним нормама и установама. Кредит као елемент економског живота почео је да код нас игра неку улогу тек у новије време; раније он је више имао карактер пријатељских услуга, заснованих само на тесним односима суседства и породичних веза између зајмопримца и зајмодавца и на вери у дужниково поштење. Ово лично поверење је остало све до данас врло важан фактор у нашим кредитним односима, па је познато да се велик део ових послова склапа у сељачким круговима без сваког писменог документа, а често и без присутности сведока. Ипак се зато само изузетно дешава да поверилац губи своју тражбину или мора да је судским путем наплаћује, јер је дужниково поштење респектовање преузетих обавеза обично довољна гаранција.

У модерном кредитном систему где поверилац и не позна свог дужника, овакво се обезбеђење не може сматрати као довољно, па се траже реалне гаранције које повериоца чине независним од личности његовог дужника. Хипотека и залога покретности добијају све веће и веће значење, па законодавства разних земаља, следећи ову еволуцију, употпуњују и усавршавају своје правне норме, обезбеђујући публицитет права сопствености и хипотекарних терета на непокретностима и регулишући право залог, заплене и егзекуције као и сва остала питања која су у вези са кредитом. На подручју немачког права развија се до високог степена установа земљишних књига, установа која без сумње има велика преимућства пред осталим системима. Земљишне књиге састављене су на основи катастарске измере земље. Поједине парцеле су нумерисане и записане у земљишне књиге, тако да парцеле које сачињавају један посед и стоје у власништву једног сопственика, чине једну правну целину и њој се одређује засебан лист у земљишној књизи. Сваки лист се састоји из три дела од којих први садржаје катастарске бројеве парцела, други име сопственика, а трећи служи за уписивање хипотека и осталих терета. Земљишне се књиге воде код судова, а уписи се могу вршити само на основи судског решења. За уписе вреди начело публицитета т. ј. правилно извршен упис служи као потпун доказ и не може бити побијан, тако да закон штити право свакога који је поступао у доброј вери ослањајући се на садржину уписа.

Из наведеног се види како је установа земљишних књига важна за хипотекарни кредит као и за кредит уопште, пошто су те књиге јавне, па свако може угледом у њих да се обавести о односима сопствености као и о хипотекарним теретима. Уместо да набројим сва преимућства тог система, ја ћу се задово-

љити констатацијом чињенице да је на пр. у Југославији пољопривредни кредит много боље развијен и каматна стопа услед тога нижа у оним покрајинама где постоје земљишне књиге него у оним где те установе још нема. Без сумње има за ту појаву и других разлога, али је очигледно да је много томе допринео и овај систем.

У Балканским земљама у којима, са изузетком неких крајева Румунске и Југославије још нема земљишних књига, организовање земљорадничког кредита наилази на многе тешкоће које се појављују нарочито онда кад се ради о трансакцијама на међународном тржишту капитала. Ови су недостаци били неколико пута подвучени од стране претставника капиталистичких земаља течајем дискусија по питању организације међународног пољопривредног кредита. Установе за хипотекарни кредит у централној Европи које своје емисије облигација врше на основи хипотека стечених уписом у земљишне књиге, обично се боље оцењују него друге установе код којих тај систем није познат, а из препорука финансиског комитета Друштва народа се види, колика се важност приписује реформи хипотекарног законодавства у овом правцу.

Што се тиче залогне покретности она није особито подесна као подлога за земљораднички кредит, пошто њена ефикасност зависи од тога да заложена покретност буде одузета сопственику и предата повериоцу или трећем лицу на чување. Ако се ради о обраним плодовима, та се предаја може извршити без оштећења дужникових интереса, јер кад су плодови једном обрани, свеједно је да ли их до њихове продаје чува сам произвођач или било која друга особа или установа. Међутим савршена организација кредита на овој подлози може се замислити само уз услов, да постоје потребни силоси и остали уређаји, да саобраћај буде савршено организован и да постоји мрежа пољопривредних задруга које могу да послуже као посредник између удаљених произвођача и трговачких центара. За све то треба времена и инвестиције знатних капитала, а да не говоримо о коренитим променама у аграрној продукцији које би требале да буду извршене, да бисмо дошли до стандардизоване производње.

Што се тиче живог и мртвог инвентара, он се не може као залога предати у руке повериоцу, а да се не оштете интереси дужника, пошто су ове покретности одређене да служе сопственику као сретства за производњу, а губе ту функцију онога часа, кад су изузете из његове неограничене расположбе. Да се овој врсти залогне покретности да потребна ефикасност, а да се сопственику не одузме могућност њихове обичајне употребе, покушано је да се нађе излаз помоћу извесних законодавних мера које међутим — пошто се не могу применити на све врсте поверилаца — користе само извесним категоријама привилегисаних поверилаца. Природна последица тога је да привилегисани

поверилац ужива заиста ефикасну заштиту, али његова привилегија иду на штету других поверилаца; ови су поради тога резервисани у давању кредита, ако постоје такве привилегије у корист појединих установа. Произвођачи, уместо да буду фаворизовани таквим мерама, дискредитовани су у односу према непривилегованим повериоцима, тако да се фактично могу служити кредитом само код привилегованог повериоца. Ако привилегисана установа располаже довољним сретствима да удовољи свим потребама које се појављују и кад би се могло претпоставити да једно пољопривредно газдинство, ма и слабо развијено, може да буде у кредитним односима само са једним повериоцем, напред описаном стању не би се имало ништа приговорити. Међутим пошто земљорадник не може да остане сасвим без кредита од стране приватних установа и пошто често мора да узима конзумтивне кредите код трговца или се послужи услугама код суседа, настојање да се земљораднички кредит монополизује је у толико штетније што се јаче и изразитије испољава.

Оно нарочито утиче неповољно на прилив међународног капитала јер га присиљава да улази у земљу једним јединим каналом који му можда баш не конвенира. У погледу организације међународног пољопривредног кредита не треба много рачунати са залогом покретности, с обзиром на мишљење финансијског комитета друштва народа изложено у његовом извештају од 27. јануара 1931 г., а које очигледно одговара општем схватању међународних финансијских кругова и које гласи: „Комитет је мишљења да је главна гаранција која би омогућавала добијање знатнијих кредита у иностранству — хипотека на првом месту. Можда би се могле узети у обзир и остале врсте гаранција, у колико би се желело да се кредит добије у самој земљи, али са интернационалног гледишта вероватно овакве гаранције не би биле довољне”.

Као сретство кредита на домаћем тржишту, залога инвентара и пољопривредних производа задржаће, по нашем мишљењу, у Балканским земљама своју дужност још дуго времена, а у некима од њих ће му припасти и нарочита улога. Ради тога биће потребно да се даљем развију те установе посвети сва пажња и да јој се законодавним мерама обезбеде услови правилног функционисања.

Поред законских одредаба којима је регулисано стицање и обезбеђење разних права, за организацију кредита важне су и законске одредбе које се односе на извршење. Законодавна делатност Балканских земаља после рата показује и у том правцу знатан напредак, тако да су оне изједначене у овом погледу са осталим модерним државама. Замашне реформе на подручју судске организације, уједначење цивилних процесуалних закона у земљама створеним из територија са разноликим законодавством, као што је случај са Румунском и Југослави-

јом, подела сутске и управне власти и разне друге мере, подигле су у нашим земљама сутство на висину која одговара модерној правној концепцији и која гарантује његово несметано функционисање. Ова су настојања довела до успеха чија је важност несме потцењивати, нарочито што се тиче пољопривредног кредита чија добра организација у многу зависи о правној заштити.

У нашим земљама почела се је тек у новије време посвећивати већа пажња систематском организовању пољопривредног кредита. У већини случајева иницијативу је преузимала државна власт. После првих покушаја који су учињени у другој половини прошлога века, приступило се је, почетком нашег века, проширењу пословања постојећих кредитних установа или стварању нових установа на широкој основици. У Југославији је Управа фондова која је постојала у ранијој Србији од 1862. г. била претворена у Државну хипотекарну банку, а 1925. г. основана је Дирекција за пољопривредни кредит која је 1929. г. била замењена Привилегованом аграрном банком. Општекорисне касе које су постојале у Бугарској од 1874. г. биле су 1904. г. здружене у Аграрној банци у Софији. За Пучке банке у Румунији основана је 1903. г. Централна каса у Букурешту; у Грчкој је такође створена Аграрна банка, а у Турској наставила је рад Аграрна Банка раније Турске Царевине; и у Албанији се чине припреме за оснивање такве једне установе. У свим случајевима ради се о установама јавног карактера, било да су оне створене искључиво помоћу Државе, било да Држава у њима учествује својим капиталом и у надзору њиховог рада.

Ово јако учешће државе лежи у самој природи ствари. Балкански народи, пошто су стекли своју политичку слободу, нису одмах били дорасли економским проблемима пред којима су се нашли. У другим европским земљама капитализам се је био већ снажно развио и земљорадња је имала времена да се поступно прилагоди новом стању ствари. Балканске земље, напротив, нашле су, улазећи у склоп светске привреде, једно стање које им је до тада било готово непознато а које је управо у то време било у јаком поремећају. Окретнији привредни кругови као што су новчари, трговци и индустријалци, убрзо су се снашли. Али пољопривредници, а нарочито мали поседници који су у нашим земљама у већини, били су тешко погођени новим условима рада. Остале привредне гране освојиле су у сразмерно кратком времену понова позиције које су биле изгубиле, тиме што су из сопствених снага створиле нове капитале и користиле се кредитима из иностранства. Само сељаци, земљорадници, остадоше без организованог кредита и падоше у руке лихварима свих могућих врста чија се је делатност брзо проширила на целу земљу. Примена начела међусобне помоћи путем организације задруга које су без сумње позване да одиграју одлучну улогу у реорганизацији нашег економског живота,

успевала је само лагано. Задружна идеја била је такође новина, пресађена к нама на тло које још није било довољно обделано.

Под таквим околностима Владе наших земаља преузеле су дужност да заштите пољопривреду од опасности које су им запретице. Брига за организацију пољопривредног кредита је на тај начин постала саставни део привредне политике ових Влада и оне су, нарочито у последње време, том питању посвећивале нарочиту пажњу.

Пољопривредни кредит, поред тога што мора да одговара нарочитим условима пољопривредне продукције, треба да истовремено удовољава и извесним захтевима који се не могу лако довести у сагласност са капиталистичким начелима. Капитал пре свега жели да по могућству сачува мобилност да би могао променити пласман у свако време кад му се то учини као корисно или потребно. На другој страни, капитал, док је уложен у једно предузеће, тражи што веће укамаћење и што чешћи и уноснији обрт. Пошто пољопривреда не задовољава у довољној мери ове захтеве, финансијски капитал не одушевљава се за инвестицију у овој привредној грани. Пољопривредни кредит мора дакле, нарочито кад се ради о ситним и средњим поседницима, да се ослања на задругарство и на јавне установе које не теже за остварењем добитака, или мора да повуче приватне капитале који више цене релативно низак али сталан рентабилитет него високе зараде спојене са ризиком. Ради тога су Балканске земље при остваривању свог програма око организације пољопривредног кредита помагале свим сретствима задружни покрет и оснивале јавне кредитне установе, са циљем да пољопривредницима пруже јевтин кредит и да привуку расположиве капитале пружајући им скоро апсолутну сигурност.

Западна Европа која са симпатијом гледа ова настојања и не ускраћује своје признање постигнутим успесима, ипак се је до сада ограничила на улогу пуког посматрача. Она није учествовала код стварања ових установа кад су оне биле осниване као акционарска друштва, а није им ни пружала кредите, па било то и у најчеднијим размерама. Ова пасивност може се тумачити — поред разлога које смо напред поменули — тиме да Балканске аграрне банке као младе установе нису још успеле да дођу у ближе везе са међународним финансиским круговима, а да оне од њих које су некад имале такве везе, нису могле да их сачувају услед промена које су наступиле на међународном новчаном тржишту за време и после светског рата. Вредност овакових пословних веза може се оценити, ако Балканске земље упоредимо са неким суседним земљама. Прво поменуте земље очигледно напредују брзо у економском погледу и пред њима се отварају необичне могућности експлоатације њихових природних богатстава, међународна финансиска тржишта ипак им остају у главном затворена, док у исто време њихови суседи,

ма да изгледа да стагнирају у свом економском напредовању, ипак успевају са пласманом својих емисија на тим истим тржиштима, и то управо услед тога што су знали сачувати своје раније пословне везе.

Кад је, по иницијативи аграрних земаља Централне и Источне Европе, Друштво народа ставило на дневни ред питање пољопривредног кредита у циљу једне заједничке акције, дошло се је после дубоког и опсежног проучавања до једнодушног закључка, да је потребно основати велику међународну банку која би имала да буде посредник између међународних финансиских тржишта и многобројних релативно слабих и недовољно познатих националних установа. У првом реду задаћа те банке је имала да буде, да темељно проучи елементе који су у вези са кредитом разних националних установа; она је поред тога имала да води надзор над њиховим пословањем и да сретствима која би јој стајала на располагање, утиче у правцу отстрањивања запажених недостатака и у правцу побољшавања општих услова кредита; коначно је постојала намера да се у овој централној организацији удружи кредитна способност свих националних установа, да се та кредитна способност појача сопственим сретствима нове установе и тако презентује међународном тржишту капитала. Ако се овај пројекат, који је још прошле године био израђен до детаља, није могао одмах остварити, било би погрешно тражити томе разлог у незрелости идеје; прави узроци томе су они исти који су до сада упропастили готово све међународне потхвате и од којих стално трпи политички и економски живот читаве Европе. Ипак се не треба сасвим одрећи ове идеје и ако се она сада не може остварити на паневропској бази, као што се је првобитно желело; не треба искључити могућност да се оствари на ужој бази која би обухватала само Балканске земље.

У том случају ранији план би био знатно измењен и можда би, управо ради те измене, његово остварење било олакшано. Кад се је у Женеви радило на остварењу међународне банке, није се очекивало само од заинтересованих аграрних земаља да узму учешћа на том потхвату, него се је тражило и од капиталистичких земаља Западне Европе да се ангажују са својим капиталима и да у најмању руку преузму моралну суодговорност за успех емисија те међународне банке. Управо са ове стране појавиле су се највеће тешкоће, јер и најубедљивији аргументи нису могли да објасне свима да је и у интересу индустријских земаља, да се аграрним земљама пруже јевтини кредити и тиме појача њихова куповна моћ за куповање индустријских производа. Земље које су налазиле да је овај пројект у сагласности са њиховим политичким интересима, као и неке од њих које су прихватиле основу из економских побуда или ради солидарности, пристале су да сарађују на тој основи са много добре воље. Али било је и земаља које су одмах од почетка

приступиле сарадњи са извесном уздржљивошћу, па кад су се неке дезинтересовале одмах чим су настали извесна политичка очекивања која су за њих била одлучна, цео је пројекат био у тишини одложен „на неизвесно време”.

Кад би се Балканске земље решиле да опет прихвате ову идеју, ограничавајући је, бар за прво време, на свој ужи круг, чини ми се да би изгледи за њено остварење били повољнији. Истоветност интереса с обзиром на њихову пољопривреду, којом су оне међусобно тесно повезане, могла би да за њих буде заједничка полазна тачка. Оне све имају исти циљ т. ј. да снабдеју своју пољопривреду кредитима по повољним условима ради рационализације и ради смањења производних трошкова у пољопривреди. Њихова би акција имала тако рећи задружни карактер, пошто је то у ствари окупљање расејаних сила ради одбране заједничких економских интереса. Под таквим условима питање корисности се учесницима и не поставља, пошто су користи очигледне и подједнаке за све учеснике. Преостаје само питање да ли је пројекат остварљив. Треба наиме имати на уму да се циљ не може сматрати као постигнут самим тим што би се основала пројектована установа, него треба да та установа задобије поверење међународних финансиских кругова којима ће се морати обраћати. Не бих се усудио да будем пророк по том питању, али мислим да су извесна општа предвиђања ипак дозвољена.

Нико не оспорава факат да је несташница капитала у Европским аграрним земљама један од узрока необичном заостравању садашње кризе. Висока каматна стопа, природна последица несташнице капитала, тешко притискује пољопривреду и смањује приходе у овој привредној грани, и тиме и куповну моћ земљорадника. У исто време несташница капитала отежава рационализацију и побољшање аграрне производње као и редовну измену добара између аграрних и индустријских земаља. Добром организацијом пољопривредног кредита велик део ових тешкоћа би се могао пребродити и сметње отклонити.

Кад је говор о организацији пољопривредног кредита, не сме се помишљати само на техничко-финансиске мере којима се само усавршава механизам прилива капитала. Појам је много шири и обухвата све оне мере којима се стварају услови за правилно функционисање кредита, а које се односе на законодавство, на организацију правосуђа и администрације и на разна подручја материјалне и интелектуалне културе, а укључује и извесне елементе унутрашње и спољне политике. Економска и политичка питања су толико тесно повезана, да се она не би могла једна од других сасвим оделити ни онда кад би зато било више добре воље него што је фактично има. У своме извештају од јануара 1931 г. Финансиски комитет Друштва народа јасно каже да „сметње које сада стоје на путу

одливу капитала у источноевропске земље, нису само, односно нису у првом реду, такве природе да би могле бити отстранене искључиво применом техничко финансиских мера. Нема сумње да су у првом реду разлози политичке природе они због којих сада капитал не одилазе у овај део Европе."

Не потцењујући дакле нипошто важност мера које иду за новом техничком организацијом пољопривредног кредита помоћу једне балканске установе чија сам преимућства настојао приказати, мишљења сам да би се остварење оваквог плана могло у првом реду сматрати као необично важан политички успех. То би био најбољи доказ за еволуцију која је извршена на Балкану и која је, као последица економске нужде, довела до тога да се политичке расправе постављају у други ред и настоји створити помирљива атмосфера ради пријатељског решавања свих висећих питања. Овај нови дух, у вези са измењеним приликама о којима сам напред говорио, био би можда кадар да унесе више јасноће у оцену нашег стања и да „створи онај осећај поверења кога данас нема и без кога се никаквим техничко-финансиским мерама не може постићи добијање капитала, сем по сразмерно високој камати", као што каже напред поменути извештај Финансиског комитета Друштва народа.

Било би можда преурањено да се већ сада конкретно поставља питање Балканске аграрне банке, пошто је то проблем који треба темељно проучити и за који треба приредити терен као што је напред речено. Али се може оцртати пут до прве етапе, да бисмо тако проблем упознали и поставили га на правилну основу.

Балканске конференције служе управо у том циљу, нарочито од оног времена од кад се у њиховом дневном реду све више појављују питања од практичног живота. Расматрање оваквих питања која интересују скоро у истој мери све учеснике, то је терен на коме могу сарађивати људи чија начелна гледишта нису у свему једнака. Ова сарадња их поставља на заједничку базу и доприноси њиховом међусобном зближавању и слабљењу оних разлика које међу њима постоје. Иста се важност може приписати и пропаганди идеје Балканске уније у нашим земљама, јер ако та идеја ухвати корена, остварење наших појединачних циљева и нашег коначног циља, постаће само питање времена.

Ова два метода рада сачињавају саставни део акције за стварање Балканске уније и могу се подједнако применити по свим питањима која се односе на ову акцију. Али она су од нарочите важности за питање пољопривредног кредита као и за сва заједничка економска питања, јер данашње стање заједничке економске нужде ствара подлогу на којој наша сарадња може најлакше да доведе до циља. Идући овим путем најма-

њег отпора, наша ће пропаганда најбрже напредовати, а први позитивни резултати које постигнемо, биће најјачи потстрек да се рад настави и прошири на друга подручја.

Ако би мисао оснивања Балканске аграрне банке била повољно прихваћена од стране ове скупштине, предлагем да се изабере нарочит стални одбор који би имао за задаћу да, после детаљног проучавања свих питања с тим у вези, изради конкретан предлог, користећи се радовима који су у своје време свршени у Женеви и држећи на уму мишљење изражено од стране претставника капиталистичких земаља у дискусијама које су по том питању биле вођене.

У исто време, и без обзира на то да ли се тај план може остварити у ближој или даљој будућности, поменути одбор имао би задаћу да преко националних одбора Балканске уније сабере податке о садашњим условима пољопривредног кредита у нашим земљама и да их саопштава свим учесницима.

Ови подаци имали би да се односе на следеће предмете:

1. Општи историски приказ развитка пољопривредног кредита у дотичној земљи.
2. Информације о кредитним установама које се баве пољопривредним кредитом и то:
  - а) државне или од државе контролисане установе,
  - б) остале јавне установе,
  - в) задруге,
  - г) банке и приватна лица.
3. Циљеви пољопривредног кредита:
  - а) инвестициони кредит,
  - б) кредит за производњу,
  - в) кредит за потрошњу.
4. Трајање кредита:
  - а) дугорочни кредит,
  - б) средњерочни и краткорочни кредит.
5. Подаци о задужености земљорадње и о односу задужења према вредности непокретне имовине.
6. Подаци о висини интересне стопе, о законским ограничењима каматне стопе и о зеленаштву.
7. Подаци о облицима задуживања, о кредитним инструментима и о уобичајеним гаранцијама (хипотека, залога и покретности и лична гаранција).
8. Подаци о правној способности за преузимање обавеза и о разним ограничењима слободног права располагања (малолетност, старатељство, ограничена сопственост, аграрна реформа итд.).
9. Подаци о присилној наплати доспелих потраживања.
- 10) Подаци о правном положају повериоца и о праву приоритета, о привилегисаним повериоцима, прећутним хипотекама итд.

Сврха ових радова не би била само та да нас информише о садашњој ситуацији у нашим земљама, него они би нам имали да укажу и путеве за најлакше, ма и делимично, отклањање постојећих разлика, било да се то учини помоћу одговарајућих законодавних мера или применом једнаких принципа у практичном раду. У земљама које су се после рата прошириле и подручја разних законодавстава, брзо се је дошло до сазнања да разноликост законодавства озбиљно угрожава развој економског живота. Унутар граница једне државе ове се тешкоће могу лако отклонити административним мерама и другим сретствима којима располаже државна власт, али у међународним односима ове исте сметње отежавају посао у много већој мери и могу у случају, ако се делатност једне установе протегне на подручје више држава, да буду разлог за неједнаки поступак на разним подручјима и за све оне нежељене последице које из тога произлазе. Признање извесних заједничких принципа и њихова стална примена може, без штете по појединачне интересе и без сметње нормалног развитка, да спреми терен за даљу акцију. Ма да се стално наглашава да је једини излаз из данашње кризе отстрањење свих сметња које спречавају међународну размену добара и капитала, ипак баријере којима се свака држава настоји оделити од осталих, постају све више и више, а међународни пословни односи све више и више замиру. Не може се из оваквог стања прећи непосредно на режим апсолутне економске слободе, а да се не извргнемо још тежим опасностима. Но не треба, с друге стране, потценити вредност ма и најмањег корака који би довео до снижавања овог кинеског зида и до успостављања економских веза без којих светска привреда не може да напредује. Ако бисмо ми учинили први корак у том правцу, то би се могло сматрати природном последицом факта да економска изолованост много теже погађа мале економске јединице него ли велике. Али ако овакви кораци доведу ма и до најскромнијих резултата, они би доказали да је сарадња Балканских земаља на економском пољу могућа и остварљива. Можда би та констатација могла дати потстрека и другима да пређу на практичну примену оних мера чију корисност за сада признају само теориски.

10. МЕЂУБАЛКАНСКИ ЗАДРУЖНИ САСТАНАК

(Бугарска, Југославија и Румунија) у Букурешту 16—17 априла 1932 г. Званични извештај.

16 и 17 априла 1932 год. састали су се у Букурешту у седишту Румунског Главног задружног савеза делегати земљорадничког задругарства Бугарске, Југославије и Румуније, да би заједнички проучили заједничке проблеме земљорадничког задругарства ових трију земаља. Делегације биле су састављене од г. г.: Ј. Иличева, генералног секретара Бугарског Министарства пољопривреде и члана управе Савеза Бугарског задружног савеза, И. Панова, члана управе Бугарског земљорадничког задружног савеза за Бугарску; Војислава В. Ђорђевића, члана управе Главног савеза српских земљорадничких задруга; Ф. Милера, члана управе Глав. задруж. савеза за Југославију; Ј. Радукана, бишег Министра; А. Сардаша, члана Главног савета Румунског задругарства; Громослава Младенаца, главног директора Главног задружног савеза Румуније; Цезара Партениу, претседника управног одбора Централне задружне банке; Н. Никулеску-Лунгу, претседника управног одбора Централне задружне централе Експорт-импорт; Ј. Братулеску члана управе исте задруге и Ј. Татоса, директора централне задруге за увоз и извоз за Румунију.

Поред ових трију делегација узели су учешћа још и г. г. Сахаров, гувернер Бугарске земљорадничке банке, Георгијев, правни саветник Бугарске земљорадничке банке за Бугарску; Ј. Михалаке и Гр. Л. Транку-Јаши бивши министри, чланови Главног савета Румунског задругарства за Румунију.

Г. Г. Јонеску-Сишети Министар пољопривреде и домена (Румуније) који је желео да председава овој првој свечаној скуштини, на истој пожелео је делегатима добродошлицу и изражавајући наду да ће циљеви које је себи овај састанак поставио, бити достигнути, рекао је:

„Задругарство је најефикасније средство које би могло да донесе поправак претеривањима капиталистичког режима и који би могао да солидарише ситне снаге и скромне капитале у једном снажном економском изграђивању. Задругарство је још поред тога средство за спас данашњег друштва од једног економског етатизма, који је, тежећи за једним химеричним друштвеним уређајем успео да појача беду, да убије стваралчко економско такмичење и сруши то што је човечанству најсветије — слободу.

Задругарство је постигло одличних резултата у унутрашњости наших земаља; сада је оно позвано да сарађује на поновном увођењу нормалних међународних размена и учвршћавању цена.

„Мешање државе у трговину цереалија помоћу монополских установа или привилегованих друштава, не може учинити размену нормалном и побољшати стање изазвано кризом. Држава има и сувише много брига и одговорности, да би могла да узима на себе још и овакав терет. Ипак убеђен сам да трговачка организација, а нарочито задружне организације које претстављају произвођаче могу да донесу једино побољшање у кризи, ако буду знале да раде у потпуној сагласности.

Довољно је да се појачају размене између наших земаља, да се створе бирои и заједничке агенције на најважнијим тржиштима запада, да се унифицирају трговачки узанси, да се утврде уговори и методи за стандардизацију, да би се могао да оствари један велики прогрес. Али ја мислим да ви можете учинити још више. Да се сви можете ангажовати да нећете извозити робу на тржишта у моменту када цене буду биле испод једне утврђене границе. На тај начин могла би се између нас избећи конкуренција и тиме пад цена.

Ја вам желим најсрданије да успете у вашем раду; што се тиче нас, ја обећавам сву помоћ, коју су владе у могућности да дају”.

Затим састављен је биро на следећи начин: г. проф. Ј. Радукану претседник, г. Ђорђевић и Иличев потпретседници, г. Громослав Младенац главни секретар, г. Мирчеа Пијенеску, Ј. Наум и Ј. Сербанеску секретари.

Г. претседник изјављује, да је седница отворена и говори:

„Овај састанак је од нарочитог значаја, не само што он претставља једну акцију ка концентracији снага дунавских земљорадничких земаља у циљу да парализују земљорадничку кризу, него зато што он тежи да покрене међународни пацифистички дух”.

На овој првој седници г. Младенац, главни директор Румунског главног задружног савеза чита извештај који се односи на предмет овога састанка из којег ми овде доносимо најглавније тачке.

„Проблеми који су предмет нашег састанка проистичу из схватања самог задружног духа, који се ослања на идеју једне рационалне организације производње и размене добара.

Задружне организације међународног обележја одавно су приступиле изучавању проблема директних економских веза између произвођача и потрошача, организованих у задруге.

Један корак напред у изучавању овога проблема истовремено један покретач за стварање сталних веза између разних задружних организација, како на националном, тако и на међународном плану, било је стварање Међународног задружног комитета у Женеви, коме на челу стоји Албер Тома, директор Међународног бироа за рад. Овај Међународни задружни комитет формиран је од претставника Међународног задружног савеза и Специјалне комисије за земљорадничко задру-

гарство при Међународној агрикултурној комисији. Овај комитет је почео да свестрано изучава остваривање примљених метода у овом домену, да би могао затим да утврди један главни програм за рад.

Један други покретач у овом правцу, били су последњих година исто тако напори управљени према рационализацији европске привреде, која је у главном била предмет дискусије међународне економске конференције у Женеви од 4—23 маја 1927 године, а која је била сазвана на иницијативу Друштва народа.

Један од најизразитијих обележја садање привредне депресије је, као што се зна, незапамћени пад цена земљорадничких производа, а на првом месту цереалија. Ето, зашто економска криза, коју ми преживљујемо, утиче највише на земљорадњу, чија се привреда у главном ослања на пољопривреду. Због овога је потребна једна међународна солидарност земаља, а нарочито оних са југо-истока Европе. Дакле, истиче се потреба да ове земље утврде један заједнички став према садањима економским проблемима. Ово је довело до једне серије састанака ових земаља.

Овај проблем је исто тако био на претресању на балканској конференцији која је била држана у Цариграду октобра 1931 године. Бр. 3) резолуције ове конференције односећи се на економска питања, препоручује:

„Ширење произвођачких организација свију земаља у правцу организовања продајних задруга и стварања националних задружних група, сједињених са њихове стране у међубалкански задружни савез”.

У овом оквиру била је одржавана припремна конференција у Софији, дана 10, 11 и 12 децембра 1931 године, на којој су били присутни претставници Главног задружног савеза за Бугарску и претставници Задружне централе за увоз и извоз из Букурешта. Резолуција која је тада донета, препоручује:

1) Стварање Централног задружног бироа земљорадничких земаљама централне и југоисточне Европе за продају и извоз њихових цереалија.

2) Интервенција код респективних влада од стране сваке задружне земљорадничке централне организације у правцу да владе олакшају и дају олакшице за ексклузивни извоз преко здругарства.

Ове резолуције према протоколу, требале су да буду изблиза испитане на конференцији у Букурешту, која се је састала данас и на којој смо требали позвати претставнике земљорадничких задруга из Југославије и који су одговорили на наш позив.

Циљ нашег састанка је, дакле, уоквирен у задружном схватању и у решењима која нам оно пружа за рационализацију светске привреде путем стварања директних односа између потрошача и произвођача, организованих у задруге.

Спајање ових двеју задружних категорија треба да буде изврстан пут концентрације сваке од ових категорија у националне организације прво, а затим у међународне организације произвођача и потрошача; односи међу трговинским организацијама били би много лакши.

Изван проблема најбољег уновчавања земљорадничких производа, наши напори тежили су исто тако једном решењу у погледу концентрације набавака потребних производа за наше земљораднике и у истом циљу да се концентришу потребе потрошње, да се рационализује ова потрошња и да се цене спусте, избегавајући конкуренцију заинтересованих народних и међународних задружних организација.

Наша акција је покренута резултатима економске кризе коју осећа целокупна светска привреда, а нарочито земљорадња. Јачина економске депресије не осећа се подједнако. Она расте у истој мери, у којој земљорадничка привреда није организована на задружном систему, специјално што се тиче уновчавања земљорадничких производа.

Наш рад има специјалног интереса за привреду дунавских земаља углавном односећих се на земљорадњу, а без задружних организација довољно јаким да би могле да играју главну улогу у својим земљама.

Земљорадња дунавског басена, тј. Бугарске, Чехословачке, Румуније, Мађарске и Југославије које су изразито земљорадничке земље, данас је у најтежој ситуацији. Њихова производња цереалија (пшеница, раж, овај, јечам и кукуруз) износи 29.348.698 тона од којих су свега 3.429.526 тона извезени. Извоз ових земаља је у средњој линији опао за 60% од своје вредности. Овај извоз не налази никакву компензацију у смањивању цена индустријских производа, које ове земље морају да увозе. Таква ситуација довела је до економског пропадања земљорадника — произвођача у земљама дунавског басена — до пропадања које иде ка томе да доведе до потпуног осиромашења њихових народа.

При оваквоме стању ствари, западне земље, да би одржале европску равнотежу и спречиле многе социјалне последице, које економско стање може да створи, предузеле су мере али у већини случајева у форми пројеката и неостварене. Задружни принцип самопомоћи може се применити како на појединце тако и на заједнице.

Интервенција државе је учињена и то још у најјачој мери у пољопривреди. Пошто су се класичне формуле капитализма показале као неефикасне, држава је донела кон-

кретне одлуке за доношење и стварање помоћи за ову грану народне производње.

Наше су земље, дакле, исто тако под утицајем државног интервенционизма. Бугарска је основала монопол, који је био 1930 године примењен на извоз пшенице. — Куповином пшенице по високој цени монопол је допринео побољшање цена на унутрашњим тржиштима. Југославија је основала монопол за трговину пшенице 1930 год. који је од 1931 г. сведен на извоз пшенице. Ово је било вршено путем друштва „Призад“. Мађарска је пошла истим путем, али у олакшаној форми преко друштва „Футур“. — У Румунији је спремљен пројекат Националног друштва за предају житарица, који још није остварен.

Интервенционизам у сеоској привреди данас је главни феномен који ми срећемо на једној и другој страни Атлантика. Али док се у Европи оно ослања на предузећа капиталистичког облика, у Америци то су задружне организације произвођача, на које се оно ослања и којима се оно служи.

Захваљујући овим задружним организацијама цена пшенице у Канади била је 1931 год. 68 цента за бушел тј. 4,10 леја по килограму тј. двострука цена коју је могао да добије румунски сељак. Цена цералија у Канади је углавном за 15—20.000 леја по вагону вишла од ове у Румунији, Југославији и Бугарској. Ова разлика не може да буде објашњена квалитетном вредношћу канадске пшенице.

Овај састанак је прва озбиљна проба да се установи један заједнички фронт земаља овога дела Европе.

Састанак жели, да припомогне овој рационализацији европске привреде, о којој смо сада говорили. Да би се могла остварити ова рационализација, потребно је претходно организовати националне привреде. Нужно је, да се у свакој земљи оствари концентрисање извозних и увозних послова. Ово се може постићи било директним мешањем државе, која ће се подухватити да организује једну централну установу за комерцијализацију, било путем организовања заинтересованих установа, а нарочито за земљорадничке земље путем стварања специјалног завода за извоз земљорадничких производа.

Овакав пут би био пут задружног решења. Задружна трговина између осталог има и ту предност, што је организована на учешћу и на добити за самог произвођача и потрошача, отстрањујући онај велики број посредника, који чине садањи режим неекономским.

Задружни систем је без сваке сумње супериорнији од етатистичког режима у погледу управе и техничког пословања. Истина је, ми не можемо да одричемо, да се оно јавља у неколико инфериорнијим према приватној трговини, која ужива већу слободу кретања. Наш је циљ дакле, да

истражујемо најбоље методе техничке организације, да би задружне установе могле ставити на расположење размени производа једно организовано устројство, које би са успехом заменило приватну трговину, која под данашњим условима, нарочито у погледу земљорадничких производа није успела да задовољи потребе целокупне привреде.

Циљ нашег састанка је да истражује — у оквиру великих проблема рационализације светске привреде — најзгодније решење за интересе организације коју ми претстављамо. Ови наши интереси воде ка предвиђању и спремању једне заједничке организације. На седници коју ћемо одржати имаћемо да истражујемо практични начин за остварење трију следећих тачака:

1) Концентрисање задружног извоза земљорадничких производа дунавских земаља;

2) концентрисање увоза потребних производа за земљорадњу;

3) установљавање директних сталних веза између главних задружних организација ових земаља у циљу међусобне размене производа.

Ови проблеми ограничени су данас само на Југословенско, Бугарско и Румунско задругарство и морају бити испитани исто тако у ширем оквиру, у оквиру интереса свију земаља дунавског басена.

На следећим седницама дискутовало се о горе наведеном проблему. Прво су г. Иличев (Бугарска), В. Ђорђевић (Југославија) и Татос (Румунија) поднели реферате о режиму трговине житарица њихових респективних земаља, како у погледу унутрашње потрошње, тако и у погледу извоза. Исто тако, делегати ових трију земаља — учесници подвукли су потребу и могућност увоза и извоза организација земљорадничког задругарства Бугарске, Југославије и Румуније, као и потребу за концентрисањем размене производа међу овим организацијама. Ово би се односило и на заједничку набавку.

Једна специјална комисија формирана од стране претставништава редиговала је резолуцију која садржи учињене предлоге и која је била примљена једногласно од стране овог састанка:

„Делегати земљорадничког задругарства Бугарске, Југославије и Румуније, пошто су на својој седници у Букурешту 16 и 17 априла 1932 год. испитали заједничке проблеме организација земљорадничког задругарства респективних земаља, проблеме који су били предмет рада ове седнице, сложили су се у следећем:

„Задружно решење садање економске кризе је једина могућност да задовољи интересе произвођача и интересе целокупне привреде чињеницом, што оно осигурава рацио-

нализацију, побољшање као и уновчавање земљорадничке производње, колико у корист произвођача, толико у корист потрошача. Да би се достигло до ове рационализације потребно је на првом месту остварити концентрисање на националном плану стварањем једног јединог централног задружног организма за комерцијализацију у свакој претстављеној земљи.

На овај организам ослониће се свака интервенционистичка мера предузета од стране државе, која тежи да да потстрека и одбрани сваку националну производњу.

Узимајући у обзир да само задружне организације дају могућност да сва корист припадне потпуно земљорадничком произвођачу, корист која би настала у разлици од остварене цене услед интервенције јавних власти као што су на пример извозни примови, преференцијални уговори, контингентирање итд. Овај састанак сматра да је у интересу народне економије да ове предности, које даје држава буду дате само путем задружних организација.

У погледу остваривања једног заједничког фронта земљорадничког задругарства Бугарске, Југославије и Румуније у односу на његове везе са увозничким земљама земљорадничких производа, као и да би се избегла конкуренција међу овим организацијама на спољним тржиштима, овај састанак предлаже стварање једног заједничког и сталног организма. Овај би организам у почетку имао за дужност да се занима уновчавањем цереалија.

Он ће специјално имати за задатак, да концентрише понуду и продају цереалија одређених за извоз. Он би исто тако имао за дужност да се стара о манипулацији (заједничким средствима) робе одређене за извоз (транспорт, осигурање, надзор итд.).

Његови напори тежиће за унификацијом метода и техничких операција да би се постигао један режим уговора и узанса униформних.

Да би роба, понуђена на иностраним тржиштима од стране задружних организација уговорних земаља, одговарала највишем степену потреба ових тржишта, препоручује се, да се за извоз резервише само роба најбољег квалитета и траженог стандарда у светској трговини цереалија. Остатак треба да буде уновчен у унутрашњости земље. Овај би организам исто тако био овлашћен за заједничку набавку најглавнијих артикала који су предмет важних трансакција, као што су на пример, земљорадничке машине и алатке, рафија, бакарни сулфат итд., било заједничком куповином било међусобним извештајем о изворима и условима извршених куповина као и о утврђивању главних уједначених погодби, које би биле примљене од стране учествујућих установа. Овај би заједнички организам имао за дуж-

ност исто тако да олакша под повољним условима финансирање наведених операција. Он би био исто тако овлашћен да олакша размену робе међу уговарајућим странама.

Свака од ових уговарајућих националних установа, заступаће у својој земљи интересе других уговарајућих установа, имајући истовремено главно заступство за све артикле, које буду лиферовале или куповале ове институције на својим респективним тржиштима.

Овај организам биће основан као „Међузадружни биро дунавских земаља“ и имаће привремено своје седиште у Букурешту при Задружној централи за увоз и извоз (9 улица Сф. Јоника). Да би се основао овај биро сазваће се једна скупштина коју ће састављати опуномоћени делегати учествујућих националних организација. Ова скупштина одржаће се одмах, пошто буду компетентне установе учествујућих организација примиле овај предлог. Задружна централа за извоз и увоз у Букурешту биће овлашћена, да сазове оснивачку скупштину.

У циљу упознавања реципрочних потреба и услова постојања земљорадничког задружног покрета у трима земаљама учесницама, Главни задружни савези румунског задругарства (Офис национал де ла кооперацион Румен) овлашћен је да сакупи, систематизира и саопшти потребни информативни материјал, као и да изврши припремне радове за идући састанак.

Још, од сада, „Билтен румунског задругарства“ резервисаће специјални део за документацију на овом домену који ће бити редигован у сарадњи са свима учествујућим установама.

Да би се остварило јаче зближење међу учествујућим организацијама, као и да би се боље упознале методе садањег рада, овај састанак препоручује главним скупштинама, конгресима и другим важним састанцима, да делегате других учествујућих задружних организација позивају на исте. Исто тако пожељно је да свака од учествујућих организација аташира своје чиновнике код других организација.

Ова резолуција биће поднешена на одобрење компетентним органима учествујућих установа.

Састанак сматра за потребно да у ову акцију буду позване и земљорадничке организације других земаља југоисточне Европе. У овом циљу текст ове резолуције биће саопштен задружним организацијама земљорадничког задругарства ових земаља (на првом месту земљорадничком задругарству Мађарске).

Пожељно је да убудуће састанци буду у много ширем оквиру.

Даље су подношени извештаји Конференцији, који се тичу поглавито Румуније и који су донекле од важности и за остале балканске земље.

11) Мемоар о проблему соли. Извештај Г. Раду Теодору, директора самосталне благајне државних монопола.

12) Г. Ц. Осичано претседник Удружења индустријалаца румунских. Подноси извештај о извозу петролејских производа Румуније у Балканске земље од 1922 до 1931 г.

13) Најпосле г. В. В. Стајковићи, генерални секретар Трговачке коморе у Букурешту говори о разматрањима која се тичу проблема унесених у дневни ред III Б. конференције.

Помиње досадањи рад на економском пољу. Помиње остварење економских регионалних споразума. Говори о аграрном блоку, о дунавском блоку и о балканском блоку. Говори о конференцији у Стрези и о меморандуму румунске владе. Износи економску статистику Румуније.

Залаже се за деломични Царински савез, који би непосредно утицао у погледу: уједначења царинских режима стављањем у хармонију разне интересе, кроз компензације на основу заједничког споразума, применом преференцијалних тарифа; даље уједначењем међубалканске царинске номенклатуре помоћу једне комисије стручњака, што би се лако извело; упрошћење и смањење на најмању меру формалности административних и царинских; упрошћење формалности санитарске и ветеринарске полиције.

Истиче да би Балкански дух, који се родио из племените идеје мира и братимљења, могао поред деломичног царинског савеза остварити и

- 1) Поштански савез међубалкански,
- 2) Новчарску унију,
- 3) Железничку унију,
- 4) Међубалканску трговинску комору и
- 5) Међубалканску берзу житарица и робе.

Допринели би теснијој сарадњи и следеће установе: трговински музеји, покретни музеји, уреди за међубалканску економску пропаганду, заводи за документацију и обавештавање, међубалкански сајмови производа, изложбе мулти-стара итд.

Даље се замишља тесна сарадња међубалканске Коморе за трговину и индустрију са националним трговинским коморама. Међутим међубалканска комора по мишљењу стручњака до сада је врло много подбацила и на њу се не може јаче рачунати.

Овде да наведемо наше мишљење, да је најприродније седиште свих тих економских међубалканских институција Солун, прво због тога што је на средокраћи за све Балканске државе у Заједници, друго што постоје сухопутне и поморске кратке везе, сем са Румунијом, са свима главним средиштима Балкана и треће што није престоница, те не може дотична национална влада много да се уплеће непосредно у међубалканске приватне и заједничке работе и четврто, баш због тога што су национална политичка средишта свих балканских држава нешто удаљена од Солуна, он би могао да развије много брже и много јаче међубалкански менталитет нарочито кроз економске установе, чије је стварање спас Балкана и пето, што је и у Старом веку као природно средиште североисточног средоземља играо велику духовну улогу. Види посланице апостола Павла и друго. Солун мора да постане чисто Балканско средиште са балканским менталитетом у току времена, док престонице остају и даље више националне.

Из свега изложеног јасно се види да је у Букурешту највише урађено на економском пољу, знатно више но на политичком, где се отишло у страну. Мора се напоменути да је и наша група учествовала у економској комисији са знатним радовима.

Покретање неких политичких питања као мањина, граница итд. може носити сасвим деструктиван карактер, који не доликује једном покрету за заједницу, док сва решавања економских питања носе конструктиван, консолидујући карактер. То не могу ни чисти политичари и државници порицати.

Због свега тога штета је, што је од политичара и ме-
родавних као и јавног мињења балканског обраћена главна пажња на политичка питања. На против сва политичка питања има да се избаци из конференције, да се не би десило као у сну Фараоновом, да мршава, деструктивна политичка крава поједе дебелу, економску и социјалну, конструктивну краву, као што се, како изгледа, и припрема. У толико пре треба их избацити јер су у главном политичка питања већ решена, а остало моћи ће да се реши без помоћи националних група, као што је то и наша југословенска група нагласила приликом претреса Нацрта политичког пакта у Букурешту.

IV. Саобраћај сувоземни, поморски и ваздушни

По питањима саобраћаја рађено је доста на трећој конференцији како од наше групе тако и од осталих националних балканских група.

1) *Dr. Грегоар Василеско* извештава о заједничком развоју поморског саобраћаја и преноса робе Балканских земаља обухватајући ту и Поморски уред међубалкански који треба да буде у Истамбулу. Ту су изнете одлуке Атинске конференције, које су од важности, и изложен значај поморских веза.

2) *Г. Ф. Филипакопулос* извештава о заједничком развоју поморског саобраћаја и преноса робе Балканских земаља. Истиче познату чињеницу да и Балканске земље као и цео остали свет, ради највећом снагом да развије извозну трговину. Наводи политику субвенција и предлаже мере за правилно решење тога проблема.

3) *Г. Сп. Агапитос* говори о поморским и сувоземним балканским путевима.

4) *Г. Тибериу Сфинцеско* и *Симон Филип* говоре о продужењу железничких линија помоћу аутомобилских цеста, да би се олакшао саобраћај међу престоницама Балканским као и о везивању железничких пруга и цеста балканских земаља.

По тим питањима прегоне се стручњаци појединих Балканских земаља, заборављајући да су то само припремни радови, крчење пута за споразумевање и да ту ни у ком случају мајоризација није на своме месту. Стога би требало мењати методу рада и избацити на састанцима комисија свако шуровање унапред међ појединим групама и стварање „већине“.

Радови наше националне групе су:

5. БАЛКАНСКА ЖЕЛЕЗНИЧКА МРЕЖА

Извештај г. Здравка Васковића инжињера.

Никаква заједница међу народима није могућна, ако се ти народи међу собом не познају. Претходни услов да се људи упознају јесте могућност да могу један са другим општити т.ј. да имају подесна саобраћајна средства: телеграфе, телефоне, путеве и железнице. Није могуће замишљати два суседа, који не би имали интереса засновати међусобне духовне или привредне односе. То нарочито важи за суседне народе који насељавају делове једне области која чини у ширем смислу једну целину, какав је случај са Балканским Полуострвом. Заснивањем међусобних привредних односа а затим и културних, народи долазе до сазнања да имају заједничких интереса и да ти интереси могу бити сачувани само у једној заједници.

Балканска конференција организована у циљу стварања споразума међу балканским државама и народима за постигнуће свога циља пошла је једним исправним путем, а то је међусобним упознавањем, као прва етапа ка крајњем циљу. Као најефикасније средство помоћу кога се могу засновати међусобни односи привредни и културни јесу на првом месту добра саобраћајна средства, и то првенствено железничке везе. Конференције су се изјасниле за једну органску железничку мрежу целог Балканског Полуострва, која би омогућила што лакши саобраћај између држава. Задатак овог реферата јесте да скицира у генералним потезима ту органску балканску железничку мрежу.

Балканско Полуострво ограничено је са три стране морима а са севера пловним рекама Дунавом и Савом. Налазећи се на југо-истоку Европе оно је спона између ове с једне и Мале Азије и Сев. Источне Африке с друге стране, те је његов значај као транзитне области врло велики.

Иако испресецано планинским ланцима, који се пружају у разним правцима ово Полуострво чини једну област за себе. Главни саобраћајни правци Балканског Полуострва предодређени су географским околностима и те природне правце модерна техника само је још више афирмирала. Што је нарочито важно јесте факат да се главни унутарњи комуникациски правци поклапају потпуно са транзитним правцима, који из Европе иду за Ближи Исток.

Та околност је важна јер даје могућности рационалног решења изграђивања комуникација.

Главни саобраћајни правац Балканског Полуострва, који је у исто време и централни правац јесте долинама

река: Мораве и Вардара односно пут Београд—Солун. То је правац који пролази широким долинама и средином Полуострва везујући Средњу Европу са Солуном, најважнијом тачком једне светске комуникације као што је Средоземно Море. Ретко је наћи један тако важан саобраћајни правац као што је овај, који везује тако рећи читава два света — Запад са Истоком. Овај би правац могли назвати главна вертикална балканска артерија.

Други комуникациони правац који долази по важности поред оног првог јесте Ниш—Софија—Цариград који иде у главном долинама Нишаве и Марице. Овај правац има своју завршну тачку код мореуза Босфора и Дарданела који раздвајају Балкан од Азије и који имају нарочито велику важност, јер везују два велика мора Црно и Средоземно. Овај правац који би се могао назвати главна источна балканска артерија јесте најважнија сувопутна веза Европе са Малом Азијом.

Овим главним правцима Балкана струио је живот свих времена и они и данас претствљају најважније саобраћајне артерије Полуострва. Тим правцима изграђене су и главне железничке пруге, што значи, да их и данашња техника сматра као најважније. Ове пруге иду средином или боље рећи централним делом полуострва и за њих се могу везати и сви остали делови Полуострва, који могу преко ових главних артерија изаћи на велике светске путеве. Тај велики значај тих главних саобраћајних правца на Полуострву, који значај су они добили на основу повољних географских услова, није дозволио да се вештачким путем уз припомоћ модерне технике изврши девиација тих правца. Ма која нова пруга изграђена са великим капацитетом, која би излазила из правца Морава—Вардар и Нишава—Марица не би могла да замени оне главне балканске артерије. Према томе израда једне органске железничке мреже целог Полуострва, која би омогућила тесну међусобну везу свих делова Полуострва има да базира на овим двома главним артеријама. Оне су тај основ од кога се има поћи при изради једне планске железничке мреже, за цело Балканско Полуострво. Свако друго решење које не би базирало на овим артеријама као основи биће извештачено; њега модерна техника може спровести, али оно неће бити ефикасно, јер се њиме географски услови не могу изменити.

Како ови главни саобраћајни правци иду широким долинама које пружају највише услова за човечији живот, то се у тим правцима данас и налазе највећа насеља на Балканском Полуострву. То је један од најважнијих разлога да се ти правци не могу мењати, јер се железнице граде на првом месту тамо где оне могу бити запослене транспортом робе и путника, а то је кроз насеља. Све остале пруге, ве-

живале оне ма како важне делове Полуострва, не могу имати значај главних међународних артерија као ове напред две побројане.

Узимајући за основ ове две главне балканске артерије: Београд—Солун и Ниш—Цариград и везујући за њих остале делове Полуострва ми ћемо добити један железнички систем. Узмимо на првом месту везу ових главних балканских артерија са Јадранским Морем, јер су остале велике водене комуникације као што су: Средоземно и Црно Море и Дунав везани са ове две главне артерије. Та веза са Јадранским морем има природан правац од Ниша укрсне тачке ове две артерије ка медовском прегибу где се Јадранско Море највише увлачи у копно и приближује централном делу Полуострва. То је наша пројектована пруга Ниш—Косово—Бока. Због издуженог облика северо-западног дела Полуострва потребно је имати још коју везу према Јадранском Мору. Таквих веза ми имамо пројектованих у главном још две: једна долина р. Босне и р. Неретве на Дубровник и Сплит и друга долином Уне на Сплит. Те три пруге везују главне артерије Полуострва за Јадранско море.

Јужни део Полуострва (Грчка) налази се у продужењу главног саобраћајног правца Београд—Солун и данас постоји изграђена пруга нормалног колосека Солун—Атина као продужење пруге Скопље—Солун.

Источна половина Полуострва подељена је паралелним планинским ланцима Родопа и Балкана, који се пружају у правцу 3 — И на три поралелна појаса, који због тога немају међусобних веза.

Средњим појасом иде главна источна балканска артерија: Ниш—Софија—Цариград, којом се не могу служити она два паралелна појаса на северу поред Дунава и јужни литорални поред Белог Мора. Зато су данас и тим перифериским појасима изграђене паралелне пруге. У јужном појасу изграђена је литорална пруга Цариград—Дедеагач—Серез—Солун са продужењем преко Водене до Битоља. Ова попречна пруга нема везе са Јадранским Морем те је њено продужење преко Охрида, Елбасана на Драч сасвим природно. Ова пруга пада у правац старог пута и са гледишта данашње технике грађења сувоземних путева тај је правац потпуно исправан. Постоји и једна његова варијанта на Истоку од Битоља а то је Битољ—Прилеп—Градско—Ђевђелија—Дојран (веза са пругом Солун—Цариград). Ова би се пруга Драч—Солун—Цариград могла назвати Јадранско-Средоземна железница.

Северни појас има изграђену без мало целом дужином своју артерију која би се могла назвати Подунавска Железница. Део на бугарској територији Варна—Трново—Плевна—Враца—Видин већ је изграђен. Исто тако и део Бео-

град—Пожаревац већ је у саобраћају, док је продужење Пожаревац—Кучево сада у грађењу. Остаје још да се изгради на југословенској територији део Кучево—Неготин 120 км, Неготин—југословенско-бугарска граница 9 км., и на бугарској територији од југословенско-бугарске границе до Видина 25 км. укупно нових пруга км. 154. Ова подунавска железница продужава се у Савску Железницу Београд—Загреб—Љубљана—Трст, која има велики међународни значај.

Остаје још питање најкраће везе Румуније са главним балканским железничким артеријама. Кад се погледа на карту види се да је најкраћа и најлогичнија веза Румуније са главним артеријама правцем Крајова—Неготин—Ниш, од које је већ изграђен део Дунав—Неготин—Ниш. Та пруга пада и у правац пруге Ниш—Косово—Бока те она као целина Крајова—Бока има важну саобраћајну улогу и она је позната под именом Трансбалканске Железнице. Као што се види она се укршта у Неготину са Подунавском Железницом и на тај начин омогућава директну везу Румуније са Савском пругом која је део важне пројектоване међународне железнице Бордо—Одеса т. зв. „Ligne du 45° parallèle. Према томе Ниш претставља најважнији чвор главних балканских саобраћајних артерија, јер од њега иду директне најкраће везе у сва четири правца: на север према Дунаву, на запад према Јадранском Мору, на југ према Солуну, на исток према Цариграду и сев. исток према Румунији.

Све друге везе Румуније са источном главном саобраћајном артеријом на делу источно од Ниша немају тај велики значај као ова преко Неготина на Ниш, јер остаје ван њиховог домашаја најглавнија артерија Балкана: Дунав—Солун.

Веза Румуније са главном балканском источном пругом Ниш—Цариград преко Никопља, кроз клисуру Искра са прикључком у Софији или преко Рушчука на Трново и Ст. Загору са прикључком у Пловдиву или директно у Раковској Крјепости нема онај значај као Неготин—Ниш. Те пруге имају карактер само попречних веза румунске железничке мреже, Подунавске железнице и главне источне балканске артерије. У продужењу пруге Никопљ—Искар—Софија налази се у правцу Средоземног мора дугачка и слабо насељена клисура Струме са избијањем у Орфански Залив са сасвим споредним пристаништима, јер Солун остаје по страни. Овај правац Никопљ—Софија—Струма—Орфански Залив нема природних услова да би могао да замени правац главне вертикалне балканске артерије Ниш—Солун.

Што се тиче источне везе: Русе — Пловдив — Једрене — Дедеагач, предма пролази кроз крајеве природом обдаре-

не према томе релативно добро насељен, он избија у једно незнатно пристаниште Дедеагач, које не може да се ни приближно сравни са Солуном, који има у саобраћајном погледу повољнији положај и од самог Цариграда. Ова пруга нема услова да добије карактер једне важне међународне артерије и ако би могла привући један део румунског транзита у правцу Средоземног мора.

Из напред изнетог види се јасно да је најефикасније решење за везу Румуније са балканским артеријама веза Крајова—Неготин—Ниш и да у погледу приоритета грађења треба ставити њу на прво место. Са стране југословенске изграђена је потпуно пруга Ниш—Неготин—Дунав и то као пруга вишег реда; остаје још само мост на Дунаву и око 150 км. пруге релативно лаке па да се воспостави веза Румуније са обе главне балканске артерије у најважнијем чвору Нишу и једновремено још и веза са будућом међународном пругом „45-том Упореднику паралелна“.

Приложена карта даје преглед најважнијих саобраћајних артерија за једну органску мрежу Балканског Полуострва која има да омогући тешње привредне и културне односе балканских држава. Ово је само скелет те будуће мреже која ће се попунити местимично јаче а местимично слабије интерполовањем пруга у овај скелет више локалног значаја. Но карактер самог система који им дају ове учртане важне артерије неће се ни у колико променити тим допунама са споредним пругама.

Али је при пројектовању ове органске мреже Балканског Полуострва важна ако не и најважнија ствар, да та мрежа буде реална т.ј. да се с обзиром на финансијску снагу балканских држава може изградити. Да разгледамо и то питање.

На првом месту две главне балканске артерије, она вертикална Београд—Ниш—Солун и источна Ниш—Софија—Цариград, изграђене су одавна и остаје још једино да се оне усаврше те да могу на себе примити брз и безбедан саобраћај. То имају да изврше одговарајуће државе у току низа година свака на својој територији према плану, који ће се споразумно израдити. На територији Југославије тај је посао свршен не само на овим главним балканским артеријама већ и на Међународној Савској Железници, која чини продужење главних балканских артерија ка Италији и Аустрији. Према томе оспособљивање главних балканских артерија које служе као основица система не претставља никаквих тешкоћа.

Подунавска артерија има на југословенској територији још свега део од Кучева до Неготина (120 км.) и то у дефинитивном пројекту, који ће се ускоро почети изводити. Део

Неготин—Видин (35 км.) једини је који није до сада узимат у комбинацију за грађење, а он не претставља никакве тешкоће ни у погледу величине рада ни у погледу теренских тешкоћа. То је све што се има изградити на целој Подунавској Железници, јер је њен највећи део Варна—Видин већ у саобраћају.

За везу Румуније за главни чвор Балкана у Нишу и за Подунавску Железницу треба да се изгради пруга Крајова—Дунав код Б. Паланке 105 км. и мост на Дунаву. За грађење моста на Дунаву склопљена је конвенција 1913 године између Краљевине Србије и Румуније и та је конвенција обновљена прошле године. Пруга Крајова—Прахово јесте део велике пројектоване међународне пруге т. зв. „45-том упореднику паралелне” Париз—Одеса, која пролази кроз Букурешт. Дакле са постављањем моста на Дунаву код Б. Паланке решавају се два важна саобраћајна проблема: везује се Румунија за главни балкански чвор преко кога може изаћи у Солун а доцније и на Јадран и добија по довршењу пруге Кучево—Неготин потпуну међународну пругу Бордо—Букурешт.

Веза Ниш са Јадранским морем у Боки у грађењу је. Ускоро ће бити довршен део Ниш—Пећ, а даље до Боке 330 км. биће узето у грађење чим финансијска сретства допусте.

Што се тиче пруге Јадран—Средоземно море на делу кроз југословенску територију део Битољ—Прилеп довршен је а најдаље до Вардара узима се у грађење. Остаје још Битољ—Охрид—Струга 95 км. која је пруга пројектована и изграђени детаљни пројекти.

Као што се види предложен план једног балканског железничког система потпуно је реалан и његове главне артерије или су одавна довршене или се довршавају од појединих држава, само је потребно једним споразумом учинити од тих појединих пруга једну органску целину за цело Полуострво.

У погледу туристичког значаја ове балканске мреже многе пруге врло су интересантне и у том смислу. На првом месту да поменемо пругу од Ниша ка Неготину која пролази кроз једну веома романтичну Сврљишку клисуру где на 12 км. дужине пруге има 36 тунела и 20 мостова преко Тимока. Даље будућа пруга Ниш—Бока пружаће на свом путу преко црногорских планина изванредне интересантности за туристе. Главне балканске артерије: Београд—Ниш—Солун—Атина и Ниш—Софија—Цариград такођер су са туристичког гледишта интересантне јер на својој дужини имају теренске разноврсности почевши од широких и плодних насељених равница до узаних клисура; од великих река до мора. Исто тако врло су интересантне бугарске пруге

ге које прелазе Балкан, она клисуром Искра и Стара Загора—Трново.

Но треба имати на уму то да једна балканска органска железничка мрежа има главни циљ да омогући што тешње привредне и културне односе балканских народа и да их приближи што више једне другима. Због тога главне пруге морају бити изграђене правцима где је живот најразвијенији т.ј. кроз крајеве са природним условима за развитак а то су већином широке речне долине и равнице које не пружају много интересантности за туристе. Сам живот дао је правац тих главних саобраћајних артерија и један споразум балканских народа треба да од свих појединих артерија свуда већ утврђених створи један балкански систем.

6) UREĐENJE ŽELJEZNIČKOG SAOBRAĆAJA IZMEĐU BALKANSKIH DRŽAVA

Izveštaj Dr. Luja Karmanskog, sekretara Ind. trg. i Zanatske komore u Zagrebu.

За правилну ocjenu potrebnog uređenja željezničke mreže balkan. zemalja u svrhu ojačanja njihovog uzajamnog saobraćaja potrebno je u prvom redu pružiti kratku sliku o njezinom današnjem stanju, koje se vidi iz sledećeg pregleda za god. 1929: (Archiv für Eisenbahnwesen 1932):

Zemlja:	Dužina mreže u km ²	Površina u km ²	Broj stanovnika:	Gustina želj. mreže na 100 km ²	Gustina želj. mreže na 10.000 stanov.
Bugarska	2.710	103.100	5,713.000	2,6	4,7
Jugoslavija	10.014	248.700	11,997.000	4,0	8,3
Rumunija	11.948	295.000	17,500.000	4,1	6,8
Grčka	3.192	127.800	6,183.000	2,5	5,2
Evrop. Turska	414	27.000	11,000.000	1,5	4,1
Albanija	300	27.500	834.000	1,1	3,6
Svega:	28.578	829.100	53,227.000	3,4	6,6

Iz ovoga se pregleda vidi, da je željeznička mreža balkanskih zemalja kao cjelina sama po sebi slabo razvijena i odgovara stadiju razvitka u istočnim evropskim zemljama (Poljskoj i Baltijskim državama) i na Pirenejskom poluotoku, dok daleko zaostaje za gustinom mreža srednjoevropskih i zapadnoevropskih zemalja. Nadalje je mreža Balkanskog poluotoka nejednako razvijena, i to sve slabije, što se ide dalje na Istok i na Jug. Najzad su i veze između

mreža pojedinih balkanskih država prilično oskudne. Tako postoji između Jugoslavije i Rumunije samo jedan prvorazredni granični prelaz Nova Kikinda—Jimbolija i tri prelaza čisto lokalnog značaja; između Jugoslavije i Grčke dva prelaza; jedan glavni kod Đevđelije i drugi sporedni kod Kremenice, koji je nepotpun, jer nema normalnog produženja kod Prilepa na sjever; između Rumunjske i Bugarske jedan direktni prelaz kod Botieni—Oborište; između Bugarske i Turske prelaz kod Svilengrada—Mustafa-paša; između Grčke i Turske prelaz kod Pythion—Kuleburgas. Između Grčke i Bugarske nema direktne željezničke veze, dok između Albanije i ostalih balkanskih zemalja ne postoji uopće nikakova željeznička veza, jedino na jugoslavenskoj strani dekoviljska pruga (kolosjek 60 cm) do Ohridskog jezera, koja ima vrlo slab saobraćajni kapacitet. Istina, volumen uzajamne razmene dobara između spomenutih 6 balkanskih država nije danas još znatan, te ga možemo prema statističkim podacima, kojima raspoložemo, ocijeniti (god. 1930) sa svega oko 1,200.000 godišnje, kako se vidi iz slijedećeg pregleda tonaze izvoza pojedinih balkanskih zemalja u ostale balkanske zemlje u god. 1930:

	Izvoz:	Tona:	Primjedba:
Iz Jugoslavije u ostale balkanske zemlje		311.768	
„ Rumunije „ „ „ „		670.478	bez izvoza u Albaniju i Tursku
„ Grčke „ „ „ „		15.186	„ „ „ „
„ Bugarske „ „ „ „		37.653	„ „ „ „
„ Turske „ „ „ „		172.807	„ izvoza u Albaniju i Bugarsku
„ Albanije „ „ „ „		nepoznati podaci	

Svega uzajamni saobraćaj robe . . . . . 1,207.892 tone, t. j. 7% volumena cjelokupne spoljne trgovine balkanskih zemalja, jer je *sav ostali izvoz i uvoz* svih balkanskih zemalja iznosio u god. 1930 oko 17,000.000 tona.

Međutim od ove količine od 1,200.000 tona, prema našoj procjeni ne upotrebljava niti polovina željeznički direktni put za ove međunarodne transporte, nego ili riječni ili pomorski put, odnosno kombinovani željezničko-riječni ili kombinovani željezničko-pomorski put. Prema tome transporti međunarodnog karaktera između balkanskih zemalja, koji su alimentacija direktnog interbalkanskog željezničkog saobraćaja iznose danas, po našoj procjeni, oko 600.000 tona. Ali ovdje treba uvažiti, da postojeća mreža služi ne samo za direktne željezničke transporte, nego djelomično i za napred spomenute *kombinovane transporte*, kao i za *tranzitne transporte iz pojedinih balkanskih država u druge nebalkanske države* naročito Srednje i Zapadne Evrope i u obratnom smjeru preko teritorija balkanskih država. Ovo važi specijalno za izvoz i uvoz Grčke, Bugarske i Turske, a nešto i Rumunije i Jugoslavije, koji moraju

tranzitirati ostale balkanske zemlje. Najzad treba imati još u vidu, da razvitak komunikacija povlači za sobom i porast međunarodnog saobraćaja, a naročito i saobraćaja među susjednim zemljama. *Iz svega ovoga može se zaključiti, da je u interesu svih balkanskih zemalja i njihove tijesnije saradnje u oblasti uzajamne izmjene dobara, da posvete svoju pažnju ne samo izgradnji svojih nacionalnih željezničkih veza, nego naročito izgradnji i uspostavljanju boljih i brojnijih željezničkih veza, nego što danas među njima postoje.* Izvjesne od ovih boljih veza već su projektovane ili se nameću po prirodi stvari iz ekonomskih razloga kao najpodesnije: tako izgradnja mosta preko Dunava između Kladova i Turn-Severina za saobraćaj između Rumunjske i Jugoslavije uz izgradnju jugoslovenske pruge Požarevac—Kladovo, čime bi se znatno skratio prevozni put između južne i Istočne Rumunije i Jugoslavije, a ujedno i veza Rumunije sa Zapadnom Evropom i sa Solunom; stvaranje druge direktne normalne veze između Jugoslavije i Grčke normalizovanjem pruge između Prilepa i Velesa; normalizovanje jugoslovenskih pruga do albanske granice i njihovo produženje u Albaniju, čime bi se Albanija istom uopće vezala direktnim željezničkim putem sa svima balkanskim državama izuzev Grčke, koja opet treba direktnu vezu sa južnom Albanijom; stvaranje direktnih veza preko Dunava između Rumunjske i Bugarske i veza Siderokastro—Petrič između Grčke i Bugarske. Ostvarenje ovih veza, istina, danas je u velike otežčano ili direktno onemogućeno usljed oskudice investicionog kapitala, iako ukupna dužina ovih novih veza ne bi iznosila više od 300 do 400 km t. j. oko 1.4% od cjelokupne današnje željezničke mreže Balkanskog poluotoka. Međutim treba istaknuti, da je za sve balkanske zemlje u vlastitom ekonomskom interesu od velikog značaja *jače organsko vezivanje njihovih željezničkih mreža i da se prema tome pri daljoj izgradnji njihovoj mora posvetiti pažnja i zahtjevu ojačanja interbalkanske ekonomske saradnje i razmjene dobara.*

B. Transportna služba

Pored konstrukcije željezničke mreže od velikog su zamašaja za razvijanje svakog međunarodnog saobraćaja i *pravne i reglementarne odredbe, koje se primjenjuju na međunarodne transporte.* Što veća unifikacija i homogenost ovih odredaba olakšava znatno međunarodnu razmjenu dobara, dok u protivnom slučaju, ako se primjenjuju često divergentne odredbe lokalnih reglemana i tarifa, nastaju znatne poteškoće u odvijanju direktnih transporta kako putnika, tako naročito i robe. U tom pogledu su *Međunarodne konvencije o prevozu putnika, prtljaga i robe*, koje su u većini država stupile na snagu 1-X-1928, jedinstvene norme međunarodnog transportnog prava. Danas se na svim za internacionalni saobraćaj važnim prugama balkanskih zemalja s izuzetkom pruga čisto lokalnog značaja, primjenjuju već odredbe ovih konvencija, jer su odnosne države, i to Jugoslavija, Rumunjska, Bugarska, Grčka i Evropska

Turska, u pogledu pruga koje su u upravi Compagnie des Chemins de fer orientaux u Istanbulu pristupile ovim konvencijama. Međutim treba uvažiti, da ove međunarodne konvencije regulišu istina najveći dio sadržine transportnog ugovora, ali su još uvijek izvjesne odredbe, naročito t. zv. izvršne i dodatne odredbe prepuštene regulisanju željezničkih uprava pojedinih zemalja. U tim se slučajevima primenjuju onda odredbe lokalnih reglemana i tarifa. Tako u Grčkoj ne primenjuju dodatke odredaba internacionalnog transportnog komiteta ni međunarodni regleman za privatna kola, a i njezin lokalni regleman diferira u izvjesnim slučajevima od onoga ostalih balkanskih zemalja. Isto tako su i lokalni reglemani ostalih balkanskih država u mnogim detaljima različiti i transportanti pri predaji svoje robe moraju u svakom slučaju voditi računa o svim tim diferentnim propisima. *Iz tih se razloga nameće i u području transportnog prava iz ekonomskih razloga potreba olakšanja interbalkanskog saobraćaja i prema tome i potreba jače koordinacije, a u koliko je moguće i unifikacije lokalnih željezničkih reglemana svih balkanskih zemalja.* U koliko to nije u cjelini provedivo, postoji mogućnost, da se uvođenjem direktnih tarifa između svih balkanskih zemalja stvore i jedinstvene dodatne tarifske reglementarne odredbe, barem u pogledu interbalkanskih transporata, kao što je to već slučaj u postojećoj jugoslovensko-rumunjskoj i jugoslovensko-grčkoj saveznoj tarifi.

Od jednake važnosti za olakšanje međunarodnih saobraćaja između balkanskih zemalja jeste i *cjelishodno uređenje voznih redova kako u putničkom, tako i u međunarodnom robnom saobraćaju.* Konstrukcija internacionalnih veza, razumije se zavisi u glavnom od internacionalnog voznog reda, koji se danas stvara zajednički u svakidašnjim konferencijama voznih redova, u kojima sudjeluju gotovo sve evropske države. Međutim kod stvaranja ovih voznih redova potrebno je, da se posveti naročita pažnja unapređenju uzajamnog prometa stranaca, a naročito i turizma između balkanskih zemalja. Jednaku pažnju treba posvetiti, po našem mišljenju, i *uređenju voznog reda međunarodnih robnih transporata,* koji služe razmjeni dobara između balkanskih zemalja, jer je njihova cjelishodna organizacija odlučna za brzinu željezničkog prevoza.

C. Tarifska politika.

Nema sumnje, da je željeznička tarifska politika ne samo jedan od vrlo važnih, nego svakako i jedan od najelastičnijih instrumenata za olakšavanje, ali i za otežavanje međunarodnog saobraćaja. Prema tome treba posvetiti naročitu pažnju i organizaciji tarifske politike i tarifijskih sistema i u okviru interbalkanskog međunarodnog saobraćaja, jer ova može da igra u tom pogledu vrlo značajnu ulogu. U oblasti tarifske politike i tarifijskog sistema treba razlikovati *između tarifijskih mjera formalne i materijalne prirode.* U formalne tarifske odredbe spada sistem nomenklature (naimeno-

vanja) robe i opća struktura klasifikacije robe, dok u materijalne odredbe *detaljna konstrukcija* klasifikacije robe, a naročito i konstrukcija barema prevoznih cijena. Što se tiče *formalnih tarifijskih odredaba,* to postoji već sada mogućnost, da se u međunarodnim saobraćajima provede jedinstvena nomenklatura (oznaka) robe, koja je od znatne važnosti za olakšavanje saobraćaja, jer pruža osnovu za pravilno tarifijsko tretiranje na bazi jedinstvene deklaracije robe. Ovaj postulat jednoobrazne nomenklature robe već je pretresan u krilu Internacionalne unije željezničkih uprava i Međunarodne trgovačke komore, te i u principu odobren, ali nije još sproveden zbog mnogih diferencija u pojedinim zemljama, ali je preporučan željezničkim upravama, da ga po mogućnosti provedu u okviru svojih lokalnih i direktnih tarifa. Današnje nomenklature balkanskih zemalja diferenciraju u mnogim detaljima, ali ipak ne u toj mjeri, da bi postojale velike poteškoće za stvaranje jedinstvene nomenklature. Ovo već iz razloga, što su ekonomske strukture i ekonomske potrebe balkanskih zemalja u mnogome analogne. *Prema tome držimo, da je bez daljnjeg moguće ostvarenje jedinstvene tarifijske nomenklature za robni saobraćaj, pa i u okviru lokalnih tarifa balkanskih zemalja.* U koliko ovo iz kojih god razloga nije u skorom vremenu provedivo, trebalo bi svakako *pristupiti izradi jednoobraznih direktnih saveznih tarifa* među svim balkanskim zemljama, čiji bi sastavni dio bila jedna *zajednička nomenklatura i jednoobrazni formalni principi klasifikacije robe.*

Drugojačije stoji stvar sa tarifijskim odredbama materijalne prirode. Ove su u velikom opsegu ne samo rezultanta eksploatacionih potreba i finansijske situacije pojedinih željezničkih uprava, koje u mnogom diferiraju u pojedinim zemljama, nego još više i izražaj vrlo različitog saobraćajno-geografskog položaja zemalja, zatim posljedica razlika u njihovoj ekonomskoj strukturi i produkciji i u ekonomskom nivou privrede, a u mnogom i odraz saobraćajne konkurencije drugih prevoznih sretstava. Osim toga treba istaknuti kao veoma važan moment, da su tarifijsko-političke odredbe u pogledu izvoza i uvoza naročiti izražaj raznih, a često i oprečnih spoljno-trgovinskih interesa pojedinih zemalja. Prema tome je očevidno, da *unifikacija materijalnih tarifijskih odredaba* između više zemalja nailazi danas još na ogromne i nepremostive poteškoće. Svakako je *koordinacija trgovinsko-političkih* mjera pojedinih zemalja u vidu trgovinsko-političkih konvencija u prvom redu pozvana, da u tom pravcu utire i stvara osnovu i za koordinaciju željezničko-tarifijske politike. Ako se napred navedene pretpostavke uvaži u pitanju stvaranja cjelishodne tarifske politike između balkanskih zemalja, onda treba konstatovati, da tri sjeverne balkanske zemlje Jugoslavija, Bugarska i Rumunjska imaju u mnogome sličnu ekonomsku strukturu i ispoljavaju prema tome u izvozu velikog broja svojih produkata prema prirodni stvari konkretne interese, dok južne balkanske zemlje, Grčka i Turska, sa svojom ekonomskom strukturom pružaju u odnosu prema sjevernoj grupi mnogo

veću bazu za uzajamni kompenzacioni saobraćaj robe. Međutim uza sve te stvarne pretpostavke mora se istaknuti, da postoji među svim balkanskim zemljama, a ne samo među sjevernom i južnom grupom *mogućnost jednako orijentirane tarifske politike*. Postoji naime dosta veliki broj dobara, naročito industrijske produkcije, koja dozvoljavaju u znatnoj mjeri kompenzaciju i dopunu produkcije ne samo između sjeverne i južne grupe, nego i između svih balkanskih zemalja u okviru interbalkanskog privrednog područja. *Prema tome držimo, da se ova razmjena uzajamno potrebnih dobara mora svakako olakšati, odnosno omogućiti cjelishodnim tarifske-političkim mjerama*. Ovoj svrsi služi danas najbolje *sistem direktnih (saveznih) tarifa*. Direktna tarife prema svom običajnom sistemu, stavljaju za veći dio robe na raspoloženje lokalne tarife uz izvjesne redukcije manipulacione pristojbe. U ovom slučaju je njihova korist u tome, da osim unifikacije reglementarnih propisa i nomenklature robe, o čemu je bilo već ranije govora, pružaju pomoću direktnih stavova bez poznavanja raznih lokalnih tarifa izvjesnu bazu za pouzdanu kalkulaciju prevoznih troškova u međunarodnim transportima. Ali osim toga postoji i *mogućnost sklapanja naročitih tarifskih konvencija*, u kojima zainteresovane zemlje pružaju za izvjesnu robu u izvozu i u uvozu i tranzitu još i *naročite izuzetne popuste*, koji se sprovode onda u život u okviru direktnih tarifa.

Sistem direktnih tarifa međutim slabo je razvijen u uzajamnim transportima balkanskih zemalja. Tako je danas na snazi samo direktna tarifa između *Jugoslavije i Rumunjske* od 1-XI-1931 i između *Jugoslavije i Grčke* od 15-V-1930. Obe ove tarife počivaju na saobraćajnim odredbama odnosnih trgovinskih ugovora, koji stipuliraju u pogledu tarifa načelo paritetnog tretiranja i najvećeg povlaštenja. Prva direktna tarifa sadrži nešto reducirane stavove za izvoz artikala jugoslovenske provenijencije (ekstrakti, aluminijum-hidrat, legure gvožđa, bilje za stočnu hranu, elektrode) i za uvoz mineralnih ulja rumunjske provenijencije, dok u pogledu velikog broja ostalih artikala predviđeni su samo sniženi stavovi za njihov tranzit preko Jugoslavije u oba pravca. Dok ova tarifa ima prema tome pretežno karakter tranzitne tarife za rumunjsku robu, to jugoslovensko-grčka tarifa počiva na specijalnoj tarifske konvenciji, koja koncedira znatne popuste za izvoz jugoslovenske robe preko Soluna i u Grčku, za uvoz većeg broja artikala iz Grčke, kao i preko Soluna u Jugoslaviju, a osim toga i snižene tranzitne tarife u pravcu za Grčku i iz Grčke. Međutim u saobraćaju među ostalim balkanskim zemljama nisu još danas provedene u život tarife, nego se ovaj saobraćaj odvija samo na osnovu lokalnih tarifa. Ovdje valja još svakako istaknuti, da još ni danas nisu zaključeni svi trgovinski ugovori među zainteresovanim balkanskim državama (Bugarska—Jugoslavija, Bugarska—Grčka, Jugoslavija—Turska), a postoje samo među pojedinim državama specijalne saobraćajne konvencije o uzajamnom saobraćaju i o primjeni tarife. *Ovakova*

situacija zahtjeva svakako u interesu razvitka interbalkanskog saobraćaja, da se pristupi sklapanju potrebnih trgovinskih ugovora ili bar saobraćajnih konvencija i na osnovu toga direktnih tarifa po uzoru već postojećih direktnih tarifa za sve one artikle, čija se razmjena među balkanskim zemljama može olakšati ili omogućiti tarifskim mjerama. S tim je u vezi i uzajamno koncediranje povlaštenih tranzitnih stavova za tranzitnu robu balkanske provenijencije, koji već stavovi danas postoje u izvjesnom opsegu kao autonomne tarifske mjere zainteresovanih željezničkih uprava, ali ne u formi direktnih tarifa i ne u svim relacijama. Ovakovom organizacijom direktnih tarifa bio bi udaren temelj za eventualno kasniju jaču unifikaciju tarifskih sistema svih zainteresovanih balkanskih zemalja, koja se po prirodi stvari može razvijati samo u etapama.

7) KOLABORACIJA BALKANSKIH ZEMALJA (GRČKA, JUGOSLAVIJA, TURSKA RUMUNJSKA, BUGARSKA I ALBANIJA) NA MARITIMNOM POLJU RADA.

Referat *Dr. Vuka Krajača*, šefa Otseka za pomorstvo Ministarstva Trgovine i Industrije.

Da bi se akcija oko zbliženja balkanskih zemalja, mogla uspješno da kreće u pravcu željenoga cilja, a po istaknutom principu „Balkan balkanskim narodima”, potrebno je, da se ta akcija započne i produži u prvome redu na ekonomskom i kulturnom zbliženju i razvitku balkanskih naroda. Tim putem konsolidovao bi se mir na Balkanu i ujedno učvrstio bedem za obranu protiv najezde onih, čiji interes ide zatim da povećava i podešava neslogu među balkanskim narodima i tako olakšava svoje nastojanje i rad, da Balkan stvori svojim penetracijom područjem.

Jedna od najglavnijih zadaća na ekonomskom zbliženju balkanskih zemalja, ima da bude kolektivan rad i tim tješnja saradnja na maritimnom polju.

Pomorstvo balkanskih zemalja, kategorišući ga po značaju i veličini tonaže, pretstavlja problem, koji uz poljoprivredni ima da se smatra jednim od najvažnijih ekonomskih problema na Balkanu. U koliko se bude umjelo i razumjelo taj problem pomorstva balkanskih zemalja da postavi u pravilan t.j. odgovarajući sistem za njegovu povoljno rješavanje, to će se time bez dvojbe znatno olakšati onaj veliki inače dosta komplikovani dio rada oko rješavanja ostalih ekonomskih a djelomično i političkih pitanja Balkana.

Problem pomorstva pojedinih balkanskih zemalja, u buduće nebi smio da imade samo svoj individualan nacionalan značaj, a prema svojoj nacionalnoj zastavi kojoj pripada, već bi se morao uz svoj nacionalan značaj u užem smislu znatno da ističe i sa svojim intenzivnim radom međubalkanskog značaja.

Prema temeljnim principima, za uspješno sprovođenje jugoslovenske trgovinsko-pomorske politike u užem smislu, istaknutim i objavljenim još 1926/27 godine u Reviji „Bankarstvo”, Zagreb, 1926/27 godine, treba i ovde u pitanju sprovođenja balkanske trgovinsko-pomorske politike t.j. kolaboracije balkanskih zemalja na maritimnom polju rada, u prvom redu biti na čisto u pogledu same temeljne koncepcije. Ona mora da bude u ovom slučaju specifično balkanska, to znači, da se mora da temelji na stvarnim okolnostima i činjenicama pod kojima se pomorsko brodarstvo balkanskih zemalja može jedino i isključivo da sačuva i razvija. U tom pogledu geografski položaj Balkana igra važnu ulogu, zatim geografska konfiguracija obala Balkanskog poluostrva. Naročito valja u obzir uzeti geopolitičku tendencu državnog područja pojedinih balkanskih država, kao i susjednih država prema balkanskim državama, tako na onom djelu obala Crnog, Mramornog i Egejskog mora, kao i na obalama Jadranskog, Jonskog i Sredozemnog mora. Nadalje od bitne su važnosti potrebe vlastitog narodnog gospodarstva pojedinih balkanskih zemalja, kao i narav njihove produkcije, tendenca njihovog izvoza i uvoza, kao i tranzita koji prirodno gravitira preko balkanske teritorije, a sve to u vezi sa onom velikom blagodat i prednošću kojom raspolažu balkanske zemlje, a to je *morem*, koje ih neposredno veže sa cijelim svijetom. Konačno dolazi u obzir faktična današnja snaga našeg balkanskog pomorskog brodarstva, kao jedna od najjačih osnovaka za razvoj u budućnosti, a djelomično također i priznata sposobnost primorskog pučanstva za pomorstvo u širem smislu, a napose za pomorsku službu.

Pomorski program balkanskih zemalja, koji bude osnovan i izgrađen na tim osnovkama, a prema istaknutom cilju, biti će bez dvojbe okrunjen uspjehom na veliku korist i čast balkanskih naroda. Za izvedbu takvog programa potrebna je, kako je prije napomenuto, iskrena kolaboracija balkanskih zemalja, na kojoj kolaboraciji ima da sarađuju pojedine balkanske države, putem svoje državne pomorske politike karaktera panbalkanskog, po kojoj politici bi u tom smislu davale inicijativu i direktivu svojim zainteresovanim privatnim pomorskim krugovima, a uz širu saradnju svih ostalih balkanskih privrednih krugova.

Da bi mogli da govorimo o pomenutoj kolaboraciji, potrebno je da prethodno iznesemo glavne podatke o veličini, stanju i kapacitetu trgovačkih flota pojedinih balkanskih zemalja, kao i onih zemalja, koje dolaze u obzir kao glavni konkurenti balkanskih zemalja i to u prvome redu u prometu između balkanskih luka t.j. u balkanskim morima, te konačno u cjelokupnom pomorskom prometu, a prema mogućnosti pomorskog tržišta, koje dolazi, te u buduću još može da dođe u obzir za pomorsku zastavu balkanskih zemalja. (Vidi priloženu tabelu I., te grafikone A. i B.) koji su izrađeni na temelju podataka „Lloyd's Register of Shipping u Lon-

donu za 1932/33, te su dopunjeni na temelju zvaničnih statistika pojedinih balkanskih zemalja).

Kako se iz tih podataka i grafikona razabira, ukupna tonaža balkanskih zemalja iznosi: 2,195.519 Br. Reg. Tona, od koje tonaže najveći dio pripada:

Grčkoj sa 2.381 objektom sa ukup. tonažom od	1,526.059	Br. Reg. Tona
Jugoslaviji: sa 185 objekata (bez jedrenjaka)	409.045	„ „ „
Turskoj: od	178.053	„ „ „
Rumunjskoj	74.104	„ „ „
Bugarskoj:	7.258	„ „ „
Albaniji	1.000	„ „ „

U interesnoj sferi balkanskih zemalja, u balkanskim morima, kao glavni konkurent na maritimnom polju dolazi prvobitno u obzir Italija pa zatim Engleska. Tu valja odmah napomenuti, da od celokupne tonaže tih dveju pomenutih država, kao stvarni konkurent dolazi ovdje u obzir samo jedan stanoviti dio njihove ukupne tonaže. Tako na pr. od italijanske trg. flote sa 1.323 objekta, te sa 3,390.572 Br. Reg. Tona dolazi u obzir u glavnome samo skupina brodova triju talijanskih parobrodarskih preduzeća i to: „Lloyd Triestino”, „Marittima Italiana” i „Societa Italiana Servizi Marittimi”, sada fuzijonisanih u jednu organizovanu cjelinu pod zajedničkim imenom „Lloyd Triestino” sa sjedištem u Trstu. To društvo raspolaže sada sa 324.000 Br. Reg. Tona, te podržava redovite linije specijalno sa Levantom i dalekim Istokom.

Na ovaj način treba rasporediti i druge, za balkansku maritimnu sferu, konkurentne države. Prema tome, osim pomenutih dvaju glavnih konkurenata Italije i Engleske, dolazi još u obzir i stanoviti procenat ostalih flota i to Francuske, Njemačke, Holandije, Amerike, Švedske, Norveške, Egipta, Rusije itd., a prema postojećim redovitim linijama tih zemalja, koje dolaze u balkanske vode, kao i prema konjunkturi navigacionog posla slobodne plovidbe za Balkan, kao i izvan Balkana, ondje gdje brodovi balkanskih zemalja nalaze svoje uposlenje.

Nakon ovako izloženog stanja trgov. flote balkanskih zemalja u komparaciji sa njenim glavnim konkurentima, trebalo bi sada detaljnije preispitati i označiti stanje celokupnog prometa, dakle izvoza i uvoza pojedinih balkanskih zemalja, pa od toga odjeliti onaj promet, koji ide morskim i vodenim putem, od onoga, koji se odvija kopnenim putem. Od ovih podataka treba sada razrediti promet morskim putem tako, da se tačno ustanovi, koliko tog prometa (izvoza i uvoza morskim putem pojedine balkanske zemlje) ide sa brodovima zastave dotične balkanske zemlje, a koliko od toga otpada na zastavu drugih balkan. država. Zasebno pak treba označiti, koliko od toga celokupnog prometa otpada na ostale zastave konkretnih vanbalkanskih maritimnih država, te označiti

procentualno koliko otpada na pojedinu konkretnu vanbalkansku državu.

Paralelno sa utvrđivanjem ovih podataka, treba spomenuti i sve postojeće redovite linije na relacijama između pojedinih balkanskih država, kao i na onim relacijama, na kojima se odvija trgovački promet uz izvoz i uvoz pomenutih balkanskih država, a koji ne vezuje sve balkanske države direktno već posredno ili ih uopšte ne vezuje redovitom linijom, već imade vezu između pojedinih balkanskih država i jedne vanbalkanske države kao tačke odredišta ili prolazne tačke.

Ovako razrađeni i utvrđeni tačni podaci dali bi jasnu sliku o stanju i kretanju balkanskih zemalja uopšte, a napose pomorskog, te bi se tek prema toj slici i tačno utvrđenim podacima, mogla da kreće zajednička akcija balkanskih zemalja oko suzbijanja njihove konkurencije.

Vlastita snaga može da se pravilno mjeri, prosuđuje te upravlja i povećaje jedino prema snazi postojećeg rivala, t. j. konkurenta i stoga treba snagu konkurenta dobro proučavati i poznavati.

Da bi se u tom moglo uspjati, neophodno je potrebno, da se izrada pojedinih statistika celokupnog prometa, a napose pomorskog, kod svih balkanskih zemalja, u buduće tačno provede, jer postojeće statistike pojedinih balkanskih država nisu dovoljno detaljno izrađene, te se prema podacima koje te statistike pružaju, ne mogu da izvedu one dedukcije koje su ovde potrebne. Ovako se moramo u ovom referatu ograničiti na one statističke iskaze kojima raspolažemo, a koji ima da služe kao uzorak, prema kojem bi se ti iskazi, tabelarni prikazi i grafikoni imali u buduće da izrade, odnosno prema kojima bi se sakupili svi oni podaci koji su za sastav takvih iskaza potrebni.

Tek na temelju tako kompletiranih iskaza i tabelarnih prikaza, mogle bi se izraditi detaljnije i kompletnije statistike.

Ovde ćemo nabrojiti prije pomenute podatke, koji su se mogli sakupiti i to:

za Grčku:

- 1) Ukupni grčki izvoz i uvoz.
- 2) Grčki izvoz i uvoz u relaciji sa ostalim balkanskim zemljama.
- 3) Ukupni promet lađa u grčkim lukama u relaciji sa inostranstvom.
- 4) Ukupni promet trgovačke marine u grčkim lukama a prema zastavi šest balkanskih zemalja i Italije.
- 5) Promet lađa i trgovine (robe) sa inostranstvom u grčkim lukama, prema zastavi šest balkanskih zemalja i Italije. Parobrodi i jedrenjaci doplovili i otplovili.
- 6) Grafički prikaz o razvoju trgovačke flote u tonama računajući od 30 tona neto pa na više. Od 1915 do 1931 godine.

7) Grafički prikaz kretanja trgovačke flote u grčkim lukama. Tonaža uplovljenog i otplovljenog brodovlja.

8) Grafički prikaz kretanja trgovačke flote u grčkim lukama. Broj uplovljenog i otplovljenog brodovlja.

za Jugoslaviju:

- 1) Celokupni promet jugoslovenske spoljne trgovine od 1921 do 1931 (izvoz i uvoz).
- 2) Celokupni promet (izvoz i uvoz) kopnenim, morskim, rečnim i zračnim putem u tonama.
- 3) Promet robe po moru s inostranstvom — u postocima po zemlji porijekla i namjene u 1931 godini.
- 4) Promet robe po moru sa balkanskim državama i Italijom — u postocima po zemlji porijekla i namjene, u razdoblju od 1926 do 1931 godine.
- 5) Promet robe po moru sa balkanskim državama i Italijom — u postocima po zastavi broda, u razdoblju od 1926—1931 godine.
- 6) Celokupni promet Jugoslavije (kopnenim i vodenim putem) sa balkanskim državama, kao i državama, Jadranskog, Sredozemnog mora i Levanta, u razdoblju od 1926—1931 godine.
- 7) Kretanje jugoslovenske trgovine sa balkanskim zemljama po načinu prevoza, u tonama u razdoblju od 1926—1931 godine.
- 8) Pregled prometa brodovlja u jugoslovenskim lukama po zastavi broda u 1931 godini.
- 9) Pregled prometa brodovlja u jugoslovenskim lukama po zemljama dolaska i odredišta u 1931 godini.
- 10) Grafički prikaz celokupnog prometa robe po moru u razdoblju od 1928—1931 godine.
- 11) Grafički prikaz kretanja brodovlja u jugoslovenskim lukama u razdoblju od 1922—1931 godine.
- 12) Grafički prikaz prometa robe u jugoslovenskim lukama u razdoblju od 1922—1931 godine.

za Tursku:

- 1) Globalni iznos i vrednost uvoza i izvoza u razdoblju od 1923—1931 godine.
- 2) Pregled kretanja turske trgovačke flote. Tursko i inostrano brodovlje uplovljeno i otplovljeno iz turskih luka.
- 3) Pregled kretanja trgovačke flote. Brodovlje tursko, balkansko i talijansko uplovljeno i otplovljeno iz turskih luka.
- 4) Turski izvoz i uvoz sa balkanskim zemljama i Italijom u 1930 godini.
- 5) Grafički prikaz kretanja turske trgovačke flote.

za Rumunjsku:

- 1) Spoljna trgovina (uvoz i izvoz) u razdoblju od 1919—1931 godine.

za Bugarsku:

1) Grafički prikaz celokupnog prometa robe s inostranstvom (uvoz i izvoz) u razdoblju od 1926—1931 godine, u tonama.

2) Celokupni uvoz i izvoz sa balkanskim državama.

3) Grafički prikaz celokupnog kretanja trgovačke flote u bugarskim lukama Crnoga mora. Broj uplovljenog i isplovljenog brodovlja. Od 1927—1931 godine.

4) Grafički prikaz kretanja trgovačke flote u bugarskim lukama Crnoga mora. Tonaža uplovljenog i otplovljenog brodovlja. Od 1927—1931 godine.

5) Kretanje brodovlja u lukama Crnoga mora u razdoblju od 1928—1931 godine po zastavi broda (balkanskog i talijanskog brodovlja).

za Albaniju:

1) Celokupni uvoz i izvoz Albanije, u razdoblju od 1921—1931 godine.

2) Celokupni uvoz i izvoz Albanije sa balkanskim zemljama i Italijom u razdoblju od 1921—1931 godine.

3) Grafički prikaz celokupnog kretanja spoljne trgovine (uvoz i izvoz) u razdoblju od 1921—1931 godine. U hiljadama zlatnih franaka.

4) Grafički prikaz procentualne vrednosti uvoza i izvoza Albanije. Godina 1931.

Prema ovim statističkim podacima vidi se, da od celokupnog prometa morem kod svih balkanskih zemalja, glavni dio se odvija pod stranim zastavom vanbalkanskih zemalja, u glavnome sa italijanskom. Ovaj razmjer u pomorskom prometu balkanskih zemalja, odražuje se ne samo pogledom na promet brodske tonaže (broja brodova), nego i pogledom na količinu prevežene robe i putnika. Nadalje konstatuje se, da prema veličini tonaže balkanskih zemalja, kao i prema veličini njihove celokupne postojeće međusobne izmjene dobara, napose one koja prirodno gravitira morskim putem, pomorska zastava balkanskih zemalja participira pri tome u vrlo neznatnom omjeru. Ovo opažanje može da se konstatuje, ne samo obzirom na međusobnu izmjenu dobara pojedinih balkanskih država, nego i obzirom na celokupan promet pojedine balkanske zemlje (izvoz i uvoz) morskim putem, u kojem pogledu je jedina Grčka uspjela, da se djelimično emancipira, te da od cjelog svojeg prometa (izvoza i uvoza) morskim putem ona sama prevažava glavni dio, dok iza njene nacionalne pomorske zastave u toj participaciji dolazi prva po redu Engleska. Šta se pak tiče količine brodske tonaže u prometu sa grčkim lukama, to na prvom mjestu stoji Italija, čak i prije same Grčke u razmjeru od 4,625.501 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 4,391.291 Netto Reg. Tona u 1931 g. slobodne (internacionalne) plovidbe i 4,174.285 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 4,193.147 Netto Reg. Tona u 1931 g. redovite plovidbe

(navigation d'escale) — naprama grčkih 2,236.368 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 1,907.161 Netto Reg. Tona u 1931 g. slobodne (internacionalne) plovidbe i 1,006.153 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 966.196 Netto Reg. Tona u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale). Zatim dolazi Engleska, kao treća po redu u slobodnoj (internacionalnoj) plovidbi sa 1,473.091 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 1,146.815 Netto Reg. Tona u 1931 g., te 1,628.428 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 1,057.845 Netto Reg. Tona u 1931 g. u redovitoj plovidbi (navigation d'escale), i konačno kao četvrti po redu u slobodnoj plovidbi dolazi Francuska, sa 875.794 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 827.423 Netto Reg. Tona u 1931 g., a 90.963 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 95.174 Netto Reg. Tona u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale). U prometu veličine broja jedinica lađa, dolazi na prvo mjesto Grčka sa 2.381 jedinica u 1930 g. i 2.056 jedinica u 1931 g. slobodne (internacionalne) plovidbe, a 881 jedinica u 1930 g. i 910 jedinica u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale), na drugo mjesto dolazi Italija sa 2.107 jedinica u 1930 g. i 1.990 jedinica u 1931 g. u slobodne (internacionalne) plovidbe, te 2,490 jedinica u 1930 g. i 2.496 jedinica u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale). Na treće mjesto dolazi Engleska sa 798 jedinica u 1930 g. i 589 jedinica u 1931 g. slobodne (internacionalne) plovidbe, te 954 jedinica u 1930 g. i 652 jedinica u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale) i konačno na četvrto mjesto dolazi Francuska sa 274 jedinica u 1930 g. i 278 jedinica u 1931 g. slobodne (internacionalne) plovidbe, te 41 jedinicom u 1930 g. i 46 jedinica u 1931 g. redovite plovidbe (navigation d'escale), dok je ukupni broj jedinica slobodne plovidbe (internacionalne) balkanskih zemalja (bez Grčke) i to Jugoslavije, Turske, Rumunjske, Bugarske i Albanije iznaša u 1930 g. 874 sa ukupnom Netto Reg. Tonažom od 803.801 i 1.035 jedinica sa Netto Reg. Tonažom od 1,412.117 u 1931 g., a 1,187 jedinica sa 790.420 Netto Reg. Tona u 1930 g. i 1.161 jedinicom sa 959.697 Netto Reg. Tona u redovitoj plovidbi (navigation d'escale). Veliki broj tonaže strane vanbalkanske zastave, koji ovako napadno figurira u prometu sa grčkim lukama, ima da se tumači time, što je ta tonaža u gavnome u relacijama za bliski Istok, te za Crno More, pa usput ulazi u pojedine grčke luke, koje tu leže baš na raskršću, te u većini slučajeva ne služe ni za snabdjevanje brodova sa eventralnim potrepsinama.

Inače je konkurencija vanbalkanskih pomorskih država u balkanskim morima jaka i opasna, naročito ako se uzme u obzir, da se uvoz u balkanske zemlje uvažava iz zemalja zapadne i sjeverne Evrope, koje u najviše slučajeva zaključuju prodajne ugovore svojih produkata pod klauzulom „Cif” i time data je evropskim izvoznicima mogućnost, da biraju pomorske zastave. Ovo se naročito ističe kod italijanskih izvoznih firmi, koje u tom pogledu imaju stroge naloge od strane fašističkih nadležnih vlasti. I ako djelatnost i nastojanje italijanske pomorske zastave u grčkim vodama, da prikupi

čim veći dio prometa za svoje brodove do sada nije okrunjen punim uspjehom, unatoč velikih materijalnih žrtava, (vidi tabelu broj V.) to nije isključeno, da će u eri današnje nezapamćene krize, koja se naročito odražuje u pomorstvu, postepeno imati sve više uspjeha, pogotovo ako se uvaži već dobrim djelom sprovedena modernizacija, ekonomizacija, povećanje te koncentracije i *subvencioniranje* talijanske trgovačke flote.

Sada ćemo nastojati da navedemo glavne uzroke radi kojih je djelatnost pomorske zastave balkanskih zemalja razmjerno premalena u komparaciji sa njenim konkurentima.

Glavni uzrok dosadanjeg neuspjeha pojedine balkanske zemlje, leži u nedostatku i očitom manjku nacionalne trgovinsko-pomorske politike u većem stilu, koja bi u svojim širim razmjerama, mogla da postavi i uspješno sprovodi, potrebno je prije svega, da svaka balkanska država pregleda, te prema potrebi ispravi i nadopuni svoju sopstvenu državnu trgovinsko-pomorsku politiku, odnosno u koliko je naša, da je „ab ovo“ postavi, imajući pri tome u vidu u prvome redu interese nacionalne zastave, ali uvijek u koordinaciji sa interesom istaknute ideje Balkanske Unije.

Prema tome, nacionalna trgovinsko-pomorska politika pojedine balkanske države, trebala bi da se temelji na sljedećim principima, i to:

a) da se nastoji sačuvati sve do sada stečene pozicije na moru jer one znače jedan organski razvitak dotične države na moru, a koji postavlja temelje daljnjem razvoju.

b) Da se na temelju postojećih pomorskih pozicija (trgovačke marine) podupire daljnji razvoj nacionalnog pomorstva pojedine države, ali uvijek u koordinaciji međubalkanskih interesa.

c) Da se osigura samostalni od tuđe narodne privrede nekontrolisani razvoj nacionalnog pomorstva, a prema potrebama vlastitog narodnog gospodarstva u užem smislu, te zatim međubalkanskog u širem smislu, te prema položaju obala pojedine balkanske države i geografske konfiguracije spram razvijenosti morskih obala cijelog Balkanskog poluostrva.

Na ovako postavljenim temeljnim principima, nacionalna trgovinsko-pomorska politika pojedinih balkanskih država, trebala bi da postepeno ali uz to požureno da sprovoda daljnje mjere za očuvanje i razvoj svojeg pomorstva, a prema određenom pomorskom programu, koji bi se imao da sastoji iz sljedećih glavnih tačaka:

a) Koncentracija svih snaga trgovačke flote, putem celishodnog fuzionisanja i razdiobe pojedinih rejona plovidbe, a prema uzoru koncentrisanja i racionalizacije u drugim naprednim trgov. flotama.

b) neopohdna potrebna obnova trgovačke flote, jer je najveća ali ujedno i negativna karakteristika trgovačke flote balkan-

skih zemalja, što je (ona) veoma zastarjela. Ova obnova imala bi se da sprovoda tako, da se u prvom redu zakonskim putem onemogućiti ili bar znatno otežča kupovanje starih lađa, te da se ujedno istim mjerama pospješuje gradnja ili kupovina novih jedinica. Tu je intervencija svake pojedine države bitno potrebna. Nadalje, jedna od glavnih mjera za obnovu trgovačke flote a ujedno za uposlenje velikod dijela sada raspremljene trgovačke flote, bila bi akcija oko demoliranja najstarijih i posve neekonomičnih jedinica. Ovako demoliranje imalo bi se da postepeno izvrši po zasebnom planu utvrđenom između države, armatera, brodogradilišta, i interesenata industrije željeza i čelika.

c) osnivanje novčanih i osiguravajućih zavoda i hipotekarnih instituta za očuvanje, pomaganje i unapređivanje pomorstva.

d) celishodna organizacija uprave pomorstva kao administrativne vlasti u pojedinoj državi.

e) osnivanje institucije „Punto-franco“ u svim lukama koje tu instituciju trebaju.

f) energično poraditi oko sačuvanja postojećih vlastitih pomorskih pozicija te u tom cilju intenzificirati rad oko celishodne racionalizacije rada i potrebne propagande kao doličan odgovor konkurentnoj propagandi.

g) sistematsko sakupljanje svih potrebnih podataka u vezi sa pomorstvom celog svijeta a Balkana i Sredozemnog Basena te Levanta napose, u cilju izrade i godišnjeg izdavanja specijalne **pomorske statistike**, odnosno zasebnog dijela u opštoj statistici, koji bi imao detaljno izrađen promet morem i rijekama te jezerima, jer se ispravna privredna politika nemože da vodi bez tačne i temeljite statistike o svim djelokruzima one privredne grane, na koju se ta politika ima da odnosi.

Ovako sistematski sprovedena nacionalna trgovinsko-pomorska politika pojedinih balkanskih zemalja, osnovana na danim prirodnim pretpostavkama, imala bi da ispravlja sve dosadašnje nedostatke, zadovoljavajući pri tome svim potrebama vlastite narodne privrede prometa i tranzita koji gravitira preko teritorije dotične zemlje, kao i potrebama t.j. težnjama interbalkanske trgovinsko-pomorske politike.

Glavni zadaci interbalkanske trgovinsko-pomorske politike, pretpostavivši da bi se nacionalna trgovinsko-pomorska politika pojedine balkanske zemlje sprovodala kako prije navedosmo, — bili bi ovi:

1) pri organizaciji Međubalkanske Komore osnovati također jednu zasebnu sekciju za pomorstvo.

2) nastojati da, — po mogućnosti — dođe do osnivanja *Savezna balkanskih armatera*, sa ciljem čim tješnije saradnje balkanskih zemalja na maritimnom polju.

3) energično poraditi na potrebnoj kolaboraciji pomorske i rečne zastave balkanskih zemalja.

4) osigurati specijalne olakšice za tranzitiranje robe u prometu među balkanskim zemljama kao i onog izvan istih koji gravitira preko balkanske teritorije.

5) favorizovanje prometa putnika, stranaca i turista kao i djelomične emigracije, pomorskom zastavom balkanskih zemalja.

6) osigurati razne olakšice (kejske, skladišne, svetioničke, pilotažne, i t. d.) za olakšanje prometa lađa balkanskih zemalja u balkanskim vodama.

7) predvidjeti event. i lučke tarife u pojedinim balkanskim zemljama (lukama), za robu koja se uveze ili izveze brodovima bilo koje balkanske zemlje.

8) poraditi oko izdanja specijalne međubalkanske maritimne revije stručno i poslovno izrađene, koja bi morala da izlazi jedanput sedmično i to u svim balkanskim kao i glavnim evropskim poslovnim jezicima.

Ovako programatsko sprovođenje međubalkanske trgovinsko-pomorske politike, a na temeljima zdrave nacionalne trgovinsko-pomorske politike pojedine balkanske zemlje, bez dvojbe bi urodilo željenim rezultatom za zbliženje i kolaboraciju među balkanskim narodima, na polju rada ovog živog elementa te jednog od najvažnijih faktora t. j. pomorstva, sa konačnim ciljem ostvarenja Balkanske Unije, kako bi se ista mogla prije realizovati radi očuvanja nezavisnosti, individualnosti i suverenosti svake pojedine balkanske države i njenog naroda.

8. VODENI PUTEVI NA BALKANU.

Referat, podneo III. Balkanskoj konferenciji g. *Milojko Trebinjac*, direktor Direkcije rečne plovidbe.

Balkansko poluostrvo ima oblik trougla, a osnovica toga trougla na severnoj strani vezuje Balkansko poluostrvo sa kontinentom Evrope. Strane toga trougla jako su razučene, osobito severozapadna strana i krajnji jug. Moreuzi Bosfor i Dardaneli omogućavaju lak prelaz sa azijskog kontinenta u Evropu. Sve ovo skupa čini da je plovidba oko Balkanskog poluostrva u najstarije doba bila jako razvijena i da su stari Grci još u početku istorijskog vremena poznavali sve morske obale Balkanskog poluostrva, da su još tada bili razvijeni trgovački odnošaji među balkanskim narodima.

Osim Grka istočni narodi, koji su izlazili na obale sredozemnog i crnog mora dolazili su u dodir sa balkanskim narodima i stvarali morskim putem trgovinske veze, a to je sve činilo pogodne prilike da kultura sa Orijenta pređe što lakše na evropski zapad.

U koliko je oblik Balkanskog poluostrva bio pogodan za različite morskih puteva, u toliko je nepogodan za vodene rečne pu-

teve. Planinski masivi Balkanskog poluostrva dolaze sa zapada i istoka, ukrštaju se na Balkanu, stvaraju zasebne planinske masive i oštro odvajaju sliv zapadne, južne i istočne strane. Ali dolazeći sa severo-zapada pružaju se neposredno pored zapadne obale Balkanskog poluostrva i time čine sliv u Jadransko more malim, ali zato je vododelnica vrlo visoka, najniži prelazi su preko 600 m. Karpati, koji dolaze sa istočne strane srećno su probiveni Dunavom, a to je pričinilo da Dunav ima najveći sliv celog Balkanskog Poluostrva, a time i preko Dunava Crno More. Sliv Dunava odnosno Crnog mora od sliva Belog mora odvojen je velikim balkanskim planinama čiji su prelazi još veći od prelaza dinarskih Alpa.

Ovaka konfiguracija Balk. poluostrva onemogućava i današnjoj tehnici izgradnju jedne jednostavne mreže vodenih puteva za Balkan, ali ne isključuje mogućnost da se rečni sistem balkanskih država bolje poveže i iskoristi.

Još Grci u svojim mitosima pričaju da su Argonauti ušli u Istros (Dunav), brodili uzvodno, po tom prošli u Vrangos i po migu Posejdonovu za 12 dana suvim stigli do obale Jadranskog mora. Iz pričanja Herodotovog vidi se, da su još stari narodi, razume se i Grci, znali o Dunavu i da su na njemu imali svojih trgovačkih kolonija.

Dunav nije najveća reka u Evropi; Volga je od Dunava veća, blizu 300 km., ali je istorijski tako isto značajan kao Nil i Gang, a za trgovinu stoji na prvom mestu. U istorijskom dobu Dunav je bio najznačajnija veza zapada sa istokom; Rimljani su ga naročito cenili i razvili brodarstvo na njemu u dosta jakoj meri, prenoseći pored robe još i vojsku, a češće ga uoptrebljavali i za putovanja svojih imperatora.

Propašću Rimske carevine za vreme velike seobe naroda značaj plovidbe na Dunavu umanjen je, ali je ostao uvek od velike vrednosti. Razviće parne mašine, industrijalizacija Nemačke u vezi sa poboljšanjem političkih i privrednih prilika na Balkanu, naročito proizvodnja žita, učinili su da je Dunav — pored svih neутvrđenih, nesagrađenih obala, u svom srednjem i donjem toku postao glavna veza srednje Evrope sa Balkanom.

Vodeni putevi imali su u Starom veku svoj veliki značaj. U Srednjem veku su to izgubili, no u 17 i 18 stoleću obnovili su svoj značaj. Pojavom željeznica važnost vodenih puteva umanjena je; dok je Zapad radio u 17 i 18 stoleću na razvijanju vodenih puteva, dotle su na Balkanu u to doba usled teškog političkog stanja, neprestanih ratova i ostalih drugih uzroka, prirodni vodeni putevi zanemareni. Na Dunavu putovalo se od Pešte do Beča 20 dana, obale srednjeg i donjeg Dunava bile su pune baruština i nepristupačne. Pojava željeznica i njen nagli razvitak, zaustavio je pravilan razvitak vodenih puteva na Balkanu, što je svakojako od velike štete po opšte ekonomske prilike na Balkanu, jer su vodeni putevi mnogo jeftiniji od gvozdenih a razume se i suvozemnih puteva.

Za Balkan osnovicu vodenih puteva čini Dunav. Prestonica Jugoslavije, Beograd, nalazi se na sredini dunavskog vodenog puta. Važnost Dunava za Jugoslaviju vidi se po tome, što je $\frac{4}{5}$ Jugoslavije u slivu Dunava. Prestonica Rumunije Bukurešt ne nalazi se na Dunavu, ali svi uviđavni krugovi Rumunije uviđaju potrebu da vežu Bukurešt sa Dunavom vodenim putem i kako reka Diminica, pritoka Dunava, prolazi kroz Bukurešt, ima izgleda da će to uskoro biti i prva kanalisana i regulisana reka na Balkanu. Bugarska prestonica Sofija stoji već u težim prilikama da izađe na Dunav, za sada je njeno pristanište Lom-Palanka, no da su političke prilike na Balkanu pogodnije, Sofija bi imala bolju i kraću regularnu vezu kad bi Jugoslavija izradila prugu Knjaževac—Bela Palanka. Prestonica Turske Carigrad, Grčke Atina, Dunavom i morskim putem vezane su sa ostalim prestonicama Balkanskih država izuzimajući Albanije.

Kad se govori o Dunavu i o značaju vozidbe Dunavom po balkanske narode ne sme se preći preko jedne važne činjenice, a to je, da iskorišćavanje vodenog pada na Đerdapu dalo bi toliko električne energije, da bi mogla zadovoljiti više nego što je danas potrebno energije celom Balkanu.

Kao što smo ranije rekli izgradnja vodenih puteva na Balkanskom poluostrvu, koje obuhvata celo Balkansko poluostrvo nemoguće je, ali zato preko Dunava i njegovih pritoka, kad se bude izgradio kanal Rajna—Majna—Dunav i ostali projektovani kanali, Balkan vrlo zgodno može pomoću Dunava vodenim putem da dođe u vezu sa svima srednje-evropskim državama. Za tu vezu treba naročito podvući okolnost da će pomoću Morave, koja je još u 17 stoleću bila plovna od Stalaća i Vardara, najznačajnije balkansko pristanište Solun doći do punog svog značaja. O izradi kanala Morava—Vardar postoje predlozi od pre 30—40 god. koji se sastoje u tome: preko Niša, Kumanova i Skoplja postaviti kanal. Mislim da tu ideju treba napustiti. Lakša i prirodnija je veza, odista malo duža, ako se bude išlo Ibrom i Sitnicom preko Kosova polja na Skoplje.

Kosovo polje razvođe je vododelnice Belog i Crnog mora, sa malo teškoća preko Kosova može se dobiti veza i sa Dunavom, u tom slučaju sa Kosova vodili bi vodeni putevi ka Crnom, Belom i Jadranskom moru. U ovom slučaju i Drim mogao bi biti iskorišćen kao vodeni put do Ohridskog jezera.

Još u početku smo kazali o starim Grcima koji su po njihovim predanjima, iz Crnog mora, Dunavom i Savom sišli do Jadranskog mora. Ima izvesnih pokušaja da se Crno i Jadransko more Savom i Dunavom vežu. Ideja je odlična, tehnički vrlo teška, ali mogućna da se reši. Najveću teškoću prave finansijsko stanje Balkanskih država i slab saobraćaj.

Pored ovih vodenih puteva koji su u vezi jedni s drugim, imalo bi i drugih zasebnih ili kratkih veza. Da je bilo pravilnog razvika na Balkanu, nesumnjivo da bi ovi bili izgrađeni još pre

200—300 god. Na prvo mesto dolazi Marica koja bi mogla biti plovna od Jedrena, po tom Struma, Vardar već kao produženje Morave, Škumba, Maća; o Drimu smo već govorili. Neretva je plovna do Metkovića, a od jugoslovenskih reka treba regulisati Drinu, event. i Kolubaru i Timok.

Za sve ovo potrebno je ogromnih suma novaca, balkanski narodi njih nemaju i ako budu tražili posebice, teško da će ga dobiti, a koliko ga budu dobili, taj bi zajam bio sa velikim interesom i tim samim nepovoljan. S toga Društvo naroda imalo bi se postarati da se dobije potreban novac za ove radove koji će doprineti stišavanju strasti i zaposliti velike mase.

Nadajmo se da će ostali Evropski narodi koji su svoju kulturu dobili preko Balkana, i koji Balkanskim narodima imaju mnogo da zablagodare za današnje svoje blagostanje, pomoći Balkanskim narodima, da i oni, zaostali ne svojom krivicom, što pre dostignu ostale narode u kulturnom uređenju svoje države.

9) ПРОБЛЕМ САОБРАЋАЈА БАЛКАНСКИХ ЗЕМАЉА

Реферат г.Славка Сиришевића, Ген. директора Путник-а, друштва за саобраћај путника и туриста у Краљ. Југославији.

Макоме од референата тешко је залазити у срж проблема о најбољем начину за постигнуће нашег крајњег идеала — приближења балканских народа, јер свакоме је од њих тешко прикупити све статистичке податке и обавештења потребна да се добије предоцба садашњег стања и да се на основу тих података изради пројект за извршење постављеног задатка. Но иако је то на неким пољима могуће до извесне границе, на неким је то много теже, ако и немогуће. Један од најтежих задатака јесте у том погледу израда реферата за решење саобраћајног проблема.

Код израђивања тих реферата може се најлакше уверити колико мало још ми једни други познајемо и са колико мало материјала и знања у том погледу располажемо. Јер, иако дођемо до потребних, бар најнужнијих података и обавештења, недостаје нам у најјачој мери још увек потребно локално знање, познавање засебних, специјалних прилика, потреба и постојећег стања као и о могућности остварења наших жеља и намера.

Ја сам успео да заинтересујем своје сараднике, и поред ових тешкоћа, да ми израде реферате о железничким везама, које Вам подносим, — но морам одмах да истакнем, да су они, посве природно морали да буду ипак базирани на оном што је њима о другим балканским државама могло да буде познато и да су до те мере и границе они и дошли.

У нашим рефератима ми смо настојали да будемо што реалнији и да изложимо само оно што заиста постоји и да на основу тога предложимо оно што држимо да је у најближој могућности изведиво без већих компликација, а што је у ствари најнужније и најцелисходније.

У том погледу, могу да кажем, да сам проучавајући овај проблем, дошао до сазнања да је он у истини ванредно тежак и ванредно компликован, но да није нерешив, шта више да у многим случајевима врло замршене и сложене ситуације могу да се реше понекад доста простим сретствима. Мислим да наше настојање, крај садашњих крајње тешких финансијских прилика и треба да буде: изналажење што простијег и разуме се јефтинијег решења.

У саобраћајним проблемима уопште финансије играју управо пресудну улогу, пошто се стално ради о великим инвестиционим радовима. Зато и код решења наших интербалканских саобраћајних веза овај се важан фактор не сме изгубити из вида, па би потребно било да се и у том погледу створи контакт и измена мисли. Но природно је да се најпре мора имати технички пројекат, на основу којег се тек финансијери могу изразити и споразумети. Из реферата наших стручњака виде се да би за стварање аутомобилских интернационалних путева кроз нашу државу требало сто до двеста милијона швајцарских франака. Реферат о изградњи, управ о најнужнијој и најпростијој допуни интербалканске железничке мреже, не обухвата финансијску страну, но имајући у виду дужину неизраћених пруга и необичну тежину брдовитих терена кроз које морају да се пробијају, њихово ће коштање да се пење на неколико стотина милиона швајцарских франака. Нарочито ако би се остварила интербалканска јадранска железница на Боку Которску која је једна од најтежих железничких пруга. Под овим условима и с обзиром на све већу важност аутомобилског саобраћаја, држим да ћемо пре да остваримо солидну и добру међубалканску везу dobrим аутомобилским путевима но железницама. Но ипак релативно малом инвестицијом на релацији Видин, Брза Паланка, Крајова и изградњом моста на Дунаву код Брзе Паланке, повезали бисмо сада растргани и неподесно повезани железнички систем Румуније, Бугарске и Југославије и преко њега још и Грчке и Турске, док бисмо за Албанију тек морали да јој дамо нову пругу ка једној од њених лука.

На тај би начин дунавски водни систем био на врло погодан начин повезан интербалканским железничким системом са којим би се укрштавао на некојим важнијим центрима у Југославији, Румунији и Бугарској. Тај железнички систем у исти мах везивао би с једне стране на много подеснији начин две досад тако рђаво везане престонице,

Београд и Букурешт, а створила би се и погоднија могућност за излаз на балканска мора; тако би у многим био скраћен сувоземни превоз од Јадранског мора и његових лука Сушака, Сплита, Боке, Драча а постепено и осталих нарочито са двама лукама Црног мора Констанце и Варне, али донекле и Бургаса, Цариграда, а с друге стране албанском пругом приближио би се знатно Јадран Јејејском мору.

На тај начин би се лакше и целисходније алиментирала и наша балканска марина, те би она, у својим сопственим лукама, могла да се све више и више запосли, а да не буде приморана стално да тражи запослења далеко од отаџбине, па штавише и без додиривања рођених обала.

Није тачно као што неки мисле да је повезивање балканских земаља маритимним путем од мање важности но сувоземним. Стара је и призната чињеница о преимућствима транспорта робе морским уместо сувоземним путем због несравњене јефтиноће морског пута. Ако се још узме у обзир релативно такођер знатно јефтинији речни пут који је на Балкану ванредно развијен и игра једну тако рећи животну улогу у три велике балканске земље, онда тек искаче значај водених путева за саобраћај између балканских држава. Из засебног реферата по самом том специјалном нашем саобраћајном питању, моћи ћете се уверити колико о тачности ове тезе, толико о невољама са којима имамо да се боримо као и о правцу којим би по нашем мишљењу требало да идемо у еманципацију од превласти, или шта више од tutorства страних застава.

Поред Француско-Румунске компаније, доцније СИДНЕ Југославија је прва на Балкану пробила лед у ваздухопловном саобраћају националним друштвом АЕРОПУТ који још и данас са највећом педантношћу и сигурности везује централну Европу преко Београда и Скопља са Солуном, док је ове године морао нажалост, додуше само привремено, обуставити и везе на Јадран. Грчка је у томе прва следила примером. Балканске су земље данас прилично повезане ваздушним линијама између себе и на сваки начин, иако не увек директно, све престонице сем албанске. Могуће да би се то последње могло постићи продужењем пројектоване хидроавионске јадранске везе до албанских лука.

Изградњом добрих аутомобилских веза може се рачунати и са развитком међубалканског аутобуског саобраћаја, но тај саобраћај неће никада моћи имати већи значај на великим удаљеностима, сем онде где не буде било других саобраћајних сретстава, али на тим друмовима ће се у толико више развити чист туристички аутомобилски саобраћај који ће имати неоцењеног значаја за међусобно упознавање и све боље и тешње приближавање балканских народа.

Господо, неко ће од Вас можда бити задовољан, овим нашим саобраћајним рефератима. Ја лично нисам, јер знам колико много још података је недостајало приликом њихове израде да се постигне што јаснија предодба и што рационалније решење питања повезивања Балкана саобраћајним артеријама. Ми мормо за то заједнички поради да се у том правцу усавршимо и да у том циљу створимо контакт међу истакнутим сарадницима на том пољу раштрканих по нашем полуострву.

У ту сврху ја бих предложио да прочелници саобраћајних секција образују један саобраћајни одбор који ће стајати стално у међусобном додиру, а у исти мах који ће бирати, потстаћи и стајати у сталној вези са сарадницима — стручњацима, тако да сваки поједини стручњак и специјалиста узмогне убудуће преко те везе несметано и брзо да добије поуздане и исцрпне податке из свију осталих балканских земаља по питању које га интересира. Ово је најпрактичнији начин по мојем мишљењу да пречистимо и међусобно објаснимо многе још нејасне детаље у нашим саобраћајним односима које је тешко савладати и савесно обрадити, без познавања свију прилика и података, а нарочито статистичког материјала из осталих балканских крајева.

10. О ПУТОВИМА

реферат Г. инж. Станислава Јосифовића, начелника Министарства грађевина.

Према својој важности путеви у Краљевини Југославији подељени су на државне и недржавне. Недржавни путеви се деле на бановинске I и II реда и општинске I и II реда. км. док је укупна дужина бановинских путова око 30.000 километара.

Државни путеви израђују се и одржавају из сретстава, која се предвиђају државним буџетом.

Услед потребе строге штедње, а с обзиром на општу економску кризу, инвестициони радови на изради путова не предвиђају се више у државном буџету, (изузимајући сума, које су потребне за довршење започетих радова.)

Тако док је сума за израду нових путова и мостова износила у буџетској 1926/26 год. 185.624.334.— дин. ова је сума у буџету за 1932/33 сведена на 4,250.000.— дин.

Суме предвиђене буџетом за одржавање државних путова и ако су биле посве недовољне (место потребних просечно 40.000.— дин. за 1 км. предвиђен је максимум око 13.000.— дин. за 1 км.) из године у годину се редуцирају, мада се нарочито аутомобилски саобраћај све више повећава.

Тако док је сума за одржавање државних путова и мостова износила у буџетској 1927/28 год. 130,880.000 дин. ова је сума у буџету за 1932/33 год. редуцирана на 107,703.150 дин. (у коју је суму ушла и отплата ануитета за извршене радове у износу око 4,000.000 дин.).

Недржавни путеви граде се и одржавају из сретстава по бановинском буџету и употребом народне снаге. Благодарећи употреби народне снаге њихово се стање од 1930 г. знатно побољшало.

*
*   *
*

Пошто нарочито аутомобилски саобраћај, из године у годину све више расте, то услед повећане брзине и товара досадањи коловози од водом везаног макадама не могу да издрже овај саобраћај — нарочито тамо где је овај мешовит тј. са моторном и сточном вучном снагом.

Да би се трошкови о одржавању путова свели на најмању меру и да би се путеви оспособили за аутомобилски саобраћај, приступа се у свима напреднијим државама изради савремених коловоза: израђујући их од асфалта, цемента или камена.

Једновремено са израдом савремених коловоза на постојећим путовима приступа се претходно и њиховој реконструкцији.

Код аутомобилских путова због велике брзине мора прегледност пута бити што већа и зато се израђују што дужи правци а оштре кривине се морају ублажити и оне са полупречником испод 2.50 м. изводити са једностраним попречним нагибом. Прелази железничких пруга у нивоу замењују се прелазом преко или испод пруге (над — односно подвожњаком).

Ширина коловоза мора се повећавати до 6 м. а стрми успони ублажавати.

Услед развијеног аутомобилског саобраћаја у појединим државама иде се још и даље израдом ауто-пруга (аутострада) — само за аутомобилски саобраћај. Но за извршење ових радова потребна су велика финансијска сретства са којима већина држава, а нарочито наше државе не располажу. Зато се питању финансирања ових радова посвећује у свима напредним државама велика пажња.

Као најфикасније сретство за ово показало се образовање путних фондова, у које поред осталог, улазе и делимични приходи од царина, трошарина и разних дажбина на моторна кола, погонски материјал и т. сл. и који се приход троши једино на побољшање путне мреже.

Као што се из приложене карте види, поред главног правца Париз — Цариград, који води из Суботице преко Београда на Цариград, за две балканске престонице: Софију и Цариград, одваја се из Ниша пут преко Скопља и Ђевђелије на Солун и коначно за још једну балканску престоницу Атину.

У првом приложеном плану (који одговара пре свега државним потребама) остаје још да се предвиди веза са Букурештом, која ће бесумње бити много ближа остварењу довршењем новог великог моста преко Дунава: Београд—Панчево, и онда веза са Тираном, која би била најинтересантнија уздуж обале Јадрана, али и у другим правцима, нарочито из Скопља преко Дебра.

Но у другом плану, који се односи на интернационалне везе, а у вези је са тражењем Комитета за питање јавних радова при Друштву народа, и ове су везе придвиђене, и као што видите учртана је веза са Букурештом баш панчевачким мостом, преко Панчева и Вршца, а тако исто уздуж далматинске и црногорске обале јужно од Скадарског језера за Тирану, на коју би могао да иде и пут из Дебра.

На тај начин што се наше државе тиче било би удовољено и захтеву повезивања наше са осталим балканским престоницама, а у духу приближења балканских држава на економском и саобраћајном пољу.

11. ПРОГРАМ МЕЂУНАРОДНИХ ЈАВНИХ РАДОВА

Реферат г. инж. *Станислава Јосифовића*, начелника Мин. грађевина

Поводом расписа Комитета за питање јавних радова при Друштву народа од 19 X 1931 год. Министарство грађевина Краљевине Југославије предложило је, да се реконструишу и модернизирају путеви, означени на приложеној карти, који, сем локалног економског значаја, могу такође послужити и за међународни аутомобилски саобраћај, особито за везу Европе са Ближим Истоком.

Укупна дужина ових путева износи око 2.800 километара. Коштање њиховог оспособљења за аутомобилски саобраћај, заједно са изградом савременог коловоза кроз насељена места, по апроксимативним предрачунима износила би око 1.000.000.000 динара, а за њихову модерну израду такође 1.000.000.000 динара — укупно 2.000.000.000 динара.

Претпостављајући 6-годишњи рок за извршење ових радова и рачунајући 200 радних дана у једној години, излази да би на модернизирању јавних путева међународног значаја могло бити запослено око 33.000 радника дневно.

Ови радови би се имали извести путем страних зајмова. Министарство грађевина има у своме портфељу готових детаљних пројекта на суму око 150.000.000 динара, а који се односе на путове Нови Сад — Суботица, Загреб — Љубљана и Котор — албанска граница.

Детаљне пројекте за ове деонице израдиће предузимачи у току радова, што неће ниуколико задржавати њихово извршење.

12) У погледу јавних радова на везама путним извештава г. *М. Николау* о утврђивању плана јавних радова међубалканских. Ту се говори и о мосту преко Дунава између Југославије и Румуније.

13) О ваздушним везама извештава пуковник *А. Кантакузен* — *Паскани* и мајор — авијатичар *Ал. М. Стурза*.

14) Извештај о туризму подноси *Решид Сафет Беј*, посланик и претседник Балканске федерације туризма.

V. Социјално старање и здравство

У погледу социјалног старања, социјалне „политике“ и здравства знатан је број радова на III конференцији. Међу њима угледно место заузимају радови наше југословенске групе.

Као и по питањима економске природе тако и по социјалним и здравственим знатан део личности које припадају националним групама показују велико интересовање за ту врсту питања. Значи да сами народи осећају велике празнине у социјалној и економској и здравственој организацији широких слојева народа и да су и сами вољни да допринесу бржем развоју држава и народа у тима и другим правцима.

Тешке прилике на Балкану у прошлости оставиле су много трага лоше врсте на Балканцима и у њиховој души. Неслога и противнички ставови, који су ишли и до непријатељских ставова међ Балканцима, па и до убијања и подметања паклених машина учинили су, да се јављају прохтеви код великих суседа Балкана за ометање консолидације, за дробљење и отимање, наравно само ако се олако може, од Балканаца. Стога је *Покрет балкански Свети покрет* да га светијег нема, јер он значи Покрет за одбрану отаџбине од поробљавања или бар од комадања и чињења је немоћном; а доста је било робовања, ако је за вајду. Који Балканац хоће да брани своју отаџбину мора да брани цео Балкан, па и саме отпаднике, на Балкану, Балканске мисли, Балканског духа, како је назва г. Стајковићи. Ко се бори на Балкану противу Балканске мисли помаже оне суседе Балкана, који хоће да га дробе и поробљују. Њима ће историја дати прикладно име.

Радови на социјалном пољу ови су:

1) *Лични статут припадника Балканских држава* извештај г. Владеска Ракоаса, секретара Румунског социјалног завода.

2) *Режим балканских припадника* извештај поднет од г. Муслихедин Ади Беј-а.

3. ZAŠTITA RADNIKA I SOCIJALNE INSTITUCIJE U JUGOSLAVIJI

Izveštaj G. Dr. *Stev. Popovića*, sekretara industrijske komore, sekretara nacionalnog Odbora jugoslovenskog međunarodne trgovinske komore.

Radnička zaštita u Jugoslaviji osniva se na zakonodavstvu inspirisanom načelima Versajskog ugovora o miru i Međunarodnog biroa rada. Ovo zakonodavstvo datira iz godine 1922 i 1923. U toku te 2 godine obnarodovana su 3 najglavnija zakona, koji sadrže odredbe koje regulišu rad: Zakon o zaštiti radnika; Zakon o radničkom osiguranju i Zakon o inspekciji rada.

I. — Zakon o zaštiti radnika

Pod odredbe ovoga zakona potpadaju sve zanatske radionice, industrijska, trgovačka, rudarska, saobraćajna i druga slična preduzeća. Od obaveza ovog zakona su izuzete samo radionice gde su zaposleni samo članovi porodice.

Sva lica oba pola, koja rade u ovim preduzećima bilo stalno ili privremeno, bilo kao učenici ili za platu, zaštićena su ovim zakonom.

Od odredbi ovog zakona izuzetno je više osoblje (prokuriste, knjigovođe, blagajnici, inženjeri itd.).

Poslodavci su obavezni da pruže radnicima sve uslove o radu i sve privilegije koje proizilaze iz ovog zakona.

1. — **Radno vreme.** Verna primljenim obavezama, jugoslovenska vlada je bila među prvima koja je uzakoniла osmočasovni radni dan.

U industrijskim (zakon smatra industrijskim preduzećem ono preduzeće koje je u toku poslednjih 3 meseca uposljavalo prosečno 15 radnika) i rudarskim preduzećima, nedeljno radno vreme ne može preći 48 časova.

Dužina radnog vremena može biti produžena za 1 do 2 časa dnevno, ako na to, tajnim glasanjem, pristanu 4/5 radnika. Zakon dalje predviđa izvesni broj slučajeva, kada nedeljno radno vreme može dostići i 60 časova, ali se za te slučajeve predviđa specijalna dozvola Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. U svim ovim slučajevima prekovremeni sat rada je plaćen sa 1/8 — 50%.

Deca ispod 16 godina (zakon iziskuje minimum starosti od navršених 14 godina za zaposlenje u radionicama) ne mogu biti dnevno duže zaposlena od 8 časova, a Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja može njihovo radno vreme, u izvesnim granama industrije, sniziti i ispod 8 časova.

2. — Nedeljni odmor. — Radnicima je obezbeđen nedeljni odmor od 36 časova ili od 60 časova u slučaju dva uzastopna praznika.

Nedeljom je svaki rad zabranjen, sem u slučajevima kada to traže 3/4 radnika jednog preduzeća, a Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja odobri. Odobrenje za rad prazničnim danima mogu dobiti preduzeća čija priroda zahteva rad bez prekida, pod uslovom da se radnicima odobri odgovarajući konzekutivan odmor.

3. — Noćni rad. — Noćni rad je zabranjen ženama i maloletnicima ispod 18 godina. (Pod izrazom „noć“ zakon podrazumeva vreme između 22 i 5 časova).

Od ovog pravila se odstupa samo u slučaju više sile, iz državnih potreba ili pak u slučaju potrebe spasavanja preduzeća od nepredviđene opasnosti.

4. — Radnice-majke imaju prava na apsolutan odmor 2 meseca pre i 2 meseca posle porođaja. Za vreme od jedne godine posle porođaja, poslodavac ne može otpustiti radnicu ako njeno zdravlje zahteva i duži odmor. Poslodavac je dalje dužan da odobri radnici-majci svaki 4—5 sati po 30 minuta odmora radi dojenja deteta, bez prava odbitka od nadnice.

Konkubinat, nacionalitet majke ili nezakonitost deteta nikoliko ne utiče na ove privilegije.

5. — Dečja skloništa. — Svako preduzeće koje zaposluje radnike od kojih bar 25% ima sitne dece, dužno je podići dečje sklonište, gde će ta deca biti pod nadzorom dok njihovi roditelji rade. U tom slučaju deca se tamo čuvaju o trošku poslodavca.

6. — Higijena u radionicama. — Organi inspekcije rada dužni su da vrše nadzor nad radionicama, koje moraju biti čiste, dobro izvetrene i osvetljenje, snabdevene sa aparatima za gašenje požara, dalje moraju imati zasebna odeljenja za odmor muških i ženskih kao i zasebne nužnike. Pogibeljni delovi strojeva moraju biti snabdeveni branicama.

Preduzeća koja zaposluju najmanje 100 radnika, a koja leže na 3 kilometra i dalje od periferije grada, moraju imati besplatnu ambulantu. Ta preduzeća moraju dalje podići stanove i kuhinje za radnike, a cenu pomenutih ustanoviće Inspekcija rada.

7. — Radničke komore. — Postoje 6 radničkih komora. Njihov zadatak je da štite zajedničke socijalne i intelektualne interese svih učlanjenih radnika.

8. — Berze rada. — Postoji jedna centralna berza rada u Beogradu i lokalne berze rada u svim privrednim centrima.

Njihov je zadatak da vode računa i posreduju pri tražnji ili ponudi rada, dalje da pruže radnicima, za jedno izvesno vreme, stan i hranu u slučaju nezaposlenosti. Berze rada su opunomoćene da izdaju vozne karte u pola cene za radnike koji traže posla, a isto tako im mogu dati i novčanu pomoć za putne troškove.

9. — Poverenici. — Dvadeset radnika biraju jednog poverenika. Broj poverenika varira prema broju radnika ali jedno preduzeće ne može imati više od 16 poverenika. Poslodavcu je zakonom zabranjeno da otpusti ove poverenike, usled njihove specijalne funkcije.

Njihova dužnost je da čuvaju interese radnika, održavaju dobre odnose između poslodavca i radnika, da kolaboriraju u sklapanju zajedničkih ugovora, kontrolišu izveštaje istih, da posreduju u slučaju nesporazuma, da održavaju red i disciplinu i da predlažu poslodavcu bolje uslove rada u preduzeću.

10. — Legitimacije. — Radnici imaju svoje legitimacije koje dobijaju ili od opštine ili od njihove profesionalne organizacije. U legitimaciji je navedeno ime i prezime radnika, datum rođenja, njegova profesija i da li je oženjen.

Poslodavci su dužni da na zahtev radnika istave mu uverenje o zaposlenju kod njega, ne upisujući u to uverenje druge navode ako to radnik ne traži.

II. — Inspekcija rada

Posle Ujedinjenja zakonodavstvo o inspekciji rada nije bilo jednoobrazno. Tek u 1920 godini, Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja sazvalo je, u Zagreb, na jednu konferenciju predstavnike poslodavaca, radnika i nadležne vlasti. Posle duge diskusije, konferencija je izrazila želju, da se u kratkom roku izradi Zakon o inspekciji rada za celu zemlju.

Nov Zakon o inspekciji rada, kome je prethodila jedna uredba, bio je primljen 30-og decembra 1921 godine. On je ukinuo sve prethodne zakone.

Po ovom zakonu ustanovljene su: Centralna inspekcija rada, Oblasne inspekcije i Specijalne inspekcije.

1. — Centralna inspekcija rada je jedna sekcija Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. Šef ove sekcije upravlja poslovima Oblasnih inspekcija, nadzire izvršenje zakona i uredaba za zaštitu radnika, donosi rešenja po žalbama na organe Oblasnih inspekcija, saziva konferencije inspektora radi poboljšanja delovanja inspekcija, podnaša predloge Ministru socijalne politike i narodnog zdravlja, izrađuje godišnji izveštaj svih inspekcija, uzima učešća u elaboraciji zakona koji se odnose na političko i socijalno stanje radnika, itd.

2. — Dužnost Oblasnih inspekcija je da nadziru preduzeća da li se ova tačno pridržavaju zakona i uredaba, da pregledaju instalacije koje služe za zaštitu i bezbednost radnika; da kontrolišu radno vreme; da pregledaju radionice da li iste odgovaraju postojećim uredbama, dalje da podnašaju predloge; odobravaju prekovremeni rad; da ispituju uzroke sukoba između poslodavaca i radnika i da u tom slučaju na molbu jedne od dveju strana budu

arbitar, da sastavljaju statistike po svima pitanjima koja se odnose na rad i da odobravaju instalacije novih preduzeća.

Inspektori su dužni da bar dvaput godišnje pregledaju svako preduzeće na njihovom području i da o tome dostave izveštaj Centralnoj inspekciji.

3. — Specijalne inspekcije. — Zakon predviđa uspostavljanje Specijalnih inspekcija za građevnu, i saobraćajnu industriju kao i za industrije kod kojih izvesni deo posla radnici vrše kod kuće; dalje zakon predviđa Specijalne inspekcije za pomorstvo i za rečnu plovidbu.

U vršenju svoje dužnosti, inspektori imaju prava da pregledaju preduzeća bilo u koje doba dana ili noći, kao i da pregledaju knjige, planove, nacрте i sva druga dokumenta, ukoliko se to ne protivi postojećim zakonima. Da bi kontrolisali poštovanje zakona, oni imaju prava da vrše ankete kako u samom tako i van preduzeća. Ako inspektori utvrde da preduzeću nedostaju izvesne instalacije koje služe za zaštitu radnika, oni mogu poslodavcu pismeno narediti, da u izvesnom roku iste nabavi.

Inspektori podležu profesionalnoj obavezi čuvanja tajne čak i kad prestanu biti inspektorima. Svaka indiskrecija se kažnjava kako disciplinarskim sankcijama tako i kaznama koje predviđaju krivični zakoni.

Inspektorima je zabranjeno da primaju od poslodavaca gostoprinstvo ili kakvu nagradu bilo u kojoj formi.

Inspektori imaju prava da izriču kazne za nepoštovanje zakona ili odredaba. Oni imaju prava da kazne sa 100—2.000 dinara one poslodavce koji im uskrate potrebna obaveštenja, a sa 500 do 5.000 dinara one poslodavce koji ih ometaju u vršenju njihove dužnosti ili pak ne izvrše njihove naredbe.

Poslodavci se mogu, u slučaju izrečene kazne, u roku od 8 dana, preko inspekcije žaliti Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja. Inspekcija je u tom slučaju dužna da, u roku od 3 dana, podnese Ministarstvu odgovarajući dosije.

Centralna inspekcija je bila uspostavljena pre ovog zakona. Ona je postepeno organizovala 14 Oblasnih inspekcija i to u Beogradu, Nišu, Čačku, Skoplju, Velikom Bečkereku, Novom Sadu, Osijeku, Zagrebu, Ljubljani, Mariboru, Sarajevu, Banja Luca, Tuzli i Splitu. Početak je bio težak; u jednom mestu je trebalo menjati postojeće sisteme u drugom boriti se sa otporom poslodavaca, a svugde je nedostajalo stručno osoblje.

Ipak su inspekcije postigle lep rezultat. One su mnogo doprinele da se poštuje i primenjuje Zakon o zaštiti radnika. Iz njihovih izveštaja dostavljenih Centralnoj inspekciji, mogu se lepo videti svi uslovi pod kojima su radnici radili. Centralna inspekcija je ove izveštaje grupisala i donela u svome godišnjem izveštaju.

Iz dolenađene tabele možemo videti podatke o inspekciji preduzeća u 1928, 1929 i 1930 godini.

Godina	Broj pregledanih preduzeća	Broj radnika			Nesreće pri radu	
		Muških	Ženskih	Svega	Svega	Smrtne
1928	4.995	120.832	29.381	150.213	8.483	173
1929	4.414	142.575	30.483	173.058	9.955	758
1930	7.149	109.465	29.872	139.337	9.869	148

Sasvim je razumljivo da inspektori ne mogu dospeti da svake godine pregledaju svako preduzeće, ali u toku jedne godine oni pregledaju više hiljada preduzeća i radionica u kojima kontrolišu primenu Zakona o zaštiti radnika i ispituju uslove rada. Interesantno je primetiti da je 1930 godine pregledano dvaput više preduzeća, a da je broj radnika u tim preduzećima bio znatno manji. To je posledica privredne krize.

Broj smrtnih nesrećnih slučajeva je vrlo velik, ali tome nije uzrok ni nedovoljna inspekcija ni nedostatak preduzetih mera za zaštitu radnika u preduzećima. Jugoslavija je poljoprivredna zemlja i najveći deo nesrećnih slučajeva dešava se u polju ili šumi. Nesrećni slučajevi u radionicama su sve ređi. 1929 godine, na primer, broj smrtnih nesrećnih slučajeva u radionicama je 161 dok broj smrtnih slučajeva na polju iznosi 597. U 1928 godini razmer 29:144 a 1930 godine 25:123.

Motorna snaga pregledanih preduzeća u 1928 godini predstavljala je 426.000; 1929 godine 434.823; a 1930 godine 377.878 konjskih snaga.

Kao što se iz donje tabel vidi, prevlađuju mala preduzeća:

Preduzeća su	1928	1929	1930
Više od 1.000 radnika	22	28	22
500—1.000 "	44	48	31
200—500 "	107	120	85
100—200 "	153	144	98
50—100 "	183	202	100
20—50 "	418	385	382
10—20 "	948	994	993
Manje do 10 radnika	2.722	2.846	2.799

Studirajući gornje tabele, ne treba smesti s uma, da svake godine nije svako preduzeće pregledano, i da se gornji statistički podaci odnose samo na jedan deo jugoslovenskih preduzeća i radnika. Dalje će se videti da broj učlanjenih, obavezno osiguranih radnika iznosi oko 600.000.

III. — Radničko osiguranje

Zakon o radničkom osiguranju za celu zemlju bio je obnarodovan 14 maja 1922 godine.

Zakon predviđa obavezno osiguranje protiv bolesti, nesreće pri radu, onesposobljenja za rad, starosti i smrti.

Privredna kriza primorala je Vladu da privremeno odgodi stupanje na snagu obaveze osiguranja protiv onesposobljenja za rad, starosti i smrti, tako da su 1-og jula 1922 godine postala obavezna samo osiguranja protiv bolesti i nesreće pri radu.

Po zakonu su automatski osigurani svi radnici koji rade za drugog, bez obzira na pol i godine starosti. Najveća osigurana dnevnicica može biti 48 dinara. Zakon o obaveznom osiguranju se proteže i na strane radnike, sem u slučaju ako u zemlji njihovog porekla ne postoji reciprocitet za jugoslovenske radnike.

Ne potpadaju pod obavezu osiguranja državni činovnici kojima je osigurana penzija, dalje nameštenici Državnih železnica i rudari koji imaju svoje specijalno osiguranje.

Poslodavci su obavezni da u roku od 8 dana prijave Uredu za osiguranje radnika sve novoprimitljene radnike. Svakog meseca se istavlja, na ime poslodavca, nalog za uplatu za sve radnike. Ovaj nalog za naplatu sadrži doprinose za osiguranje protiv bolesti, nesrećnih slučajeva, dalje kotizacije za Radničku komoru i Berzu rada. Zadužuje se poslodavac i on vrši uplate, ali ima prava da odbije od nadnica pojedine doprinose, sem doprinosa za osiguranje protiv nesrećnih slučajeva, koji je obavezan da plati sam poslodavac.

a. Osiguranje protiv bolesti.

Postoje 12 grupa osiguranja protiv bolesti, prema visini nadnice:

Grupa	Nadnica		Osigurana
	Do	8.— dinara	6.—
I	Od	8.— 9.60 "	8.—
II		9.60—11.60 "	9.60
III		11.60—14.— "	11.60
IV		14.—16.80 "	14.—
V		16.80—20.— "	16.80
VI		20.—24.— "	20.—
VII		24.—28.80 "	24.—
VIII		28.80—34.— "	28.80
IX		34.—40.— "	34.—
X		40.—48.— "	40.—
XI		48.— preko — 48.— dinara	48.—
XII			

Kotizacija za osiguranje protiv bolesti ne može biti niža od 4% ni viša od 7% od osigurane nadnice. Ovu kotizaciju plaćaju po pola osigurani radnik i poslodavac.

Oboleli radnik ima prava na besplatnu lekarsku negu i potrebne hirurške intervencije u toku 26 nedelja, kao i na besplatne lekove i sanitarne aparate koje eventualno njegova bolest zahteva. Ako bolest osiguranog radnika traje duže od 3 dana, isti ima prava, do 26 nedelja, da prima 2/3 od osigurane nadnice.

Radnice-majke primaju pored besplatne lekarske nege još i jednu pomoć koja iznosi 3/4 od osigurane nadnice. Ova pomoć im se pruža 2 meseca pre i 2 meseca posle porođaja. Posle ukidanja ove pomoći radnice-majke primaju još daljih 20 nedelja, ako same doje dete, 3 dinara dnevno na ime pomoći za dojenje deteta. U protivnom slučaju pomoć im se pruža u naturi.

Članovi porodice, koji žive zajedno sa osiguranim, a ne zarađuju, u slučaju bolesti, imaju u toku 26 nedelja besplatnu lekarsku negu i potrebne sanitarne aparate, ali ove su privilegije uslovljene od postojanja prava osiguranoga. U slučaju trudnoće ili porođaja jednog člana porodice, ista ima prava na polovinu svih privilegija koje uživa osigurana radnica-majka. U slučaju smrti osiguranog, njegova porodica prima na ime troškova za pogreb sumu koja je 30 puta veća od osigurane nadnice.

Za člana porodice, koji ima prava na privilegije osiguranja, zakon priznaje ženu osiguranog, decu zakonitu ili vanbračnu, usvojenu decu, roditelje, dedu i babu, unučad i braću i sestre osiguranoga.

b) Osiguranje protiv nesrećnih slučajeva pri radu.

Za podlogu kalkulacije ovog osiguranja koje plaća sam poslodavac, služe visina osigurane nadnice, priroda preduzeća i njegova klasifikacija u kategorije opasnosti.

Za svakih 100 dinara nadnice plaća se 6 para pomnoženo sa stopom opasnosti one kategorije u koju je preduzeće razvrstano. Tako na primer jedno preduzeće koje je razvrstano u kategoriju 100% opasnosti, plaća na ime kotizacije 6 dinara za 100 dinara osigurane nadnice. Razvrstanje preduzeća u kategorije vrši se svakih 5 godina, na osnovu podataka o nesrećnim slučajevima za minulih 5 godina.

U slučaju povrede, osiguranog neguje Ured za osiguranje radnika i stavlja mu na raspoloženje sve potrebne sanitarne aparate. Sem toga osigurani prima, u toku 10 nedelja lečenja, pripomoć koja iznosi 2/3 od osigurane nadnice. Posle 10 nedelja, osigurani prima u slučaju potpune nesposobnosti, rentu koja je jednaka njegovoj godišnjoj osiguranoj nadnici ili pak jednu rentu prokorporcionalnu njegovom onesposobljenju za rad. Ako stanje osiguranog, onesposobljenog za rad, zahteva još i stalnu negu, renta mu je uvećana za 1/3.

Ako osigurani umre, njegova porodica prima na ime troškova za pogreb osiguranu nadnicu pomnoženu 30 puta, i godišnju rentu. Udovica (venčana ili nevenčana) vuče do preudaje ili doživotnu godišnju rentu, koja iznosi 1/3 od osigurane nadnice. Deca umrlog osiguranog radnika do svoje 16 godine primaju svako po 1/4 od godišnje osigurane nadnice, a siročad po 1/3.

Ako udovica osiguranoga želi da se uda, osiguranje joj isplaćuje jednogodišnju osiguranu nadnicu njenog pokojnog muža.

Da nevenčana žena umrlog osiguranog radnika ima prava na primanje rente, uslov je da bar godinu dana pre nesrećnog slučaja živi sa pokojnikom ili pak da je s njime imala dece.

Deda i baba osiguranog, ako ih je isti izdržavao, imaju prava na rentu koja iznosi 1/3 od pokojnikove godišnje osigurane nadnice, na istu rentu imaju prava, do svoje 16 godine starosti i unučad kao i braća i sestre osiguranoga.

Sve rente zajedno ne mogu preći visinu godišnje osigurane nadnice pokojnika. Ako bi zbir renti prešao ovu svotu, u tom slučaju se izvršuje srazmerno smanjenje.

c) Organizacija osiguranja.

Sa unificiranjem radničkog osiguranja, zakon ga je istovremeno i centralizovao.

Sedište Centralnog ureda za osiguranje radnika je u Zagrebu. Središnji ured ustanovljuje visinu doprinosa i jednoobrazne principe za celu zemlju. On podiže apoteke, bolnice, sanatorijume, zdravstvene domove, itd. Središnji ured kontroliše poštovanje zakona, nastoji da se eliminišu uzroci nesrećnih slučajeva pri radu, vodi računa o zdravstvenom stanju osiguranih i obezbeđuje potrebne rezerve.

Organi Središnjeg ureda su Skupština, koja je sastavljena od delegata Oblasnih ureda i Savet koji se bira na Skupštini. (Privremeno članove Saveta imenuje ministar za socijalnu politiku i narodno zdravlje na predlog radničkih i poslodavačkih organizacija).

Središnji ured je autonomno telo pod kontrolom države. Poslovanje ureda se vrši na osnovu njegovih statuta. Državna kontrola nad poslovanjem ureda se vrši preko ministra socijalne politike i narodnog zdravlja.

Rad je podeljen na 17 Oblasnih ureda, koji se prostiru na celu zemlju a nalaze se po pojedinim privrednim centrima i 3 autonomne blagajne.

Naplata kotizacija za osiguranje i izrečenih kazni je obezbeđena zakonom. U slučaju stečaja, ova potraživanja ulaze u masu sa istim rangom kao i državna poreza.

Donja tabela nam pokazuje fluktuaciju broja osiguranih radnika, srednju visinu osigurane nadnice i procenat razdeljene pomoći od celokupnih prihoda za osiguranje protiv bolesti:

Godina	Broj osiguranih	Srednja visina osigurane nadnice	% pomoći razdeljene od celokupnih primanja za osiguranje protiv bolesti
1922	400.709	18 93 dinara	63.11 %
1924	459.541	22.21 "	86.65 %
1926	474.610	24 11 "	77.15 %
1928	565.796	25.82 "	72.83 %
1930	631.181	26.56 "	84.08 %

Prihodi za osiguranje protiv bolesti, za 1931 godinu, predviđeni su u sumi od 293.000.000 dinara.

U 1932 godini broj osiguranih radnika, u martu mesecu, je za 70.000 manji od broja osiguranih u martu 1931 godine, a za 100.000 je manji od broja osiguranih u istome mesecu 1930 godine. Ovo opadanje broja osiguranih zadaje brige za finansijsko stanje osiguranja, koje postaje deficitarno. Pomišlja se na oportunist reforme (da bi se umanjili izdaci i eventualno uvećali prihodi) uvođenjem osiguranja za slučajeve nesposobnosti za rad, starosti i smrti, čiji teret sada delimično pada na osiguranje protiv bolesti.

Institucija osiguranja predstavlja čitavo jedno ministarstvo. Samo Središnji ured zaposluje 143 osobe a sa Oblasnim uredima 1.822, od kojih 244 po ambulantomama. Sem ovih, osiguranje raspolaze još i sa 1.404 lekara. Dnevna pomoć u novcu iznosi oko 400.000 dinara a celokupni razni dnevni troškovi oko 100.000 dinara. Oko 15.500 renti za nesrećne slučajeve pri radu su u toku.

Osiguranje je dosad podiglo 9 bolnica, u kojima sa oporavilištima zajedno, ima 1.219 postelja. Rad u ovom pravcu se svake godine nastavlja.

IV. — Druge institucije

a) Zakonodavac je vodio brigu i o posredovanju za rad. U tu svrhu, obrazovana je javna Berza rada.

Berze rada regulišu tržište rada i posredovanjem pomažu radnicima da budu zaposleni. Berze rada su obrazovane na osnovu Uredbe od 26/XI.1927 godine.

Sedište Centralne berze rada je u Beogradu. Njom upravlja predsednik koji je predstavnik Ministra socijalne politike i narodnog zdravlja, i dva člana od kojih je jedan predstavnik centralne radničke organizacije a drugi centralne poslodavačke organizacije. Postoje još 6 Berzi rada u glavnim privrednim centrima (Beogradu, Za-

grebu, Ljubljani, Sarajevu, i Novom Sadu) sa ispostavama u manjim privrednim centrima.

Berze rada centrališu ponude i tražnje posla, zaposluju radnike, pomažu ih kada su nezaposleni i izdaju radnicima željezničke karte u pola cene kada isti putuju radi zaposlenja.

Budžet Centralne berze rada, za 1932 god. iznosi 12.000.000 dinara.

b) Inspekcija kotlova. — Pored inspekcije rada, u Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, postoji još i Inspekcija kotlova. Ova inspekcija pregleda kotlove i nastoji da se isključe uzroci eksplozija. Postoje 10 Inspekcija kotlova, jedna u Beogradu i po jedna u svakoj banovini.

c) Radničke komore postoje u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Novom Sadu, Sarajevu i Splitu. Sedište glavnog sekretarijata Radničkih komora je u Beogradu. Cilj Radničkih komora je da štite zajedničke interese, socijalne i intelektualne, učlanjenih radnika.

Radničke komore podnose nadležnim vlastima svoja mišljenja, izveštaje i predloge po svima radničkim problemima; ako se ukaže prilika, služe kao posrednik za zaključenje kolektivnog ugovora, posreduju, u slučaju konflikta, između radnika i poslodavaca, upravljaju profesionalnim organizacijama i istupaju kod nadležnih vlasti ili poslodavaca za zaštitu radničkih interesa.

Organi Radničkih komora su: Skupština, Upravni odbor i Predsedništvo.

Prihodj Radničkih komora su članarine, koje plaćaju radnici a koje iznose do 1/2% od osigurane nadnice.

d) Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja.

Ostavio sam za kraj Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja, a trebalo je, može biti, njime početi. Međutim, ovaj red izlaganja je bio prirodni, jer iznoseći zakonodavni rad i socijalne institucije, istovremeno sam govorio i o glavnom radu ovog Ministarstva. Ovo je Ministarstvo naime izradilo sve ovo zakonodavstvo i ono se brine o funkcionisanju svih gornjih institucija koje je stvorilo.

Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja učestvuje još i u radu Međunarodnog biroa rada. Sem toga postoji u Ministarstvu i odeljenje za iseljenike, čiji je zadatak da olakša stanje i vodi računa o radnicima koji su primorani da traže zarade izvan Jugoslavije.

*
* *

Iz ovog kratkog ekspozea može se dobiti pregled o radničkom zakonodavstvu i socijalnim institucijama u Jugoslaviji.

Ja ne ulazim u analizu. Svrha ovog ekspozea je sasvim druga. Na II. Balkanskoj konferenciji doneta je rezolucija u po-

gledu stvaranja Balkanskog biroa rada. Gospodin ministar Papanastassiu nam je dao jedan odličan ekspozee, u reviji „Les Balkans” o socijalnom zakonodavstvu i institucijama u Grčkoj. Ovo je vrlo dobar put i njime treba i dalje ići. **Pre nego što bi se pristupilo stvaranju jednog Balkanskog biroa rada, treba da se prouče uslovi rada u našim respektivnim zemljama i treba da se nadležnima sugerira tesan dodir i saradnja naših socijalnih institucija. Ova saradnja bi svakako mnogo doprinela jednoobraznosti uslova bar u izvesnoj meri. Izvesne institucije jedne zemlje i njihova organizacija bi mogle poslužiti za primer drugoj zemlji i obratno.**

Moj utisak je da postoji u tom pogledu velika nejednakost između naših zemalja i da se, pre stvaranja Balkanskog biroa rada, nameće prethodna saradnja naših socijalnih institucija.

Ovaj kratak ekspozee, uzev u obzir raznovrsnost izloženoga, imao je za jedini cilj, da navede jugoslovenske socijalne institucije, koje bi mogle aktivno saradivati i pripremati teren za stvaranje Balkanskog biroa rada.

DODATAK

DISPOZICIJE NOVOG ZAKONA O RADNJAMA OD 9 NOVEMBRA 1931

a) Trgovinske i Industrijske komore

Poslodavci su organizovani u udruženja i trgovinske, industrijske i zanatske komore.

Zakonodavstvo koje se odnosi na poslodavačke komore, bilo je jako raznoliko. Isto je izjednačeno tek nedavno, novim Zakonom o radnjama, koji je stupio na snagu 9 marta 1932 godine.

Po ovom zakonu, zemaljska privreda je organizovana u prinudna udruženja, trgovinske, industrijske i zanatske komore. Na osnovu njega, komore postaju konsultativni organi vlade i drugih državnih administracija za sva pitanja koja se tiču trgovine, industrije, zanata, finansija, saobraćaja i plovidbe, jednom rečju za sva privredna pitanja.

Sistem komora nije jednoobrazan. Tradicija je imala uticaja, jer su u bivšoj Kraljevini Srbiji komore bile zasebne, dok su u ostalim krajevima bile zajedničke. Novi zakon je zadržao oba sistema tako da, u Beogradu na primer, postoje tri zasebne komore (trgovinska, industrijska i zanatska), dok su po ostalim mestima ove tri ekonomske grane zastupljene zajedničkim komorama. Novi zakon je dozvolio da se u nekoliko centara zanati izdvoje u zasebne komore, stvarajući tako treći tip, t. j. trgovinsko-industrijske komore.

Danas je raspored komora u zemlji sledeći:

1) U Beogradu, tri zasebne komore: Trgovinska komora, Industrijska komora i Zanatska komora.

2) Drugi tip — zajedničke trgovinsko-industrijske komore sa izdvojenim zanatskim komorama — u Zagrebu, Osijeku, Velikom Bečkerek, Sarajevu, Banja Luci i Skoplju.

3) Treći tip — zajedničke trgovinsko-industrijske i zanatske komore — u Ljubljani, Novom Sadu, Splitu, Dubrovniku i Podgorici.

Komore su pravna lica, imaju svojine i pravo da tuže i budu tužene sudu. One imaju svoje statute, a privredna udruženja su podvrgnuta njihovoj kontroli. One zastupaju interese privrednih krugova i staraju se o normalnom funkcionisanju privrede. Jednom godišnje, komore održavaju kongres u cilju diskusije aktuelnih privrednih problema.

b) Sudovi Dobrih ljudi.

Novi Zakon o radnjama stvorio je naročite sudove koji sude u sporovima nastalih iz radnih odnosa. Oni sude sporove između poslodavca i uposlenika (više osoblje je izuzeto od nadležnosti ovih sudova) koji nastaju tumačenjem radnih ugovora, nesporazumima u isplati nadnice, pitanjima naknade štete, radničkih stanova, radničkih knjižica, uverenja, itd.

Kompetencija racione materiae ovih sudova penje se do 12.000 dinara.

Pretsednik suda je jedan diplomirani pravnik. Članove suda postavlja Ban na predlog poslodavačkih i radničkih komora. Njihov mandat traje 4 godine.

Pretsednik mora prvo da pokuša da izmiri stranke. Ako u tome ne uspe, predsednik može sam da presudi spor. Ali, za ovakav je postupak potreban prethodni pristanak stranaka. U protivnom slučaju, presudu izriče sud. Protivu presude, može se žaliti Sreskom sudu u roku od 8 dana. Posle odluke Sreskog suda, presuda je izvršna. Izvršenje presude je povereno nadležnim vlastima.

c) Više osoblje.

Nov Zakon o radnjama, u jednom zasebnom poglavlju, reguliše odnos između poslodavaca i višeg osoblja (osoblje zaposleno u trgovini i po kancelarijama).

Ako je koji činovnik, usled bolesti ili nesrećnog slučaja, sprečen da vrši svoju dužnost, on će primiti svoju platu 6 nedelja ako je na radu proveo 5 godina; ako ima između 5 i 15 godina službe, primiće platu za 8 nedelja; ako je proveo na službi više od 15 a manje od 25 godina, primaće platu 10 nedelja; a platu za 12 nedelja će primiti ako je proveo više od 25 godina.

Činovnica u drugom stanju ima prava na odsustvo od 6 nedelja pre i 6 nedelja posle porođaja. U ovim slučajevima, a za navedeno vreme, činovnice ne mogu biti otpuštene.

Više činovništvo kome po zakonu nije obezbeđena mirovina, primiće, u slučaju otpuštanja, kao nagradu:

Platu za 4 meseca, ako je u službi proveo najmanje 10 godina;

Platu za 6 meseci, ako je u službi proveo najmanje 15 godina;

Platu za 9 meseci, ako je u službi proveo najmanje 20 godina;

Platu za 12 meseci, ako je u službi proveo najmanje 25 godina.

Prokuriste imaju prava na dvostruku nagradu.

Prirodno je, da nagrada nije plativa ako činovnik od svoje volje napusti posao ili ako se ugovor o radu raskine zbog dokazane greške dotičnog činovnika.

Zakon predviđa mogućnost oslobođenja jednog preduzeća od plaćanja nagrade, ako je preduzeće u likvidaciji ili ako je usled teških privrednih prilika primorano da znatno smanji poslove.

Godišnji odmor zakon reguliše na sledeći način:

Na 10 dana odmora ima prava zaposlenik koji je proveo na radu od 6 meseci do 5 godina;

Na 14 dana odmora ima prava zaposlenik koji je proveo na radu od 5 do 10 godina;

Na 21 dan odmora ima prava zaposlenik koji je proveo na radu od 10 do 15 godina;

Na 28 dana odmora ima prava zaposlenik koji je proveo na radu više od 15 godina;

Na 35 dana odmora ima prava zaposlenik koji je proveo na radu više od 25 godina.

Rok otkaza je utvrđen kako sledi:

Rok otkaza je 6 nedelja do 5 godina službe;

Rok otkaza je 3 meseca preko 5 godina službe;

Rok otkaza je 4 meseca preko 15 godina službe;

Rok otkaza je 5 meseci preko 25 godina službe.

Ako je nameštenje bilo samo provizorno, rok otkaza je jedna nedelja.

4.) **Nacrt statuta Balkanskog ureda (ofisa) rada**, izveštaj od G. A. Svolosa, prof. atinskog univerziteta.

5.) **Razmatranja o statutima Balkanskog ureda rada** od G. Vladeska Rakoasa, sekretara Rumunskog socijalnog zavoda.

6.) **Nacrt statuta Balkanskog ureda rada**, podnet izveštaj od G. Dr. Nizametin Ali Bej-a, generalnog sekretara Berze trgovine i žitarica u Istambul.

7) ДЕЦА И ОМЛАДИНА ПРЕД ЗАКОНИМА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Милена Ј. Атанацковић, шеф отсека за заштиту матера и деце у Министарству социалне политике и народ. здравља

Нова тежња у друштву се опире стварању добара без стварне друштвене потребе. Све што се ствара и продуцира, мора се створити и организовати само према стварним друштвеним потребама. Али до сазнања које су стварне друштвене потребе може се доћи само озбиљним испитивањем прилика и друштва. Овај принцип се нарочито мора поштовати, када је у питању стварање и формирање најважнијег чиниоца човековог друштва — а то је сам Човек. При стварању и формирању човека — са савременим познавањем друштва и биолошких потреба човекових, — морамо се старати да преовлађују сви они елементи, који могу свакоме новом људском бићу гарантовати његов нормални физички и душевни развитак, без обзира којој друштвеној класи, којој раси или којој нацији он припадао. У једном цивилизованом друштву мора се највећа важност полагати физичком и моралном развиту сваког члана друштва. Од тога на првом месту зависи будућност друштва, будућност целога човечанства. Да се та будућност осигура, мора се сваком члану друштва загарантовати солидан развитак од самог зачећа, па затим после рођења и за време целог детињства и младалачког доба.

Стога свако цивилизовано друштво обраћа данас највећу пажњу заштити деце и омладине. На деци и омладини почива будућност народа, по њиховим моралним и физичким особинама можемо назрети какво ће бити будуће друштво. Правилно решење дечјег и омладинског питања, у многоструке ће олакшати економске и социалне проблеме, који се постављају у данашњем друштву.

Стога и свака акција, која има за циљ да обезбеди бољу будућност балканским народима, не би се могла замислити без најшире сарадње на организовању, јачању и систематском спровођењу заштите деце у нашим земљама.

Сваки солидан и систематски рад на заштити деце мора имати за основицу тесну сарадњу лекара, филантропа, социолога и законодавца. Само тесна сарадња та четири фактора је у могућности да осигура напредак у раду на заштити деце и омладине. Приступајући томе проблему ми сматрамо за потребно да се упознамо са резултатима рада та четири фактора у нашим балканским земљама.

Пре но што бисмо приступили заједничком раду на томе пољу, потребно је да се упознамо са законима и уставима, на којима почива овај рад у нашим земљама, и на

који начин се тај рад спроводи. У овоме извештају ћемо се ограничити на излагања, у најкраћим потезима, законских прописа у Југославији, који се односе на заштиту деце и младежи. У излагању се нећемо дотаћи просветних закона, сматрајући да они морају сачињавати специалну студију.

II.

Грађански закон није изједначен у целој земљи, већ постоје разни законски прописи за разне крајеве, који су на разним територијама постојали пре уједињења. Али сви ти различити закони су готово подједнаки у одредбама о издржавању законите деце. Сматра се као дужност родитеља, а на првом месту оца, да издржава своје брачно дете; ако дете изгуби оца и мајку, или ако су ови у апсолутној немогућности да га издржавају, ова дужност прелази на најближе у породици; но, ако ни ови нису у могућности да приме тај терет, дужна је дете издржавати надлежна општина. Овде налазимо прву базу за рад јавне заштите деце и младежи.

Што се тиче незаконитог детета, законске одредбе су у томе погледу веома разнолике. У предратној Србији, Јужној Србији и Црној Гори, истраживање ванбрачног оца је забрањено (§ 130 Г. з.). У крајевима, у којима важи још аустриски и угарски закон, истраживање очинства је законом дозвољено. Ово истраживање је још и доста олакшано, јер се утврђује простим доказивањем да је осумњичен отац имао везе са матером детињом. Природан отац је дужан плаћати издржавање до детињег оспособљења за зараду као и порођајне трошкове за матер.

Сваком ванбрачном детету се поставља татор, који је дужан старати се о детету и гонити природнога оца да одговори својим обавезама према судској одлуци. Ове законске одредбе, које су веома напредне, у примени немају подједнаке резултате у разним крајевима наше земље. Док је н.п. у Словенији примена овога закона веома благотворна у раду на збрињавању и заштити деце, јер природни отац ретко избегава своју обавезу, дотле у осталим деловима земље, где постоје исте законске одредбе, резултати су ипак неповољнији. Очеви избегавају своје обавезе, на супрот одлукама суда, и у томе успевају, јер недостају санкције, строге за онога, који се огреши о те обавезе. И то је главни узрок да се не постизавају свуда добри резултати. Стога би се нарочита пажња обратила свуда, при доношењу ових закона, да се законом не задовољи само могућност истраживања очинства, већ да се уједно појачају одредбе, којима би се боље загарантовала и примена законом истакнутих принципа. На првом месту овде треба истаћи потребу за строгоу казну оца, који крије своје економско стање, или

који пренебрегава своју обавезу за уредно давање алиментације; на другом месту је потребно осигурати установе, преко којих треба да се ова алиментација осигура, тј. да специјалне установе исплаћују алиментацију и оне да гоне оца за обавезу — што у нашем законодавству није случај. Кратко напоменимо да за овај начин постоје нарочите методе, на чему се овде не можемо задржати, али да се без тога начина у нашим балканским земљама не би могао загарантовати успех законске примене у погледу приморавања природног оца за издржавање свога детета.

Овде је корисно напоменути, да је жалосна појава у данашњем друштву и то, што и брачни родитељи често пренебрегавају своје родитељске дужности, нарочито тамо, где родитељи живе одвојено. У тим случајевима би се такође морале поштрити санкције противу несавесних родитеља. Са овим у вези стоји и могућност, која постоји у нашим законима, да се родитељу може одузети дете у случају да постоји крајња занемареност детета, или навођење на зло. Само у тим случајевима, такође, санкције, којима би се кажњавали несавесни родитељи, морале би бити строге и ефикасне.

Казнени закон у Југославији је новог датума, он је у важности од 1930 г. и унифициран је за целу земљу. Одредбе, које нас у томе закону могу интересовати у раду на заштити деце, су следеће:

Казненим законом се побачај сматра за преступ, који се према прописима тога закона кажњава, и то како се кажњава лице, које побачај изврши, тако исто и онај, ко је помагао да се побачај изврши. Као једини оправдавајући разлог за побачај Закон признаје лекарску индикацију у погледу здравља трудне жене. Према прописима тога Закона смањује се казна за ванбрачну матер а у изванредним случајевима, према увиђавности судија, ванбрачна мати може се и потпуно ослободити.

За детеубиство, које се изврши непосредно по порођајним мукама, одмерава се такође мања казна за ванбрачну матер него за брачну.

Одредбе, које су нарочито од интереса у раду на заштити деце јесу одредбе, које се односе на малолетне преступнике. По нашем К. з. предвиђени су специјални омладински судови, са системом једнога судије. Мислим да је од интереса да напоменем овде и то, да је у нашој земљи женама немогуће да заузму судијски позив, — али ступањем новог кривичног закона на снагу имамо, све већи број присталица тежње да се за судије за малолетнике постављају и жене.

Кривични закон садржи у својим одредбама, које се односе на омладину, у главном следеће принципе:

Дете се не може гонити нити казнити, (под дететом се подразумева свако дете до 14 година живота). У случају деликта, дете се предаје оцу, старатељу или школским властима да га казне. Ако је дете јако напуштено одашиље се на присилно васпитање у нарочите установе, у којима може остати најдаље до навршене 17 године.

Млађи малолетник, тј. од 14 до 17 година старости, не може се уопште казнити ако није могао да схвати природу и значај дела. Ако је то пак могао, онда се изриче укор, а малолетник се смешта у завод за васпитање или у завод за поправку малолетника. У завод за поправку се смешта, ако је малолетник јаче посрнуо, и ту може остати најмање 3 године а највише 10 година. Казна изречена над млађим малолетницима, не може повући никакве друге последице, и малолетник се сматра непорочним.

Старији малолетник може бити осуђен (од 17 година старости) али се суди блаже но што је казна за исто дело предвиђена за одрасле. Они не могу бити осуђени на смрт, нити на вечиту робију. Али ни једна казна за малолетника не може повући за собом губитак часних права. Осуђени старији малолетник до пунолетства, тј. до навршене 21 године издржава казну одвојено од одраслих осуђеника.

Заводи за васпитање и Заводи за поправку малолетника, који су предвиђени у К. з. стоје под управом и надзором Министарства правде. Малолетници у те заводе се смештају одлуком Министарства правде односно судије за малолетнике.

Ово је у кратком потезу изложен положај деце и младежи пред грађанским и кривичним законом у Југославији. Сада да видимо како у томе погледу стојимо у социјалном законодавству. Али пре но што на то прећем мислим да је корисно напоменути, да смо у овом моменту пред израдом закона о општинама, јединственог за целу земљу, и да ће се њиме прецизирати удео општина у раду на заштити деце. Тим законом ће се попунити једна велика празнина, и олакшати у многоме рад на заштити деце.

III.

Одмах по рату, када се осетила потреба за систематским радом на заштити деце, израђена је једна уредба 1919 г. којом се регулише рад на социјалној заштити деце у Југославији, а већ 1922 г. донет је закон о заштити деце и младежи, који је још и сада на снази. У § 1 тога закона наглашено је следеће: Ратна сирочад а затим и сва деца и младеж, без икакве или без довољне родитељске или старатељске заштите — уживају државну заштиту и предмет су старања Министарства социјалне политике; § 2 тога закона

прецизира да државна заштита обухвата децу од зачећа до 18 година живота.

По одредбама овога закона, предвиђена је и омогућена широка сарадња приватне иницијативе са самоуправним и државним органима. Рад приватних установа је потпомогнут и контролисан од стране државе. У духу доба, у коме је овај закон прављен, предвиђено је, у збрињавању, првенство ратне сирочади. Целокупна организација заштите деце по овоме закону, била је такође спроведена уз организацију за збрињавање инвалида. Ово је имало за неповољну последицу то, да је са сужавањем рада на помоћи инвалидима, што је природно морало наступити, почео да се сужава рад на заштити деце, те тако се врло брзо осетила потреба за реорганизовање и за ревизију тога закона, чему се и приступило, те се надамо да ћемо ускоро добити нови Закон за заштиту деце. Али овим законом је ударен темељ заштите деце у Југославији, а недостаци су временом били допуњени потребним правилницима, уредбама и новим специјалним законима, што ће све бити ускоро уоквирено новим законом о заштити деце који се израђује.

Поменути закон о заштити деце, у погледу збрињавања незбринуте деце, предвиђена су два начина: у отвореној и затвореној заштити. Затворена заштита се врши у домовима, којих у нашој земљи има за све врсте збрињавања деце: домови за одојчад, за малу децу, за школску децу, као и специјални домови за децу са разним физичким недостацима (слепо, глухо-нему итд.); Отворена заштита се обавља смештањем деце у породице, а од 1929 г. израђен је нарочити правилник за организовање Колонија за малу децу и одојчад, који се рад у последње време нарочито шири. У спровођењу овога начина збрињавања баш у нашим земљорадничким земљама, имамо нарочито добре резултате. Највећи број колонија су сеоске, варошких колонија имамо само две, у Београду и Љубљани. Сеоске колоније имају нарочито много успеха. Њихов рад је од двоструке користи: он је много јефтинији од затворене заштите, а такође има и специјалну улогу у погледу просвећивања народа. Колоније се наине оснивају уз специјалне хигијенске установе, и деца стоје под сталним надзором лекара и сестара тих установа, као и учитеља за школску децу. Овај непосредни додир хранитеља деце, са лекарима, сестрама и учитељима, чини да се хигијенски живот наших сеоских породица, њихов смисао за одгој деце, нагло побољшава. Искуство у раду са дечијим колонијама даје нам наде, да ћемо у томе правцу развијати будући наш рад.

Специјални закон о здравственој заштити деце предвиђа поред развијеног здравственог надзора над школском децом и омладином, основних, средњих и високих школа,

још и нарочите социјалне одредбе. Наине, једним скромним доприносом свакога ђака (20 дин. годишње у основним и средњим школама, а 30 дин. на Универзитету), који се прибира од свакога ученика без разлике, основан је фонд, који омогућава специјално лечење ученика (и санаторијско лечење) у случају потребе, поред доприноса државе и самоуправних тела осигурава што јачу могућност за оснивање феријалних колонија, летовалишта и оснивање школских кухиња за сиромашну децу, којих је у нашој земљи врло велики број, а тежња постоји да се организују кухиње пред сваке школе.

Специјалним санитарским законом организоване су школске поликлинике, чији је рад како у здравственом тако и у социјалном погледу од огромне важности за школску децу код нас у земљи. Те школске поликлинике омогућују сигуран лекарски надзор над целокупном школском омладином, и преко школских поликлиника се организује по упутству лекара, одашиљање деце у лечилишта, летовања и климатска места. Организација школских поликлиника, преко којих се долази до тачног броја школске деце, њиховога здравља, социјалних прилика, које се установљавају преко нарочитих сестара посетиља, доприноси огромно много извођењу целог рада на заштити школске деце у Југославији.

Закон за заштиту радника, Закон о осигурању радника, као и Закон о радњама, предвиђају специјалне одредбе за децу. Прво да наведемо, да закон о заштити радника и закон о радњама забрањује запослење деце пре навршених 14 година старости; ноћни рад је забрањен за омладину оба пола, као што су забрањени и нарочито тешки и шкодљиви радови.

Закон о осигурању радника предвиђа 6 недеља пре и 6 недеља после порођаја матери право на одмор, без обзира да ли је мати брачна или ванбрачна, као и специјалну накнаду у погледу трошкова око порођаја, за прехрану детета и специјалну новчану потпору за време боловања. Послодавац за то време не сме отказати службу. Матерама се мора дозволити одмор у раду за дојење детета, а предузећа која имају најмање 20 запослених жена, матера мале деце, обавезна су инсталирати поред предузећа обданиште за децу запослених радница.

У кратким потезима смо изнели законске одредбе, на којима базира заштита деце у Југославији. Овај рад је веома разгранат, он се развија на супрот економске кризе, која је тешка препрека сваком социјалном раду. У нашој земљи је остварена веома тесна и добра колаборација у раду на заштити деце, између државе, самоуправних власти и приватне иницијативе. Актуелни закони фаворизирају гу колаборацију, ми имамо намере да је још јаче развијемо

у новом закону који се припрема. Не можемо пропустити да и овде не напоменемо, да приватне организације, а нарочито женске организације, веома много помажу државну заштиту деце у њеном раду.

IV.

Приступајући студији дечјега питања на Балканској конференцији, с обзиром на практичан значај овога нашег рада, имали бисмо да предложимо следеће:

Поред законодавства, које смо овде укратко изложили за Југославију, потребно је да се детаљно упознамо са практичним радом на заштити деце у нашим земљама, са методама и искуством у досадашњем раду. Ово је за све нас од нарочитог значаја и користи, јер с обзиром да су балканске земље по структури и по животном нивоу врло сродне, вероватно да и у томе раду можемо међусобно извући најбоље користи. Али да би се ово постигло, потребно је за будући рад да се етапно прелазе поједини делови у раду на заштити деце, како бисмо сваком посебном делу могли дати довољно времена за излагања и студију. Практично бисмо могли то спровести на следећи начин: I. заштита пренатална и заштита одојчади; II. заштита деце до 14 г. старости; III. заштита омладине; IV заштита ненормалне деце. Једна овако подељена студија даће нам могућности да уђемо дубоко у проблем дечје заштите и да извучемо практичне користи за тај рад.

Али оно, што бисмо могли одмах решити, то је, да одлучимо, да израдим пројекат једне конвенције за заштиту деце међу балканским земљама. Познато је да су суседни народи увек у међусобном контакту и да се веома често поставља проблем, да се пружи заштита детету туђих држављана. Први корак нашем систематском зближењу, морао би бити преко деце и омладине. Она деца, која су потребита помоћи у нашим земљама, не смеју се осетити пасторчад, мора им се пружити сва потребна заштита и помоћ, коју уживају и деца грађана дотичне земље, у којој се дете налази.

Можда би било прерано приступити одмах конкретизирању одредаба Конвенције, али могло би се сигурно рећи, да би она морала бити базирана на принципу потпуне равноправности уживања целокупне заштите. Инспирисани тежњом апсолутне једнакости у погледу заштите сваког детета које пати, моћи ћемо веома брзо доћи и до сагласности што се тиче одредаба ове конвенције. Можемо се такође надати, да ћемо у томе питању добити и сагласност наших влада. Југословенска група радо би примила дужност да изради пројекат за ту конвенцију за идућу Конференцију. Једна таква конвенција учиниће да се ублаже невоље поро-

дица са децом, које се нађу у невољи у суседној Балканској земљи.

Будимо у нашем целокупном раду на заштити деце руковођени речима славнога Пастера: „Не пита се невољник: из које си земље, или из кога си краја? Њему се мора рећи: „Ти патиш, то је довољно, ти си мој, и ја ћу ти помоћи.“

8) Извештај о Карти детета, поднет од г-ђе Александрине Кантакузен.

9) Карта детета, извештај од Евзаис Суат Ханим.

10) ДЕЧЈЕ ПИТАЊЕ

Рапорт Д-р Жике Б. Марковића, специјалисте за дечје болести, здравственог саветника.

Дечје питање посматрамо као једно од националних, државних питања. Према томе и решавање тога питања мора добити свој стручан план и подлогу, мора имати свој законски ослонац, на супрот оне схватању да се дечје питање може и има решавати растуреним, неповезаним добротворним акцијама.

У нашој земљи пре рата дечје питање у узрочној повезаности и у своме потребном опсегу, није стручно изнашано на дневни ред.

Тако је у нашој земљи после рата затекло се неколико установа, с малим бројем колевки, у којима се смртност одојчади кретала између 30 до 80%. Поред тога у Београду је постојала једна установа за стерилизацију млека без стручног вођства, и једна у Загребу под стручним вођством, везана са амбулантом. Две мале приватне дечје болнице затекле су се: једна у Љубљани, једна у Загребу. Уз све ово недостајао је стручан персонал и лекарски и сестрински. Стварање стручног персонала била је врло тешка ствар, и, разуме се, земља није ни стигла на ону висину, на коју би могла и требала стићи.

Наша држава пре свега почела је рад на стварању дечјих диспанзера. Временом ти су се диспанзери искристализовали као установе с три одељења: прво, саветовалиште за матере; друго, општа дечја поликлиника; треће, млечна кујна за одојчад. Покушало се дизање нивоа домова за одојчад и јача пропаганда. По садашњим законским прописима треба да буде у свакој бановини један Завод за здравствену заштиту матера и деце. Заводи за здравствену заштиту матера и деце јесу социјално медицинске установе, и

по правилнику који је Министар народног здравља прописао, за први такав Завод (Бр. 56601 4 XI 1928 године), имају следеће научне и здравствене васпитне задатке :

1) проучавају узроке смртности, болешљивости, телесне заосталости и запуштености деце, а нарочито, у колико ови узроци имају овај свој корен у социјалним приликама и у недовољном хигијенском васпитању народа, особито жене;

2) проучавају и пропагирају најподесније методе, да се сви узроци и њихове последице уклањају;

3) васпитавају теоријски и практично лекаре, медицинаре, помоћно стручно особље и добровољне сараднике за рад на пољу здравствене заштите матере и деце;

4) шире знање о дечјој хигијени и хигијени жене, међу најшире слојеве народа;

5) стручним саветима, предлозима и стручном сарадњом потпомажу и унапређују свако озбиљно настојање за рад на пољу здравствене заштите матера и деце у земљи;

6) воде евиденцију и статистику о томе раду у држави;

7) путем својих одељења, које смо у даљем нашем напису навели, спроводе детаљан рад здравствене заштите матера и деце на својој ужој територији. Овим је одељењима главни задатак: а) да служе, у функцији демонстрационих одељења, као узор за организацију сличних установа у земљи; б) да служе за практично усавршавање лекара и стручног помоћног особља за рад на пољу здравствене заштите матера и деце.

Рад завода организоваће се у следећим јединицама (одељењима):

- 1) Саветовалиште за трудне жене.
- 2) Дечји диспанзер, са овим отсецима :
  - а) Саветовалиште за матере; б) Поликлиника за одојчад и малу децу; в) Кујна за одојчад.
- 3) Сеоска колонија за одојчад и малу децу.
- 4) Школско саветовалиште.
- 5) Школска поликлиника.
- 6) Школска трпеза.
- 7) Обданиште за одојчад и обданишта за малу децу.
- 8) Дом за матере и одојчад.
- 9) Болесничко одељење.
- 10) Одељење за популаризацију дечје хигијене и хигијене жене.
- 11) Одељење за организацију рада.

Такав први завод основан је у Љубљани 1923 године. Затим су исти заводи основани у Београду 1928 године, у Новом Саду 1931 године.

До 1930 године у Југославији је постојало 44 диспанзера за одојчад и малу децу.

Дечјих обданишта има у Београду 10, у Загребу 2, у Земуну и Новом Саду по једно. За остала места немамо податке, а дечјих колонија било је до 1931 године у Љубљани са околином три, у Загребу три, у Сарајеву једна градска, у Новом Саду једна сеоска и Бечкереку по једна и у Београду две градске и једна сеоска.

Дечјих домова има 29. Домови под непосредном управом Министарства Социјалне политике и народног здравља јесу: Дом за слепо децу (Земун); Дом за слепо децу Суботица, а за глуво-нему Јагодина.

Домови под управом бановина (а надзором Министарства социјалне политике и народног здравља) јесу:

I. Дравска бановина: Дечји дом I (Љубљана); Дечји дом II (Љубљана); Завод за глуво-неме (Љубљана); Дечје узгојалиште (Љубљана); Дечји дом (Марибор); Дом за слепо децу (Кочевје).

II. Савска бановина: Завод за глуво-неме (Загреб); Сабиралиште (Загреб); Дечји дом (Осијек); Дечји дом (Нашице); Дом за слепо децу (Мославина); Ладиславов дечји дом (Црквеница).

III. Приморска бановина: Дечји дом мушки (Сплит); Дечји дом женски (Сплит).

IV. Дринска бановина: Дечји дом (Рељево); Дечје опоравилиште (Пале код Сарајева); Дечји санаториум (Ковиљача, само зграда готова); Дечји сиротни дом (Ковиљача).

V. Дунавска бановина: Дом за богаљасту децу (Суботица); Дом колевка (Суботица); Дечји дом (Сента); Дечји дом (Стара Кањижа); Дечји дом (Бела Црква).

VI. Моравска бановина: Дечји дом (Неготин—Крајина).

VII. Зетска бановина: Дечји дом (Фоча); Дечји дом (Данилов град).

VIII. Вардарска бановина: Дечји дом (Скопље); Дечји дом (Битољ).

Дечја опоравилишта и санаторијуми налазе се:

I. У Дравској бановини три (Тополшчица, Вурберг, Голник).

II. У Савској бановини 2 (Краљевица, Мартишћица).

III. У Дринској бановини 2 (Озрен код Тузле, Пале).

IV. У Зетској бановини 3 (Локрум, Ловћен, Рисан).

V. У Дунавској бановини 2 (Фрушкогорски венац, Топола).

VI. У Моравској бановини 2 (Брус, Озрен, Соко Бања).

VII. У Вардарској бановини 5 (Сурдулица, Високи Дечани, Крушево, Магарево, Перистер).

Дечја одељења у болницама налазе се данас: у Југославији на 9 места (у Београду 2, а по једно у Сарајеву, Загребу, Нишу, Скопљу, Љубљани, Сплиту, једно дечје хируршко одељење у Београду).

Дечјих универзитетских клиника у Југославији има 2 (Београд, Загреб).

Што се тиче пренаталне заштите у Југославији постоје три школе за бабице (Београд, Загреб, Љубљана). Настава траје 18 месеци, услови: основна школа (траже се пре свега бабице за село).

У Југославији постоји од 14 маја 1922 године закон о осигурању радника. По члану 45 тачка 4 имају раднице, осигуране за случај болести, у случају порођаја, право на ове потпоре:

а) на потребну примаљску (бабичку) помоћ (а лекарску помоћ и лечење, ако је потребно).

б) на потпору за породиље за време од 2 месеца пре и 2 месеца после порођаја са $\frac{3}{4}$ (три четвртине) обезбеђене наднице дневно (најновији законским прописима, ова је помоћ сведена на 6 недеља пре и 6 недеља после порођаја).

в) на потпору за опрему детета, али само у случају да је дете живо рођено.

д) на потпору за дојење оним осигураним женама, које своје дете доје, за двадесет недеља по престанку потпоре за породиље.

Оне осигуране жене, које према лекарској потврди нису кадре дојити своје дете, добијају место припадајуће потпоре за дојење дечју храну, чија вредност не сме преконачити вредност потпоре за дојење.

Ко за време, док има право на потпору, зарађује, нема за дане када је зарађивао право на потпору за породиље одређену у тачки б).

Југословенски кривични закон говори с неколико параграфа о заштити материнства и пренаталној заштити.

§ 170. Мати која за време порођаја или непосредно иза порођаја, али док траје онај поремећај што га код породиље изазива порођај, лиши живота своје дете казниће се ако је дете брачно строгим затвором, а ако је дете ванбрачно затвором.

У особито лаким случајевима суд може ублажити казну по слободној оцени.

§ 171. Трудна жена која сама свој плод побаци или другом допусти да јој то учини, казниће се затвором до три године.

У особито лаким случајевима, може суд ублажити казну по слободној оцени, а ванбрачну матер, ако је извршила побачај, и ослободити од сваке казне.

§ 172. Ко трудној жени на њен захтев или пристанак да какво средство или учини да плод побаци, казниће се строгим затвором.

Ако то учини лекар, апотекар, бабица или лице које то врши за награду, казниће се робијом до 5 година.

Лекар или бабица казниће се затвором до годину дана и у случају ако већ започети побачај доврши а о томе не извести надлежну власт у року од три дана.

§ 173. Ко трудној жени да какво средство за побачај или га сам према њој употреби а без њене воље и она плод побаци, казниће се робијом до пет година.

Ако жена од тога умре, учинилац ће се казнити робијом најмање пет година.

Неће се казнити лекар који трудној жени уз претходну пријаву власти а на основу лекарског комисијског мишљења правилно изазове прекидање трудноће или побачај да би јој спасао живот или отклонио неизбежну опасност по њено здравље, кад то никаквим другим начином није могуће.

О образовању лекарске комисије Министарство народног здравља издаће нарочито уредбу.

§ 174. Ко јавно или путем штампе објављује оглас којим прикривено или отворено нуди, јавно излаже или хвали извесна средства или оруђа за побачај плода или нуди своје или туђе услуге зато, казниће се строгим затвором од годину дана.

§ 175. Ко другога изложи опасности по живот па га остави без сваке помоћи, казниће се строгим затвором.

Ако лице изложено таквој опасности изгуби живот или буде тешко повређено, или му се тиме здравље трајно наруши, учинилац ће се казнити робијом до десет година.

§ 176. Ко какво немоћно лице које му је поверено или о којем је иначе дужан старати се, напусти, остави без помоћи у приликама по живот или по здравље опасним, казниће се робијом до пет година.

Ако је остављено лице услед тога живот изгубило или било тешко повређено, или му се тиме здравље трајно нарушило, учинилац ће се казнити робијом до петнаест година.

Ко учини из нехата, казниће се затвором.

§ 177. Ко другога из нехата лиши живота, казниће се затвором до три године.

Ако је учинилац смрт могао предвидети или је по позиву и занимању свом био дужан бити пажљив, казниће се строгим затвором најмање годину дана.

§ 252. Затвором до шест месеци или новчано до 5.000 динара казниће се: правозаступници, браниоци или заступници, у правним пословима, јавни бележници, у колико не раде као судски повереници, лекари, медицинари, бабице, апотекари и помоћници ових лица и у опште сви органи санитарске полиције и болнице и органи јавних и приватних организација за осигурање живота, здравља и инвалидске потпоре и осигурање од несрећних случајева, ако приватне тајне које су сазнали у вршењу свога позива неовлашћено другима открију.

*

За васпитање стручног сестринског персонала основана је 1923 године у Љубљани, при Заводу за здравствену заштиту матера и деце, једногодишња школа за децје неговатељице и децје заштитне сестре. Услов 4 разреда гимназије или грађанске школе. Та је школа 1926 године проширена у двогодишњу. Данас постоје четири школе (Београд, Загреб, Љубљана, Скопље) за нудиље. Те школе су општег карактера, васпитавају нудиље за болесничку негу и социјално медицинску службу. Организоване су тако да у њима сестре добијају ширу наставу из децје здравствене заштите.

Осим овога у Београду, новембра ове 1932 године, отпочеће један једногодишњи течај за децје неговатељице, само за негу деце.

У смислу растерећења заштите деце од стручне, централизоване заштите, створен је у Београду од стране општине „Централни уред за заштиту матера деце и младежи општине града Београда“ са диспанзерима, саветовалиштима, социјалним радом: смештај деце у колоније, домова, збрињавање породиља, брачне и ванбрачне деце.

Сматрамо да се децје питање у целокупности, у свем свом обиму, може успешно решавати у једној земљи само ако се сав предмет, сав материјал, простре на одређен и израђен план.

Тај план имао би обухватити, с обзиром на хигијену првог детињства, и хигијену малог детета и претшколског доба:

I. Заштиту материнства. У заштиту материнства долази:

- 1) укупност морталитета мајки;
- 2) опасности којима је изложена мајка (опасности пурпералне инфекције, опстетричке опасности, разне болести);
- 3) обољења мајки;
- 4) узроци морталитета и морбидитета за време материнства;

5) борба противу морбидитета и морталитета опстетричког порекла (закони; пренатални надзор; пренатални диспансер; домови и склоништа мајки; питање стручних лекара; питање бабица; васпитавање јавног мњења).

6) побачаји и антиконцепционе мере.

II. Прво детињство.

Конгениталне, алиментарне и инфективне опасности.

а) борба противу морталитета и преране смртности. За мртворођено дете сматра се оно које није дисало. (Дефиниција усвојена 1925 године од стране комисије за морталитет Организације за хигијену Друштва народа. — L'Organisation d'Hygiène de la Société des Nations). У прерану смртност броје се случајеви смртности за првих седам дана живота, чији је проценат нарочито велики за прва три дана живота. И морталитет и прерана смртност, пошто имају исте узроке (инфекције или хроничне интоксикације — гравидна токсемија, сифилис, тровања ит.д.; конституционална недовољност; опасне болести—грип итд.; акцидентални узроци—траума, психички шок, криминални покушаји и т.д.) — треба их, с обзиром на наше задатке, осматрати уједно.

Борба противу морталитета и преране смртности упућена је више мајци него детету.

б) заштита одојчади (од једне недеље до годину дана старости). На томе путу имају се испитати опасности које чекају одојче. У овај отсек заштите спада борба противу тих опасности као што су: премије за дојење; консултације за одојчад; привремена склоништа за мајке и њихову одојчад; материнска удружења; намештање одојчади; обданишта; смештање у болнице; борба противу туберкулозе; борба противу сифилиса; борба противу малих, бедних, нехигијенских станбених прилика и градских и сеоских — (хладноћа, топлота, недостатак светлости, недостатак ултра-виолетних зракова — све што злокобно утиче на здравље одојчади —); млеко; сестре посетитељке; мере у психолошком правцу — васпитавање и обавештавање публике уопште и мајке посебице.

III. Хигијена претшколског доба. Овде спадају такође опасности којима је изложено претшколско доба као и узроци тих опасности.

У прве опасности за ово доба децјег живота бележи се инфективне болести: дифтерију, шарлах, мале богиње, велики кашаљ. У даље опасности за ово доба убележили би: болести органа за дисање; туберкулозу; несрећне случајеве; стомачно-цревне поремећаје; друге болести; морбидитет; социјалне факторе (станови, агломерација деце);

Хигијену претшколског доба занимају још ова питања:

борба противу болести (превентивне мере, сунчања, физичке вежбе, смањивање могућности и опасности заразе, вакцинације);

питање правилне исхране мале деце и пропаганда по овоме питању;

пропаганда о потреби неге млечних зуба од чијег добродо или рђавог стања зависе стални зуби;

општа хигијенска пропаганда (светлост, сунце, чистоћа тела);

пропаганда физичке културе;

пропаганда и потребне мере према опасним инфекцијама — дифтерија, шарлах, мале богиње, велики кашаљ, друге опасне инфекције;

хроничне инфекције — туберкулоза, сифилис, реуматичне срчане афекције које се у појединим земљама, нарочито у претшколско доба јављају;

деца физички анормална;

деца ментално анормална;

организација борбе — консултације за децу претшколског доба, институције за децу претшколског доба као што су: давање на чување, обданишта, забавишта, домови, етаблисмани за болесну децу, институције за анормалну децу; улога дечјег лекара и дечје сестре.

*

Сав овај план и посао, изнесен овде, а усвојен и од наше стране према рапорту поднесеном од стране Комитета за хигијену Друштву народа, бачен на странице овога нашега рапорта само у сумарним и великим линијама, тражи стручан персонал, тражи законску подлогу која ће омогућити и рад, спровођење и извођење напред изложеног плана.

Тај план мора имати своју административну базу, своју главу, крму, своју врховну команду, као код војске у рату.

Према распореду министарстава у Југославији, та глава, крма, та врховна команда, треба да постоји у Министарству социјалне политике и народног здравља. Ну та крма треба да обухвати не само надзор над свеукупним послом и стручним и социјалним и хуманим око дечјег питања, него, према напред изложеном стању, и директиву и стварно управљање тим послом, слично ономе како то чини у Италији *Opera nazionale per la protezione del infanzia e maternita*. Али тај задатак и посао тражи одељење у Министарству а не само отсек као што је то данас случај. Са тог централног места требало би све главније послове извођења пренети на установе које треба у једној држави да постоје у јединицама од милион до два мили-

она становника. Те јединице су у Југославији бановине. Свака од њих треба већ да има по један Завод за здравствену заштиту матера и деце. У њихов посао да се англобира и социјалан рад у ширем смислу речи.

Са великих административних јединица треба детаљисан посао пренети на општине.

1930 године поднесен је у Југославији, врховном законодавном савету, предлог Закона о јавној заштити народног подмлатка. Закон је радио г. Матеја Амброжић, професор педијатрије на медицинском факултету београдског универзитета.

Тај закон претрпео је неколико измена 1931 године, и до данас он је још само предлог.

Ну тај предлог Закона, иако је доживео неколико формулација и доживео начелне промене у пленуму бившег Врховног законодавног савета, које су по нашем педијатријском мишљењу негативне, ипак остаје путоказ и план једнога одређенога и смишљенога посла заштите народног подмлатка.

По томе закону по првоме параграфу: Јавна заштита народног подмлатка обухвата заштиту матера, деце и малолетника.

По другоме параграфу: сва деца и младеж, која у својој породици нису никако или нису довољно заштићена, спадају у надлежност јавне заштите народног подмлатка.

Породица детета, у смислу овог закона, обухвата код брачне деце: родитеље, прародитеље, стрица, ујака, тетку и задругу; код ванбрачне деце: мајку и прародитеље по мајци.

Деца у смислу овога закона, јесу лица од рођења до навршене 14 године.

Малолетници (младеж), у смислу овога закона, јесу лица од навршене 14 године до пунолетства.

По параграфу трећем: Јавна заштита народног подмлатка обухвата у првом реду дужност:

1) да штити жену за време трудноће, порођаја, бабиња и дојења;

2) да одржава везу детета са родитељима, а нарочито везу одојчета са мајком;

3) да, према постојећим законима, проналази детету родитеље, ако су ма из којих разлога непознати.

4) да добрим саветом или помоћу штићеничке (старатељске) власти обезбеди детету старање родитеља који занемарује своје дужности према њему.

По параграфу четвртном: јавна заштита народног подмлатка је или пуна или помоћна заштита.

Даљи параграфи овако говоре:

На пуну заштиту имају права деца и малолетници који нису никако збринуте, ни у својој породици ни изван ње.

На помоћну заштиту имају право:

а) деца и малолетници који су збринуте у својој породици, али заштита, било у којем погледу, није довољна;

в) дете, које није збринуте у својој, већ у туђој породици.

с) дете, које је збринуте у установама приватне дечје заштите без права јавности.

Збринуте дете, у смислу овога закона, значи, обезбедити му сву потребну негу, храну и васпитање, без обзира на то ко сноси трошкове за то.

Помоћна заштита у опште протеже се на децу целокупног народа, без разлике, да ли су збринуте у својој породици или изван ње.

У томе циљу она обухвата:

1) Дужност да испитује опште околности под којима бива зачеће, ношење и рађање деце и под којима она живе, расту, негују се, хране и васпитавају у породицама;

2) дужност да ради на побољшању тих околности законодавним мерама и здравственим васпитавањем родитеља, а нарочито матера и будућих матера.

Помоћна заштита поједином детету може бити у давању савета или материјалне помоћи или у вођењу надзора.

Помоћна заштита у виду вођења надзора мора се пружити сваком детету збринуте у туђој породици или у установи приватне дечје заштите без права јавности.

Ако се утврди да је дете у страној породици или установи приватне дечје заштите без права јавности сасвим рђаво збринуте и да се, давањем помоћне заштите, стање детета не може поправити, онда се мора дати детету пуна заштита.

У глави другој овај закон говори о установама, јавне заштите народног подмлатка, о школама за дечје заштитне сестре.

Школе за дечје заштитне сестре јесу државне установе, прикључене заводима за здравствену заштиту матера и деце, са задатком, да спремају више стручно помоћно особље за рад на свима пољима јавне заштите деце. Настава у овим школама траје три године. Услови за ступање у њу: четири разреда гимназије, старост 18—20 година.

Дипломски испити полагају се на крају 3 школске године усмено: из интерних болести, прве помоћи, личне хигијене здравог детета и његове неге и исхране у породици, дечјих болести и неге болесног детета, заразних болести и неге заразних болесника, организације јавне заштите народног подмлатка и њезиног законодавства. Писмено из хигијене детета и јавне заштите народног подмлатка.

Школе за дечје неговатељице. За спремање помоћног особља, потребног при нези одојчади и мале деце у установама затворене и полузатворене дечје заштите у породицама, оснивају се школе за дечје неговатељице при заводима за здравствену заштиту матера и деце, а нарочито тамо, где нема школе за дечје заштитне сестре, као и при јавним домовима за матере, одојчад и малу децу. Министар социјалне политике и народног здравља одобрава оснивање школа за дечје неговатељице.

У ове школе примају се ученице са најмање 4 разреда основне школе (а и са већом школском спремом), које нису млађе од 18 ни старије од 28 година. Обука у овим школама траје једну годину.

За дечје неговатељице квалификоване по овом закону, које су свршиле 4 разреда грађанске школе или средње школе и које су се на раду показале као нарочито способне, Министар социјалне политике и народног здравља може организовати нарочите допунске течајеве од 6—12 месеци, у којима ће се оспособити за помоћне дечје заштитне сестре.

Петнаестину параграфа овога закона има за предмет:

Повремене течајеве о дечјој хигијени и хигијени жене (циљ, ко приређује течајеве, њихово финансирање).

Сталне изложбе и музеји за дечју хигијену и хигијену жене (где им је седиште, шта им је задатак, ко их организује (може приватно)).

Путујуће течајеве са мобилном изложбом о хигијени жена и деце (сваки завод за здравствену заштиту матера и деце треба да има путујућу учитељицу дечје хигијене и хигијене жена и мобилну изложбу). Шта је њен задатак. План наставе. Дужина течаја. Трошкови.

Законски предлог предвиђа даљим параграфима: саветовалишта за трудне жене (Њихов циљ. Њихово установљење код: 1) сваког завода за здравствену заштиту матера и деце; 2) код сваког дома за народно здравље 3) код сваке школе за бабице; 4- код сваке јавне болнице за женске болести и сваког одељења јавних болница за женске болести и порођаје. У местима где постоје две или више од напред побројаних установа, а нарочито ако се институције налазе сасвим близу једна другој, бан може донети решење, по саслушању тих установа, да се саветовалиште за трудне жене одржава само код појединих од њих. У местима, где постоје више саветовалишта, поделиће им се подручје рада, а по саслушању њихових шефова. Њихов рад. Њихово вођство).

Предлог закона предвиђа даље саветовалишта за матере (саветовалишта за одојчад и малу децу) која имају за главну дужност индивидуално здравствено васпитавање

матера у погледу неге и исхране одојчади и мале деце. (Постизавање овога задатка. Према потреби, саветовања у социјалном погледу. Премије. Саветовалишта су бесплатна. Приступ слободан свакоме без обзира на материјално стање. О сарадњи децје заштитне сестре. О наређењу бабицама или матичарима рођених да свако рођење или упис у матичку књигу одмах пријаве саветовалишту, на чијој територији дете станује. Саветовалишта се предвиђају код: Завода за здравствену заштиту матера и деце; 2) диспанзера за матере и децу; 3) кухиња за одојчад и малу децу („Кап млека“); 4) дома народног здравља; 5) здравствених станица 6) дечјих болница или дечјег болничког одељења. Где има у једном месту више ових установа, код којих се предвиђа отварање саветовалишта, надлежни ће одредити где ће бити једно саветовалиште. О дужности општина, да на извесни број становника (од 10.000—30.000 једно) издржавају саветовалишта. О путујућим саветовалиштима. О лекарима и сестрама путујућих саветовалишта).

Даље законски предлог говори о дечјим поликлиникама (амбулантама) за бесплатно амбулантно лечење сиромашне деце. О кухињама за одојчад и малу децу (циљеви, устројство, воћство).

У домен предлога закона улазе даље ове установе:

Диспанзери за матере, одојчад и малу децу (Отсеци: 1) саветовалишта за матере 2) дечје поликлинике. Евентуално отсеци: 1) саветовалиште за трудне жене 2) кухиња за одојчад и за малу децу).

Школске поликлинике; насеобине за одојчад и малу децу (колоније); специјалне дечје насеобине (за угрожену децу од туберкулозе; за конгенитално сифилитичну децу, за слабуњаву децу, за умно мање развијену децу и морално угрожену децу); домови за матере, одојчад и малу децу (то су специјалне установе заштите народног подмлатка са задатком да примају одојчад са мајкама-дојиљама, вештачки храњену одојчад и малу децу).

Домови за школску децу и младеж (ђачки домови, студентски домови, интернати за школску младеж, домови за ученике, домови за шегрте).

Домови за недовољно развијену и дефектну децу и малолетнике (за слепу децу, за глувонему децу, за лечење и васпитавање телесно богаљасте деце, за васпитавање умно мање развијене деце, за васпитавање морално угрожене деце и малолетника, за неизлечиве идиоте).

Дечја сабиралишта (имају задатак да свако дете, које се изненада нађе без породичне или заводске заштите, одмах и без икакве формалности провизорно приме под свој кров, и да предузму кораке да се дете што брже одговарајући збрине. Одељења: за матере и одојчад; за малу децу;

за школску децу; склониште за малолетнике; болничко-карантинско одељење).

Заводи за здравствену заштиту матера и деце — о његовим циљевима, уређењу и одељењима говорили смо напред.

Дечја обданишта (за одојчад и малу децу, за школску децу).

Дечје болнице.

Дечја лечилишта, опоравилишта, школе у природи и феријалне колоније.

Породилишта, болнице и болничка одељења за женске болести и порођаје.

Опште одредбе о установама јавне заштите народног подмлатка, које прописује Министар социјалне политике и народног здравља у оквиру овога закона или Министар просвете, колико се то тиче установа школске деце и школске младежи.

Са трећом главом овога предлога Закона, улази се у домен организације јавне заштите деце.

Та организација је овако кодификована:

Органи јавне заштите деце су ови:

- 1) Звнична штитиштва.
- 2) општинске власти и месне заштите деце (општинска заштита народног подмлатка).
- 3) опште управне власти (бановинска заштита народног подмлатка).
- 4) Министарство социјалне политике и народног здравља (државна заштита народног подмлатка).

Четврта глава предлога Закона бави се овим детаљима:

Поступак о збрињавању појединачног детета.

Даљи законски параграфи говоре о детаљима збрињавања детета у туђој породици.

О збрињавању деце у специјалним установама јавне дечје заштите, збрињавање деце у бановинском дечјем сабиралишту.

Глава пета и даља поглавља баве се овом кодификацијом:

Сарадња јавне заштите с приватном; саветодавна тела за заштиту народног подмлатка (средишни савет за заштиту народног подмлатка); казнене одредбе; прелазна и завршна наређења.

*

Особита важност гледишта изнесених у овом Предлогу закона о народном подмлатку, закона за решење дечјег питања, који је поднесен надлежнима у Југославији, побудила нас је да његову садржину изнесемо опширније.

Овај закон је данас још само предлог.

Он је истина, онакав какав смо изнели, усвојен од стране пленума Врховног законодавног савета, тела које по данашњем Уставу више не постоји. И, од овог примања па до коначног усвајања, трновит је и дугачак пут.

Може да се деси да овај предлог закона спава мртвим сном још неколико година.

Искуство, у овоме правцу пружа нам једну утеху и једну наду.

Утеху: да овакви закони, који дирају и задиру у досадашњи ред ствари живота једнога народа, једног друштва траже дугачке путеве, тврдо стрпљење.

Наду: да оно што је данас сан, жеља, кроз време и простор биће јава и стварност.

Да се овако исцрпније задржимо на закону који је данас само предлог, вукла нас је жеља, да трудбеницима сличног посла осталих балканских земаља покажемо које смернице у решавању дечјег питања, водиле су њихове другове у Југославији.

Сматрамо да овакве принципе посматрања и решења дечјег питања могу у главном усвојити, по својим могућностима, све балканске државе.

Овај план и пут, мислимо и надамо се, омогућио би један здрав нараштај и подмладак наших балканских народа. Омогућио би:

измену персонала;

измену публикација;

евентуално стручан заједнички лист о заштити деце;

заједничке конгресе по дечјим питањима.

*

Питање заштите школске деце, питање школских поликлиника, питање које је, у невероватном полету, нашло примену и остварење у Југославији нисмо додиривали, јер мислимо да ће то реферат једнога другог члана наше групе учинити.

ПОГЛЕД НА ПИТАЊЕ ПОБАЧАЈА И АНТИКОНЦЕПЦИОНИХ МЕРА.

Др. Жика Б. Марковић, дечји лекар, в. здравствени саветник

Питање побачаја, једно је од врло крупних социјалних проблема занима и нас педијатре, јер спада у једну од тачака пренаталне заштите.

С тога разлога, били смо побуђени, да на ово питање бацимо један поглед, у вези нашега реферата који носи назив Дечје питање, и који смо поднели III Балканској конференцији у Букурешту.

Питање побачаја у разним земљама у односу на законске прописе. У свима земљама изузев две на континенту закон кажњава побачај изузев ако су у питању медицинске индикације.

Медицинске индикације. Закон допушта једној жени побачај ако жена поднесе лекарско комисијско мишљење да трудноћа и порођај угрожавају њено здравствено стање и њен живот. Индикације: туберкулоза, запаљење бубрега, тешке срчане мане, менталне аберације.

Слобода побачаја. У женевском кантону.

Случај са Совјетском Русијом. До руске револуције у Русији је био побачај забрањен под строгим казнама. После револуције заведена је у Совјетској Русији 1920 године слобода побачаја са извесним ограничењима. Поред уверења о трудноћи, уверења да је побачај медицински индициран, уверење о материјалном стању и раду своје и свога мужа (признавање социјалне индикације) треба да једна постојећа комисија изда, на основу свих тих података, одобрење. По статистичком прегледу за 1927 годину број 3 Москва, од пријављених 14.136 жена добило је одобрење за побачај 11.722 жене. Број побачаја је порастао у години 1928 за 48%. Статистика по социјалном положају креће се овако: домаћице 7.122; раднице и намештенице 1.171; студенткиње 348. Мотиви за одбијање били су: одмакла трудноћа (и отуда непосредна штета за женино здравље), материјално благостање, честа побацивања, добро здравље, немање слободног места у болници. Мотиви за одобрење: материјална беда, рђаво здравље, неподесност рада с дететом, школовање. (Ови подаци узети су из књиге: О побачају од Милице Ђурић—Топаловић).

Немоћ законских мера противу побачаја. Поред законских претњи, поред живих закона, у свима земљама врше се побачаји, и то баш они који непотпадају под медицинску индикацију. И жена социјално бољих слојева, која је постала владарка интимним животом данашњег човека, и жена коју су социјалне прилике спустиле до женке, обадве су тражиле побачај: оне прве из естетских разлога, ове друге из разлога беде. Једне су новчаним средствима куповале тајност посла, асептику посла, капацитет посла; друге су пиле јефтине микстуре, набадале се на вретена, и малим наградама школованим бабицама или познатим побацитељкама вршиле „свети“ посао.

И од оних првих са гаранцијом златне асептике, и од ових других са гаранцијом инфекције, падале су жртве.

Од тих смртних случајева један мали незнатан број доспевао је до судске дворане.

Остале случајеве покривао је новац или гроб.

По званичним подацима за 1922 г. кажњено је у целој Југославији свега 33 вољна побачаја!

Познато је да се највише побачаја врши у оним земљама у којима су баш закони у томе правцу врло строги као што су Француска, Енглеска, Америка, Немачка.

Социјална индикација. Тешке животне прилике нарочито после светског рата, које су извирале из социјалног строја, из односа рада и капитала у данашњем друштвеном уређењу, навалиле су свом тежином на велики део човечанства.

Досадашњи сношљиви облици и оквири друштвених животних односа све се више сужавају, све више стежу. Све се чешће и чешће виђа како је већини породица тешко, претешко да има порода. Онај који је својим позивом и социјалним радом, имао прилике да види, како је у истини тежак пород, још ако је бројнији, економски слабијим и најслабијим, тај ће добро разумети зашто је социјална индикација, и ако је није нико звао, добила ноге и стала сама на дневни ред решавања.

РАЗНА ГЛЕДИШТА О ПОБАЧАЈУ

Мишљење цркве. Црква, све цркве противне су побачају. Живот је од Бога дат. Живот је бојја милост. Има да се носи, онакав какав је са свима искушењима, патњама и трпљењима, са знојем и крстачом на леђима до краја, па у рај.

Биолошко схватање. Трудна жена је мала светиња, она је у идеалној служби императивног биолошког закона: продужења не само себе, него продужења човечјег живота, и шире, опште човечанске заједнице.

Медицинско мишљење. Медицина има два општа гледишта. Научно гледиште: све што има да живи треба помоћи да живи. Не само помоћи оно што треба да живи, него упети се свим силама да се одржи у животу недоношче, хидроцефалус, сифилитично, туберкулозно, дебилно. Живот пре свега онакав какав је дат. Живот жене и здравље жене у великој је опасности од побачаја.

Друго је еснафско гинеколошко гледиште: главно је асептика. Мера трудноће одлучује. Одавде донде побаци, а после не. Посао је посао.

Феминистичко гледиште. Тражимо слободу жене у свима правцима, веле феминисткиње, слободу да жена као и мушкарац располаже слободно својим телом. Тражимо пуну слободу побачаја. Слобода и неприкосновено право да жена најинтимнији и најосетљивији део свога живота регулише сама.

Мишљење радница. Раднице кажу: ово друштвено уређење отерало нас је са тла породице и упутило у фабрику, радионицу, канцеларију, биро, на улицу. Ми једва носимо и свој сопствени живот, на леђима и немоли и живот, и исхрану и подизање нашег порода. Ми смо за слободан побачај, Али, иако радимо од јутра до мрака ми носимо у себи све одлике и квалитете људске, те према томе међу нама има сигурно велики број жена које би желеле пород. Ну животне прилике јаче су од нас.

Мишљење ревизиониста. Ми смо за ревизију закона противу побачаја, за ублажавање драконских мера, пошто и ови данас живи закони не налазе примену своју. Све друштвене епохе, сва друштвена уређења, којима је проричана изживелост или крај, у временима тежих друштвених поремећаја, попуштала су обруче и стеге својих законодавстава. И ово друштвено уређење мора пустити улаз социјалне индикације у слово закона. Мора учинити да побачај буде приступачан свакоме, да побачај врше само лекари, јавне државне установе. Да побачај не буде покривен дебелом завесом тајности иза које ће побацивати: несавесни лекари, мекушци лекари, надри-лекари, бабице, бабице-вештице за сигурне паре или за сигурну болест или сигурну смрт. Кад закон не може да стане на пут побачајима, и кад сиротињу која не може добро да плати крупну индустрију за побацивање експлоатише, мародира, и упропашћује „бабичка“ индустрија за побацивање, онда се ревизија закона противу побачаја намеће. Њу управо намеће живот. Живот је тај који има да прави законе. Закони треба да буду само резултанта оних односа које сами људи, њихов живот, њихов друштвени однос исконструјуше.

Мишљење хуманиста данашњег друштва. Хуманисти идеолошког Weltanschauung-а крајем 19-ог и почетком 20-ог века веле: Наше друштвено уређење које иде од Француске револуције носило је амблеме једнакости грађанске, слободе вероисповести, породице, просвећености и социјално-хумане акције, слободе науке.

Из таквог Weltanschauung-а родила се и идеологија слободе човека, заштите сваког човека, право сваког човека на живот, па према томе и на свој пород. Пропагирао се здрав

нараштај. Доносили су се закони који су жену радницу за време њене трудноће штитили и ослобођавали од телесног рада, али са наградом. Оснивале су се установе које су саветовале женама како ће свој пород до краја да донесу и да га у здрављу подигну. Ишло се и даље. Оснивале су се лиге за туберкулозу, с бригом како ће се туберкулозни одржати у животу. Друштво је ишло и даље. Своје милосрђе поклонило је и растињу и животињама. Оно је кроз букваре, кроз читанке, кроз прва знања учило да се млада биљка и млад корен не чупа из земље, не гази по трави ни млађаним усеви, да се не гази по цвећу, да се не гази мрав, да се хране птице небеске, да се штите, бране и не злостављају домаће животиње.

Наше друштвено уређење стоји пред питањем побачаја једино из разлога социјално-економских. Нас не интересују жене које из разлога: беса, естетике, интелектуалности неће да рађају. За њих строг закон. Али нас интересују жене које из специјално економских положаја, које су због социјалног строја, због односа рада и капитала, доведене у положај да су приморане да врше побачај. Доношење одлуке да ове жене не могу имати породе тј. да могу вршити побачај није никакво решење. Тиме се долази до једног апсурдног стања: да једно друштвено уређење економски обезбеђеној класи људи, једном реду пружа могућност да се потомством продужује, а другој класи економски зависној, уместо породе пружа кирету и асептику. Тако наша друштвена епоха храни птице небеске, а људство побачује.

Решење треба пре потражити на социјално економском пољу, на платформи односа рада и капитала.

Мишљење еугеничара. Пре свега добар сој појединаца, народа, одабирање човечанства. Пре ступања у брак обострано уверење о здрављу. Индекс здравља. Здравни да доносе здрав пород. Болесни да се елеминишу. Болесни пород да се не пусти у живот.

Мишљење социјалних реформатора. Ово мишљење вели: у питању побачаја наше друштвено уређење мора тражити излаз. Досадашње, кодифицирано стање тога питања, не може опстати а да не буде на штету и угледа закона који почиње све више да губи важност и на штету жениног здравља и живота.

Социјална индикација мора се признати за вршење побачаја.

Само пре доношења те одлуке, мора се донети једна друга.

Наиме: да друштво, у оквиру данашњег друштвеног уређења обезбеди породу економски слабијих и брачном и

ванбрачном, у свима правцима пуно старање друштва за тај пород.

На овај начин и економски слабија жена долази у положај, достојан свога људског достојанства, да сама бира: или пород или кирету.

Мишљење одговорних државника. Ми смо за слободу жене. Жени је слободно да иде у радионицу, у фабрику, у биро, у канцеларију. Где хоће.

Негде смо и за то да жена има право гласа и право да буде бирана.

Али смо противу побачаја, из разлога националног опстанка и народне одбране. Дирање у овај проблем, законско мењање овог питања може само онда доћи кад нађе подршку и санкцију кроз одговорна народна претставништва.

Мишљење конзервативаца. Доношењем ревизије законских клаузула противу побачаја, у смислу олакшања; доношење одлуке да социјална индикација буде законом допуштена (и ако о њој још нема дефиниције, где она почиње и где се свршава), јесте отварање капије за дефинитивну слободу побачаја, па према томе и слободу примене антиконцепционих мера.

Дирати у продужење човека, „подвезивати“ човечанство чишћењем материце, значи дирати у *ordo rerum*, значи дизати се противу природе.

Конкретно мишљење Друштва народа. При Друштву народа постоји Организација за хигијену. Тој организацији поднесен је један рапорт од стране комитета за заштиту мајке, хигијену првог детињства и хигијену предшколског доба.

Комитет је био састављен од: Mme Campbel (Londres), Debré (Paris), Gammeltoft (Kopenhagen), Gorter (Leyde), Rott (Berlin—Charlottenburg), Woringer (Strasburg), Olsen (Séction d'Hygiène du Secrétariat de la Société des Nations).

Рапорт који је тај комитет поднео усвојен је од Друштва народа, и о питању побачаја и антиконцепционих мера вели ово: „Побачај и антиконцепционе мере:

Има неколико година како обадва ова питања побуђују знатан интерес и, у једном великом броју земаља, извођење побачаја и антиконцепционих мера или су повећани, или се у најмању руку о њима данас расправља много слободније. Наравно за сада врло је тешко, ако не и немогуће, добити тачне податке о актуалном значају и спровођењу побачаја и примене антиконцепционих мера.

С погледом на заштиту матере, и кад се оставе на страну сви приговори у погледу закона и морала, побачај се мора сматрати као изузетно опасан за здравље, у главном с

разлога што му често следују инфекције и обољења карличних органа.

После побачаја могу наступити запаљење спроводника и инфекција карличног басена способна да изазове једно стање хроничне инвалидности и сталне стерилности, не рачунајући што извесни хемијски антиконцепциони продукти могу изазвати тешке повреде јетре и бубрега.

Вештачки побачај нема често ону лекарску негу која је потребна, нарочито онда кад жена сама собом покушава да прекине трудноћу. У таквим случајевима лекар је често тек онда позван када се већ јасно изрази јака инфекција, тровање крви. Нарочито су нежељени побачаји онда када се врше иза једног скоро протеклог порођаја, због тога што је то стање оно које условљава лако могућу инфекцију. У овим случајевима треба проширивати олакшице болесничке неге да би материца била ишчишћена онако како одговара, ако је побачај неизбежно потребан, и да би се најзад на тај начин осигурао одговарајући лекарски надзор. У саветовањима за трудне жене требало би женама предочити све опасности које ствара побачај, а у случају неуспелог побачаја тражити савет од лекара.

Ну поред антиконцепционих маневрисања која проистичу из приватног или економског положаја жене, може у интересу здравља мајке настати потреба да се трудноћа избегне. Тада је више за препоруку спречити да жена не постане трудна, него прекинути ток већ настале трудноће. Али тада није довољно рећи једној удатој жени туберкулозној и оној која има срчану ману или болесне бубреге да више не треба да има деце. Неопходно је потребно, између осталог, тачно објаснити оне мере које њен муж и она треба да предузму да би се избегла поновна трудноћа, И ако приватан лекар не држи до тога да потребне савете да, онда је то санитарска установа, она организација, да ову бригу прими на себе.

Толико Друштво народа.

Закључак. Важност побачаја и питање антиконцепционих мера у њиховој крајњој мети слободе по јединку, по народе, по човечанство;

необична сложеност и зависност овога питања од многих здравствених, животних обзира и социјалних услова; велика разноликост гледишта на ово питање што проистиче из свега напред реченог

траже: поуздане статистичке податке и исцрпно проучавање.

Решење обадва ова питања тражи интернационални форум и медицинских и социјалних радника.

Томе форуму ваља да се поднесу подаци о томе, како је и на који начин, сам живот то питање решавао и самовласно решио против законског и против лекарског мишљења.

И, једино правилно решење, обзиром на форму и на математичку једначину, било би, да се то питање, — саображено науци и моралном ставу човечанства, бранећи право на живот и продужење свакога појединца — реши словом закона, онако како га је сам живот, како су га саме прилике живота наметнуле и решиле.

Ну пре него што завршимо ваља нам истаћи једно тврђење и поставити једно питање.

Ми тврдимо да је однос рада и капитала у нашој цивилизацији створио услове и животне прилике врло тешке, несношљиве, наопаке за један велики део људи. Те тешке животне прилике створиле су код многих уверење да је лакше људе, жене подвезати и објаснити им да не треба да се плоде, него учинити животне, друштвене односе сношљивијим.

Ми питамо може ли се ово питање, које је и биолошко и морално и социјално питање, решавати у оквиру такве цивилизације.

11. POGLED NA ZAŠTITU ODOJČETA

Izveštaj docenta univ. Dr. Uroša Ružičića lekara Doma Materninskog udruženja.

Ako bacimo jedan ma i letimičan pogled na nedavnu prošlost, pašće nam u oči kako je najveći deo zvanične i privatne zdravstvene delatnosti bio usredsređen na odraslog čoveka. Nema nikakve sumnje da ni dete u to doba nije potpuno zanemarivano, ali u svakom slučaju nije mu ukazivana ni pažnja ni briga, koju ono zaslužuje. Prošlo je tako nekoliko decenija. Zahvaljujući napretku higijene, individualne i kolektivne, smrtnost odraslog čoveka polako je opadala, dok je smrtnost deteta a naročito odojčeta i nadalje ostajala sramotno visoka. Po sebi se razume da ovakvo žalosno stanje nije moglo dugo potrajati. Filantropi, lekari i nelekari — socijolozi i državniči dali su se na posao da se ovom zlu na put stane. Time je vrednost dečijeg života veoma porasla. Staranje za njegovu zdravstvenu i moralnu budućnost postalo je dužnost i obaveza. Zahvaljujući privatnoj i zvaničnoj inicijativi u svima zemljama počinju da se osnivaju ustanove za zaštitu socijalno i zdravstveno ugroženog odojčeta. A jedno čitavo zakonodavstvo o dečjoj zaštiti u toku je ili na pomolu. Lik deteta svakim danom se sve više ispoljava u reljefu društvenom. „Minijatura

čoveka" na putu je da postane punopravan građanin. Nastao je vek deteta.

Po sebi se razume da ni pedijatrija, kao grana medicine koja se bavi proučavanjem života zdravog i bolesnog deteta, nije mogla ostati ne zahvaćena ovim pokretom. Ona ga je oberučke prihvatila, naročito u pogledu odojčeta. Ne napuštajući staru tradiciju proučavanja bolesti, već naprotiv i nju negujući i iz nje crpeći najveći deo svojih novih inspiracija, ona je i dečju zaštitu postavila u procelje svoje delatnosti. Vremenom je uspela da prikupi i priličan broj ubeđenih i iskrenih radenika, koji su nam pored svoga rada na poboljšanju dečjeg zdravlja ukazali i na činjenice, od kojih zavisi zdravstvena sudbina savremenog odojčeta. A te činjenice, po mišljenju pomenutih radenika, ne samo što su mnogobrojne i varijabilne, već su u isto vreme i toliko ukrštene i međusobno povezane da ih nije uvek lako odmeriti, a najmanje onda kad bi bile ispitivane svaka za sebe. Proučavati ih dakle pojedinačno i usamljeno, to ne znači drugo nego onemogućiti ocenu njihovog stvarnog značaja; dok uzeti ih skupa, ili još bolje razdeljene po grupama pa ih tako tumačiti, to je isto što i staviti svaku od njih na svoje pravo mesto.

Sama činjenica da su faktori od kojih zavisi zdravlje i opstanak odojčeta, kompleksni i mnogobrojni nagoveštava već da njihova raspodela po grupama nije tako laka, a ujedno nam objašnjava zašto ova raspodela nije uvek izvedena po istom obrascu i na isti način. U ostalom nema nikakve sumnje da se ona može izvršiti na više načina u toliko pre što to zavisi ne samo od ličnih pogleda i shvatanja već i od mnogih drugih momenata, koji nisu svuda podjednako zastupljeni, po nekad ni proučeni. I stvarno ovakvih podela ima više. Svaka je od njih zamišljena na svoj način i na prvi pogled izgleda, kao da odudara jedna od druge. Doduše više prividno, nego stvarno. Jer ako se iole dublje uđe u njihovu analizu videće se da se svode uglavnom na jedno. Svi pominju više manje iste činjenice, koje bi se mogle podeliti u ove tri jasno ocrtane i prilično dobro ograničene grupe.

a.) **Antenatalna** u koju spadaju hereditarni i eugenični momenti s jedne i kongenitalni s druge strane. U ove poslednje uglavnom se ubrajaju nadzor i nega trudnoće, sva antenatalna fiziološka, pogotovu patološka stanja, rođenje pre vremena, urođene mane.

b.) **Natalna** u koju ulazi kao glavno pomoć majci i detetu pri rođenju i sve ostalo što je u vezi sa činom rođenja.

c.) **Postnatalna** koja obuhvata sve faktore koji skupa obrazuju ono što se u običnom životu naziva sredina. Pomenimo glavne od njih: rasne osobine stanovništva, narodne odlike, navike i običaji, rađanje u braku i van braka, opšta prosvećenost; način na koji se odojče hrani — na grudima ili kravljim mlekom; higijenski uslovi pod kojima odojče živi, domaća i opštinska higijena; socijalni i ekonomski momenti; zdravstveni nadzor majke i de-

teta; lokalni faktori, gradska ili seoska sredina; naposletku stav zajednice prema odojčetu, drugim rečima vrednost njegovog života.

Valja primetiti da sve gore pomenute činjenice nisu svuda ni približno podjednako ispitane, a kamo li odmerene. Antenatalnoj grupi na pr. ni dodanas nije nigde ukazana pažnja koju ona zaslužuje, što se u nekoliko može objasniti davnašnjom navikom da se tek rođenje smatra kao početak života, a vrlo verovatno i poteškoćama na koje se nailazi pri istraživanju ovih podataka. Ostale dve grupe na protiv prilično su dobro proučene, ali im faktori iz kojih su sačinjene nisu svuda jednom merom odmereni. Ovo naročito važi za poslednju postnatalnu grupu. Na kraju to je po sve i razumljivo, ako se ima u vidu da faktori iz kojih je ona sastavljena nisu tako jednostavni niti svuda podjednako naglašeni, i da svaka sredina ima i nečega specifično svoga. Ako još uzmemo u obzir koliko su pomenute činjenice među sobom tesno povezane, zavisne i uslovljene, lako nam je onda zamisliti na kakve se sve teškoće može da naiđe pri merenju njihovog udela i značaja.

Ipak u ovoj postnatalnoj grupi ističu se dva važna faktora, srećom oba udružena, čija je uloga svuda podjednako odmerena i koji svakako više nego svi ostali skupa odlučuju zdravstvenom sudbinom svakog odojčeta. Jedan je majka. I to majka ne samo biološki već majka kao pojam koji u sebi sažima najglavniji deo postnatalnih momenata — rasne, nacionalne, mentalne i moralne. A drugi je njeno mleko. Što se tiče ovog odavno je utvrđeno da odojče, koje se hrani mlekom svoje majke, ne samo što bolje napreduje već i poseduje i jaču otpornost prema svima insultima okoline, nego dete koje se veštački hrani. I ne samo to, već i pokazuje nesravnjeno čvršći imunitet, manji morbiditet, i mnogo povoljniju prognozu u svakom oboljenju, pa kao rezultanta svega, i nesravnjeno manji mortalitet.

Nema dakle sumnje da je majka glavni faktor, koji odlučuje zdravstvenom sudbinom odojčeta. Odojče je jedno nemoćno i pasivno biće, zavisno u prvom redu od svoje majke. Najveći broj njegovih nedaća svakako da dolaze od poremećaja ove zavisnosti. Ta njegova ekstrauterina zavisnost, uočena je još od najstarijeg doba. Nju je poznavao još i Soramus Ephesus slavni lekar u starome Rimu, kad je zlu sudbinu rimskog odojčeta pripisivao neprosvećenosti i indiferentnosti ondašnje majke. Nju je danas pravilno ocenila i savremena nauka. Najzad i balkanski narodi, možda bolje nego svi ostali imali su priliku da ocene značaj ove zavisnosti. Zbilja dovoljno je bar i ovlaš prelistati njihovu zajedničku istoriju, i upoznati se sa njihovim vekovnim borbama i patnjama, pa da se uvidi kakvu je ogromnu ulogu morala igrati majka i majčino mleko. U ostalom dokumenti, koje nalazimo u pesmama, u predanju i narodnim umotvorinama uopšte, veoma

nam dobro pokazuju, kako su i oni sami gledali na majku i majčino mleko.

Može zaštita odojčeta, preko svojih agencija, da se bori protiv makar koga od napred pomenutih uticaja što utiču na njegovu zdravstvenu sudbinu, ona neće uspeti sve dotle dok njegovu vanmateričnu zavisnost od majke ne postavi u proćelje svoje delatnosti. Ta zavisnost opet ima da se održava bar dotle dok ono potpuno ne uspostavi svoju adaptacionu ravnotežu. Sačuvati Bogom danu simbiozu majke i deteta, obezbediti odojčetu mleko i negu majčinu to je prvi i osnovni zakon njegove zaštite. „Sa majkom za dete” to je geslo koje u sebi sadrži najbolji deo od onoga što svaka inicijativa, zvanična ili privatna, može uopšte da učini za jedno odojčće. To je u isto vreme najbolji, najbrži, najkraći i najekonomičniji put, kojim se dolazi do cilja. Put na koji nas upućuje naše znanje, savest i iskustvo.

„Srce i mleko majčino ne mogu se zameniti”. Nažalost, u današnjim prilikama često nastupaju po neki društveni ili zdravstveni momenti koji ovu zamenu ponekad i imperativno zahtevaju. Nema nikakve sumnje da je u ovakvim prilikama najbolja zamena majke dojkinja, ili bar žena koja odojčetu pruža individualnu pažnju i posebnu negu. A kad ni ovo nije moguće jedino je прибежиште onda dom za odojčad. I zaista, u svim prilikama, gde u javnoj dečjoj zaštiti ima hitno da se nadomesti majka to se može postići jedino domom za odojčad. Punionera je jedino mesto gde se može utvrditi stanje zdravlja ugroženog odojčeta, kome nedostaje majčina nega. Ona je centralno sabiralište i cediło svake iole razgranate zaštite odojčeta. Operativna baza za dalji razvitak zaštite odojčeta.

Po sebi se razume da se kolektivna nega odojčeta ni u kom slučaju ne može ni izbliza uporediti sa individualnom, pogotovu majčinom negom. Šta više, ona ima i svoje naličje. Ali, kad je dobro organizovana i sa kompetencijom vođena ona može dati rezultate, koji se osetno približuju onima što se postižu i sa individualnom negom.

Međutim, nije jedina namena dečjih domova da posluže samo odojčadima koja su u njima, već se od njih ima tražiti da posluže i ostaloj deci. Od njih se mora zahtevati da postanu i praktična učilišta lekarima i sestrama i naučne ustanove za proučavanje fiziologije i patologije odojčeta, i narodne škole za obaveštavanje, prosvetavanje i propogandu.

Na ovaj je način shvaćena i ustanova sa kojom imam čast da Vas ovde upoznam. Analiza njene aktivnosti, bolje nego svaka druga rasprava, prikazuje gledišta i shvatanja, stremjenja i težnje pionira na polju socijalne i zdravstvene zaštite našeg odojčeta.

Pod Visokom Zaštitom Nj. V. Kraljice Marije Materinsko udruženje, o čijem je Domu ovde reč, osnovano je još početkom ovoga veka. Ideju je dao jedan ugledan beogradski lekar Dr. Jovanović. Godine 1904 osnovan je prvi odbor gospođa, koje su

smatrale da je „humana i nacionalna dužnost žena da prihvate i pomognu nejaku decu koja stradaju bez svoje krivice.” Iduće godine udruženje je već moglo da otvori i svoju puponjijeru. Ova mala puponijera godinu dana kasnije primila je u svoje okrilje preko četrdeset odojčadi. Pretrpanost doma, koja je s obzirom na ondašnje prilike bila neizbežna, nije ni malo povoljno delovala na zdravstveno stanje odojčadi. Uvidevši da se bez povoljnih higijenskih uslova ne mogu postići ni povoljni zdravstveni rezultati, uprava je udruženja pregla da napravi i svoj dom, koji bi u svemu odgovarao zahtevima kolektivne higijene odojčadi. Svetski rat sa svim svojim nedaćama, teško je pogodio i ovo udruženje, pa i njegove napore oko prikupljanja sredstava za zidanje doma dosta otežao. Ali, posle rata oseća se jedan nov i snažan zamah. Nije prošlo ni punih pet godina pa je Materinsko Udruženje moglo da se ponosi što je sazidalo svoje monumentalno zdanje „Dom Materinskog udruženja”, koje je i nadalje namenjeno socijalno i zdravstveno nezbrinutom odojčetu.

Novi Dom je zidan i opremljen tako da u svemu odgovara zahtevima moderne puerikulture. Stručni rad je poveren osoblju od kompetencije i podignut je na neobično zavidnu visinu. Zdravlje i napredak odojčadi je obezbeđen do granica do kojih doseže savremena nauka. To se lepo vidi iz veoma niske smrtnosti u domu, koja tokom poslednjih pet godina ne iznosi više od prosečno pet procenata. Ako se ima na umu da se u dom primaju najviše novorođenčad, oštećena i debilna odojčad i nedonoščad, i da se svako oboljenje leči u samom domu, tek će se onda moći oceniti značaj ovako niske smrtnosti.

U želji da svoju ustanovu što bolje stabilizuje i afirmira i na taj način što potpunije odgovara cilju, koji je sebi postavilo, Materinsko Udruženje je rado pristalo na kooperaciju sa beogradskom opštinom i državom. Da bi nivo svog rada poboljšalo i poslužilo nauci i nastavi ono je nezainteresovano stupilo u kolaboraciju i sa medicinskim fakultetom u Beogradu. A da bi adekvatno ispunilo svoju zamisao koordiniralo je svoje delatnosti sa svima institucijama, sa kojima je u idejnoj i materijalnoj saradnji.

U nameri da što uspešnije i brže svršava svoje poslove Uprava Materinskog udruženja razdelila je svoju delatnost u pet sekcija:

- a.) Sekcija za održavanje zgrade, koja se stara o opravkama doma, novim radovima, instalacijama i nabavlja nameštaj.
- b.) Ekonomska sekcija koja se brine o ekonomiji doma.
- c.) Socijalna sekcija koja ima za zadatak da zbrinjava šticećenike kad im domska zaštita nije više potrebna; da ih daje na usinovljenje. Sekcija je stalno u vezi sa usvojiteljima ovih šticećenika i brine se o njihovom daljem zdravlju i sudbini. Ona traži i nalazi u uglednim krugovima društva kume svojim šticećenicima, koje se opet sa svoje strane kasnije interesuju sudbinom svoje kumčadi. Ona svake godine organizuje i svečanost Materinog

dana, kad nagrađuje novčano, u naturi ili pohvalnicama dobre majke.

d.) Sekcija za bazar, koja uz pripomoć svih gospođa iz uprave priređuje izložbu dečjih haljinica i rublja koje članice same izrađuju.

e.) Sekcija za zabave, koja uz pripomoć Odbora Gospođica Materinskog Udruženja priređuje tokom cele godine zabave i pretstave. Na taj način se obezbeđuje ne samo dobar deo prihoda, već se i ustanova sve više popularizuje.

Pored Odbora gospođica postoji i Dečji odbor Materinskog Udruženja, koji stoji pod zaštitom Kraljevića Tomislava, a cilj mu je da priređivanjem zabava i ostalog pomaže rad udruženja.

Ali, kao što smo napred izložili, Materinsko Udruženje nije ograničilo svoje aktivnosti samo na obezbeđenje svoga Doma i štitenika koji su u njemu već je svoja vrata širom otvorilo i svima onima koji se interesuju životom deteta. Njegova ustanova služi već nekoliko godina nastavi i studiji medicinskog fakulteta u Beogradu. U njemu se svake godine po nekoliko lekara izrađuju za lekare — specijaliste za dečju medicinu. Nije mali broj ni mlađih lekara koji jedan deo svoga zakonskog staža otsluže u Domu. Učenice škole za nudilje u ovom su Domu našle mesto gde se instruišu u higijeni i nezi odojčeta. Koliko je generacija Podmlatka Crvenog Krsta, maturantkinja, učenica učiteljske škole, trgovačke akademije i drugih stručnih ženskih škola pohađalo kurseve, koje svake godine priređuje Materinsko Udruženje! Koliko je samo popularnih predavanja i kurseva mladim gospođama koje su na putu da postanu majke priređeno u ovom Domu u toku poslednjih godina. A da bi aktivnost u ovom pogledu bila potpuna, ove godine otpočinje i kurs dečjih negovateljica u Domu.

Što se tiče pravila za izbor dece koja se primaju u Dom, ona su veoma stroga. Devedeset mesta, sa koliko Dom za sada raspolaze, namenjena su na prvom mestu novorođenčadi i najmlađoj odojčadi, a ponaosob oštećenoj i zdravstveno ugroženoj deci, koja da bi ostala u životu zahtevaju specijalnu stručnu negu.

U Dom mogu biti primljena odojčad bez majke samo u ovim slučajevima:

- a) kad su nahočad
- 2) novorođenčad i odojčad u prvim mesecima života, ako su izgubili majku a nemaju koga da ih neguje i hrani.
- c) novorođenčad iz tuberkulozne sredine, koja se samo prijemom u Dom mogu očuvati od infekcije.
- d) odojčad kojoj se je majka razbolela a nemaju nikoga ko bi ih negovao i hranio za vreme majčine bolesti. Među ove slučajeve ubraja se i nov porođaj.
- e) veštački hranjena odojčad kod koje se poremećaji varenja i ishrane ne bi mogli savladati ambulantnim lečenjem.
- f) nedonoščad ili novorođenčad kongenitalno debilna koja zahtevaju naročitu negu i stalan lekarski nadzor.

g) zlostavljanja, zapuštena ili iz ma kojih razloga zdravstveno ugrožena odojčad.

Starija odojčad primaju se u Dom samo u izuzetnim slučajevima, a najviše do navršene treće godine, i to samo onda kada je njihovo zbrinjavanje u sopstvenoj ili tuđoj porodici zbilja nemoguće.

Ali, Dom Materinskog Udruženja nije samo postavio sebi zadatak da naknadi majku, već mu je i glavna svrha da održi, po potrebi uspostavi i učvrsti simbiosu majke i deteta. Iz ovog razloga u Domu je određeno i dvadeset mesta na koja se primaju i majke sa detetom. Uslovi ovoga prijema svode se u glavnom na sledeće slučajeve:

a) kada majka po otpuštanju iz porodilišta nema skloništa ni sredstava za život.

b) kad je dojenje iz ma kojih razloga otežano, poremećeno ili ugroženo.

Kakogod prijem, tako i otpuštanje odojčadi iz Doma predstavlja jedan težak zadatak. Jer, preranim otpuštanjem lako bi se moglo upropastiti sve ono što je postignuto domskom negom, dok suviše kasno otpuštanje ustvari ne znači drugo nego zapremanje mesta nekom mlađem i slabijem odojčetu, kome je domska nega neophodna. Razumljivo je onda što se ova dva faktora najviše imaju u vidu pri donošenju odluke o otpuštanju deteta iz Doma.

Smatramo da smo sa ovim izneli glavne misli o Domu Materinskog Udruženja. Ustanovi, koja pored svih gore nabrojanih usluga što ih čini svom narodu, deluje još i vaspitno i mentalno. I, na kraju, dokazuje kakve ogromne uspehe može da postigne privatna inicijativa, kad je dobro upućena i pravilno shvaćena. Pretsednici Materinskog udruženja gospođi Zorki Vlajić, zajedno sa gospođama članicama Materinskog udruženja pripada priznanje za jedan ovako pozitivan bilans.

12) ЗАКОНОДАВСТВО О РЕГЛЕМЕНТАЦИЈИ ПРОСТИТУЦИЈЕ И ПРОТИВ ТРГОВИНЕ ЖЕНАМА И ДЕЦОМ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Вера Кићевац, секретар Алијанске женских покрета

У различитим крајевима уједињеним у нашој држави после светског рата ми смо имали као и у другим европским земљама законодавство инспирисано принципом регламентације проституције са принудним прегледом проститутке и са јавним кућама. После рата у скоро свим деловима наше земље важили су закони који нису били исти али у свима је регламентација била у важности; једини изузетак била је

Словеначка где је покрајинска влада увела уклањање система реглементације.

Овакво стање није задовољавало лекаре, жене и све компетентне кругове који су добро разумели важност питања проституције за ширење заразних болести. Конгрес лекара дермато-венеролога у Загребу 1928 и Женски покрет су доносили резолуције које су захтевале да се укину закони до тада у важности и да се спреми јединствено законодавство за целу земљу, законодавство инспирисано аболистичким идејама. Интересантно је забележити да су лекари често сарађивали са феминисткињама; тако је дермато-венеролошки конгрес примио званичног делегата Женског покрета, једну жену лекара и обрађује са њом идеје и резолуције на дневном реду. До сада сви ти напори на жалост нису довели до идеалног решења, али су успели да створе делимично побољшање прилика. Тако на пример, видимо да су у извесним градовима јавне куће укинуте и уведен систем неореглементације као привремен. 1919 године затворене су јавне куће у Београду, мало доцније у Загребу. За жаљење је да се то није могло остварити у целој земљи.

Једна последица различитог законодавства била је немогућност да се организује борба против венеричних болести и велике распрострањености тога зла у нашој земљи. Тиме су се нарочито бавили стручни кругови који су тражили јединствено и аболиционистичко законодавство какво имају остале цивилизоване земље.

Поставља се велики проблем: одговара ли примена тог аболиционистичког система приликама у нашој земљи? Интересантно је позабавити се њиме јер су прилике, са малим разликама, сличне у свим балканским земљама и питање се поставља за све нас. Треба подвући факт да је систем реглементације унесен у балканске земље иницијативом западних земаља јер се мислило да ће се на тај начин увести новина која ће одговарати потребама наше средине и да ће одговарати њој. Али ако се осврнемо на јавне куће, на пример, видимо да је њихово отварање у нашим крајевима сасвим противно патријархалном моралу наших сељачких народа и да је оно последица једне интернационалне индустрије тј. трговине женама и децом, пошто је та трговина тражила нове пијацие и нове земље за њихову зараду. Та је трговина отворила нове куће у нашим земљама и нове пијацие за извоз у иностранство наших жена и наше омладине. На ту акцију трговаца, подводача и закупаца јавних кућа држава одговара тек доцније реакцијом. Држава је била приморана да интервенише и та званична реакција је сасвим разумљива и сасвим разумна. Требало је предузети мере против ширења венеричних болести и против неморалности. Интервенција државе чини се природна према мерама које су већ узимале

у том смислу друге земље, нарочито на Западу, тј. у смислу реглементације. На тај начин је та гнусна трговина уведена у наше земље и то је био већ свршен факт и ако њено увођење није одговарало моралним принципима нашег земљорадничког становништва. Нехотице јавне куће и трговина женама и децом, које су њихова последица, постале су званичне према законима којима је циљ борба против венеричних болести и против неморалности. На тај начин акцијом трговаца која је изазвала реакцију од стране званичних кругова створен је један *circulus viciosus* који је потпомагао трговину женама и децом и развио проституцију у нашим крајевима.

Најбољи доказ да институција јавних кућа не одговара духу нашег земљорадничког народа јесте да је јавно мишљење било увек против трговине женама и децом и да је чим се појавило мишљење да треба затворити куће, јавно мишљење било за то да се то изведе; народ је био истог мишљења као компетентни кругови.

На исти начин се може претставити развој јавне проституције. Њена појава исто тако не одговара менталитету нашег народа. Треба напоменути да проститутке не постоје у селима и у земљорадничком становништву. Оне се појављују тек у већим агломерацијама варошког становништва. Исто као реглементација јавних кућа, реглементација јавне проституције фаворизирала је њен развој под заштитом званичних власти и то само у градовима.

Према овоме што смо рекли јасно је да систем реглементације и ако је неефикасан у борби против венеричних болести, по мишљењу великог броја компетентних људи у нашој земљи и ван ње, тај систем не одговара менталитету нашег народа. У Југославији је 3/4 становништва земљорадник и становник села где овај систем практично не важи и где се никад није ни одржавао. У селима нема јавних кућа, у селима јавне проститутке не постоје. Теоријски исте мере важе због неколико ретких тајних проститутки, али оне нису примењиване у селима и тако видимо да 3/4 нашег народа живи под системом аболиције и ако ово стање није званично. И нико се није нашао да протестује против тог стања, нико није захтевао примену другог неког система јер би овај био депласиран. Тако се природно организовао један режим који одговара нашим приликама.

Слична ситуација мора да постоји и у другим балканским земљама. Тако је питање борбе против венеричних болести, у њеном најширем смислу, борба против проституције, против јавних кућа и против трговине женама и децом и сва ова питања постају предмет врло интересантан за међубалканску сарадњу. Пошто је тако, поставља се питање зашто не бисмо ми, у нашим земљама, организовали један зајед-

нички систем који би одговарао нашим приликама и зашто не бисмо организовали на тај начин и истовремено једну борбу која би била ефикасна, борбу против венеричких болести и против тих социјалних зала — проституције, јавних кућа и трговине женама и децом. Сарадња те врсте је у толико више потребна што би предузимање заједничких мера за целу територију балканских земаља онемогућило саботажае закона једне државе у суседној држави што би се могло десити да су законодавства суседних држава различита.

Ми смо већ напоменули да су се стручњаци изразили као присталице система аболиције реглементације. Међутим стање законодавства није дозвољавало да се овај систем примени.

Сада је пак стање измењено пошто је ступио у важност Кривични закон од 1 јануара 1930; овај нови закон у члановима који се односе на овај домен олакшава увођење аболиције. На првом месту треба подвући да је, по том закону онемогућен опстанак јавних кућа према чл. 281 по коме се кажњава затвором од 7 дана до 5 година и новчаном казном до 250.000 динара свако лице које искоришћује жену која живи блудно по својој професији. Али занимљиво је констатовати да јавне куће ипак постоје 3 године после ступања у важност овога закона који формално забрањује њихово постојање.

Члан 158 кривичног закона је нарочито важан, јер је формално против проституције коју кажњава затвором до 1 године. Члан 52 кажњава поновни преступ проституције и предвиђа интернирање у установе од 1 до 5 година. Видимо такође да југословенски кривични закон према наведеним члановима који су за нас важни као и по другим члановима који су у истом духу, практично омогућава примену система аболициониста затварањем јавних кућа и кажњавањем проститутки.

Благодарећи томе новом стању нашег законодавства покренута је акција да се оствари оно што је пре било немогуће да се примени. У најновије време је Министарство народног здравља и социјалне политике предузело да изради нацрт једног новог закона за борбу против венеричних болести. Овај пројекат садржи све принципе аболиционистичке. Он предвиђа пропаганду и сексуално васпитање омладине изнад 16 година, могућност бесплатног прегледа и лечења свих венеричних болести без обзира на финансијско стање болесника, он захтева обавезно лечење свих болесника опасних по околину, обавезну пријаву лица која се не лече редовно, истраживање извора заразе, затварање јавних кућа, изучавање социјалних узрока који стварају тајну

проституцију, заштиту женске омладине, смештање проститутки после затварања јавних кућа у институције које ће их оспособити за зараду на поштен начин и које ће се старати о њиховом смештању итд. Исти пројекат закона предвиђа лекарски преглед пре ступања у брак. Интересантно је подвући да је инспирисан осећањем једнаког морала и сви се ови чланови односе на оба пола без разлике. Овај пројекат израђен од стране Министарства социјалне политике и народног здравља мора бити примљен од стране Министарства правде и Министарства унутрашњих дела и затим ратификован од Скупштине и Сената. Надамо се да ћемо ускоро у нашој земљи имати јединствени закон за целу територију, закон који ће онемогућити јавне куће и проституцију као и трговину женама и децом.*)

Члан 283 новог кривичног закона онемогућује и трговину женама и децом. Овај члан предвиђа мере против те трговине и каже да сваког који одведе у иностранство лице ради спровођења блуда или га дао другоме или ради заједно с другим кажњиво је робијом до 15 година. Наш закон је дакле јасан и пружа мере против ове срамне трговине.

Напоменимо још да је наша Краљевина ратификовала 28 фебруара 1929 Интернационалну конвенцију за сузбијање трговине женама и децом од 30 септембра 1922 као и Интернационални споразум од 4 маја 1910 у циљу да осигура ефикасну заштиту против криминалне трговине познате под именом „трговина белим робљем“. Пошто су међу балканским земљама све друге државе, Албанија, Бугарска, Грчка, Румунија, дакле све изузев Турске, потписале конвенцију од 30 септембра, постоји отворено поље за ефикасну борбу против овог социјалног зла. Један споразум између балканских земаља у питању трговине женама и децом учиниће лако заједничку борбу против венеричних болести, против проституције и против трговине.

Желели бисмо на крају, да овај скуп донесе неколико предлога који би могли бити остварени у нашим земљама. Предлажемо:

1) Да се тражи од влада наших држава строго примењивање Интернационалне конвенције за сузбијање трговине женама и децом;

*) У међувремену овај закон је донесен. Скупштина и Сенат су га изгласали и ускоро очекујемо његово публиковање у „Служб. Новинама“.

2) Да се, у духу те Конвенције, захтева од влада укидање јавних кућа у колико то већ није остварено у појединим земљама; и

3) Да се донесе закон у духу аболиционистичком јединствен за све балканске земље и који ће водити рачуна о моралу, о менталитету и о приликама у којима живи највећи део нашег земљорадничког становништва и имајући у виду циљ сузбијања проституције и борбе против венеричних болести.

13) *Трговање женама у Грчкој*, извештај г-ђе *Агнес Студитис*, претставнице Националног савета грчког и Грчке лиге за женска права.

14) *Борба против трговине женама у Румунији*, извештај Д-р *Е. Маникатиде—Венерт*, председнице отсека Савета националног румунских жена.

15) ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ ПРЕМА ГРАЂАНСКОМ ПРАВУ И ПРЕМА СПЕЦИЈАЛНИМ ЗАКОНИМА

Извешта г-ђе *Анке Гођевац*, доктора права

Да би се могао дати један преглед положаја жене према југословенском цивилном праву и специјалним законима који се у неколико тичу положаја жене, а важе на југословенској територији, мора се у великим линијама дати један преглед свих грађанских права, која и данас још важе у Југославији. Таквих цивилних права на нашој територији има шест. У предратној Србији важи Српски Грађански Законик. На територији Хрватске важи Аустриски Грађански Законик до Новела. У Далмацији и Словеначкој важи Аустриски Грађански Законик са Новелама. У Црној Гори важи кодификовано и обичајно право. У Војводини важи Угарско кодификовано право, обичајно право и донекле судска пракса. У Босни и Херцеговини важи за Муслимане у погледу породичног, наследног и Вакуфског права Шеријатско право, за остале вероисповести њихово конфесионално и обичајно право. Сем прописа цивилног права, које још није унифицирано, имамо неколике специјалне законе који тангирају такође жену, а који су изједначени за сву територију Југославије. Овде долазе: Закон о држављанству, Чиновнички закон, Закон о радњама, Закон о осигурању радника и Закон о заштити радника. — Положај жене према овим специјалним законима износимо засебно и при крају.

Сасвим је разумљиво да су разна питања у вези са положајем жене у цивилном праву решена у ових шест разноликих права на бази неколико основних принципа, који су посматрани са гледишта изједначења жене са човеком, негде напредни, негде мање напредни, а негде нажалост још сасвим назадни. Да би успели дати један генерални поглед на положај жене према југословенском законодавству, не можемо се овом приликом задржати на детаљима, јер би то ишло на штету прегледности. Код сваког појединог питања на које редом наилазимо наводимо дакле само *битне* разлике између појединих законодавстава, прелазећи овом приликом преко мањих детаља, у којима се она диференцирају.

Почињемо са породичним правом а заустављамо се на првом месту код питања: какво је дејство брака у лично правном односу? Ту се може мирно рећи, да су сва права (подразумевају се наравно права која су у снази у Југославији) прихватила основни принцип, по коме је муж глава породице, власт његова је негде већа, негде мања, али у главном у важнијим одлукама увек је већа од власти жене. Ова се власт мужевљева обично најбоље огледа у оном законском пропису, који мужу даје право одређивања места заједничког становања, а по коме жена има дужност покоравати се мужевљевој одлуци. Напреднија законодавства (а кад говоримо о таквим, мислимо увек на Аустриско, Угарско и Шеријатско) садрже клаузулу да прекорачење мужевљеве власти, т.ј. злоупотреба ове власти од стране мужа, не везује жену, а карактеристика Шеријатског права је да је та мужевљева власт чисто дисциплинарне природе (т.ј. да се ниуколико не простире на имовинске односе).

Друго питање у вези са породичним правом јесте: да ли жена (и у колико) претрпљује смањење њене пословне правне способности услед удаје? И по том питању законодавства се у главном разликују у две групе. Према Шеријатском праву, које је у томе погледу најлибералније жена задржава после удаје своју потпуно правну пословну способност. Према Аустриском и Угарском праву правна пословна способност жене остаје такође скоро нетакнута. Према Српском грађанском праву и према Црногорском, жена потпуно губи удајом своју правну пословну способност, ма да је пре удаје као и по престанку брака разводом или смрћу, пред законом после пунолетства потпуно изједначена са пунолетним мушкарцем. Истина је да и по Српском грађанском законнику удата жена ако је пунолетна и душевно здрава може предузимати правне послове, само ови неће бити пуноважни без одобрења мужа. Она је у том погледу изједначена са малолетницима до седам година, јер малолетници преко седам година могу пуноважно закључивати оне правне послове који их нинашта не обавезују, већ

којима они само себи прибављају неку корист. Жена међутим и према српском и према црногорском праву не може без одобрења мужа не само поклон давати, већ ни поклон примати.

Питање пунолетства је једно од питања које је законодавац унифицирао, те тако свугде важи напуњена двадесет прва година као термин пунолетства за вршење правних радњи. Изузетак чини Шеријатско право, које познаје разне облике пунолетства, и по коме се и данас пунолетство у извесним случајевима индивидуално може одредити, док је законски дата само најнижа и највиша граница.

Питање: да ли жена може бити старатељ варира опет од законодавства до законодавства. Према Аустриском праву, жена се може примити старатељске дужности, само што удата жена треба за то дозволу мужевљево, изузетак чини ако се ради о старатељству сопственог детета, или ако је муж умоболан, или ако је брак разведен. По угарском праву жена не може бити старатељ или тотор, изузетак чини мати (и адоптивна). Према српском Грађанском праву жена може бити старатељ, али само са дозволом муж. По црногорском обичајном праву се сматра да жена може бити старатељ само своје детету када умре муж. Шеријатско право признаје матер као старатеља али само путем тестаментата а не путем закона.

Код питања усвојења проблем се поставља двоструко. Прво: Може ли жена усвојити уопште? И друго: може ли усвојити са или без дозволе мужа? Једино право које дозвољава жени право адопције без дозволе мужа јесте угарско. По аустриском жени је дозвољено адоптирати али са дозволом мужа. По српском јој је такође дато право адоптирања, само се из текста закона јасно не види да ли јој и за то потребна дозвола мужа. У црногорском обичајном праву није позната установа усвојења у оним обиму као по нашем Српском грађанском законнику. Претпоставља се ипак да би муж могао усвојити, али жена не. Према Шеријатском праву у опште је непозната установа адопције.

После питања о дејству брака у лично правном односу, долази друго главно питање, дејство брака у имовинском односу?

База на којој почива брак у разним законодавствима, а у погледу на имовинске односе, јесте следећа: на мужу је првенствено терет издржавања породице. Као логичка последица тог основног принципа, долази институција мираза усвојена у свима правима, т.ј. институција давања мужу на плодоуживање извесних добара од стране жене приликом уласка у брак, а у циљу да лакше сноси терет материјалног издржавања породице. Једини изузетак у овом погледу чини шеријатско право, у коме је изрично наглашено, да је ис-

кључиво на мужу терет издржавања породице, а где при свем том, или баш због тога у опште није позната институција мираза. По Шеријатском праву жена ма како била богата није дужна ништа доприносити за материјално издржавање породице (она није дужна ни својим миразом, како у кући, тако ни ван куће, мужу олакшати тај терет) чак ни за трошкове око издржавања и васпитавања своје деце. Деца се првенствено издржавају из сопствене имовине, ако она није довољна, онда је терет издржавања на оцу, ако је и он у немогућности онда се на то присиљава мајка, али она ипак има законско право да се доцније, ако би деца или отац стекли имања, наплати за своје трошкове. Сва остала права познају институцију мираза, напредна чак законско право кћери на мираз а не само право на пристојно удомљење као што је то случај са српским и црногорским правом. У погледу права мужевљевих на миразна добра, у главном прихваћен је свугде исти принцип да мираз остаје својина жене, а да муж има само на њему право плодоуживања, као и то да мираз после смрти женине прелази на женине наследнике, а после развода на жену. Дефиниција мираза је такође свугде у суштини иста: добра која су донета мужу у циљу олакшања материјалног терета издржавања брачне заједнице. У главном се ипак право мужа на мираз дели на право мужевљево ако је мираз у потрошним стварима, новцу или пренетим новчаним тражбинама, онда је оно право својине, али са тим да муж по разводу (или после женине смрти) има вратити еквивалент вредности. Ако је пак мираз у непотрошним стварима, онда је право мужевљево чисто право плодоуживања (*ususfructus*), а право женино је право својине. Ово би било основно правило које је прихваћено са незнатним варијантама у свима правима на територији Југославије у вези са миразним добрима. Са имовином која се не сматра као миразно добро стоји овако: кроз сва законодавства спроведено је правило подељених добара, т.ј. и муж и жена остају субјектом своје имовине, сем ако брачним уговором није друкчије стипулисано. Дакле у Југославији имамо усвојен принцип одвојених добара комбинован са уставом брачних уговора, којима се регулишу питања имовинске природе. И овде Шеријатско право чини изузетак. По њему је, као што смо то већ нагласили, интегрално спроведен принцип одвојених добара, мужевљева власт је чисто дисциплинарне природе, и не простире се ни у колико на имовинске односе. И у Шеријатском праву постоји установа брачних уговора, само што је она проширена на све односе, а не само ограничена на имовинске. Брачним уговором је и мужу, а нарочито жени дато право да стипулише своје брачне услове до најшире мере, све дотле док се ти услови не би косили са самом

сврхом брака, или са основним правилима морала. О тим брачним уговорима у Шеријатском праву говорићемо опширније приликом питања развода брака.

Питање расправе и развода брака решено је у Југославији на следећи начин. На првом месту позната је за хришћане како (*séparation de corps*) разлучење од стола и постеље тако и развод брака. У Аустриском грађанском закону стоји да је за католике једино могуће прво, док је за остале хришћане могуће и једно и друго. Разлози за једно и друго су уз незнатне разлике исти, чак су исти са разлозима предвиђеним по Угарском праву и по Српском грађанском праву. Једино што Српски грађански законик предвиђа као разлог за развод брака: ако једна страна отступи од хришћанске вере, (што није предвиђено оним осталим законцима) док Аустриски грађански законик признаје као разлог тешко поновљено злостављање и обострану недољиву одвратност (ова два разлога нису предвиђена ни Угарским правом). Заједнички разлози свима јесу: прељуба, чињена противу здравља и живота, и злочоварно отсуство. (Садржина је иста, само су стилизације разне). Црногорско право признаје такође само те разлоге, у недостатку истих признаје само могућност разлучења од стола и постеље, са обавезом мужа да издржава жену, а са обостраном немогућношћу поновног склапања брака. Са погледом на специјални положај жене може се рећи да је изједначена са мушкарцем у погледу разлога из којих може тражити развод брака. Једино Аустриски грађански законик предвиђа два случаја у којима је мужу дато једно специјално право над женом, а то је 1) ако је жена била бременита од другог у моменту ступања у брак са њим, и 2) у случају доказане прељубе може муж и противу воље жене, путем једног *Scheidebrief*-а отпустити жену, док жена мужа за доказану прељубу мора тужити код редовног суда места становања и проћи цео поступак редовне парнице. У погледу издржавања жене у главном свуда је прихваћен принцип да жени, која није у бракоразводном спору оглашена кривом, припада право издржавања од стране мужа.

Прописи шеријатског права по овом питању су опет сасвим друкчији. Будући да је брак према Шеријатском праву схваћен као чисто цивилна установа, а не као сакраментална тајна, развод је врло упрошћен и олакшан. Шеријатско право стоји на гледишту, да је брак једна погодба која се може из важних разлога раскинути. Ступање у брак јавља нам се у Шеријатском праву као један билатерални уговор брачника, и то такав, који се може раскинути једностраном вољом једног од брачника. У главном Шеријатско право познаје две врсте развода, привремени и дефинитивни. Брак се може развести вољом мужа, без икаквог образложења,

затим судским путем на тужбу жене. Али установа брачних уговора компензирала је жену до врло велике мере у том погледу. Већ смо поменули да према шеријатском праву, на супрот осталим, установа брачних уговора не служи само за регулисавање имовинских односа, већ се њима могу стипулисати најразноврсније ствари. Жена може брачним уговором стипулисати да ће њихов брак престати: ако се муж пропије, ако жену злоставља, ако се ожени другом (може стипулисати да ће брак са том другом бити неважећи), итд. Али, брачним уговором жена може стипулисати такође, да ће брак престати онога дана кад она буде желела да га раскине, без икаквог образложења. На тај начин је муслиманки дата равноправност у погледу развода брака. Овде спомињемо узгред, да је установа полигамије, која је била по Шеријатском праву дозвољена, укинута новим Кривичним закоником. — У погледу издржавања разведене жене, према шеријатском праву стоји овако: ако је брачним уговором нешто специјално уговорено, онда јој муж има то дати. Ако пак није, онда је муж дужан само за време једног законом предвиђеног рока (рок од неколико месеци у коме се разведена жена не може понова удати) издржавати жену, и сем тога једну извесну суму на име свадбеног дара. — У вези са разводом брака јавља се и питање права матери на њену брачну децу приликом развода. По Аустриском закону питање деце приликом развода, ако није споразумом родитеља решено, решава судија имајући увек у виду интерес деце; али други супруг при свем том задржава право да општи са децом. По Угарском праву, ово се регулише или споразумом родитеља, ако овог нема онда закон прописује: до седам година матери, а после невином родитељу. Ако су обоје криви онда после 7 год. дечаци оцу а девојке матери. Али старатељски судија може децу у интересу деце дати и другом лицу. По Аустриском закону трошкове сноси отац, а по Угарском оба родитеља сразмерно својим дохоцима. Према црногорском праву закон предвиђа да деца припадају оцу, али у обичају је да се родитељи могу споразумети докле ће деца бити код мајке. Према Српском грађанском праву ако се родитељи не споразуму, т.ј. ако отац не пристане да децу да матери, и ако мати није крива, деца мушка после навршене четврте, а женска после навршене седме године припадају оцу. Шеријатско право предвиђа да у периоду првог детињства, такозвани „период физичког узгоја“, деца (до навршене 9. године) припадају матери, а после оцу. У том првом периоду она се од матере не могу одузети, чак ни онда, ако је она неморалног владања, сем ако би одатле потицала опасност за физички узгој детета.

После питања односа матере и њене брачне деце, до-

лазимо на проблем ванбрачног детета, његовог односа наспрам матере, и што је најглавније са тим у вези са питањем забране или дозволе истраживања ванбрачног оца. Одмах напомињемо да је Српски грађански законик најназаднији у том погледу јер садржи изричну забрану истраживања и доказивања ванбрачног очинства. Аустриско и угарско право су прихватили право ванбрачне матере да докажује ко је отац ванбрачног детета. Исто тако у Црној Гори судови на пријаву о ванбрачном оцу, по званичној дужности то истражују. Да би се спречило рађање ванбрачне деце Црногорски закон је био најстрожији, прописавши следеће: ако ожењен човек има ванбрачно дете, има за њега плаћати издржавање догод је потребно да оно буде код матере, после га пак има узети к себи. Ако је пак нежењен онда се има венчати са том девојком, ако је то удата жена, онда има плаћати за дете издржавање. Ако је у доба зачећа детињег више људи општило са ванбрачном матером, имају сви скупа плаћати издржавање детету до дванаесте године, а тада се од имања свих има саставити за очинство детета једна извесна сума. Главни принцип усвојен свугде у погледу на ванбрачно дете, јесте да дете према својој природној оцу, наравно ако се доказало ко му је отац, има право на издржавање. Ако је отац у немогућности онда то пада на матер. Доцније ћемо видети како стоји са правом наследства.

У опште узевши код поглавља наследства проблем жене се јавља у три вида: 1) кћи као наследница, 2) ванбрачно дете као наследник матере, и 3) супруга као наследница. Сва напредна законодавства усвојила су принцип изједначења женске и мушке деце у питању наслеђа. (Аустриско, Угарско, (у потпуности), Црногорско и Шеријатско (само донекле). У Српском грађанском праву овај принцип изједначења није прихваћен. По њему женска деца имају само право пристојног удомљења приликом удаје. У Црној Гори само она женска деца која неће да се удају имају право једнакости са браћом у погледу наслеђа, сва остала само право на удомљење. Према Шеријатском праву мушка деца наслеђују два дела, женска један.

Код ванбрачне деце имамо следећи принцип: сва законодавства сем српског сматрају да дете ванбрачно има само право наслеђа према матери, а не према оцу. Српски пак Грађански законик одузео је ванбрачном детету и то право законског наслеђивања према матери, већ му је само оставио могућност да буде тестаментални наследник.

Дали жена може наследити свога мужа у опште или само под извесним условима решено је на следећи начин. У Аустриском праву изједначени су муж и жена у погледу узајамног наслеђивања, и то на следећи начин: да прежи-

вели брачник наслеђује 1/4 заоставштине, ако је умрли брачник оставио за собом деце и њихових потомака. Наслеђује пак 1/2 од заоставштине, ако су за покојним брачником остали родитељи, деда и баба, њихови потомци. Наслеђује пак целу заоставштину ако нема законских наследника у првој и другој линији. Угарско право чини разлику на тековину (оно што је брачник стекао и старину, оно што је од предака наследио. На заоставштини брачном другу не припада право наслеђа догод живи ма ко од предака или побочних сродника заоставитељевих (сродници од оне лозе од које потиче имовина). Тек ако нема таквих сродника преживели брачник наслеђује старину. Преживели брачник наслеђује стечену имовину, ако умрли брачник нема потомака. У погледу стечене имовине брачни друг има предност над сродницима побочне линије. Према Српском грађанском законнику жена не наслеђује мужа све догле док овај има сродника све до шестог колена материне лозе. (Муж исто тако). Али ако жена умре без сродника, њу наслеђују мужевљеви сродници, док ако муж умре без сродника, њега не наслеђују жењени сродници већ држава. Према Шеријатском праву постоји установа узајамног законског наслеђивања супружника. Кад умре муж, жена наслеђује 1/8 ако има деце, а 1/4 ако нема деце. Ако умре жена, муж наслеђује једну четвртину ако има деце, а 1/2 ако нема деце. Тестаментом могу муж и жена располагати слободно, али само са једном трећином свог иметка, и то не у корист законских наследника. Помињемо само узгред две врсте имовине према Шеријатском праву: мулк, кућа и окућница, и ерази-мирија остало имање.

Овде морамо поменути једну неједнакост у погледу жене Српског грађанског законика, у погледу услова за недостојност у наслеђивању, које нема у осталим законцима, а то је следећа: умишљено убиство чини један општи услов недостојности, али док за човека важи као специјални услов „ако жену свирепо избије да она од убоја умре“, догле је за жену довољно да је само „са њеним знањем муж убијен.“

Будући на гледишту скоро законске немогућности наслеђивања супружника, прихваћена је у Српском грађанском законнику установа удовичког ужитка на мужевљевом имању, ма да је то само једно право плодуюживања (*ususfructus*), и ма да као лично право не прелази на женине наследнике. Ова је установа позната такође и у Аустриском, Бугарском и Црногорском праву.

Да на крају напоменемо само сасвим у кратко положај жене у задругама. Најгори је опет у предатној Србији, где жена није ни задругар, т.ј. не учествује својим гласом у задружном већу које решава о задужењу и отуђењу задружног имања. У наследном праву је нешто побољшан

положај једним законодавним решењем и то само у погледу кћери, које ако им отац умре без мушке деце иду у реду наслеђивања пре задруге, док међутим рођену матер или сестру, ако је задругар умро без мушке деце, искључује из наследства и најудаљенији мушки сродник. У Црној Гори у неколико је бољи положај жене, јер су и жене „чланови куће” као и мушкарци, док у Хрватској жена стоји најбоље, не само да је члан задруге, већ учествује и својим гласом (наравно после 21 г.) у одлукама задруге и у бирању задружног старешине, чак шта више може бити и сама бирања за задружног старешину. —

Према пројекту за унификацију грађанског права у Југославији, прихваћени су принципи Аустриског грађанског законика за целу територију Југославије, сем за породично, наследно и вакуфско право за муслимане, за које ће и даље важити шеријатско право. У погледу наследства неће се правити више разлика у погледу мушке и женске лозе, ове ће у погледу наслеђивања бити изједначене, сем што је тим пројектом предвиђено, да ће за наслеђивање на селу мушкарци наслеђивати два дела а женске један део. Сем ове концесије учињене у корист што мањег распарчавања сеоских поседа, прихваћени су тим пројектом сви напредни принципи Аустриског грађанског законика, који је и данас територијално најраспрострањенији у Југославији, а који је у ствари био и изворник Српског грађанског закона. —

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ ПРЕМА ЗАКОНУ О РАДЊАМА, ЗАКОНУ О ЗАШТИТИ И ЗАКОНУ О ОСИГУРАЊУ РАДНИКА

Ови посебни закони које сада наводимо унифицирани су за сву територију Југославије. — Прво по закону о радњама прописано је, да свако лице без разлике пола, да би могло самостално обављати какву радњу, мора бити пунолетно или пунолетним проглашено и способно да слободно располаже својом имовином. Као што се из досадашњег излагања жениног цивилног статуса видело у неким деловима Југославије законом је предвиђено за жену као услов дозвола мужа за располагање имовином. (Српски трговачки законик). Како пак Закон о радњама важи за целу Југославију, то њиме није предвиђено. —

Друго: по смрти имаоца радње, може на основу ранијег овлашћења наставити радњу удовица, која је у време смрти имаоца радње имала право на издржање. (Ово јој право припада до преудаје). Удовица је дужна само у оним радњама где је потребна већа стручна спрема поставити пословођу, иначе не.

Треће: жена кривично осуђеног мужа може наставити радњу без новог овлашћења и без пословође за све време док муж издржава казну. Исто важи и за мужа кривично осуђене жене, ако је она ималац радње. —

Четврто: За радње којима се баве искључиво жене (шешири, хаљине, чипке, итд.) предвиђене су извесне олакшице. Министарство може по саслушању комора одредити краће време учења и уважити време проведено на стручном раду у рок помоћничког упослења, или ослободити доказа учења и упослења. Жене којима се одобре ове повластице дужне су ипак положити мајсторски испит. —

Пето: жене се не могу отпустити ако су спречене у вршењу службе због трудноће или порођаја; ако службодавац откаже службу шест недеља пре или шест недеља после порођаја, служба не престаје ни у ком случају пре шест недеља после порођаја. —

ЗАКОН О ОСИГУРАЊУ РАДНИКА

Прво: жена која је осигурана код Средишног Уреда за Осигурање Радника (овај закон прописује обавезу осигурања свих радника без обзира на пол) добија у случају порођаја потребну бабичку помоћ, лечење, лекове и помоћне справе за лечење, под условом да је у последњој години пре него што је последњи пут приступио Средишном Уреду био код тог уреда осигуран бар шест месеци, или бар беспрекидно деведесет дана пре порођаја. Место ових потпора, може жена добити бесплатну негу у болници или у породилишту, најдуже у року од 14 дана. Она жена радница која је била осигурана код Средишног уреда бар 10 месеци, или у последње две године бар осамнаест месеци, добијаће поред поменутих потпора још потпору за породиљу шест недеља пре и шест недеља после порођаја, али на ову потпору нема права ако привређује за ово време. Даље добија помоћ за опрему рођеног детета, помоћ за храну детета у времену од дванаест недеља пошто престане помоћ за породиљу.

Друго: у случају порођаја жене осигураног радника добијаће од Средишног уреда за осигурање радника потребну бабичку помоћ, лечење, лекове итд. — све као осигурана жина под Прво, али под истим условима који се траже у том параграфу. Ове потпоре пружаће се жени и после смрти осигураног члана ако се порођај десило пет месеци од дана смрти, и ако је осигурани члан за живота на њих стекао право. —

Код поглавља овог закона које говори о рентима и помоћи у изнемоглости, старости и смрти, за жену је предвиђено следеће:

По смрти осигураног лица добијаће његова удовица потпору у виду ренте кроз три године, у годишњем износу једне четвртине мужевљеве ренте или права на ренту. (Ако има више удовица које имају право на потпору, дели се износ потпоре на једнаке делове).

Удовица законита или незаконита нема права на потпору: ако је ступила у брак тек пошто је наступила изнемоглост мужа; сем ако из тога брака има закониту или позакоњену децу. Ако је законито разведена или непосредно пре смрти свога мужа живела одвојено од њега, сем ако има право на судом досуђено издржавање. Ако незаконити брак није трајао пуну годину дана и ако је остао без деце. Ако је судском пресудом утврђено да је намерно проузроковала, или само учествовала у изазивању смрти осигураника. —

У вези са повратком уплаћеног осигурања закон је предвидео, да женска осигурана лица која се удаду, па у року од пола године пре, или у року од две године после удаје трајно престану бити обавезна на осигурање, а не продуже осигурање добровољно, имају права на повратак за њих уплаћеног приноса, а највише до једногодишњег износа њиховог права на ренту.

У поглављу које говори о рентама услед несрећног случаја, закон је за жену предвидео следеће: жена законита или незаконита чији је муж умро услед несретног случаја, има права на ренту до њене смрти или поновне удаје, у величини једне трећине обезбеђене годишње зараде умрлог брачног друга. У случају поновне удаје, жена која ужива ту ренту добиће једаред за свагда једногодишњу обезбеђену зараду умрлог јој брачног друга. (Ако има више жена које имају право на удовичку ренту, дели се износ на једнаке делове). Жена нема права на ту ренту, ако је брак склопљен после несретног случаја, сем ако из тог брака има закониту или позакоњену децу; даље из оних истих разлога из којих смо већ навели да нема право на потпору.

ЗАКОН О ЗАШТИТИ РАДЕНИКА

Овим законом су регулисани: ноћни рад жена, као и рад жена пре и после порођаја.

Прво: жене без разлике година старости не могу бити уполсене ноћу: у свим занатским, индустријским, трговачким, саобраћајним и њима сличним предузећима. Изузетак од овога општег права може се допустити само за одрасло женскиње и то у следећим случајевима: кад је неопходно потребно да се предузеће спасе од непредвиђених опасности или штета — случај више силе. Даље у случају кад се ради о сировинама које су склоне квару, и то највише три-

десет пута у години. Даље у случајевима неизбежне државне потребе. —

Друго: женама породиљама забрањен је сваки рад у предузећима наведеним под *Прво*, за време од два месеца пре и два месеца после порођаја. Жене имају право да престану са радом у сваком предузећу чим утврде лекарским уверењем да њихов порођај претстоји у року од два месеца. За време трајања њиховог боловања оне ће примати све оне потпоре које им припадају према Закону о осигурању раденика.

Породиље које би боловале и преко два месеца после порођаја, не могу бити отпуштене све док не оздраве, сем ако то стање неби трајало дуже од године од дана њиховог порођаја.

Власници предузећа дужни су матерама допуштати дојење своје деце, те им стога одобравати нарочити одмор за дојење деце: ако је дете у стану материном онда јој следује 35 минута на сваких 4—5 часова рада; ако је дете у склопишту самог предузећа, онда 15 минута на сваких 4—5 часова рада. Овај одмор не сме ићи на рачун редовног одмора, нити се услед њега сме смањивати надница раднице.

Под женом у овом случају подразумева се свако женско биће, без разлике година, удато или неудато, без разлике народности, а под дететом се свако дете без разлике дали брачно или небрачно.

ЗАКОН О ЧИНОВНИЦИМА

Жена се у чиновничком закону јавља у два вида: као жена чиновник, и као чиновничка жена односно удовица.

Одредбе које тангирају баш жену чиновницу јесу следеће:

1) Чиновница која је на порођају има права на осуство од 30 дана. Ово се време нерачуна у максимум времена за осуство због болести, осуство које припада како мушком тако и женском чиновнику.

2) Рођаци по правој линији, или по побочној до четвртог степена закључно, муж и жена, сродници по браку до другог степена закључно, не могу бити у непосредном службеном односу старешине и потчињеног. Ако су отац и мати државни службеници, припада им заједно само једна станарина и то већа. Ако су отац или мати државни службеници додатак на децу припада само оцу, ако живе одвојено а деца су код матере, онда додатак припада матери. Жена државна чиновница или пензионарка, чији муж није државни чиновник ни пензионар, нема права на додатак на децу, изузимајући кад докаже да јој је муж сиротног стања и неспособан за привређивање. Ако жена која

није државна службеница живи одвојено од мужа, који је у активној државној служби или пензији, а деца су код ње на издржавању, додатак на децу издаваће се њој.

4) Нико не може добијати две пензије од државе. Ако има право на две, примаће већу. Активна службеница не може примати породичну пензију.

Одредбе које се односе на чиновничку жену, односно чиновничку удовицу јесу следеће:

1) Породична пензија припада на равне делове чиновниковој жени и деци рођеној у законитом браку са њим, или позакоњеној деци. Више законитих жена службеника муслимана рачунају се заједно као један члан породице.

2) Ако брак државног чиновника није склопљен бар годину дана пре његове смрти, не припада његовој удови пензија, осим ако је иза њега остало законито дете, односно удовица остала трудна, или ако је браком њихово дете озакоњено, или ако је смрт наступила услед повреде или болести задобијене на државном послу, или од акутне болести која је настала после склопљеног брака.

Ако се удова државног чиновника која има право на пензију преуда за државног чиновника, па остане удовица, има право на породичну пензију иза првог мужа, ако јој иза другог не припада пензија, или ако је пензија иза другог мужа мања. Ако се преудала за лице које није државни чиновник, па остане удовица, има право на породичну пензију првог мужа, само ако утврди уверењем надлежне власти да је сиротног стања. —

Што се тиче струке која је слободна жени чиновници чиновнички закон није ништа одређено предвидео. Постоји само једна клаузула у закону о судијама, по којој жена не може бити судија. Једна уредба најновијег датума онемогућава жени запослење у саобраћајној струци.

ДРЖАВЉАНСТВО ЖЕНЕ ПРЕМА НОВОМ ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ЗАКОНУ О ДРЖАВЉАНСТВУ

Извештај Г-ђе Анке Гођевац, доктора права.

Питања држављанства су у Југославији регулисана једним специјалним законом: Закон о држављанству. Овај је закон ступио на снагу јануара 1929. Ми овде доносимо један кратак преглед правног положаја жене, који произилази из овог закона.

Овим законом је проблем држављанства жене, нарочито питање држављанства удате жене, решен на тај начин,

што је се посматрао са три разне тачке гледишта: 1) питање држављанства малолетне удате жене;

2) питање држављанства удате жене (пунолетне);

3) питање држављанства мајке — брачне и ванбрачне.

Полазећи од тих трију тачака гледишта, изложићемо проблем држављанства жене (како је решен југословенским законом) на следећи начин:

I. Држављанство супруге:

1) промена држављанства жене у вези са моментом склапања брака;

II. Последице у вези са држављанством жене због развода, због деобе од стола и постеље и због поништења брака.

III. Последице држављанства жене на држављанство њене деце брачне и ванбрачне.

IV. Последице (у вези са држављанством) ступања у брак малолетне жене.

V. Право опције пунолетне удате кћери.

VI. Последице губитка држављанства мужа (губитак држављанства услед казне) на држављанство жене.

I. Држављанство супруге.

A. Последице закључења брака на држављанство жене.

а) Удаја странкиње за југословенског држављанина.

Члан 5. Закона о држављанству набрајајући случајеве стицања југословенског држављанства, цитира међу њима и удају стране држављанке за југословенског држављанина. Да смо остали само при тој чињеници: стицањем држављанства на основу удаје за југословенског држављанина, онда не би било никакве разлике између дотадањег и новог закона, јер тако је било не само код нас већ и тако рећи по свим осталим законодавствима, где је жена аутоматски удајом за страног држављанина стицала мужевљево држављанство — без обзира на вољу жене (чињеницу аутоматске промене држављанства она није могла својом вољом да спречи).

Чланом 10. Закона о држављанству уведена је једна радикална измена у схватање положаја жене пред законом, нарочито у погледу њеног права самоопредељења. Члан 10. повлачи границе у којима већ наведени члан 5 има бити примењиван. Овим је чланом стипулисано: да ће странкиња стећи наше југословенско држављанство услед удаје за југословенског држављанина, сем ако путем једне изјаве, у моменту ступања у брак, задржи своје држављанство, у колико јој то закон њене дотадашње отаџбине дозвољава. Изјава мора бити дата пред сведоцима.

На овај начин жени је дата могућност да у тренутку ступања у брак сама одлучује (под извесним условима) о свом дотадашњем и будућем држављанству. Али у сваком случају закон тражи једну изричну изјаву од стране жене,

јер се у случају недостатка ове има сматрати да је жена аутоматски изгубила своје држављанство и стекла мужевљево. Још је од важности што ова изјава мора бити дата пре момента ступања у брак. Сем тога важно је још и то да жена према члану 10 Закона о држављанству може приликом удаје за југословенског држављанина задржати само своје држављанство по пореклу, а не држављанство које је она стекла натурализацијом, или путем неког претходног брака. Овај услов је нарочито предвиђен да би се избегле разне спекулације и евентуалне злоупотребе са стицањем држављанства.

б) Удаја југословенске држављанке за странца.

Наше законодавство стало је на исту тачку гледишта у погледу брака као узрока за губљење југословенског држављанства. Чланом 29 стипулисано је следеће: „Југословенска држављанка која се уда за страног држављанина изгубиће држављанство, изузев случаја, да по прописима закона мужевљеве отаџбине није стекла његово држављанство, или ако је придржала држављанство Краљевине брачним уговором, или у недостатку тога, ако је приликом склапања тога брака дала такву изјаву.“ Према томе као што видимо, новим законом о држављанству признато је право самоопределења жени у случају удаје за странца. Овим је законом такође избегнут случај бездржављанства жениног услед удаје.

Према свему до сад изложеном, питање промене држављанства жене услед удаје за странца, добило је у југословенском законодавству следеће решење: дозвољено је како југословенки која се удаје за странца, тако и странкињи која се удаје за југословена, да изрично изјави пре ступања у брак, да ли жели да сачува своје држављанство или да прибави мужевљево. То јест законодавац сматра, ако се жена не определи једном изричном изјавом, да иста аутоматски стиче држављанство мужевљево.

в) Какав је положај жене у случају ако муж промени држављанство током брака?

Сходно горе изложеним принципима, наш закон даје жени могућност да задржи своје држављанство и током брака, ако би дошло до промене мужевљевог држављанства, али само у оним случајевима ако је то своје држављанство по пореклу задржала и у моменту ступања у брак путем једне изричне изјаве. Ако то није учинила, законодавац сматра да је жена пристала на промену држављанства. Овај изузетак предвиђен је чланом 19 Закона о држављанству, док је општи принцип, по коме браком везана жена следује држављанству мужа консакриран чланом 12. Закона о држављанству.

II. Последице у вези са држављанством жене услед развода, поништења брака и раставе од стола и постеље.

А) Члан 43. Закона о држављанству гласи: „Жена не следује држављанству мужа, ако је у моменту промене држављанства мужа брак био извршном пресудом растављен, разведен или поништен.“ „Правоваљано измирење између судски растављених супружника утиче на држављанство као удаја“. Према томе то измирење има у погледу држављанства исте последице као и удаја.

Б) Према горе наведеном логички излази прво, да правоваљаним измирењем растављених супружника ступа поново у дејство утицај мужа на жену у погледу држављанског статуса, и друго, да промена држављанства од стране мужа, која би дошла после раставе брака, нема реперкусије на држављанство жене.

В) У случају анулације брака, ова има ретроактивно дејство, сматра се да он није никад ни постојао, и жена бива реинтегрирана у погледу држављанства у стање у коме је била пре брака, то јест она се враћа понова у оно држављанство које је имала пре брака.

Г) Члан 40 предвиђа једну специјалну привилегију за оне бивше југословенске држављанке које су изгубиле држављанство услед брака са странцем, па се после тога судски развојиле, развеле или остале удове. У тим случајевима закон тој жени даје право на поновно стицање изгубљеног држављанства на основу једне прости изјаве од њене стране, а уз услов да се стално настани у Југославији.

Према свему до сад изложеном, остављајући по страни изузетке (које смо такође изложили) главно начело спроведено кроз нови Закон о држављанству, у погледу на држављанство удате жене је: држављанство жене условљено је држављанством мужа.

III. Последице држављанства жене на држављанство деце брачне и ванбрачне.

Што се тиче питања држављанства деце, закон га је решио на следећи начин:

А) Брачно дете следује држављанству оца, то јест, законито дете стиче у тренутку рођења држављанство очево. У случају промене држављанства од стране оца, дете следује у погледу држављанства оцу. Принцип реинтеграције у предходно држављанство жене, за случај обудовљења, раставе и развода, о коме смо већ говорили у вези са чланом 40. Закона о држављанству, не простире се и на децу те жене. Да би и она могла стећи југословенско држављанство она се морају подвргнути уобичајеној и законом предвиђеној процедури, која за жену није тражена.

Б) Ванбрачно дете следује у погледу држављанства својој матери. Под „дететом“ се подразумевају малолетне особе до 21 године.

Одређујући држављанство детета, наш се законодавац инспирисао традиционалном концепцијом породице и претежношћу очеве власти према материнској власти. Утицају те очинске власти дат је толики значај, да он одлучује чак и држављанство законитог посмрчета.

IV. Последице које на држављанство детета има усвојење, а нарочито у погледу удате малолетне кћери.

Већ је речено да ванбрачно дете следује у погледу држављанства својој матери, а да брачно дете, без обзира на место рођења следује у погледу држављанства своме оцу. Прво је последица принципа *jus sanguinis*, друго последица примордијалне важности очинске власти признате нашим законодавством. Правни статус матере престаје да има утицаја на ванбрачно дете од момента његовог позаконења. Позаконено дете (путем накнадног ступања у брак родитеља) сматра се са правне тачке гледишта као брачно дете, над ким се простире од тог момента очинска власт. Тако се дете сматра југословенским држављанином (ако му је то отац) па чак ако је позаконење остварено тек неколико дана пре детињег пунолетства. Овде имамо случај да држављанство очево има ретроактивно дејство на дете.

Ово је опште правило у вези са легитимацијом детета. Ово је правило увек примењиво, изузимајући случај удате малолетне кћери. Само за ову усвојење не производи последице на њено држављанство. Њено је држављанство одређено држављанством њеног мужа, исто као што је случај са пунолетном удатом кћери. Овде имамо доказ да је наш законодавац удају сматрао јачим правним основом у погледу стицања држављанства од очинске власти, која је иначе апсолутна све до пунолетства.

V. Право опције малолетне удате кћери.

Удата малолетна кћи има право опције (члан 3) који дозвољава југословенском држављанину (који је то постао рођењем или озакоњењем) да бира између југословенског држављанства и једног страног, под условом да испуни следеће услове:

- а) да је рођен у иностранству;
- б) да има свој домисил у иностранству;
- в) да га држава у којој је рођен сматра својим држављанином.

У том случају имамо двоструко држављанство, особа у питању сматрана је од стране Југославије као њен држављанин, а од државе у којој је рођена такође као њен држављанин. Да би се решио један такав сукоб у питању држављанства, наш закон дозвољава тим особама право оп-

ције, т. ј. признаје им право да изјаве у току првих трију година после њиног пунолетства, да не желе остати југословенски држављани, већ да желе постати држављани оне друге државе. Путем ове изјаве те особе постају држављани те друге државе.

За нас је од интереса констатовати да то право опције није дозвољено пунолетној удатој кћери. И ту је законодавац дао превагу удаји као правном основу за стицање и губитак држављанства.

VI. Последице губитка држављанства мужа (губитак услед казне) на држављанство жене.

Ми смо већ изнели правни положај удате жене у вези са стицањем и губитком држављанства, остаје нам још једино случај насилног губитка држављанства. Морамо констатовати да је наш законодавац у овом случају био потпуно правичан. Он не лишава жену држављанства као ни користи које ово повлачи за собом. Једино је нашим Законом о држављанству прихваћено ово: одузимање држављанства мужу, у виду казне, протеже се и на његову жену (и децу) само онда ако се докаже њено саучесништво у кривизи мужа, или ако постоји ма какво друго изигравање закона. (Члан 34. Закон о држављанству).

Ове су одредбе новог Закона о држављанству (који је ступио у живот 21. септембра 1928 године, обнародован 1. новембра 1928 г.) у вези са држављанством удате жене. Овај је закон успео да на један доста сретан начин нађе средњу линију између екстремних тенденција извесних англо-саксонских законодавстава, која нагињу апсолутној еманципацији жене, и између недостојног малолетника који је наша жена имала у нашем старом Закону у вези са држављанством.

17. Правни положај жене у румунском законодавству извешће од г-ђе Калиопе Ботез, професора, општинске саветнице.

18. Законодавство у погледу удате жене, извештај од г-ђе Александрине Кантакузен.

19. Положај удате жене у румунском законодавству, извештај поднет од Г. Алекс. Костин-а, претседника Апелационог суда у Букурешту, генералног секретара Института социјалног у Румунији.

* *
*

Радови на здравственом пољу ови су:

20. Извештај о међубалканској санитарској конвенцији и о здравственом статусу Дунава од Г. Мезинческо, проф. медицинског факултета у Букурешту, пређ. главног директора здравствене службе.

21. Балканска медицинска конфедерација, извештај поднесен од Г-на Др. Попеско Бузеу, главног секретара Општег удружења лекара у Румунији.

22. САНИТАРНЕ И ВЕТЕРИНАРСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ МЕЂУ БАЛКАНСКИМ ЗЕМЉАМА

од Др. Жике Марковића дечјег лекара, здравственог саветника.

У нашем рапорту „Сарадња санитарних установа међу балканским земљама” који смо поднели II Балканској конвенцији, изнели смо следеће:

Време у коме живимо побуђује нас на испитивање многобројних путева и предузимање заједничких мера у раду на санитарној сарадњи међу балканским државама.

Заједничко делање на санитарском пољу улази у оквир интернационалне санитарне акције. А међународна санитарна сарадња израз је добро схваћених проблема нашега времена и резултанта је сталних и непрекидних односа и саобраћајних веза међу појединим земљама. Стога се и балканским народима намеће изнад свега, санитарна колаборација као платформа на којој би се могла развити активност достојна општих напора.

На томе пољу рада ми сусрећемо у првом плану: борбу противу епидемијских болести.

И заиста, епидемијске болести не познају ни територије, ни границе. Некада, пре неколико деценија, човек се могао лично од таквих болести и бранити. Могао је одбранити и своју породицу. Данас, у веку саобраћаја чак и ваздухом, та лична одбрана готово је немогућа.

Брига за борбом противу епидемијских болести родила је мисао међународне борбе противу епидемија, објављену кроз Врховни савет здравља у Цариграду 1838 године. Иза тога се оваква акција наставила кроз Интернационалну санитарну конференцију у Паризу 1851 године, а потом кроз Међународне санитарне конференције 1859 у Паризу; 1866

у Цариграду; 1875 у Бечу; 1881 у Вашингтону; 1885 у Риму; 1892 у Венецији; 1893 у Дрезди; 1894 у Паризу; 1904 у Паризу; 1911—1912 у Паризу; 1926 у Паризу; 1927 у Венецији. Сав овај рад резултирао је рађање једнога бироа који је назван Међународна служба јавне хигијене. Овај биро публикује свој „Месечни билтен интернационалне службе”, који саопштава рапорте санитарних конференција, законе и све оно што се тиче међународне борбе противу епидемија и што се тиче општег подизања здравља.

У духу тих општих принципа и намера међународних санитарних конференција и у смеру да се борба противу епидемијских болести учини што ефикаснијом и побољша здравље оба народа, краљевина Бугарска и Југославија, ослањајући се на Санитарну конференцију у Паризу од 1912 год. и на резолуцију вотирану на конференцији у Варшави 1922 год., закључиле су међусобну санитарну конвенцију. Та конвенција законски регулише оне санитарне мере које се предузимају у циљу спречавања ширења и преношења епидемијских болести из једне земље у другу, јер је такво преношење у ово наше доба разгранатих саобраћајних веза и могуће и врло лако.

Ове мере тичу се следећих болести: колере, куге, жуте грознице, пегавог тифуса, тифуса рекуренса, великих богиња. Конвенција узима у обзир и болести, за међународни саобраћај мање опасне: трбушни тифус, дизентерију, грип (тешку инфлуенцу), летаргично запаљење мозга, кочење врата. Конвенција регулише примену предвиђених мера, размену лекара, узајамну помоћ, предвиђа услове за спорна питања, трајање конвенције, помоћ пределима који су без лекара и друге појединости.

Краљевина Југославија нема аналогне конвенције са другим граничним земљама балканским, као са Албанијом, Грчком и Румунијом.

Што се тиче ветеринарских конвенција, Југославија је до данас закључила конвенцију са Грчком која се односи на епидемијска обољења домаћих животиња (Службене новине, Бр. 254 1 XI 1928 — Београд).

23. Извештај о закључењу ветеринарне балканске конвенције, поднесен од Г. проф. Др. Г. Константинеска, директора националног зоотехничког завода у Румунији.

24. Нацрт специјалне санитарне конвенције за установљење међубалканског бироа за здравствена обавештавања од Др. Пјера Скараманге, секретара санитарне комисије лекара удружења у Атени.

25.) БОРБА ПРОТИВУ ТУБЕРКУЛОЗЕ

од Др. Жике Б. Марковића в. здравственог саветника

Поред наших других темата, једних који припадају нашој педијатријској струци (дечје питање), или опште санитету (о санитарним конвенцијама), или опште социјалним питањима (о побачају), морали смо, умољени од Југословенске групе балканске конференције примити се да, према познатим подацима, поднесемо и овај реферат о борби против туберкулозе.

Како је питање борбе противу туберкулозе и опште санитетско и социјално, одазвали смо се тој молби.

Проблем туберкулозе претставља један тежак и сложен проблем. Најопаснија, уз то најраспрострањенија болест, утката у све слојеве друштва, у цео друштвени организам, туберкулоза је не само питање од првокласног медицинског значаја, већ и један од првокласно социјалних проблема.

Милијони људи, жена и деце, нарочито оних из економски слабијих редова, налазе се данас под тешким ударцима ове опаке бољке. Отуда је сасвим разумљиво, што се поред слабе и недовољне појединачне борбе, све више спроводи организована, колективна, међународна борба противу туберкулозе.

Организована борба противу туберкулозе, дошла је до изражаја и у Југославији. Додуше за наш покрет противу туберкулозе може се рећи, да се још увек налази у своме почетку. Многе његове формације нису много изражене и још не претстављају органски изражену и јединствену целину. Ну, ипак једно приватном, друго државном иницијативом на пољу сузбијања туберкулозе нешто се учинило, и у главном, питање антитуберкулозне акције, постављено је на здраве основе.

а) РАЗНЕ АКЦИЈЕ

Приватна друштвена иницијатива, сконцентрисана је поглавито у акцији Црвеног крста и Лиге противу туберкулозе.

Црвени крст. — Црвени крст у границама својих могућности, старајући се о здравственој култури народа, води борбу против свих акутних и хроничних болести, па према томе води борбу и противу туберкулозе. Његова акција у борби противу туберкулозе, огледа се нарочито у раздавању пропагандистичких списа, организовању предавања, у објављивању стручних чланака у своме Гласнику, а особито у организовању феријалних колонија, намењених слабуњавај

деци. Тако од 1923 године, организовано је око 30 феријалних колонија, а осим тога, основан је фонд за подизање једног дечјег санаторијума.

Антитуберкулозне лиге. — Велику активност у борби противу туберкулозе, показује Југословенска лига против туберкулозе са седиштем у Београду. У циљу, да се идеја о сузбијању туберкулозе што више у народу популареше, Југословенска лига противу туберкулозе приступила је организацији и формирању месних и обласних антитуберкулозних лига у свима крајевима, где ове нису основане.

Рад лиге против туберкулозе са лигама у Љубљани, Марибору, Осјеку, Вел. Бечкереку и Загребу, кретао се у главном у истом правцу: здравствено просвећивање путем предавања, списа, изложба, сабирање материјалних средстава за потпору оболелих и болести наклоњених, пропаганда за подизање стручних антитуберкулозних установа ит.д.

Иницијативом Југословенске лиге против туберкулозе, Министарство социјалне политике и народног здравља, уредило је у Београду болницу за 200 постеља за лечење и издвајање туберкулозних болесника, а осем тога Југословенска лига је покренула акцију, за подизање једног санаторијума на Авали, који је на путу остварења.

Средишни уред за осигурање раденика. — Средишни уред за осигурање раденика, подигао је два лечилишта, Брестовац и Кленовник, са 355 постеља. Затим обданиште у Загребу за 120 постеља и опоравилишта: Касиндо код Сарајева, Палић код Суботице, Јадран на острву Рабу са укупно 315 постеља и опоравилиште Загреб на острву Крку за лечење ванплућне туберкулозе са 50 постеља.

Код рударских раденика. — За интензивније сузбијање туберкулозе у рудницама међу рударима, није до сада предузето ништа одређено и самостално. Брига о туберкулозним болесницима поверена је братимским благајнама, али у ужем куративном смислу, како је то предвиђено у правилнику вршења лекарске службе код братимских благајни. Па ипак за антитуберкулозну предохрану постоји законска могућност у толико што правила братимске благајне, као и горе поменути правилник предвиђају, да се мора вршити лекарски преглед пре пријема у службу, нарочито с обзиром на хроничне болести плућа. Иначе лекари ових Братимских благајни, имају се старати о хигијенском уређењу рудника, радионица и радничких станова.

Код железница и бродова. — Међу железничким и бродарским особљем у служби Министарства саобраћаја, борба против туберкулозе налази се тек у зачетку. У главном настојава се, за што радикалнијом антитуберкулозном акцијом. Од 1924 године до 1930 године, одржано је око 1000

предавања из области опште хигијене и туберкулозе. Затим подигнуто је скоро 1000 станова за особље, које је дотле становало по вагонима под врло нехигијенским приликама. Осим тога од 1930 године сваки службеник уплаћује по 1 динар у фонд за сузбијање туберкулозе, из чијих је средстава раздјељено преко 20.000 летака, брошура и књижица о туберкулози.

Закон о народним школама и Закон о сред. школама. — У Закону о народним школама, а у погледу народног здравља и борбе против заразних болести, предвиђено је, да се учитељи и ученици, у размаку од шест месеци, имају прегледати од зато одређених лекара, а осим тога у члану 108 истог закона предвиђа се, да не може вршити службу у школи лице које болује од активне туберкулозе или које друге заразне болести.

Закон о средњим школама налаже, да свака школа има свог сталног школског лекара и наставника хигијене.

Мин. војске и морнарице. — Министарство војске и морнарице свело је своје настојање у сузбијању туберкулозе на излучивање туберкулозних војника и регрута уопште из редова војске. До јуна 1929 године оно је лечило своје туберкулозне официре и чиновнике у санаторијумима Министарства соц. политике и народног здравља. Од новијег времена предузети су кораци, да се за потребе војске подигне лечилиште од 300 постеља.

Мин. социјалне политике и народног здравља. — Министарство социјалне политике и народног здравља, представља стуб антитуберкулозне акције у Југославији.

Ангажовање овог Министарства имало је у главном два смера: предводнички и регулативни.

Предводнички рад огледао се у томе, што је у почетку ово Министарство предузимало на себе конкретне антитуберкулозне задатке: васпитање лекара, хигијеничара и фтизиолога. Рад на филмовима антитуберкулозног карактера, раздавање брошура и летака, издавање књига о заштити здравља а затим оснивање школа за здравствено просвећивање ит.д.

Далеко је обилнији *организаторски и регулативни рад* овога Министарства. Овом акцијом решена су питања: васпитавања практичних и школских лекара, фтизиолога, помоћног социјално медицинског особља, утврђивања начина хигијенског просвећивања народа, затим спроведена је здравствена заштита мале и претшколске деце, регулисане су дужности хигијенских завода, домова здравља, школских клиника, антитуберкулозних диспанзера, болница ит.д.

Антитуберкулозни моменти законодавног и организаторског рада Министарства социјалне политике и народног здравља, огледају се у главном у следећем:

Обавезан четрнаестодневни рад у антитуберкулозним установама за време једногодишњег практичног стажа.

У циљу усавршавања лекара, на Школи народног здравља у Загребу, сваке године се одржава шестомесечни течај за лекаре код власти опште управе, постављене код хигијенских усанова или ангажоване у којој другој хигијенској служби. На овим курсевима, проблем туберкулозе обрађује се теоријски и практично.

Питање туберкулозе, нарочито код деце и вежбе у антитуберкулозним установама, спадају у наставни план и течајеве за школске лекаре, који се у трајању од три месеца, одржавају сваке године при Централном хигијенском заводу у Београду и у Школи народног здравља у Загребу.

Назив специјалисте за фтизиологију, стиче се после трогодишњег успешног рада у санаторијумима или болницама првога реда, — које имају посебно одељење за туберкулозу — и положеног практичног испита пред комисијом, коју одреди Мин. соц. политике и народног здравља.

Законом од 13 новембра 1930 године, решено је питање спремања помоћног особља у социјалној и здравственој служби, сестара, нудиља, здравствених помоћница, болничара и болничарки.

Од 29 марта 1930 године, донета је Уредба о организацији и делокругу Школе народног здравља у Загребу. Ова школа претставља централу за здравствено просвећивање народа. Њено одељење за проучавање народа има задатак да сабира, обрађује и тумачи податке о узроцима народних болести и предлаже мере за њихово отклањање: проучава народни живот и обичаје и њихов утицај на здравље, као и остале појаве народног живота; да проучава начин становања, исхране, дечје неге ит.д., Одељење за проучавање народа има далекосежнији задатак: организовање и одржавање предавања у народу; набављање и израђивање средстава за наставу; летци, брошуре, књиге, затим израда филмова научне садржине; уређивање и одржавање научног музеја; састављање програма за поједине курсеве; састављање и предлагање уџбеника за школе ит.д.

За овим долази Уредба од 3 марта 1928 г.; Правилник о раду општинских лекара од 20 септембра 1930; Закон о здравственој заштити ученика; Правилник о делокругу деловања и дужностима школских поликлиника и школских лекара по Закону о народним школама од 31 октобра 1930 г.; Правилник о лекарским прегледима наставника и ученика народних и средњих школа од 18 новембра 1930 г.; правилник о сузбијању заразних болести по школама од 4 но-

вембра 1930 год. ит.д. Тенденција ових закона, уредаба и правилника огледа се у тежњи за дизањем народног здравља и борби противу заразних болести.

Старање државе за сузбијање заразних болести и за подизање народног здравља, огледа се нарочито у Закону о сузбијању заразних болести од 10 јануара 1930 године и Закону о банској управи од 7 новембра 1929 год.

Према чл. 41 Закона о банској управи, свака бановина има и нарочито одељење за социјалну политику и народно здравље. Задатак је тих одељења, да у заједници са банским санитетским саветима где је то законом предвиђено, иначе самостално, управљају и воде надзор над социјалним и над здравственим установама, да се старају о правилном вршењу санитетских прописа и о хармоничном раду целокупне организације, којој је поверена социјална и здравствена заштита становништва у појединим бановинама. У свему, њихова је улога административне и управне природе, док су хигијенски заводи првенствено стручни извршни органи јавне хигијенске службе и здравствене заштите. Сви асанациони радови, врше се под њиховим упутством и надзором и они са антитуберкулозним карактером.

Што се тиче поменутог закона о сузбијању заразних болести, у погледу антитуберкулозне акције предвиђа и то: § 83 — „О сузбијању туберкулозе” држава преко краљевских банских управа стараће се: 1) Просвећивањем и проучавањем народа у свима питањима, која се тичу туберкулозе и њеног ширења. 2) Подизањем установа за бесплатно и јевтино помагање, лечење и давање лекова и других средстава туберкулозним. 3) Надзор станова туберкулозних и њиховог начина живота. 4) Постављањем социјално спремних лекара. 5) Оснивањем посебних одељења и изоловањем туберкулозних болесника у болницама. 6) Подизањем народних лечилишта. 7) Оснивањем нарочитих школа за децу која су наклоњена туберкулози.

§ 34 — Оснивање диспанзера обавезно је за општине, које имају више од 10.000 становника.

§ 35 — Доказе, да не болују од активне туберкулозе, морају поднети пре пријема у службу: 1) дојкиње, 2) радници, који прерађују животне намирнице, 3) сви радници у бријачницама, 4) породице које примају на стан и храну туђу децу, 5) лица која се постављају у службу у установама за социјалну и здравствену заштиту деце.

§ 36 — У овом параграфу је реч о томе ко издаје уверења за лица поменута у § 35.

§ 37 — Наставници и васпитачи који болују од отворене туберкулозе, не могу вршити наставничку дужност.

§ 38 — За слабуњаву децу, наклоњену туберкулози, отвори ће се школа у опоравилиштима и школе у природи.

Закон о болесницама од 27 фебруара 1930 године у чл. 8 предвиђа, да ако болесник не може сам да сноси трошкове, а за то није неко други надлежан, обавезна је држава да сноси трошак, разуме се за туберкулозне болеснике у заразном ступњу обољења. У чл. 18 тога закона захтева се од болница, да се уз сарадњу јавних установа и приватних друштава и помоћу социјалних мера, старају о незбринутим болесницима и после њиховог отпуштања из болнице.

Било посредним или непосредним заузимањем Мин. соц. политике и народног здравља у Југославији постоје 10 Хигијенских завода, Школа народног здравља у Загребу, 88 Школских поликлиника, преко стотине Здравствених станица, 41 Антитуберкулозни диспанзер и 19 лечилишта односно опоравилишта. Ове набројане установе, претстављају готово целу антитуберкулозну акцију у Југославији и спровођење државне здравствене политике њима је додељено. Отуда тежиште антитуберкулозне акције у земљи, треба тражити у њима.

Крајем 1927 и 1928 године почела је примена В. С. Г. на акушерском одељењу Опште државне болнице и на Акушерској универзитетској клиници. До сада је добило В. С. Г. око 3.000 (три хиљаде) деце. Пре изласка са Акушерске универзитетске клинике свако дете које је добило В. С. Г. добија своју легитимацију са којом се пријављује саветовалишту Завода за здравствену заштиту матера и деце. Првенствено В. С. Г. даје се оној деци где у породици постоји туберкулоза, дакле оној деци која су угрожена од туберкулозе. Затим оној деци код које се из анамнезе није могло сазнати о каквом случају туберкулозе, али која су рођена ванбрачно, или оној која живе у нехигијенским становима, у промискуитету. И најзад сваком детету, чији родитељи изјаве жељу да дете добије В. С. Г.

У Југославији нема још поузданих статистичких података о туберкулози. Али стручњаци лекари слажу се да у Југославији апроксимативно болује од туберкулозе годишње 400—500.000 (пет стотина хиљада), а умире годишње од туберкулозе 40.000 (четрдесет хиљада). За остале статистичке податке служили смо се књигом Д-р Васе Савића, која говори о туберкулози у Југославији.

По питању међубалканске акције за сузбијање туберкулозе, Југословенска лига противу туберкулозе, на питање од стране Југословенске националне групе Балканске конференције мисли да је ово потребно:

1) Створити колаборацију у свима балканским земљама између приватне иницијативе (лига, разних хуманих и других филантропских друштава и фондова) с једне стране

и државне власти с друге стране (Министарство народног здравља, општина, срезови, области). У опште, политичко-административне јединице морају уносити што веће суме у своје буџете за ову сарадњу.

2) Радити на стварању закона о туберкулози у свакој од балканских држава.

3) Међубалканску сарадњу поставити на широку основу, стварајући на првом месту нужне конвенције о лечењу туберкулозних и социјалном старању о њима, као и произвођењу свих профилактичких мера и метода за борбу против туберкулозе (пропаганда у најширем обиму, нарочито преко школе, подизање културног ниво-а народа, помагање физичке културе народа, подизање потребних завода и институција за лечење и профилаксу туберкулозе, ит.д.).

4). Међубалканска сарадња би могла да унифицира све ове методе и мере у борби против туберкулозе и тиме да олакша програм рада, ако би радили на стварању једне Међубалканске установе против туберкулозе, чији би задатак био, да сва питања свестрано проучи и да изради заједничку платформу за извођење свих ових мера.

Тај међубалкански заједнички рад имао би у виду прво ово:

1). Мере за туберкулозне болеснике на железничким возовима, лађама и авионима.

2). Реконвалесценти и за транспорт способни болесници а сиромашни, како ће се и о чијем трошку транспортовати до своје државе и своје куће?

3) Ако наступи случај, да је санаторијумско лечење отпочело или постоји прека потреба за овим, како ће се ово регулисати? Такође регулисати питање за санаторијумско лечење туберкулозних болесника из оних држава, у којима нема санаторијума, с тога, што су непогодне теренске и климатске прилике за подизање санаторијума, те их такве државе немају, и где, под којим условима и у којој сразмери се морају примати овакви случајеви?

4). Како ће се регулисати однос оних радника у иностраној држави оболелих од туберкулозе, а који су у Уреду за осигурање радника?

На овај начин, мислимо, међубалканска сарадња могла би корисно послужити што бољој и потребној борби против туберкулозе на Балкану.

26). *Заједничка борба против туберкулозе извештај од Г. Др. Ст. Иринеско, претседника друштва за предохрану од туберкулозе у Букурешту.*

VI. Одлуке III Балканске конференције

I Комисија за политичко зближење

III Балканска конференција признајући солидарност која везује балканске народе, као и потребу да се обезбеди општи мир, сигурност између њихових држава и њихово политичко зближење,

надахнута жељом да стави на снагу, најпунијим начином, примену система предвиђеног у Пакту Друштва народа за мирољубиво решавање спорова између балканских народа и да створи допунске гаранције за сигурност у оквиру постојећих уговора и да обезбеди извршење прописа садржаних у тим уговорима, урачунавајући ту и обавезе у погледу заштите мањина.

топло препоручује односним владама да узму у разматрање претпројекат Пакта који је Конференција усвојила.

ГЛАВА I

Ненападање — Пријатељство

Члан 1

Свака од високих страна уговорница обавезује се према осталим Високим странама уговорницама да неће прибегавати никаквом нападу или упаду, да неће ни у ком случају прибегавати рату против неке друге Стране уговорнице и да ће подвргавати процедурама за мирољубиво расправљање, и то на начин предвиђен у овом Пакту, сва питања, ма које природе била, која би их могла подвојити и која не би могла бити решена обичним дипломатским поступцима.

Одредбе предњег става не обухватају:

а) вршење права нужне одбране;

б) акцију у циљу примене чл. 16 Пакта Друштва народа;

в) акцију на основи неке одлуке Скупштине или Савета Друштва народа, или у циљу примене чл. 15, алинеје 7 Пакта Друштва народа, под условом да, у овом последњем

случају, ова акција буде управљена против неке државе која би прва извршила напад.

Члан 2

Стране уговорнице обавезују се да предузму све потребне мере да би обавезе које потичу из уговора на снази биле строго примењиване, и да између њиховог становништва буде гајен дух споразума и пријатељства.

ГЛАВА II

МИРОЉУБИВО РАСПРАВЉАЊЕ СУКОБА

Одељак I

О мирењу

Члан 3

Спорови сваке врсте између две или више Страна уговорница који не би могли бити решени дипломатским путем, изузимајући: а) оне који се односе на територијални статут Страна уговорница и б) оне који се односе на питања која Међународно право оставља искључивој компетенцији држава, биће подношени једној Сталној комисији за мирење, која ће бити образовна у току шест месеци по ступању на снагу ове конвенције.

Члан 4

Стална комисија за мирење биће састављена од претставника Сила уговорница. Свака Страна уговорница не може имати више од два претставника и има само један глас. Она ће моћи свагда и у свако доба приступати замењивању претставника које је именувала.

У најкраћем року попуњаваће се упражњена места која би наступила због смрти или оставке или неке друге преке.

Члан 5

Дужности претседника Комисије биће вршене наизменце и по азбучном реду Страна уговорница од стране једног од претставника сваке државе који је члан Комисије. Трајање ове дужности утврђује се на једну годину.

Члан 6

Комисија ће се обраћати путем захтева, упућеног претседнику, од стране једне или друге парничке Стране.

Захтев, пошто је сумарно изложио предмет спора, садржаће позив Комисији да приступи свима мерама погодним да се дође до измирења.

Члан 7

Комисија ће се састајати у месту које одреди њен претседник. Ово место мора се налазити на земљишту Страна уговорница, сем ако Комисија не одлучи друкчије.

Члан 8

Радови Комисије за мирење биће јавни једино на основи једне одлуке донесене од стране Комисије, са пристанком парничких Страна.

Члан 9

Комисија за мирење уредиће сама свој поступак у свима случајевима по саслушању и једне и друге странке. У ствари анкете, Комисија ће, ако сама једногласно не одлучи друкчије, придржавати се одредаба главе III Хашке конвенције од 18 октобра 1907 о мирољубивом расправљању међународних сукоба.

Члан 10

Парничне Стране биће претстављене при Комисији за мирење агентима којима ће бити задатак да служе као посредници између њих и Комисије; сем тога њима ће моћи помагати саветници и стручњаци именовани од њихове стране у ту сврху, и моћи ће захтевати саслушање свих лица чије би им сведочење изгледало корисно.

Члан 11

Комисија ће имати, са своје стране, могућност да захтева усмена објашњења од агената, саветника и стручњака обеју страна, као и од свих лица која би нашла да је корисно позвати их да јој претстану са пристанком њихове владе.

Члан 12

Одлуке Комисије доносиће се већином гласова присутних чланова.

У случају једнаке поделе гласова, претседников глас одлучује. Ово се правило не примењује када Комисија одлучује о аранжману који треба предложити сходно чл. 15, алинеја 1.

Члан 13

Стране се обавезују да олакшавају радове Комисије за мирење и, нарочито, да јој у најширој могућој мери дају све документе и корисна обавештења, као и да предузимају мере којима располажу да би јој омогућиле приступ

на њихову територију, а према њиховом законодавству, позивање или саслушавање сведока или стручњака и вршење увиђаја на лицу места.

Члан 14

Општи трошкови проузроковани радом Комисије биће измиривани у једнаким деловима од Страна уговорница.

Члан 15

Комисија за мирeње имаће за задатак да расветли спорна питања; да прикупи у ту сврху сва корисна обавештења, путем анкете, или на други начин, и да се потруди да измири Стране.

Пошто проучи спор, Комисија ће, ако томе има места, изложити странама текст аранжмана који би јој изгледао погодан.

На завршетку својих радова, Комисија ће саставити извештај који ће констатовати, према приликама, било да су се Стране споразумеле — и, ако устреба, услове споразума — било да Стране нису могле бити измирене. Извештај неће наводити да ли су одлуке Комисије биле донете већином гласова или једногласно.

Радови Комисије мораће, сем ако се Стране друкчије не би споразумеле, бити завршени у року од шест месеци рачунајући од дана када буде спор поднет Комисији.

Члан 16

Извештај Комисије биће без одлагања достављен парничким Странама. Странама припада право да одлуче да ли ће га објавити.

Одељак II

Судско или арбитражно расправљање

Члан 17

Ако у току месеца који ће следовати датуму саопштења резултата радова Комисије парничким Странама ове се не буду споразумеле, спор ће бити, на захтев једне Стране, поднет на решавања Сталном суду међународне правде, сем ако се Стране не буду сложиле да прибегну изабраном суду (арбитражи).

Члан 18

Ако се парничке стране сложе да спор изнесу пред избрани суд, оне морају да саставе писмено о томе.

У случају неслагања међу парничким Странама у погледу писмена о саставу, или у недостатку именована изабраних

судија или ако избрани суд не буде радио из буди ког разлога, и после обавештења три месеца раније, свака од њих имаће могућност да путем тужбе изнесе спор непосредно пред Стални суд међународне правде.

ГЛАВА III

Узајамна помоћ

Члан 19

Ако би једна од Високих страна уговорница сматрала да је учињена нека повреда обавезе о ненападању из чл. 1 овог Пакта, она ће одмах ово питање изнети пред Савет Друштва народа.

Чим Савет Друштва народа буде утврдио, већином од $\frac{4}{5}$ гласова, изузев гласове парничких Страна, да је таква повреда учињена, он ће то неодложно доставити силама потписницама овог Пакта, и свака од ових се обавезује да пружи, у овом случају, одмах своју помоћ Сили против које је инкриминисани акт био управљен.

Члан 20

У случају флагрантног кршења обавезе о ненападању из чл. 1 овог Пакта од стране једне од Високих Страна уговорница, свака од осталих Сила уговорница, обавезује се, још сада, да одмах пружи своју помоћ Страни против које би таква повреда или прекршај био управљен, чим би се споменута Сила уверила да ова повреда претставља неизазват акт напада и да је због преласка границе или отварања непријатељства, неодложна акција потребна. Ипак ће Савет Друштва народа, пред који је питање изнесено сходно првом ставу предњег члана, доставити резултат својих констатација. Високе стране уговорнице обавезују се у оваквом случају да поступе према препоруци Савета која би била донета са $\frac{4}{5}$ гласова, искључујући гласове претставника Страна уплетених у непријатељства.

ГЛАВА IV

Заштита мањина

Члан 21

Да би учиниле стварнијом заштиту мањина, Стране уговорнице, на основи односних прописа уговора који се односе на мањине, који ће и даље имати дејство, узимају следеће обавезе.

Члан 22

Свака Страна уговорница основаће један *Офис за мањине*, коме ће моћи бити упућиване молбе које се односе на примену уговора о мањинама.

Члан 23

Стране уговорнице приступиће оснивању једне *Међубалканске комисије за мањине*, која ће бити састављена од шест чланова, од којих ће сваки уговорач наименовати по једног, и која ће наизменично, сваке године, заседавати у свакој од држава потписница.

Члан 24

Комисија ће сама утврдити свој пословник. На тражење ове комисије, *Офиси за мањине* достављаће јој молбе које су им биле упућене и саопштавати јој предузете мере и добивене резултате. Пошто испита сваки случај, Комисија ће доносити одлуку.

Члан 25

а) Државе уговорнице обавезују се да ће прихватити сваку пресуду коју би Комисија изрекла једногласно.

б) У случају разлике у гледиштима у крилу Комисије, ова ће бити дужна доставити Секретаријату друштва народа досје тога питања ако би молилац, користећи могућност предвиђену уговорима о мањинама, упутио, по истом питању, молбу Секретаријату Друштва народа.

Члан 26

Молбе које се односе на заштиту мањина морају одговарати слободној вољи заинтересованог становништва. Мањине су дужне понашати се лојално према држави на чијој територији живе и уздржавати се од сваке акције управљене против ове државе.

Стране уговорнице обавезују се да предузму потребне мере у циљу спречавања сваке акције која би могла помутити мир и добре односе међу балканским народима.

ГЛАВА V

ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

Члан 27

Спорови за чије би решавање био предвиђен специјалан поступак из других конвенција на снази између Страна уговорница, биће регулисани саобразно одредбама тих конвенција.

Овај Пакт не чини препреке уговорима на снази, који би за Стране уговорнице установљавали поступак мирнења или, у питањима арбитраже и судског решавања, ангажмане који обезбеђују решење спора. Међутим, ако ти уговори предвиђају само поступак мирнења, и ако тај поступак не доведе до решења, одредбе овог Пакта које се односе на судско или арбитражно расправљање биће примењене.

Члан 28

Ако је Комисији за мирнење поднет од стране једне од Страна уговорница неки спор који је друга парничка Страна, на основи конвенције на снази између Страна, поднела Сталном суду међународне правде или арбитражном суду, Комисија ће обуставити испитивање спора док суд или арбитражни суд не донесе одлуку о сукобу надлежности. Исто тако ће се поступити ако би се Суду или избраном суду једна од парничких Страна обратила у току мирнења.

Члан 29

Ако се ради о неком спору чији предмет, према унутрашњем законодавству једне од парничких Страна, пада под надлежност судских или управних власти, ова Страна моћи ће се успротивити томе да тај спор буде подвргнут разним поступцима предвиђеним у овом Пакту пре него што надлежна власт, у оправданим роковима, донесе извршну одлуку.

Страна која, у том случају, буде хтела прибећи поступцима предвиђеним у овом Пакту, биће дужна да другој Страни нотификује своју намеру у року од једне године рачунајући од напред поменуте одлуке.

Члан 30

Ако би судска или арбитражна пресуда огласила да је нека одлука донесена или нека мера наређена од стране неке судске или макоје друге власти једне од парничких Страна, у целини или делимично, противна Међународном праву, и ако уставно право речене Стране не би допуштало или само непотпуно допуштало да се отклоне последице те одлуке или те мере, — Стране су сагласне да ће се пресудом судском или арбитражном оштећеној страни признати правично задовољење.

Члан 31

У свима случајевима где је спорно питање предмет неког арбитражног судског поступка, нарочито ако питање по коме су странке разног мишљења потиче из радња већ извршених или тек што нису извршене, Стални суд међу-

народне правде, решавајући саобразно чл. 41 свога Статута, или избрани суд, назначиће у најкраћем могућем року које се привремене мере имају предузети. Парничке Стране дужне су саобразити се томе.

Ако Комисија за мирене расправља о спорном питању, моћи ће препоручити Странама привремене мере које буде сматрала корисним.

Стране уговорнице обавезују се да ће се уздржати од сваке мере која би могла имати реперкусију штетну по извршење одлуке судске или арбитражне, или по аранжмане које би предложила Комисија за мирене, и, уопште, да неће приступити никаквој радњи, ма какве природе била, која би могла погоршати или проширити спорно питање.

Члан 32

Овај Пакт биће применљив између Сила уговорница и кад би друга Сила имала неког интереса у спору.

У поступку мирене, парничке Стране моћи ће, споразумно, позвати и другу Силу.

У поступку судском или арбитражном, ако нека друга Сила буде сматрала да је у спорном питању неки интерес судске природе за њу у питању, она може упутити Сталном суду међународне правде или избраном суду молбу у циљу интервенције.

Члан 33

Кад се тиче тумачења неке конвенције у којој су учествовале и друге државе поред Страна у спору, секретаријат Сталног суда међународне правде или избрани суд извештава их без одлагања.

Свака од њих имаће право да интервенише, и, ако се послужи овом могућношћу, тумачење садржано у пресуди обавезно је за њу.

Члан 34

Спорови који се односе на тумачење или на примену овог Пакта, сем оних који су наведени у чл. 3, под а), подnose се Сталном суду међународне правде.

Члан 35

У случају да избије спор између више од две Стране уговорнице, за судску процедуру примениће се Статут Сталног суда међународне правде.

Члан 36

Никакав пропис овог Пакта не може бити протумачен као да ограничава мисију Друштва народа да, у сва-

ко доба, предузима мере погодне да заштити светски мир.

Никакав пропис овог Пакта не може бити протумачен тако да ограничава дужности које проистичу из Пакта Друштва народа за Стране уговорнице ове конвенције, које су истовремено чланице Друштва народа.

Члан 37

Овај Пакт ступиће на снагу деведесетог дана по пријему, од стране Главног секретара Друштва народа, ратификације од најмање четири Стране уговорнице.

Члан 38

Овај Пакт биће ратификован и ратификације биће депоноване у . . . . Он ће бити регистрован у секретаријату Друштва народа.

Пакт је закључен на десет година рачунајући од . . . .

Ако Пакт није отказан бар на две године пре истека овога рока, он ће остати на снази за један нов период од пет година, и тако редом.

Отказ Пакта од стране једне или друге Стране уговорнице не слаби његову ваљаност између Страна које га нису отказале.

Члан 39

Овим Пактом укидају се следеће конвенције (овде се мисли на разне конвенције арбитражне, концилијантне итд., које постоје међу балканским државама и које, после потписивања овог Пакта, постају сувишне).

У потврду чега напред именовани пуномоћници су потписали овај Пакт.

Рађено у . . . . . у шест примерака.

II КОМИСИЈА ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНО ЗБЛИЖЕЊЕ

III Балканска конференција усваја као своје следеће предлоге Комисије за интелектуално зближење:

а) Институт за историска истраживања

Једногласно је одлучено да седиште овог сталног Института буде у Истанбулу, граду славном по својој прошлости, својим рушевинама, својим архивама и својим споменицима, за који су све балканске земље везане везама интереса и побожних успомена. Овим институтом ће управљати један управни одбор од шест чланова, које ће бирати управни савет, и једна главна скупштина, саобразно правилима; његов ће задатак бити:

а) да објављује документе и текстове који се односе на историске везе међу балканским народима;

б) да предузима ископавања или да узима учешће у научним мисијама;

в) да издаје један историски часопис;

г) да додељује награде за балканска историска истраживања.

в) Издање једног уџбеника за историју балканске културе.

Конференција сматра да се може израдити један јединствен уџбеник за културу балканских народа, који би обухватио опис социјалних и економских установа, преглед народних уметности, музике, ликовних уметности, историје књижевности;

Изражава жељу да овај уџбеник буде састављен на француском језику, а потом буде преведен на све балканске језике.

с) Радиофонске везе.

1. На предлог румунске делегације Конференција усваја следеће мере:

емисије посвећене балканским земљама за време дневних и вечерњих приредаба;

балканска јавна предавања;

посебни часови намењени балканској музици;

размена програма и предавача;

оснивање једне балканске радиофонске заједнице, са централним седиштем у Цариграду.

2. На предлог југословенске делегације:

организовање „националних вечери“, састављених од балканских програма;

предавања угледних балканских личности о догађајима у балканским земљама;

везе са међународном Унијом за радиофонију у Женеви, у циљу организовања балканских програма;

узајамно ширење уметничких дела, музике, књижевности преко радија;

потреба да се изостављају и забрањују све емисије незгодне и непријатељске према балканским земљама.

д) Узајамно познавање књижевности.

Да би се олакшало узајамно познавање балканских књижевности (романа, поезије, драме, есеја, итд.) Конференција предлаже:

а) да свака национална група изабере један специјалан комитет, коме би претседавао председник Интелектуалне комисије (секције) и који би био састављен од једног претставника Удружења књижевника, једног претставника Удру-

жења драмских писаца, једног претставника Удружења драмских критичара, аташеа за штампу или једног делегата балканских Посланстава у свакој земљи;

б) да се овај Комитет обавезе послати осталим сличним комитетима, до 15 јануара 1933, детаљан извештај који би садржавао изводе из главних модерних књижевних дела, или позоришних комада, с уводом о делу и писцу, и преводу дела или критичких есеја који би, могућно, постојали на страним језицима;

в) да сваки од ових комитета, пошто прегледа те извештаје, изабере међу наведеним делима бар један позоришни комад или прозно дело, који треба да буду преведени и објављени на језику дотичне земље до идуће Балканске конференције;

г) да слични извештаји буду редовно слати крајем сваке године, са истоветном садржином која би се односила на књижевне производе у току те године;

д) да комитет сакупи потребни материјал и обавезе се да ће сваке године посвећивати једној балканској земљи по један специјалан број каквог часописа или угледног листа у тој земљи.

Сем одлука, наведених напред, Конференција подноси Савету следеће тачке ради стављања на дневни ред IV Балканске конференције, 1933 године:

1) Настава балканских језика у свакој од земаља које учествују у Конференцији

2) Организација балканских Пен-клубова и односи који треба да постоје међу њима.

3) Једна педагошка недеља посвећена балканским земљама у балканским школама.

4) Уметничке размене и везе између музеја.

5) Уже везе између туристичких офиса.

III ЕКОНОМСКА КОМИСИЈА

III Балканска конференција, проучивши односне извештаје националних група, одазивајући се понављаним жељама и резолуцијама пређашњих састанака Конференције односно царинског, бар делимичног, савеза и привредне сарадње балканских држава, у циљу нарочито израженом да се у најширој могућој мери олакша размена добара и услуга између балканских земаља.

1. Изражава жељу да владе балканских земаља које немају трговинске уговоре на снази са осталим балканским земљама, закључе што пре трговинске уговоре с оним балканским државама са којима нису још везане таквим уговорима.

2. Позива Савет да састави један Припремни комитет, који ће радити при Међубалканској трговачкој и индустријској комори и уз њену помоћ, са овим задатком:

А) да сакупи сву документацију и потребне елементе проучавања и изради један пројекат мултилатералног трговинског уговора који би закључиле балканске државе између себе на бази:

а) једне међубалканске преференцијалне тарифе, прописно примењене;

б) једне споразумне трговинске политике у циљу заштите балканских производа на ванбалканским тржиштима.

Б) да приступи, по потреби помоћу једног техничког поткомитета, детаљном и упоредном проучавању у сврси уједначења номенклатуре и царинских формалности балканских држава.

Као допуну овој резолуцији опште природе, Конференција усваја следећу резолуцију која се односи посебиче на практичне мере да би се што је могуће живље унапредило дело сарадње на Балкану:

У виду приступања практичној примени жеља и резолуција пређашњих састанака Конференције односно сарадње балканских земаља на економском пољу:

1) Позива Савет да стави на дневни ред идуће Балканске конференције питање систематске сарадње балканских држава у области научног проучавања целине привредних проблема, од чијег решења зависи остварење привредног зближења Балкана.

2) Препоручује Међубалканској трговачкој и индустријској комори да приступи што је пре могуће организовању анкета у пословним круговима, да би се сазнало које су запреке које отежавају или онемогућују узајамну размену добара.

3) Препоручује Међубалканској трговачкој и индустријској комори да састави списак артикала које балканске земље увозе из ванбалканских земаља а који би се могли заменити балканским производима, и у исто време да упозна балканске потрошаче који су то производи и њихови произвођачи у балканским земљама а произвођаче обавести о потребама и укусу потрошача у истим земљама.

Као најпогоднија средства за постигнуће овог циља препоручује се стварање трговинских музеја, издавање пропагандних брошура, организација јавних предавања, путовања у циљу обавештења, као и међубалканских сајмова у најважнијим привредним средиштима Балкана.

Што се тиче сарадње балканских држава на пољу научних, пољопривредних и агрономских истраживања, Конференција усваја следеће предлоге:

1) Организовање, под покровитељством Балканске конференције, конгреса научника и специјалиста агрономије, да би се створиле што присније личне везе и да би се уједначиле истраживачке методе.

2) Размена професора између установа за вишу пољопривредну наставу и специјалиста између истраживачких установа разних земаља, путем позива.

3) Размена студената између земаља, нарочито у циљу специјализације у разним областима и у пољопривредној пракси.

4) Стварање, при институтима за вишу пољопривредну наставу, музеја и предавања о пољопривреди балканских земаља.

5) Приређивање излета пољопривредника и студената у разне балканске земље, путем иницијативе пољопривредних комора, пољопривредних синдиката, установа за пољопривредну наставу, а уз сарадњу Балканске конференције.

6) Оснивање једне повремене публикације на француском језику, са материјалном помоћи односних држава, која би се бавила разним проблемима балканске пољопривреде.

У погледу балканског пољопривредног кредита

Конференција одобрава предлог Економске комисије да се једном комитету за проучавање, састављеном од по два члана које ће именовати националне групе сваке заинтересоване државе, специјалиста по том предмету, буде стављено у задатак да сакупи документацију и потребна обавештења и да састави један детаљан извештај, како би идућа Конференција могла узети у претрес то питање са пуним познавањем ствари. Савет ће одредити датум састанка овог комитета, који ће се одржати у Београду, што је могуће пре.

У погледу кооперативне организације

III Балканска конференција, испитавши заједничке проблеме кооперативних организација у разним земљама Балкана, и као наставак одлукама донетим на пређашњим конференцијама, — упућује Савету жељу да проучи и припреми оснивање једног *Кооперативног уреда балканских земаља*, који би имао за циљ: да олакша међусобну документацију о структури и дејатности националних задружних организација; да оствари сталне везе између средишњих установа задружне трговине; усретсређење увоза робе потребне задружним друштвима, као и усретсређење прође задружних производа. Ова споразумна акција за продају производа имаће као нарочито дејство олакшање финансирања пољопривреде балканских земаља.

Румунском националном Офису за кооперацију у Букурешту стављено је у задатак да изврши претходне радове за оснивање Кооперативног офиса балканских земаља. Један пројекат статута мора бити поднет на одобрење идућој Конференцији.

IV САОБРАЋАЈНА КОМИСИЈА

III Балканска конференција усваја следећу препоруку Саобраћајне комисије:

А. Да већ ратификована поштанска конвенција између Грчке и Турске буде ратификована и од осталих балканских држава.

Б. И усваја ове предлоге:

За поморска питања

1. Комисија одлучује оснивање при Трговачкој комори у Истанбулу једне поморске секције, чији ће нарочити задатак бити да проучава, потстиче и оствари сва питања пловидбе, превоза и транзита, која су била покренута на два пређашњим конференцијама, водећи рачуна о примедбама садржаним у рефератима који су били поднети у току сва три заседања.

2. У међувремену, решено је да се један специјалан комитет, састављен од делегата националних група, састане што је могуће пре у Атини, по упуту Савета, да би утврдио коначну организацију ове секције и испитао најпогоднија и најефикаснија средства за извршење резолуција *ad hoc* Конференције.

Одлуке овог комитета, чим их одобри Савет конференције, биће извршене без даљег одлагања.

3. До састава напред наведеног комитета, Комисија моли инжењера г. Василеска да изволи радити на извршењу овог предлога код Савета у Букурешту, и г. Малиоглу код Трговачке коморе у Истанбулу.

За сувоземни саобраћај

1. Пожељно је да се што је могуће пре приступи остварењу спајања железница и путева балканских земаља изградњом мостова и делова железница и путева чији недостатак омета директну везу.

2. Међутим, с погледом на финансиско стање балканских држава, које за сада не дозвољава велике радове за изградњу, Комисија је мишљења да треба примити решење које је предложила румунска делегација, наиме, да се продужи железнички пут Букурешт—Турн Северин—Оршава аутомо-

билном до Београда дуж леве обале Дунава, а истовремено да се продужи иста железничка пруга код Турну Северина моторном скелом између Турну Северина и Кладова да би се везала са железницом Неготин—Ниш—Атина аутомобилским путем Турну Северин—Неготин.

Да би се олакшале ове везе, Конференција препоручује заинтересованим железничким управама да ред вожње удесе тако да се превоз аутомобилом врши дању.

3. Конференција је примила знању изјаву турске делегације да се од пре две године може аутомобилом прећи пут Ђорлу—Истанбул, без другог ограничења сем обавезе да се, за време пролаза кроз војну зону, узме на свој трошак један агент између Чаталце—Кичик—Темерџе.

За ваздушни саобраћај

1. Пошто сазив квалификованих претставника ваздухопловства приликом ваздухопловне изложбе у Атини марта 1932, одлучен на првој конференцији, није био остварен — јер су све позване владе одговориле да због кризе не могу послати претставнике. — Конференција одлучује да се претставници цивилног ваздухопловства састану у мају 1933 у Софији, која је централни град везан авионима за балканске престонице, што ће захтевати најмање трошкова.

Овај састанак претставника ваздухопловства свих балканских држава утврдио би и поднео идућој конференцији практичне и образложене резолуције у циљу развића и побољшања цивилних ваздухопловних друштава на Балкану и њихових узајамних односа.

2. Нека ваздухопловна друштва балканских држава још од сада саопштавају једно другом све радиолошке, радиогониометриске и метеоролошке податке, као и обавештења у погледу ваздухопловних пристаништа, терена за слетање, за помоћ итд. који постоје на Балкану.

3. Нека ваздухопловне конвенције о којима се сада воде преговори међу балканским државама буду у најкраћем року потписане и ратификоване.

4. Нека балканске земље које још немају међусобне ваздухопловне конвенције приступе што пре закључењу таквих уговора.

Ове двостране конвенције довешће до стварања једне велике балканске ваздухопловне организације, чије ће користи, у блиској будућности, бити од животног интереса за балканске државе.

Туризам

1. Балканска ће конференција преко свих својих органа и свима средствима у њеној моћи радити на остварењу изражених жеља и донетих резолуција на узастопним конгрес-

сима Туристичке федерације; одлука које уосталом истовремено спадају у надлежност разних комисија Конференције.

2. Националне групе Конференције обавештаваће благовремено федерацију о резултатима својих корака у томе послу.

3. Конференција ће ставити на расположење Туристичкој федерацији одређену суму из Карнегијевог фонда, која ће искључиво служити плаћању трошкова за пропаганду, за публицитет и за заједничке афише.

4. Конференција ће нарочито интервенисати код односних влада да се на сваки начин олакша размена група студената и група туриста међу балканским државама.

5. Балканска туристичка федерација радиће на организовању и развијању балканских спортских манифестација. Сем ових жеља, Конференција изражава и жељу да се један балкански комитет за заједничке јавне радове састане у Софији у размаку између две конференције, у исто време кад и ваздухопловни и туристички, који су предвиђени ранијим резолуцијама, да би претресао, у духу и намерама Друштва народа, питања о путевима међународног значаја и о другим балканским јавним радовима, и да студије и реферати о овоме буду раздељени заинтересованим делегатима бар на четири месеца пре састанка реченог Савета.

У циљу најефикаснијег развића туризма међу балканским земљама, Конференција изражава жељу да железнице, друштва и остала предузећа за заједнички превоз и хотеле потпомогну напоре балканских туристичких организација обезбеђујући им своју потпору и благонаклоност.

V КОМИСИЈА ЗА СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ И ХИГИЈЕНУ

У погледу Балканског уреда рада.

III Балканска конференција у циљу боље припреме одлучује:

а) да се одложи питање статута Балканског офиса рада;

б) да умоли Савет конференције да ово питање изволи ставити на дневни ред идуће Конференције;

в) да позове националне групе да пројекте поднете III конференцији поднесу на проучавање послодавачким и радничким организацијама сваке земље које треба да буду питане за мишљење;

г) да тако исто позове све националне групе да осталим групама поднесу што је пре могуће и, у сваком случају, бар на три месеца пре отварања идуће конференције, сву потребну документацију о социјалном законодавству на снази у свакој земљи.

Ипак III конференција сматра да Балкански офис рада, предвиђен резолуцијом Конференције у Истанбулу, мора бити основан и препушта идућој конференцији бригу да утврди његове статуте.

У погледу статута држављана балканских земаља

III конференција усваја приложени пројекат Конвенције, који се односи на лични статут речених држављана:

Чл. 1. — Држављанима сваке Стране уговорнице дозвољен је, без пасошних формалности, слободан улаз на територију неке друге Стране уговорнице, где ће, поковавајући се њеним законима и уредбама, уживати исту слободу кретања, бављења и настањивања као и домороци. Они ће моћи слободно излазити из те територије, сем у случају поименичне препреке изречене од надлежне власти, сходно законодавству те земље и Међународном праву.

Разуме се међутим да се предњи прописи неprotиве праву признатом свакој од Страна уговорница да законима регулише питање миграције, пошто прибави мишљење Балканског офиса за рад који ће имати да дефинише појам „миграције“.

Чл. 2. — 1) На територији сваке Стране уговорнице и под резервом поковавања њиховим законима и уредбама, држављани осталих Страна уговорница, којима је, према чл. 1 ове конвенције, дозвољено да се ту настане, биће правно и стварно стављени на потпуно равну ногу са домороцима, и то у погледу:

а) вршења сваке активности трговачке, индустријске и финансиске и уопште сваке активности привредног карактера, без икакве разлике у овим пословима између предузећа која имају самосталну активност и оних која раде као подружнице, филијале или агенције предузећа која постоје на територији речених Страна уговорница.

б) вршења професија које закони речених Високих страна уговорница слободно дозвољавају својим држављанима или, у случају професија за које се траже уверења или специјалне гаранције, вршења ових професија пошто се поднесу исти докази гаранције који се траже од домородаца, или уверења и гаранције чија је равноправност, ако устреба, под условом реципроцитета, призната од стране заинтересоване Високе стране уговорнице.

2) Прописи претходног параграфа не примењују се, на територији сваке Високе стране уговорнице, на вршење доле побројаних професија, занимања, индустрија и трговина:

а) на службе, положаје или намештења (судска, управна, војна или друга) која повлаче неко преношење државне власти или неку мисију поверену од државе, или чије носиоце

бира било држава било администрације које зависе од државе, па било да су или да нису територијалног, општег или локалног карактера;

б) на професије као што су адвокатска, јавног бележника, посредника, као и на професије или положаје који, према њиховом уређењу од стране домаћег законодавства, садрже нарочиту одговорност због државног интереса;

в) на индустрије или трговине које су предмет државног монопола вођеног под државном контролом;

г) на државна предузећа;

д) на торбарење и вршење амбулантних заната;

ђ) на риболов у унутрашњим и спољашњим водама и експлоатацију богатства у тим водама, на вршење обалске пловидбе, крмањења и унутрашње службе по пристаништима;

е) на службу по бродовима и ваздушним лађама под националном заставом.

Чл. 3. — Држављани једне Високе стране уговорнице настањени на територији друге Високе стране уговорнице или који нису настањени али ту воде своје послове, слободни су да именују по свом избору, за вођење њихових радња или свршавања њихових послова, лица која они сматрају за подесна и способна, као и огрничен број управних или техничких сарадника неопходних за добро функционисање њихових предузећа, ако се такви не могу наћи на националној пијаци рада, — а да не буду подвргавани прописима несагласним са прописима ове Конвенције. Примењујући своје законе и уредбе о заштити домаће пијаце рада, Високе стране уговорнице се обавезују да ће дозвољавати избор држављана осталих Високих страна уговорница за намештења наведена у претходном ставу.

Чл. 4. — Држављани сваке Високе стране уговорнице уживаће на територији осталих Високих страна уговорница законску и судску заштиту своје личности, својих добара, својих права и својих интереса према домороцима. Према томе, имаће слободан приступ у судове као тужиоци или тужени. Они ће имати право претстати надлежним управним властима и тражити њихову интервенцију за заштиту својих права или својих интереса у свима случајевима у којима домороци имају за то могућност. Држављани Високих страна уговорница имаће право да бирају, за одбрану својих интереса пред судовима и свима управним надлештвима или властима, адвокате јавне бележнике и друга лица овлашћена од националних закона дотичне земље.

Они ће ту имати под истим условима као домороци право да се суде као тужиоци и да претстану надлежним управним властима ради одбране својих права или интереса саобразно законима на снази у реченој земљи. Ови закони

морају бити примењивани без разлике на домаће и на странце. Држављани Високих страна уговорница имаће право да бирају, за одбрану својих интереса пред судовима и управним властима, адвокате, јавне бележнике и друга лица овлашћена законима те земље. Што се тиче *cautiu judicatum solvi*, она ће моћи бити тражена од стране сваке Високе стране уговорнице која је прописала њену обавезност, од држављана сваке друге Високе стране уговорнице с којом не би имала уговор који предвиђа ослобођење од ње. Што се тиче извршења судских или арбитражних пресуда изречених на територији једне Високе стране уговорнице, а које се тражи да изврши нека друга Висока страна уговорница, ово питање је регулисано унутрашњим законодавством сваке Стране или уговорима које је можда закључила у том погледу.

Чл. 5. — 1) Са држављанима сваке Високе стране уговорнице поступаће се једнако као са домороцима у погледу, наследних права, права стицања, поседовања или закупињавања покретних и непокретних добара као и располагања њима под истим условима као домороци, а да никаква измена или ограничење не може бити унето у овај режим једнакости, изузимајући неки супротан уставни пропис у погледу стицања сеоских имања.

2) Свака Висока страна уговорница признаје држављанима осталих Високих страна уговорница слободу да извезу покретне предмете који им припадају као и приход од продаје њихових како покретних тако и непокретних добара, под истим условима под којима је то признато и домороцима. Прописи у погледу страних девиза у вези с овим извозом не могу бити различни према националности извозника.

3) Прописи овог члана не противе се праву које Високе стране уговорнице резервишу себи да забране и да само под условом претходног одобрења допусте странцима стицање, поседовање и уживање непокретних имања или предузећа, позивајући се на разлоге безбедности или националне одбране.

4) Тако исто резервише се право забране стицања непокретног имања или покретних вредности од стране страних држављана, за случај кад ово стицање тежи за акапарисањем животног извора земље или их угрожава, у изузетним приликама које проистичу нарочито од неке монетарне кризе, ако све мере у погледу начелне једнакости из првог става овог члана нису довољне да заштите ове интересе.

Чл. 6. — 1) Држављани сваке Високе стране уговорнице ослобођени су на територији осталих Високих страна уговорнице сваке судске или управне службе.

2) Они су такође ослобођени за време мира као и за време рата, на територији осталих Високих страна уговорница, војне обавезе која се односи на народну одбрану или на милицију, каогод и сваке војне дажбине која се тражи лично. Исто је тако и са дажбинама у новцу или у природи које би могле бити прописане у замену за такве дажбине.

3) Држављани сваке Високе стране уговорнице настањени на територији друге подлежу, међутим, дажбинама које су везане за својину имања и покретних добара, каогод и принудном јемствовању и осталим нарочитим војним давањима или реквизицијама којима подлежу, према законским прописима, сви држављани те земље као имаоци или власници непокретних добара или имања. Ни у ком случају неће се нека од горњих дажбина моћи тражити од стране неке Високе стране уговорнице која се не би подједнако тражила и од својих држављана.

4) Држављанима сваке Високе стране уговорнице неће се моћи, на територији друге, одузети имање или покретно добро, нити они могу бити, ма и привремено, лишени уживања својих добара, сем у случају законски признатом као државна корист и према постојећем законском поступку.

5) Свака Висока страна уговорница биће дужна признати држављанима осталих Високих страна уговорница, што се тиче накнаде штете за давања, реквизиције, експропријације или привремена одузимања из предњег 3 и 4 става, једнако поступање какво признаје својим властитим држављанима, али у сваком случају обезбедити правичну накнаду која одговара стварној вредности одузетог добра.

Чл. 7. — У погледу пореза и такса сваке врсте, као и сваког другог намета фискалне природе, без обзира за чији су рачун наплаћивани, држављани сваке Високе стране уговорнице уживаће у сваком погледу на територији осталих Високих страна уговорница исто поступање и исту заштиту пред фискалним надлештвима и властима као домороци, како за своје личности тако и за своја добра, права и интересе рачунајући ту и њихове трговине, индустрије и професије.

Никаква разлика у утврђивању висине пореза и такса свих врста које терете трговину и индустрију неће моћи бити установљена према различном пореклу употребљене или продаване робе.

Чл. 8. — Свака Висока страна уговорница обавезује се да на својој територији не подвргава сталне индустријске, трговачке или пољопривредне радње држављана осталих Високих страна уговорница, чије су главне радње на другој територији, порезима или таксама које би укупно биле више од пореза или такса које под истим условима плаћају њени властители држављани.

Уговорне стране уредиће модалитете за примену овог члана било путем саображавања свога унутрашњег законодавства, било путем двостраних или многостраних уговора.

Чл. 9. — 1) У смислу ове Конвенције, биће сматрана као друштва једне Високе стране уговорнице, друштва акционарска и остала трговачка, индустријска или финансијска, укључујући и друштва за осигурање, бродарска друштва и остала друштва за превоз, као и друштва која врше саобраћај уредно конституисана према законодавству те Стране и са седиштем у њој.

Друштва сваке Високе стране уговорнице биће призната од осталих Страна као уредно конституисана.

2) Деловање друштава једне Високе стране уговорнице, у колико се врши на територији друге неке Стране, биће подвргнуто законима и уредбама ове друге.

3) Високе стране уговорнице које подвргавају одобрењу деловање страних друштава на својој територији, било да се ово деловање манифестује инсталирањем сталних радњи или на макоји други начин, неће преко давања одобрења стварати препреке деловању или смештају друштава која врше неки уопште дозвољен посао, у погодбама сличним друштвима свију осталих земаља.

Оне се нарочито обавезују да неће наметати неком страном друштву услове којима његово деловање није било раније подвргнуто, сем ако се тиче нових мера применљивих под истим условима и на домаћа друштва.

4) Друштва сваке Високе стране уговорнице на територији осталих Страна, било да у њима имају или не сталне радње, уживаће поступање слично ономе које је предвиђено за држављане у истим случајевима, с тим, разуме се, да страна друштва не могу захтевати повољније поступање него што је оно које је, под истим погодбама, признато домаћим друштвима.

5) Високе стране уговорнице слажу се да, без нужде, не крње стечена права и да, према томе, не одузимају једном дато одобрење, сем због повреде закона и уредаба дотичне земље.

6) Под резервом чл. 5, ал. 1, друштва сваке Високе стране уговорнице моћи ће, покоравајући се законима и уредбама Високе стране уговорнице на чијој су територији примљена, стицати у њој, поседовати или закупувати покретна или непокретна добра и вршити своја права или своје индустрије и трговине; она ће имати слободан и лак приступ у судове и пред друге управне власти и уопште уживаће, у колико се на њих могу применити, права која су чл. 5 и 6 призната држављанима Високих страна уговорница.

У сваком случају, горе именована друштва, после свог одобрења, уживаће иста права која су или која ће бити призната сличним друштвима најповлашћенијег народа.

Међутим, клаузула о најповлашћенијем народу неће допуштати некој Високој страни уговорници да за своја друштва тражи повољније поступање од онога које би она сама признала друштвима друге Стране.

7) Поступање и заштита који ће бити признати друштвима сваке Високе стране уговорнице, а који су одређени у ал. 1, биће у свему слични онима који су предвиђени за држављане сваке Високе стране уговорнице у чл. 1 и 8.

Чл. 10. — 1) Високе стране уговорнице обавезују се да неће уносити злу вољу према држављанима једне или више Високих страна уговорница у евентуалној употреби могућности које ће им бити признате прописима ове конвенције.

2) Када ова конвенција обезбеђује на територији неке Високе стране уговорнице држављанима осталих Високих страна уговорница повластицу режима који се примењује према домороцима, речена Висока страна уговорница неће тај режим уредити тако да садржи погодбе чија би примена одвела држављане осталих Високих страна уговорница до сигурног искључења, или би довела до друкчијег режима на штету тих држављана.

Чл. 11. — Високе стране уговорнице обавезују се да не крње гаранције равноправности између домаћих и страних предузећа, како су те гаранције предвиђене у претходним члановима, тиме што би ослобођавале од пореза или такса, или би установљавале различите прописе у погледу производње и трговине или у погледу режима цена.

Чл. 12. — 1) Ако би нека Висока страна уговорница, после потписивања ове конвенције и у њеном опсегу, прописала нека ограничења раније одобреном деловању држављана или друштава осталих Високих страна уговорница, она ће бити дужна, у колико је могућно, поштовати стечена права.

2) Уопште, Високе стране уговорнице обавезују се да ће се резервама предвиђеним у овој Конвенцији служити само тако како ће што мање штете бити нането међународној трговини.

Чл. 13. — Високе стране уговорнице споразумне су да све спорове који би могли избити у погледу тумачења или примене ове Конвенције, ако не би могли бити решени непосредним преговорима, изнесу на тражење једне парничке стране пред Стални суд међународне правде, сем ако се не би, применом неке постојеће конвенције или по заједничком споразуму, приступило решавању спорног питања путем изабраног суда или на макоји други начин.

Чл. 14. — Примена свих прописа ове Конвенције на држављане и друштва једне Стране уговорнице зависи од потпуне реципрочности према држављанима и друштвима друге Стране.

Чл. 15. — Уговорено је да ова Конвенција чини саставни део пројекта Балканског пакта и економске конвенције за стварање једне делимичне Царинске уније, под условом — у сваком случају — да пријем овог пројекта не може ни у ком случају бити протумачен као да *ipso jure* садржи проширење на држављане неких других држава оних права која су призната балканским држављанима.

Ова конвенција стварно ће се применити тек са пријемом и истовременом применом наведених конвенција.

Чл. 16. — Ова Конвенција има се ратификовати.

У погледу балканске лекарске уније

Конференција усваја предлог о оснивању Балканске лекарске уније, с овим статутима:

Балканска лекарска унија оснива се одлуком III Балканске конференције.

Сви лекари балканских земаља сматрају се за чланове ове Уније.

Њен циљ је да потпомаже развијање пријатељских односа међу лекарима и солидарности међу балканским народима.

Делатност њена састојаће се у овоме:

1. Олакшавати везе између лекара и научника разних земаља разменом посета, предавача, студената и публикација.

2. Скупљати конгресе.

3. Олакшавати научна истраживања.

У свакој земљи биће основан један сталан национални комитет (први пут старањем националних група Конференције). Чланови ових комитета изабраће између себе претседника, потпретседника и секретара, који ће чинити биро, са дужношћу да их претставља и да обезбеди пословање и преписку.

Чланови националних бироа заједно образују савет Балканске лекарске уније. Овај савет мора се повремено састајати у разним балканским градовима ради решавања питања која се тичу Уније. За изгласавање одлука савета сваки народ имаће право само на један глас.

Један централни комитет, чије ће прво седиште бити у Истамбулу, имаће за задатак да одржава везе између разних националних комитета и да помаже остварење програма Уније.

Он ће имати претседника, потпретседника и главног секретара. Претседници националних комитета су по поло-

жају чланови централног комитета. Они могу у њему заседавати кад желе.

Овај ће комитет вршити улогу бироа за међубалканско санитарно обавештење и, привремено, улогу бироа за епидемиолошка обавештавања. Њему ће национални бирои достављати све санитарске законе и уредбе својих земаља и податке који се тичу народног здравља.

Старањем централног бироа издаваће се на француском језику један билтен Балканске лекарске уније.

Издатке овог централног бироа и трошкове око штампања билтена морају обезбедити национални комитети.

У погледу балканске санитарне конвенције III Балканска конференција изражава жељу:

1) да се закључи једна Међубалканска санитарна конвенција у духу Париске санитарне конвенције, санитарних конвенција већ закључених између разних балканских држава, као и пројеката конвенција који се налазе у рефератима поднетим Конференцији;

2) да се једна специјална санитарна конвенција закључи између држава које граниче Дунавом у циљу уређења санитарског надзора над пловидбом по овој реци.

У погледу балканске ветеринарске конвенције

Што се тиче питања о остварењу једне ветеринарне конвенције, Конференција изражава жељу да за претрес овог проблема буду позвани на идућу конференцију специјалиста из свих земаља учесница. Дотле, пожељно је да се удружења лекара ветеринара из балканских земаља удруже у Међубалканску унију, налик на Лекарску унију чије је оснивање одлучено.

У погледу борбе против туберкулозе

III Балканска конференција изражава жељу да Комитет балканске лекарске уније предузме потребне кораке како би поједина национална друштва за предохрану од туберкулозе установила међу собом непрекидну сарадњу у циљу обезбеђења, у балканским државама, узајамне лекарске помоћи туберкулознима. У тој сврси, Конференција препоручује стварање обавештајних бироа у вези са споменутиим друштвима, који би бирои давали болесницима сва обавештења која би им могла бити потребна.

У погледу повеље за заштиту детета

А. — III Балканска конференција имајући у виду да је Повеља за заштиту детета усвојена у начелу од свих влада чланица Друштва народа, изражава жељу да владе балканских држава примене ту Повељу и у том циљу:

1. Да се у балканским земљама које га још немају оснује нарочито одељење за заштиту деце, које би усретсредило све одељке за помоћ деци.

2. Да земље које таква одељења већ имају реорганизују службу у циљу једнообразног рада који би обезбедио деци најефикаснију и најнаучнију заштиту, узимајући као основицу Повељу о заштити детета усвојену од Друштва народа.

Б. — III Балканска конференција, прожета потребом да се жена што боље припреми за своју улогу мајке, изражава жељу да у школским програмима балканских земаља буду предвиђена питања из пуерикултуре, неговања деце, хигијене, и да, где је то могућно, буде уведен стаж социјалне службе.

У погледу законодавства о удатој жени

III Балканска конференција, сматрајући да се улога жене из дана у дан једнако проширује и убеђена у тачност начела о равноправности у браку, у коме супрузи истим напорима теже истоветном циљу, — изражава жељу да балканске државе, споразумно и у сваком погледу, установе правну једнакост супружника у погледу породице и породичног добра.

У погледу трговине женама и децом

III Балканска конференција тражи увођење женске полиције у балканским земљама и реорганизацију полиције нарави уз учешће компетентних жена, каогод и организацију заштите девојака, допуњену моралним васпитањем младића.

III Балканска конференција усваја жељу о организацији Централног уреда противу трговине женама коју предвиђа Женевска конвенција од 1931, којој треба да приступе државе које то још нису учиниле; ова служба организоваће, у споразуму са претставницима свих балканских земаља, строг надзор на границама и пристаништима.

Говор претседника југословенске групе

на закључној седници Конференције 26 окт. 1932 год.

Господине Претседниче, Госпође, Господо,

Извршили смо велико дело. Поред свих резерви и разлике у погледима које су избиле у току дискусија, Пакт је ту.

И можемо рећи: *Nabemus Pactum.*

Поменуо сам разлику у мишљењима која су се појавила у току дискусија, али, господо и госпође, ретко се кад долазило до једногласности по одредбама као што су ове садржане у пакту који има да обухвати разнолике и тешке проблеме; стога не треба да Вас буну околност што је наша делегација гласала противу три члана Пакта.

Наша делегација не мисли да заузме непријатељски став према самој идеји Пакта због тих одредаба.

Ми имамо свој циљ. Да бисмо га постигли потребно је умети обићи тешкоће и не подати се песимизму због несугласица, јер благодарећи њима, дискусијама које оне изазивају, идеје се сударају, а из њиховог судара избија варијанта која осветљава путеве, те можемо изабрати онај који ће најбрже да нас одведе циљу.

Ми смо већ имали прилике да скренемо пажњу на потребу да се почне са решавањем питања на којима је споразум лак како бисмо решавању оних других, тежих питања, пришли тек кад за то духови буду довољно припремљени.

Стога је потребно припремити их, не на прихватање принципа који су наговештени у пакту јер их сви ми прихватамо, већ на прихватање извесних одредаба које он садржи.

Са овим што смо до сад урадили ми припремамо сигурност и независност наших земаља; ми припремамо независност Балкана, независност економску и политичку.

Јер поред све међусобне зависности која треба да постоји између народа уопште, Балкан треба ипак да остане балканским народима.

Радећи како радимо, ми доприносимо учвршћивању мира. Јер време је, како је то рекао Њ. Ек. госп. Титулеску, да престану да нас сматрају жижом немира како би почели веровати да смо елеменат мира.

Др. Василије Јовановић
пређ. министар; Претседник југословенске
групе за Балканску конференцију.

Е.

САСТАВ ДЕЛЕГАЦИЈА

Албанија

Г.г. Мехмед *Коница*, пређашњи министар, претседник делегације; Начи *Леонида*, доктор наука, пређашњи главни инспектор народне просвете; *Берг Фишта*, директор франчевачке гимназије, песник и књижевник; *Васил Зографи*; рентијер; *Петар Раци*, трговац; *Јани Евангели*, доктор права; *Михалаг Чами*, енжињер, архитект; *Димитри Паско*, лисансије економских наука; *Дионис Мичачо*, лисансије права.

Бугарска

Г.г. Трифон *Трифонов*, претседник, члан савета; *Ђенерал Велизар Лазаров*, члан савета; др. *Борис Петков*, члан савета, претседник Удружења за мир; *Борис Дијаков*, адвокат; др. *Иван Саказов*, доцент универзитета; *Владимир Данев*, саветник.

Грчка

Г.г. А. *Папанастасиу*, народни посланик, пређашњи претседник министарског савета; П. *Аргиропулос*, посланик, пређашњи министар; *Андреја Андреадис*, професор универзитета, академичар; А. *Бакалбасис*, пређашњи министар, претставник Савеза пољопривредних комора у Грчкој; *Аристидис Димитратос*, претставник Главног радничког савеза; С. *Евелпидис*, агрономски инжињер; *Филипакопулос*, претставник Трговачке и индустријске коморе у Атини; *Михаило Хамбури*, исто; *Григорије Касиматис*, професор; *Дионисис Ђанупулос*, адвокат, сенатор; *Ђенерал Ђорђе Ласкаракис*, претседник Ваздухопловног комитета; К. *Лефкопаридис*, директор часописа „*Les Balkans*“; П. *Пападопулос*, пређашњи генерални консул; К. *Пецалис*, посланик; Д. *Папамихалопуло*, посланик; Г. *Папалександрис*, претставник Трговачке и индустријске коморе у Атини; *Ј. Спиропулос*, професор универзитета; А. *Сволос*, професор универзитета; Б. *Симонидис*, директор Народне банке, претставник Савеза пољопривредних комора у Атини; др. *Дамјан Сотириадис*, ле-

кар; др. *Петар Скараманга*, лекар, са госпођом; др. *Басил Ламбрикис*, лекар, директор атинске болнице; госпође: *Агнеса Студитис*, адвокат, претставница Женских удружења, и *Марија Минетас-Танопулос*, адвокат, претставница истих удружења; г. *Чокас*, народни посланик, пређашњи претседник атинске општине; Д. *Боцарис*, посланик, пређашњи министар, са госпођом и госпођицом *Боцарис*; г. Г. *Меркурис*, посланик, пређашњи министар; М. *Маврокордато*, сенатор; А. *Верделис*, посланик; Л. *Канелопулос*, претставник Трговачке и индустријске коморе у Атини. — *Експерти*: г.г. *Конст. Караникас*, адвокат; *Харал. Хасиос*, адвокат; *Атанас Пезалис*, адвокат; др. Г. *Працикас*, лекар; *Димитрије Ставру*, трговац.

Румунија

Претседник г. Ст. *Чичо-Поп*, претседник народне скупштине; потпретседници: г.г. В. *Пела*, Н. *Бацарија*, др. П. *Топа*; секретар, г. Г. *Владеско* — *Ракоаса*.

Чланови: г.г. Д. *Густи*, министар просвете; *Едуард Мирто*, министар саобраћаја и грађевина; Д. Р. *Јоаницеско*, министар рада, народног здравља и социјалне политике; др. Н. *Лулу*, пређашњи министар рада; И. *Радукано*, пређашњи министар рада, ректор Академије високих трговачких и индустријских наука у Букурешту; Гр. *Транку-Јаси*, пређашњи министар рада; Ј. Т. *Флореско*, пређашњи министар правде; *Жан Митилинеу*, пређашњи министар иностраних послова; *Дем. Добреско*, претседник букурешке општине; *Карол Митилинеу*, пређашњи опуномоћени министар; Г. *Поп*, пређашњи државни потсекретар; *Тони Илиеско*, пређашњи потпретседник Сената; В. И. *Пела*, пређашњи сенатор.

Ал. *Мавроди*, претседник синдиката румунских новинара; Д. *Арцареано*, пређашњи потпретседник Сената; И. *Теодореско*, универзитетски професор; *Скарлат Стан*, директор у Народној скупштини; Б. *Бранистеано*, претседник Општег удружења румунске штампе; Ад. *Кларнет*, претседник међубалканског удружења штампе; *Јонеско* — *Вион*, претседник Савеза професионалних новинара; *Ем. Букуца*, главни секретар министарства просвете, вера и лепих ветшина; Ј. *Власонал*, посланик; *Евг. Крачун*, посланик; *Тр. Димитриу* — *Соиму*, адвокат, пређашњи нар. посланик; *Мирча Џувара*, професор букурешког универзитета, нар. посланик; Н. А. *Константинеско*, секретар Института за европски Југоисток; К. *Молдовану*, претседник Удружења књижевника; И. *Пилат*, потпретседник Удружења књижевника; *Мунтеану* — *Карну* главни директор Друштва за радио пренос; Ал. *Цигара-Самуркас*, универзитетски професор, директор музеја *Карол*; К. *Радулеско* — *Мотру*, декан књижевног и филозофског факултета букурешког универзитета; *Јон Сан Џорџу*, књижевник, предавач на букурешком универзитету;

К. К. *Дуреско*, универзитетски професор; Н. *Басилеско*, универзитетски професор; Виктор *Ефтимју*, књижевник; М. *Кокулеско*, директор астрономске Опсерваторије; Р. *Теодореско*, референт при законодавном савету; Јон *Братеско* — *Воинешти*, књижевник; госпође: Фл. *Џорџеско*, М. *Владеско* — *Ракоаса*, *Лупаско*, М. *Атанасиу*, Екатерина *Черкез*, К. *Емилијан*, Ана *Филити*.

Г.г. *Осичано*, претседник Савеза трговачких и индустријских комора; Т. *Оргидан*, претседник Орговачке и индустријске коморе у Букурешту; Гр. *Младенац*, главни директор Офиса румунске кооперације; К. *Бусила*, претседник Главног савеза румунских индустријалаца; К. *Партение*, претседник Централне задружне банке; Д. *Молдовану*, потпретседник Савеза пољопривредних комора; Мирча *Јорга*, инжењер, пређашњи нар. посланик; М. *Манојлеско*, пређашњи министар индустрије и трговине; Раду *Теодору*, инжењер, директор при аутономној Управи државних монопола; Тиб. *Стефанеско*, директор при аутономној Управи државних монопола; Инж. *Џулеј*, члан Савеза пољопривредних комора; Д. *Бусујоцеско*, пређашњи потсекретар Пољопривреде; С. Р. *Мирча*, директор Главног савеза румунских индустријалаца; Т. *Јонеско*, претседник Главног савеза румунских занатлија; *Мирча Пијенеско*, шеф отсека при националном Офису румунског задругарства; В. В. *Стајковичи*, главни секретар Трговачке и индустријске коморе у Букурешту; Г. К. *Константинеско*, директор зоотехничког института; М. *Кирицеско-Арва*, директор Института за пољоприв. експерименте; Флорин *Кодреско*, доктор права и економских наука; Ст. *Полеско*, лисансије трговачких наука; госпође *Малтезеану*, М. *Камареасеско*, С. *Констатинеско*, Ел. *Одобеано*.

Г.Г. Р. *Иримеско*, државни потсекретар Ваздухопловства; потпуковник *Кантакузен* — *Паскани*, директор, цивилног ваздухопловства; поткомандер Ал. *Стурза*, шеф сервиса за експлоатацију при цивилном ваздухопловству; командер *Сион*, директор румунског поморског сервиса; инж. Гр. *Василеско*, шеф експлоатације при румунском поморском сервису; Г. *Малиоглу*, агент истог сервиса; М. *Манеско*, економски саветник; М. *Харет*, делегат румунског туристичког клуба; Ем. *Николау*, директор у министарству саобраћаја; Тибериу *Сфинцеско*, инжињер, главни инспектор при аутономној Управи румунских железница; Симион *Филип*, шеф отсека у министарству саобраћаја; ђенерал *Флореско* — *Бану*, главни директор П. Т. Т.; Михаил Д. *Јоан*, поддиректор П. Т. Т.; инж. С. *Стефанеско*, поддиректор експлоатације П. Т. Т.; инж. Рене *Роска*.

Госпође: Александрина *Кантакузен*; др. *Маникатиде* — *Венерт*; Калипсо *Ботез* професор, општинска одборница; М. *Паксимаде* — *Гелмеџану*; Ела *Негрузи*; Х. *Сатмари*; В. *Хур-*

музеско; Дора *Стефанеско*; Ела *Радулеско*; Е. *Караџа*; — Г.Г. Ал. *Костин*, претседник апелационог суда у Букурешту; М. *Енеско*, главни директор Социјалних осигурања; Ставри *Кунеско*, главни директор у министарству рада; *Џорџан*, генерални инспектор у министарству рада; *Георгиу*, ректор букурешког универзитета; др. Д. *Мезинческо*, универзитетски професор; др. С. *Иримеско*, претседник друштва за профилаксу од туберкулозе, директор саанаториума *Филарет*; *Полеско* — *Бузеу*, секретар румунског Лекарског друштва; др. *Стефанеско* — *Галати*, члан румунског Лекарског друштва; И. *Флуерас*, претседник Главног савеза рада, нар. посланик; И. *Миреско*, главни секретар Главног радничког савеза, нар. посланик; Лотар *Радачано*, главни секретар Извршног одбора социјал-демократске странке; Марко *Бараш*, доктор економских наука; Е. Ц. *Василиу*, референт при Законодавном савету; др. *Фишер* — *Галати*, претседник румунског Есперантског друштва.

ТУРСКА

Претседник: *Хасан-беј*, нар. посланик, пређашњи министар, потпретседник турске Велике народне скупштине, са госпођом; главни секретар: *Рушен Ешреф беј*, нар. посланик, са госпођом.

Чланови: *Ахмет Митат беј*, помоћник главног директора Главне управе државних монопола; *Ахмет Решит беј*, амбасадор, професор правног факултета у Истамбулу; *Ахмет Самим беј*, професор правног факултета у Истамбулу, *Аптилхак Шинаси беј*, књижевник, секретар турског Удружења за балканску унију; др. *Акил Мухтар беј*, професор медицинског факултета у Истамбулу, са госпођицом; *Ефзавиш Суат ханум*, чланица Уније турских жена, са сестром; *Екрем Бесим беј*, директор општинског уреда за туризам у Истамбулу, са госпођом; *Хамит беј*, кмет истамбулске општине, са госпођом; *Фазил Ахмет беј*, нар. посланик; *Ибрахим Фазил*, професор правног факултета у Истамбулу, са госпођом; *Мусулихетин Адил беј*, професор правног факултета у Истамбулу, са госпођицом; *Ахмет Мувафак беј*, главни директор Анадолске агенције, са госпођом; *Али Музафер беј*, декан књижевног факултета у Истамбулу, са госпођом; *Изет Назим беј*, нар. посланик, са госпођом; *Немлизаде Митат беј*, претседник Трговачке коморе у Истамбулу, са госпођом; *Низаметин Али беј*, главни секретар Трговачке и житарске берзе у Истамбулу, са госпођом; *Решит Сафет беј*, нар. посланик, претседник турског Туристичког клуба, главни уредник „L'Economiste d'Orient"; *Мехмед Тахир беј*, декан правног факултета у Истамбулу; *Васфи Рашид беј*, нар. посланик, са госпођом; *Вејсел Адил беј*, главни секретар Велике народне скупштине; *Јакул Кадри беј*, нар. посланик, са госпођом;

Зеки Месут, нар. посланик; Мадлаедин Зига беј, новинар; Али Фуат, новинар; Антоније Лангас, директор „Турског Летописа”; Емин Али, државни чиновник, Хасан Расим, новинар, Меди Садретин беј, новинар.

ЈУГОСЛАВИЈА

Г.Г. др. Василије Јовановић, претседник Југословенске националне групе, пређашњи миниистар; др Живко Топаловић, главни секретар Радничке Коморе, са госпођом Милицом; др. Цветко Грегорић, секретар Централне индустријских корпорација; Славко Сиришћевић, главни директор превозног и туристичког друштва „Путник”, са г-ђом Анком; Вук Крајач, секретар Министарства трговине и индустрије; инж. Воја Ђорђевић, директор Главног савеза земљорадничких задруга, са г-ђом Зором; др. Стеван Поповић, секретар индустријске коморе; г-ђа Милица Топаловић, професор, потпретседница Лиге жена за мир и слободу; др. Жика Марковић, лекар; др. Ана Гођевац, адвокат; др. Ђура Поповић, главни секретар Припремне међубалканске комисије правника, приватни доцент правног факултета; др. Богумил Вошњак, пређашњи министар, нар. посланик; др. Анте Новаковић, директор Аграрне банке, са госпођом Љубицом; др. Павле Јевтић, секретар Централног пресбиороа; др. Урош Ружичић, лекар; др. Драгољуб Михајловић, секретар Југословенске трговачке и индустријске коморе у Солуну; Богдан Радица, аташе за штампу у Атини.

ПОСМАТРАЧИ

Друштво народа

Г. др. П. Барандон, правни саветник при секретаријату Друштва народа.

Међународни биро рада

Г.Г. Владеско — Ракоаса, кореспондент Међународног бироа рада у Румунији.

Међународни биро за мир

Г.Г. др. Лудвик Квиде, делегат Међународног бироа за мир, др. Хуберлин, национални саветник при истом бироу, др. Херман Грос, асистент на универзитету у Лајпцигу.

Дотација Карнеги

Г. Бебкок Ирл Б., професор Њу-јоршког универзитета, помоћни директор Европског центра Карнегијеве дотације за међународни мир.

Балканске земље

Албанија: Г. Догани, генерални консул Албаније у Букурешту; Бугарска: Г. Ђорђе Кјосејванов, министар Бугарске у Букурешту; Грчка: Г. К. Колас, министар Грчке у Букурешту; Турска: Г. Хамдулах Суфи, министар Турске у Букурешту; Југославија: Г. Чолак-Антић, министар Југославије у Букурешту.

Савет конференције

Претседник: Г. Ст. Чичо — Поп, претседник Народне скупштине, претседник румунске националне групе.

Главни секретар: Г.Г. Владеско — Ракоаса, секретар Румунске националне групе, секретар Румунског социјалног института.

Чланови: за Албанију, Г.Г. Мехмед Коница, пређашњи министар претседник Албанске националне групе; Л. Начи, пређашњи главни инспектор Народне просвете;

За Бугарску: Г.Г. Тр. Трифоноф, претседник бугарске делегације; ђенерал Лазаров, др. Борис Петков, претседник Удружења за мир;

За Грчку: Г.Г. Ал. Папанастасиу, пређашњи претседник министарског савета, претседник Грчке националне групе; А. Бакалбасис, пређашњи министар; П. Аргиропулос, нар. посланик, пређашњи министар;

За Румунију: Г. В. В. Пела, универзитетски професор;

За Турску: Хасан беј, нар. посланик, пређашњи министар, потпретседник Велике народне скупштине; Решид Сафет беј, нар. посланик, потпретседник турског Туринг клуба; Рушен Ешреф беј, нар. посланик;

За Југославију: др. В. Јовановић, пређашњи министар, претседник Југословенске националне групе; Ж. Топаловић, секретар Југословенске националне групе, главни секретар Радничке коморе; Ђ. Поповић, главни секретар Међубалканске припремне комисије правника.

Биро Конференције

Претседник: Г. Ст. Чичо — Поп, претседник Народне скупштине, претседник Румунске националне групе.

Потпретседници: Г.Г. Мехмет Коница, пређашњи министар претседник Албанске делегације; Ал. Папанастасиу, пређашњи претседник министарског савета, претседник Грчке националне групе; Хасан беј, нар. посланик, пређашњи министар, потпретседник турске Велике народне скупштине; В. Јовановић, пређашњи министар, претседник Југословенске националне групе.

Главни секретар: Г.Г. Владеско — Ракоаса, секретар Румунске националне групе, секретар румунског социјалног института.

Крај

САДРЖАЈ

	Стр.
Кратак преглед Балканског покрета и рада прве три конференције	3
Рад III Балканске конференције	
А. Дневни ред III Балканске конференције	20
Б. Поздравни говор претседника југословенске групе	22
В. Радови комисија :	
I Проблеми политички и правни	
1) Извештај о нацрту Балканског пакта	24
2) Прва балканска правничка недеља у Београду	24
3) Унификација законодавства балканских земаља	27
II О интелектуалном зближењу	
1) Правила балк. института за историска истраживања	30
2) Нацрт статута историског института	30
3) О преводима литерарних дела	31
4) О балканским филмовима	31
5) О акцији преноса радиом	31
6) О интелектуалном зближењу	31
7) О међубалканској штампи	31
III Економска питања	
1) О Балканским земљама у вези са привредном депресијом	32
2) О међубалканској економској конвенцији	32
3) Сарадња Балк. земаља на научном проучавању привреде	41
4) О делимичној царинској унији и економској сарадњи	45
5) О стварању једне међубалканске пољопривредне коморе	45
6) О сарадњи Балк. држава у домену пољопривредних наука	45
7) Пољопривреда Балк. земаља и међународна трговина	46
8) О међукооперативним односима	51
9) Сарадња Балк. земаља на развињу пољопривредног кредита	51
10) Међубалкански задружни састанак	67
11) Мемоар о проблему соли	75
12) О извозу петролејских производа Румуније у Балканске земље	75
13) О разматрањима проблема III Б. конференције	75
IV Саобраћај сувоземни, поморски и ваздушни	
1) О заједничком развоју поморског саобраћаја	77
2) О заједничком развоју поморског саобраћаја и преноса робе	77
3) О поморским и сувоземним балк. путевима	77
4) О продужењу железничких линија помоћу аутоцеста	78
5) Балканска железничка мрежа	85
6) Уређење железничког саобраћаја између балк. држава	91
7) Колаборација Б. земаља на маритимном пољу рада	100
8) Водени путеви на Балкану	100
9) Проблем саобраћаја балканских земаља	103

	Стр.
10) О путовима	106
11) Програм међународних јавних радова	110
12) О утврђивању плана јавних радова међубалканских	111
13) О ваздушним везама	111
14) О туризму	111

V Социјално старање и здравство

1) Лични статут припадника Балканских држава	112
2) Режим балканских припадника	112
3) Заштита радника и социјалне институције у Југославији	113
4) Нацрт статута Балк. уреда рада	125
5) Разматрања о статутима Балк. уреда рада	125
6) Нацрт статута Балк. уреда рада	125
7) Деца и омладина пред законима у Југославији	126
8) О карти детета	133
9) Карта детета	133
10) Дечје питање	133
Поглед на питање побачаја и антикоцепционих мера	146
11) Поглед на заштиту одојчета	153
12) Законодавство о регламентацији и против трговине женама	159
13) Трговина женама у Грчкој	164
14) Борба против трговине женама у Румунији	164
15) Положај жене у Југославији према закону	164
16) Држављанство жене према новом закону у Југославији	176
17) Правни положај жене у румунском законодавству	181
18) Законодавство у погледу удате жене	181
19) Положај удате жене у румунском законодавству	181
20) О међубалканској санитарској конвенцији	182
21) Балканска медицинска конфедерација	182
22) Санитарне и ветеринарске конвенције међу балк. земљама	182
23) О закључењу ветеринарске балканске конвенције	183
24) Нацрт специјалне конвенције о бироу за обавештавање	183
25) Борба противу туберкулозе	184
26) Заједничка борба противу туберкулозе	190

VI Одлуке III Балк. конференције

I Комисија за политичко зближавање	191
II Комисија за интелектуално зближење	199
III Економска комисија	201
IV Саобраћајна комисија	204
V Комисија за социјалну политику и хигијену	206
Г. Говор председника југословенске групе	216
Д. Састав делегација	218
Посматрачи	223

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Моле се читаоци да их исправе.

На страни	3, ред 14 место 12 треба 14.
" "	8, ред 9 озго м. Појчање треба <i>Појачање</i> .
" "	8, ред 14 м. озго Дан еова треба <i>Даншеова</i> .
" "	9, ред 21 оздо м. мнгобројнија треба <i>многобројнија</i> .
" "	10, ред 20 одозго м. конвенција треба <i>конференција</i> .
" "	12, ред 5 одоздо м. конфернције треба <i>конференције</i> .
" "	32, ред 11 одозго м. Gregović треба <i>Gregorić</i> .
" "	34, ред 12 одозго м. 6, 6+ треба 6, 6%.
" "	37, ред 19 одозго м. перознавње треба <i>пропознавање</i> .
" "	37, ред 10 одоздо м. brožure треба <i>brošure</i> .
" "	38, ред 7 одозго м. Carinsek треба <i>Carinske</i> .
" "	41, ред 1 одозго м. brožura треба <i>brošura</i> .
" "	67, ред 1 одозго м. међународни треба <i>међубалкански</i> .
" "	68, ред 22 одозго м. Мирчеа треба <i>Мирча</i> .
" "	117, ред 11 одоздо м. на polu треба <i>паролји</i> .
" "	145, ред 22 одозго м. звична треба <i>званична</i> .
" "	149, ред 10 одоздо м. исконструише треба <i>исконструишу</i> .
" "	156, ред 8 одозго м. svoiu треба <i>svoju</i> .
" "	184, ред 18 одозго м. милијони треба <i>милиони</i> .
" "	186, ред 6 одоздо м. фтилиолога треба <i>фтизиолога</i> .
" "	190, ред 2 одоздо м. Иринеско треба <i>Иримеско</i> .